

OBCHODOVÁNÍ S LIDMI ZA ÚČELEM PRACOVNÍHO VYKOŘIŠŤOVÁNÍ V TEORII A PRAXI

Vít Střítecký, Daniel Topinka et al.

With financial support from the Prevention of and Fight
against Crime Programme of the European Union
European Commission - Directorate-General Home Affairs

With financial support of Foundation Open Society Institute

Discovering
Trafficking

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

OBCHODOVÁNÍ S LIDMI ZA ÚČELEM PRACOVNÍHO VYKOŘIŠTĚVÁNÍ V TEORII A PRAXI

Discovering
Trafficking

With financial support from the Prevention of and Fight
against Crime Programme of the European Union
European Commission - Directorate-General Home Affairs

With financial support of Foundation Open Society Institute

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

ÚSTAV
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
PRAHA

INSTITUTE
OF INTERNATIONAL RELATIONS
PRAGUE

Vít Střítecký, Daniel Topinka et al.

**OBCHODOVÁNÍ S LIDMI
ZA ÚČELEM PRACOVNÍHO
VYKOŘISŤOVÁNÍ
V TEORII A PRAXI**

Praha 2013

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV, Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Michal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV, Praha), Doc. Ing. Mgr. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšeja, Ph.D. (Fakulta sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc), Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Publikace je výstupem zpracovaným podle časového harmonogramu výzkumné činnosti ÚMV, který vychází z materiálu Dlouhodobý koncepční rozvoj ÚMV, v. v. i., na léta 2012–2018.

Tato publikace vznikla díky podpoře projektu „Odhalování obchodování s lidmi za účelem nucené práce a pracovního vykořisťování“.

Recenzovali: PhDr. Pavel Kliment, Ph.D.
PhDr. Miroslav Nožina, Ph.D.

Vít Střítecký, Daniel Topinka et al.

Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v teorii a praxi

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2013.

Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek

Obálka a sazba: Jan Kroupa

Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

© Vít Střítecký, Daniel Topinka, 2013

© La Strada Česká republika, o.p.s., Praha, 2013

ISBN 978-80-87558-11-9

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie.

Za obsah publikací odpovídá výlučně autor či autorka. Publikace nereprezentují názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejich obsahem.

S finanční podporou Open Society Institute

Tato kniha vznikla v rámci institucionální podpory Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze a Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

OBSAH

Úvod	11
Vít Střítecký, Daniel Topinka, Irena Ferčíková Konečná	

Vývoj v diskusích o obchodování s lidmi	15
--	-----------

Blanka Bellak-Hančilová

1. Úvod	15
2. Utváření konceptu obchodování s lidmi v teorii a v praxi	16
2.1. Sexuální vykořisťování v prostituci, konsenzuální sexuální práce a obchodování s lidmi	17
2.2. Boj proti nelegální migraci	19
2.3. Boj proti organizovanému zločinu	20
2.4. Nucená práce, otroctví a vykořisťování	20
3. Nové pohledy na obchodování s lidmi	23
3.1. Přesun jako jeden z prvků definice obchodování s lidmi	23
3.2. Zneužití zranitelného postavení	25
3.3. Beztrestnost obchodovaných osob	27
4. Nově vznikající formy vykořisťování a obchodování s lidmi	28
4.1. Vynucená účast na drobné kriminalitě, pašování a pěstování drog	28
4.2. Obchodování s lidmi za účelem odnětí orgánů	28
4.3. Nucená účast v podvodech se sociálními dávkami a jinými typy podvodů	29
4.4. Sňatkové podvody (sňatky z rozumu)	29
4.5. Nucené sňatky	29
4.6. Náhradní mateřství	30
5. Závěr	31

Komparativní analýza evropských rozsudků v oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování	33
--	-----------

Michal Šmíd

1. Úvod	33
2. Teoretická část – právní aspekty obchodu s lidmi	35
3. Metodologie	40
4. Případové studie	41
4.1. Relevantní právní úprava vybraných zemí a komparativní analýza jednotlivých soudních rozhodnutí	41
4.1.1 Nizozemsko	41
4.1.1.1 Zákonná úprava a vymezení	41
4.1.1.2 Představení případů a jejich právní kvalifikace	42
4.1.2 Německo	47
4.1.2.1 Zákonná úprava a vymezení	47

4.1.2.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	50
4.1.3	Španělsko	53
4.1.3.1	Zákonná úprava a vymezení	53
4.1.3.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	54
4.1.4	Slovensko	55
4.1.4.1	Zákonná úprava a vymezení	55
4.1.4.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	58
4.1.5	Belgie	60
4.1.5.1	Zákonná úprava a vymezení	60
4.1.5.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	61
4.1.6	Bulharsko	64
4.1.6.1	Zákonná úprava a vymezení	64
4.1.6.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	66
4.1.7	Itálie	67
4.1.7.1	Zákonná úprava a vymezení	67
4.1.7.2	Představení případu a jeho právní kvalifikace	69
4.1.8	Rumunsko	70
4.1.8.1	Zákonná úprava a vymezení	70
4.1.8.2	Představení případů a jejich právní kvalifikace	72
4.2	Právní situace v České republice	75
4.3	Analýza rozsudků českých soudů a jejich porovnání s rozsudky soudů evropských	84
5.	Závěr: Návrhy řešení situace v České republice	100

Strategické zastupování: od teorie k praxi	107
---	------------

Petra Kutálková, Dana Pluhařová, Tereza Šimonová, Lucie Otáhalová

1.	Úvod	107
2.	Metodologie	108
3.	Koncept strategického zastupování	110
3.1	Teorie strategického vedení sporů	110
3.2	Legislativní rámce strategického zastupování	115
3.2.1	Základní právní předpisy	115
3.2.2	Základní informace o řízení před soudem	116
3.2.2.1	Civilní (občanskoprávní) řízení	116
3.2.2.2	Trestní řízení	117
3.2.3	Úvod do právního zastupování	118
3.2.4	Práva obětí trestných činů	119
3.2.4.1	Práva poškozených v trestním řízení	119
3.2.4.2	Rozšíření práv obětí – zákon o obětech trestných činů	121
3.2.4.3	Jednorázové odškodnění z prostředků státního fondu	123
3.3	Strategické zastupování v organizaci La Strada	124

4.	Zavádění strategického zastupování: od teorie k praxi.....	128
4.1	Příprava strategického zastupování	129
4.2	Zavedení do praxe	130
4.2.1	Dilemata	138
4.3	Zhodnocení	140
5.	Strategické zastupování v perspektivě zmocněnců a zmocněnkýň.....	140
5.1	Znak skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi „jiným užito“	141
5.2	Znak skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi „tísň“ v praxi....	141
5.3	Role zmocněnce	142
5.3.1	Zakázka spolupráce s klientem	143
5.3.2	Obhajoba zájmů poškozeného a provázení v trestním řízení.....	143
5.3.3	Volba strategie zastupování	145
5.3.4	Návrh na náhradu škody	146
5.3.5	Spolupráce s dalšími aktéry	148
5.4.	Role poškozeného	150
5.4.1	Náhrada nemajetkové újmy.....	151
5.4.2	Postavení poškozeného při vymáhání škody v civilním řízení	151
5.5	Doporučení.....	152
6.	Závěr.....	154
Závěr		157
<i>Vít Střítecký, Daniel Topinka</i>		
Résumé		159
Poznámky		161
Literatura		171
O autorech a autorkách.....		183

ÚVOD

Vít Střítecký, Daniel Topinka, Irena Ferčíková Konečná

Předkládaná monografie se zabývá významným lidskoprávním, bezpečnostním i právním tématem dneška, které představuje oblast obchodování s lidmi za účelem nucené práce a jiných forem vykořisťování. Podle zprávy Mezinárodní organizace práce (ILO, 2012b) bylo možné v roce 2012 na Zemi najít 20,1 mil. lidí, kteří se stali oběťmi nucené práce. Tato metodologicky propracovaná statistika (ILO, 2012b) „moderního otroctví“ v sobě zahrnuje i případy obchodování s lidmi za účelem nucení práce a sexuálního vykořisťování. Důkladnější pohled na výše zmíněný údaj naznačuje, že globálně vzato zhruba tři lidé z každého tisíce pracují pod výhružkami či nátlakem v „otrockých“ podmínkách. Nejnovější metodologie ILO již specificky nekategorizuje případy obchodování s lidmi, nicméně předposlední globální zpráva vydaná v roce 2005 hovořila o celkově 12 mil. obětí nucené práce, ze kterých byly 2,4 mil. objektem přímého obchodování (ILO 2005).¹

Na pozadí zkoumání situace v České republice a dalších zemích EU tato kniha ilustruje, že otrocká práce často spojená s obchodováním s lidmi není „výsadou“ třetího světa. Statistice ILO (ILO, 2012b: 15–16) sice zcela dominuje asijsko-pacifický region s 56% podílem následovaný Afrikou (18%), nicméně v rozvinutých ekonomikách a zemích Evropské unie bychom stále mohli nalézt zhruba 1,5 mil. nucených pracovníků. Ze statistiky také vyplývá, že více než 90 % novodobých otroků je vykořisťováno v rámci soukromého sektoru. Z tohoto počtu tvoří zhruba čtvrtinu případy sexuálního vykořisťování a zbytek oběti nucené práce v tradičních sektorech, jako jsou zemědělství, stavebnictví, výroba či domácí práce (ILO, 2012b: 13–14), které představují hlavní zaměření této knihy. Pokud odhlédneme od diskusí zpochybňujících relevanci výše uvedených čísel, je zjevné, že fenomén otrocké práce a s ním spojené obchodování s lidmi vyžaduje zásadní pozornost orgánů národních států i mezinárodních organizací.

Analýzy obchodování s lidmi v Evropě (Ruggiero, 1997; Friesendorf, 2007; Picarelli, 2009) naznačují, že obchodování s lidmi generuje zisky bez ohledu na faktické zaměstnání obchodovaných osob. V těchto souvislostech byly prokázány aktivity legálních, pololegálních agentur či zcela jednoznačně nelegálních, tj. kriminálních skupin, přičemž mnohdy došlo k propojení všech tří typů aktérů. Obchodování s lidmi a nelegální, často nucená práce zasáhla i významné evropské společnosti působící v oblasti textilního průmyslu či stavebnictví. Tyto velké koncerny neparticipovaly na pololegálních a v drtivé většině případů čistě nelegálních aktivitách přímo, nýbrž skrze nejrůznější menší subkontraktované firmy, jež byly vyjmuty z kontrolních mechanismů etablovaných společností. V konečné fázi se tak nelegální činnost spojená s obchodováním s lidmi a nucenou prací dotkla i aktérů s vyšším etickým podnikatelským standardem, což naznačuje hloubku i komplexnost celého problému (Ruggiero, 1997: 241–242).

V souvislosti s relativním nárůstem obchodování s lidmi v posledních dvou dekádách, které souvisí s rostoucím politickým a ekonomickým propojováním nejrůznějších částí světa, vzrostla i aktivita národních a nadnárodních aktérů v oblasti boje proti tomuto fenoménu. Klíčovou roli v této sféře sehrávají aktéři působící v bezpečnostním sektoru, jejichž cílem je stíhání obchodníků s lidmi a organizátorů nucené práce, ochrana obětí této kriminality a v neposlední řadě také prevence této činnosti. Charakter obchodování s lidmi a na něj navázané další kriminální činnosti však naznačují potřebu širokého vnímání bezpečnostního sektoru. Vedle tradičních klíčových bezpečnostních aktérů, jako jsou ozbrojené síly, policie, hraniční policie či imigrační služba, sem patří i hlavní aktéři z oblasti justice, orgány zodpovědné za kontrolu ozbrojených složek či v poslední době stále významnější soukromé bezpečnostní agentury (Friesendorf, 2009). Jak tato kniha dokládá, odlišnou, nicméně stejně důležitou roli sehrávají vládní, ale i nevládní organizace poskytující poradenství, sociální služby i ochranu obětem. Vedle tradičně vnímaných koerzivních složek je nezbytné porozumět a vyzdvihnout roli a význam dalších nekoerzivních aktérů.

Právě činnost nekoerzivních aktérů může být významná z hlediska překonávání neochoty či obavy obětí podělit se o svůj příběh a dopomoci tak k rozkrytí konkrétní trestné činnosti. Případy obchodování s lidmi za účelem nucené práce vsutku nepředstavují „kriminalitu bez obětí“, která je typická např. pro oblast nelegálního obchodu s drogami, kde ani prodejce, ani nákupčí nemají motivaci kontaktovat policii. V širších souvislostech tato skutečnost naznačuje značné problémy, jež představuje získávání relevantních dat obchodování s lidmi. Jakkoli se jedná o bezpochyby globální fenomén (UNODC, 2006), některé státy nepochybně vědomě zmenšují rozsah tohoto problému z důvodu vylepšování vlastního obrazu či neexistence efektivních kapacit umožňujících fenomén mapovat. Skupiny expertů jsou tak nuceny spíše extrapolovat limitovaná prokazatelná data.

Významnou charakteristiku této publikace, kterou je třeba podtrhnout hned v úvodu, představuje zaměření se na oblast obchodování s lidmi za účelem nucené práce a jiných forem vykořisťování. Podle výše zmíněné Zprávy UNODC (2006: 6) je zhruba 79 % evidovaných případů spojeno se sexuálním vykořisťováním, které bylo po dlouhou dobu *de facto* ztotožněno s problematikou obchodování s lidmi (viz Bellak-Hančilová v této knize). V posledních letech se však zasloužená pozornost věnuje i nucené práci, která dle UNODC (2006: 6) představuje 18% podíl případů obchodování s lidmi. I přes tuto skutečnost oblast nucené práce stále patří v porovnání se sexuálním vykořisťováním k méně prozkoumaným oblastem, jako jsou domácí otroctví a nucené sňatky, odebrání orgánů či zneužívání dětí pro účely žebroty, sexuálního obchodu či válčení.

Tuto zásadní bezpečnostní a lidskoprávní problematiku však přirozeně nepřehlíží ani Evropská unie, která v roce 2011 přijala Směrnici o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí (Směrnice Evropského parlamentu a Rady, 2011). Tato směrnice, která bude v blízké době implementována do národních legislativ, odráží dlouhodobé směřování politiky EU v této oblasti definované ve Stockholmském programu (Stockholmský program, 2010). V souladu se Stockholmským programem se EU pokouší aplikovat holistický přístup, kdy se soustředí na prevenci, ochranu obětí, stíhání zločinců a rozvíjení

partnerství mezi jednotlivými národními a nadnárodními aktéry, kteří se v této sféře angažují. Klíčovým rysem této strategie je také důraz na lidskoprávní rovinu spojenou s bojem s tímto typem kriminality.

Do oblasti širších evropských iniciativ spadá i program La Strada Česká republika, o.p.s. (dále jen La Strada ČR). Tato organizace je jedinou nevládní neziskovou organizací, jež se v ČR úzce a výhradně specializuje na problematiku obchodování s lidmi a jež iniciovala projekt „Odhalování obchodování s lidmi za účelem nucené práce a pracovního vykořisťování“. La Strada ČR poskytuje služby obchodovaným a vykořisťovaným osobám, zabývá se prevencí a vzděláváním o fenoménu obchodování a lobby, realizuje advokační aktivity a snaží se hájit práva obchodovaných a vykořisťovaných osob. La Strada ČR je členskou organizací sdružení *La Strada International*, přední evropské sítě, která se prostřednictvím důsledného uplatňování lidskoprávních principů snaží bojovat proti obchodování s lidmi.

Projekt, v rámci kterého předkládaná publikace vznikla, se skládal ze tří pilířů. Kombinoval v sobě práci neziskové organizace, která prostřednictvím strategického zastupování obchodovaných osob v praxi testovala překážky bránící obchodovaným osobám v přístupu ke spravedlnosti. Dále obsahoval analytickou činnost orgánu státní správy vytvářejícího a koordinujícího politiky boje proti obchodování s lidmi a v neposlední řadě také vzdělávání soudců a státních zástupců prostřednictvím Justiční akademie, jejímž cílem bylo nejnovější poznatky nabyté v rámci projektu obratem zprostředkovat těmto odborníkům a odbornicím. Předkládaná publikace nabízí analytické závěry především z prvních dvou pilířů projektu – tedy ze strategického zastupování a právní analýzy.

Tato publikace je vystavěna na multidisciplinárním metodologickém přístupu, který umožňuje naplnění jejích hlavních cílů. V první kapitole nabízí ucelený výklad o vývoji konceptu obchodování s lidmi. V tomto kontextu poukazuje na značnou diverzitu různých forem a typů obchodování s lidmi týkajících se nejrozličnějších legálních či nelegálních sektorů, přičemž si všímá i nejnovějších trendů a zkušeností v této oblasti. V rámci definičních a konceptuálních debat, které probíhají mezi experty, tvůrci politik a praktiky, představuje mnohá dilemata, jejichž alespoň částečné rozřešení je podmínkou efektivní mezinárodní spolupráce v oblasti boje s tímto fenoménem. Kromě ilustrace rozvíjejícího se diskurzu spojeného s problematikou obchodování s lidmi kapitola i zřetelně poukazuje na celou řadu oblastí, jež poskytují prostor pro konceptuální i praktické vstupy ze strany všech relevantních aktérů, a to především v lidskoprávní dimenzi tohoto fenoménu.

Zatímco první kapitola nabízí potřebný kontext aktuálních konceptuálních debat v oblasti obchodování s lidmi, druhá kapitola obsahuje unikátní komparativní analýzu právních úprav a rozsudků v oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Pro tuto analýzu se podařilo nashromáždit data a rozsudky z devíti evropských zemí (včetně České republiky), což představuje velmi zajímavý a dostatečně rozmanitý vzorek k analýze. Před samotnou analýzou získaných rozsudků se kapitola zaměřuje na srovnání jednotlivých národních legislativních úprav, která je založena na klíčových pojmech oblasti pracovního vykořisťování. Výsledkem analýzy není pouze identifikace právních teoretických či aplikačních odlišností, ale také formulování konkrétních legislativních a nelegis-

lativních opatření, jež by měla zefektivnit fungování českého právního a bezpečnostního systému v této oblasti.

Poslední kapitola se zabývá teoretickými a praktickými aspekty strategického zastupování, a to na základě spektra teoretických konceptů i zkušeností jednotlivých aktérů a akterek z oblasti strategického zastupování, sociální práce, orgánů činných v trestním řízení i klientely organizace La Strada Česká republika, o.p.s. Sleduje nejen teoretické ukotvení strategického vedení sporů a legislativní rámce strategického zastupování, ale také praktické aplikace metody v oblasti zastupování obchodovaných a vykořisťovaných osob. Završuje celou knihu konkrétními návody a doporučeními, jak strategické zastupování zavádět do praxe.

VÝVOJ DISKUSÍ O OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Blanka Bellak-Hančilová

Abstrakt

Tato kapitola se zabývá vývojem odborných diskusí o obchodování s lidmi. Od roku 2000, kdy byl přijat Protokol OSN o obchodování s lidmi, se stalo obchodování s lidmi souhrnným označením pro široké spektrum praktik nucené práce nebo vykořisťování, které se dříve nalézaly spíše na okraji pozornosti mezinárodního práva a politik (Gallagher, 2011). V současnosti se zvyšuje povědomí o rozmanitosti forem obchodování s lidmi v rozličných legálních a nelegálních sektorech ekonomiky (UNODC, 2012d: 16). Mezi výzkumníky, praktiky a politiky probíhá diskuse o významu a praktické aplikaci několika klíčových konceptů, které jsou součástí definice obchodování s lidmi, jako je např. koncept zneužití zranitelnosti či vykořisťování.

V kontextu nových forem vykořisťování a obchodu s lidmi, jako je např. pěstování marihuany, pokračuje také diskuse o principu, podle kterého by neměly být trestány obchodované osoby za činy spáchané v průběhu obchodování. Experti, státy a mezinárodní organizace i nadále nemají jasno v tom, zda by měl být aspekt „přesunu“ obchodovaných osob považován za základní charakteristiku obchodování s lidmi, jež ho odlišuje od jiných trestných činů. Zdá se, že vlády se vedle sexuálního vykořisťování stále více zabývají také pracovním vykořisťováním a novými formami obchodu s lidmi, které zahrnují obchodování s orgány, obchodování s lidmi za účelem nuceného sňatku, nucené náhradní mateřství a obchodování s lidmi za účelem organizované kriminality (žebření, pěstování drog, drobná kriminalita, podvody).

Tato kapitola rozebírá několik klíčových oblastí problematiky obchodování s lidmi, jak z hlediska teoretického diskurzu, tak z hlediska praktické aplikace teoretických a právních konceptů. Otevřená a kritická odborná diskuse tak vytváří prostor pro posílení lidskoprávního rámce problematiky obchodování s lidmi.

1. ÚVOD

Cílem této kapitoly je poskytnout stručný přehled o současném stavu a vývoji diskusí o obchodování s lidmi. Důraz je kladen na nové formy obchodování s lidmi v kontrastu s těmi, které byly za obchodování považovány již dříve (např. sexuální vykořisťování žen a dětí). Tento text se zabývá především evropským kontextem obchodování s lidmi a vznikl na základě studia mezinárodní a národní legislativy týkající se obchodování s lidmi, včetně Úmluvy o nadnárodním organizovaném zločinu, dalších souvisejících dokumentů a na základě osobních konzultací s odborníky v této oblasti.²

Text je rozdělen na několik částí. První část představuje základní kontext a použitou metodologii. Dále se věnuje diskurzům a konceptům, které ovlivnily definici pojmu „obchodování s lidmi“ a její interpretaci. V další části jsou prezentovány nové pohledy a debaty vztahující se k aspektu „přesunu“ obchodovaných osob, konceptu „zneužívání zranitelného postavení“ a principu dekriminlizace obchodovaných osob. Text se v této části věnuje také nově identifikovaným formám vykořisťování a obchodování s lidmi. Kapitulu uzavírá shrnutí nedostatků současné definice obchodování s lidmi.

Tato kapitola používá metodu kritické analýzy diskurzu obchodování s lidmi. Kritická analýza diskurzu vnímá použití diskurzu (jazyka) jako formu společenských zvyklostí, praktik. Zabývá se zejména rolí diskurzu v utváření a reprodukci zneužívání moci nebo nadvlády (Van Dijk, 2001: 96).

V tomto smyslu analyzuje koncept obchodování s lidmi a definici obsaženou v Protokolu OSN o obchodování s lidmi, přičemž identifikuje čtyři klíčové diskurzy: 1) diskurz o podstatě prostituce (tj. zda by všechny formy prostituce měly být považovány za škodlivé a vykořisťující, nebo zda prostituce může být v určitých případech považována za práci), 2) diskurz o nelegální migraci, 3) diskurz o organizovaném zločinu a 4) diskurz o nucené práci a pracovním vykořisťování. Následující podkapitoly nastiňují tyto diskurzy.

2. UTVÁŘENÍ KONCEPTU OBCHODOVÁNÍ S LIDMI V TEORII A V PRAXI

Protokol OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zejména ženami a dětmi přijatý v roce 2000 (dále pouze jako Protokol OSN o obchodování s lidmi nebo jen Protokol) obsahuje první mezinárodní definici obchodování s lidmi. Tento Protokol byl doplňkem k Úmluvě OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu. Podle Protokolu OSN o obchodování s lidmi má trestný čin obchodování s lidmi tři základní složky: 1) jednání (najímání, přeprava, přesun, ukrývání a zajištění dokladů), 2) užití prostředky (hrozba použití násilí a dalších donucovacích prostředků, únosu, finančního podvodu, podvodu, zneužití moci nebo zranitelného postavení, přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou) a 3) záměr vykořisťovat. V případě dětí jsou třeba k určení obchodování s lidmi pouze skutek a záměr.

Tato definice byla přijata po náročném vyjednávání a byla obecně považována za velký krok kupředu pro zakotvení pojmu obchodování s lidmi v mezinárodním právu (Ditmore–Wijers, 2003: 79; Ekberg, 2004; Ould, 2004; UNODC, 2012a: 11). Je významné, že definice zahrnuje také muže a vykořisťování nejen v komerčním sexuálním průmyslu³, ale v celé škále dalších legálních nebo nelegálních sektorech ekonomiky. Také je důležité, že dle definice může k obchodování s lidmi dojít i bez překročení hranice mezi státy (UNODC, 2012a: 11).

V letech po přijetí Protokolu OSN o obchodování s lidmi se objevily nové náhledy na to, jaké podoby může mít obchodování s lidmi. Legislativy a příslušné politiky byly prověřeny v praxi a diskuse o obchodování s lidmi vedená především na teoretické úrovni mezi zainteresovanými akademiky a právníky byla obohacena o pohledy praktiků a širšího spektra dalších expertů (Ditmore–Wijers, 2003: 79; Ekberg, 2004; Raymond, 2002: 495; Hancilova–Massey, 2009; Anderson–Hancilova, 2011). Výsledný obraz odráží různorodost forem obchodování s lidmi a různé způsoby, jak na obchodování s lidmi reagují země v národní legislativě, v politikách a v každodenní praxi.

Více než dekáda zkušeností v této oblasti ukazuje, že praktická aplikace konceptu obchodování s lidmi se soustřeďuje zejména na práci orgánů činných v trestním řízení a na trestní právo (Jernow, 2009). Trestní právo se do značné míry váže na protiimigrační agendu a na odmítání prostituce a sexuálních služeb jako práce (detailně rozvedeno níže). Právní úpravy vykazují represivní a reaktivní charakter, vyznačují se nejednotností a často neschopností zabezpečit lidská práva obchodovaných osob (Hancilova–Massey, 2009; GAATW, 2011). Celkově však zůstává počet případů trestního stíhání za obchodování s lidmi „extrémně nízký“ (UNODC, 2012c: 2; podobně Eurojust, 2012: 8). Jedním z důvodů je, že tyto právní úpravy jsou poměrně nové. Dalším důvodem pro nízké počty postihů v případech obchodování s lidmi je neochota rozšířit skupinu obětí, které jsou považovány za hodné pomoci, o cizince, kteří byli vystaveni vážnému vykořisťování mimo komerční sexuální průmysl (např. UNODC, 2012a: 12). Navíc jsou praktici (stejně tak jako experti) postaveni před problém nejasnosti výkladu termínů definujících obchodování s lidmi (např. van Liempt, 2006; Anderson–O’Connell Davidson, 2006; také Raymond, 2002: 495; UNODC, 2012a: 12; UNODC, 2010, § 31b).

2.1. SEXUÁLNÍ VYKOŘIŠŤOVÁNÍ V PROSTITUCI, KONSENZUÁLNÍ SEXUÁLNÍ PRÁCE A OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Pravděpodobně nejvýznamnější diskurz, který ovlivnil dnešní chápání obchodování s lidmi, rozumí pod pojmem obchodování s lidmi nábor žen za účelem prostituce (viz také Askola, 2007: 206). Toto chápání obchodování s lidmi má své kořeny na konci 19. a na počátku 20. století, v diskusích o abolicionismu, tj. vymýcení tzv. obchodu s bílým masem, tedy vynuceného přesunu žen za účelem jejich prostituce (Terrell, 1907: 22; cit. v Scully, 2001: 75). Tehdy široká koalice aktivistek a aktivistů prosazovala abolicionismus jako politický princip a usilovala o zavedení konceptu obchodu s „bílým masem“ do mezinárodního práva.⁴

Otázky prostituce a obchodování s lidmi byly znovu nastoleny v politické agendě většiny postindustriálních demokracií na konci sedmdesátých let. Jejich návrat odrážel rostoucí mezinárodní turismus, migraci, vzrůstající blahobyt a změny sexuálních zvyklostí na Západě. Tento proces byl urychlen také nástupem HIV a AIDS, který vedl ke zvýšeným obavám ze zdravotních rizik sexuálních vztahů (Outshoorn, 2004: 8). V osmdesátých letech získal abolicionismus novou inspiraci, když teoretické práce radikálních feministek, například Kathleen Barry, Carole Pateman a Andrea Dworkin, redefinovaly prostituci

jako sexuální nadvládu mužů nad ženami a jako formu mužského sexuálního násilí par excellence. V tomto pohledu jsou pojmy prostituce a obchodování s lidmi totožné, jelikož prostituce vždy porušuje lidská práva a je ekvivalentem k otroctví a základní formou útlaču žen. Z toho pak vyplývá, že všechny ženy, které se účastní prostituce, jsou oběťmi zločinu (Havelková, 2009).

V osmdesátých letech se však také zformoval další feministický diskurz, který se vymezuje proti pokusům radikálních feministek zredukovat všechny ženy, jež se zabývají prostitucí, na pasivní oběti bez možnosti projevit svoji vůli – agenství (agency) a proti zobecňujícím prohlášením, že veškerá prostituce napříč historickými obdobími a společnostmi je forma násilí (Weitzer, 2005: 212). Tento feministický diskurz považuje prostituci za druh práce, za „sexuální práci“, a zdůrazňuje, že osoby (obvykle ženy) zabývající se prostitucí tak mohou činit na základě svého vlastního uvážení (Outshoorn, 2001: 474; cit. v Bertone, 2004).⁵

Tyto dvě myšlenkové školy zásadně ovlivnily diskuse o obchodování s lidmi. Oba diskurzy se považují za feministické, tvrdí, že podporují lidská práva a práva žen, a také, že reflektují názory osob, které se věnují prostituci. Na vymezení těchto práv ale nemají jednotný názor⁶, jak se ukázalo např. při snaze organizací občanské společnosti ovlivnit jednání o Protokolu OSN. Zastánci abolicionismu prohlašují, že lidská práva jsou nejlépe chráněna ve chvíli, kdy je prostituce zakázána. Prostituci považují za hluboce diskriminující akt a odmítají ji chápat jako druh práce. Abolicionisté jsou názoru, že ženy, které poskytují komerční sexuální služby, se pro to nerozhodly na základě svého svobodného rozhodnutí, ale byly k tomu přinuceny, a tudíž by s prostitucí neměly nadále pokračovat. Proto zastánci abolicionismu podporují kriminalizaci osob, které z prostituce kořistí (tj. kuplířů a kuplířek), popř. kriminalizaci poptávky po sexuálních službách. Abolicionisté zpravidla nevěnují pozornost otázce mužské prostituce a odmítají argument, že si žena sama může vybrat, zda se začne zabývat prostitucí, nebo zda s ní bude pokračovat. V tomto pojetí je každá žena, jež se zabývá prostitucí, obětí obchodování s lidmi a opatření proti obchodování s lidmi tak musí být identická s opatřeními proti prostituci. Tato radikální feministická perspektiva je úzce spjatá s konzervativní protimigrační agendou, která omezuje volný pohyb a agenství (agency) osob, které poskytují komerční sexuální služby (Fitzgerald, 2008).⁷

Obhájci a obhájkyně pozice sexuální práce prosazují diferencovanější pohled na trh se sexuálními službami. Podle nich by nucená prostituce a další trestné činy, jež s ní jsou spojeny (jako je zbavení svobody, organizování prostituce, únos, vydírání atd.), měly být stíhány podle zákona.⁸ Pozice sexuální práce poukazuje na to, že veškerá rozhodnutí jsou činěna v určitém kontextu, který dává různým osobám větší či menší možnosti činit informovaná rozhodnutí. Zastánci a zastánkyně pozice sexuální práce často vnímají, že prostituce jako společenská instituce⁹ osoby poskytující sexuální služby diskriminuje, ale uznávají, že existují také osoby, které se rozhodly poskytovat komerční sexuální služby na základě svého informovaného rozhodnutí a jsou názoru, že jejich rozhodnutí vstoupit do prostituce či v ní pokračovat, by měla být respektována. Poskytování komerčních sexuálních služeb by proto mělo být považováno za legitimní formu výdělečné činnosti a mělo by požívat

stejně ochrany jako ostatní druhy práce. Stát se nesmí zříci své povinnosti zabezpečovat práva osobám, které poskytují komerční sexuální služby, včetně jejich pracovních práv.

V současnosti nemá Evropská unie ani mezinárodní právo jasný názor na to, jak zacházet s konsenzuální sexuální prací plnoletých osob. Tato otázka je ponechána v pravomoci jednotlivých států.¹⁰ Zároveň ale existuje jasná shoda, že děti by se neměly věnovat prostituci, a to bez ohledu na jejich rozhodnutí, a že nucenou prostituci je třeba potírat. Dnes diskuse o regulaci komerčních sexuálních služeb pokračují v neposlední řadě ve formě debat o řešení poptávky po komerčním sexu.

2.2. BOJ PROTI NELEGÁLNÍ MIGRACI

Druhým diskurzem, který se významně podílel na utváření dnešního chápání obchodování s lidmi, je diskurz o nelegální migraci. V posledních dvaceti letech, v období prudkého navýšení imigrace do rozvinutých zemí, si témata obchodování s lidmi a převaděčství coby formy organizované trestné činnosti vysloužila zvýšenou pozornost. Nejpozději od počátku devadesátých let minulého století cílové státy vnímají migranty a migraci především jako bezpečnostní riziko „překážku ve vedení a udržování liberálního světového systému“ (Ibrahim, 2005: 172; také Guild, 2001), a „neoprávněné překročení hranic [...] se stalo stěžejním problémem ve veřejné diskusi v Evropě“ (Khosravi, 2010: 95). Cílové země zpřísnily v reakci na „hrozbu přistěhovalectví“ migrační legislativu a ponechaly ji otevřenou jen pro vysoce kvalifikované nebo ekonomicky či jinak privilegované migranty. Avšak nepřekvapí, že někteří z těch, kdo tyto podmínky nesplnili, nakonec i přesto migrovali a pracovali v Evropské unii v rozporu s platnou legislativou. Někteří z nich také využili služeb převaděčů.

Diskuse o obchodování s lidmi se věnovaly také otázce, jak rozlišovat mezi „nevinnými oběťmi“ obchodníků s lidmi a „nelegálními přistěhovalci“, kteří v některých případech použili služby převaděčů, aby se dostali na území dalšího státu, či kteří pobývali a pracovali v těchto státech bez potřebných povolení. V kontextu vyjednávání o doplňkových protokolech k Úmluvě OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu, jmenovitě v Protokolu proti pašování přistěhovalců po zemi, po moři a letecky, bylo poprvé převaděčství definováno jako jednání s cílem získat přímo nebo nepřímo finanční nebo jiný materiální prospěch z nezákonného vstupu osoby na území státu, jehož není státním příslušníkem, ani v něm nemá trvalý pobyt (čl. 3). Tento vývoj svědčí o významném posunu v mezinárodním vnímání převaděčství. Ačkoliv se to může zdát z dnešní perspektivy zvláštní, ještě v poměrně nedávné minulosti, do počátku devadesátých let, bylo v Německu umožněno převaděčům žalovat převáděnou osobu kvůli poplatkům spojeným s jejich přesunem do západního Německa (dle Junkert–Kreienbrink, 2009: 38). Podle čl. 5 Protokolu proti pašování přistěhovalců po zemi, po moři a letecky nemají migrující podléhat trestnímu řízení kvůli tomu, že byli převáděni. Ale, jak je vysvětleno v čl. 6 (4) Protokolu, mohou být trestně stíháni za převádění jiných osob nebo za spáchání jakéhokoliv jiného trestného činu proti místnímu právu, jako je nezákonný přechod přes hranice nebo nezákonné setrávání na území tohoto státu.

Na rozdíl od převaděčů, mají být obchodované osoby považovány za oběti trestné činnosti a má jim být umožněno dočasně setrvat na území za účelem podpory stíhání tohoto trestného činu (Směrnice Rady 2004/81/ES z 29. 4. 2004; také Hancilova–Massey, 2009: 32–33).

Bohužel ale jak na teoretické, tak na praktické rovině neexistuje jasná hranice mezi obchodováním s lidmi a převáděním. Praxe ukázala, že potenciální migrující se mohou v dobré víře obrátit na převaděče, aby jim pomohl s přesunem do hostitelské země, a tedy se stanou převáděnými osobami. Nicméně později mohou být převáděné osoby vykořisťovány buď převaděčem nebo jeho spolupracovníky, v kterémž to případě by se z převáděných osob staly obchodované osoby (Buckland, 2009; van Liempt, 2006; Anderson–O'Connell Davidson, 2006).

2.3. BOJ PROTI ORGANIZOVANÉMU ZLOČINU

S diskurzem o nelegální migraci úzce souvisí diskurz o organizovaném zločinu. Informace, které jsou dostupné o zapojení organizovaného zločinu¹¹ do obchodování s lidmi, jsou omezené a velmi rozporuplné. Hancilova–Massey (2009: 28–29) upozorňují na to, že někteří experti zmiňují zapojení velkých kriminálních skupin s hierarchickou strukturou a dělbou rolí, zatímco jiní tvrdí, že obchodování s lidmi je ovládáno mnohem menšími aktéry, kteří nemají hierarchickou strukturu a nedosahují znaků organizovaných zločineckých skupin (viz také Picarelli, 2009). Podle Agentury Europol (2011: 11) „jsou nejčastěji udávány kriminální skupiny, které se zabývají obchodováním s lidmi v EU (v tomto pořadí): etničtí Romové, Nigerijci, Rumuni, albánsky hovořící osoby, Rusové, Číňani, Maďaři, Bulhaři a Turci. Bulharské, rumunské (nejvíce romské národnosti), nigerijské a čínské skupiny představují pravděpodobně největší ohrožení pro společnost jako celek.“

V oficiální rétorice státních úředníků a zastupitelů mezinárodních organizací zabývajících se obchodováním s lidmi hraje organizovaný zločin a zejména nadnárodní organizovaný zločin i nadále důležitou roli (viz např. Hague, 2012; Giammarinaro, 2011: 3). Důraz na potlačování organizovaného zločinu totiž napomáhá získávat politickou podporu pro opatření proti obchodování s lidmi, která jsou postavená na omezování imigrace coby prostředku pro potlačování kriminality organizovaných skupin ze zahraničí. Veřejnost, která se často obává organizovaného zločinu a imigrace, pak takováto opatření zpravidla akceptuje nebo vítá.

Celkově se ale zdá, že se v praxi prosazuje názor, že obchodování s lidmi nabývá různých podob a že účast na nadnárodní trestné činnosti není pro obchod s lidmi nezbytným předpokladem (Hancilova–Massey, 2009).

2.4. NUCENÁ PRÁCE, OTROCTVÍ A VYKOŘIŠŤOVÁNÍ

Posledním diskurzem, který se významně podepsal na současném chápání obchodování s lidmi, je diskurz o nucené práci a pracovním vykořisťování. V současnosti panuje do velké míry shoda o tom, že obchodování za účelem sexuálního vykořisťování se týká

také mužů a chlapců a že ženy a dívky společně s muži a chlapci mohou být vykořisťováni v mnoha dalších odvětvích mimo komerční sexuální průmysl (Burcikova, 2006; Hancilova, 2008; ILO, 2001; ILO, 2005; ILO, 2009a; de Jonge–Smit, 2006; Surtees, 2008). Podle dostupných dat je v Africe, jižní a východní Asii a v Pacifiku více osob obchodovaných za účelem pracovního vykořisťování než za účelem vykořisťování v komerčním sexuálním průmyslu (UNODC, 2012d). Toto pojetí je v souladu s definicí obchodování s lidmi, jak je zakotvena v Protokolu OSN o obchodování s lidmi, jež zahrnuje pod pojem „obchodování s lidmi“ nucenou práci nebo služby, otroctví nebo praktiky podobné otroctví a nevolnictví.¹² Fakt, že definice zahrnuje také muže a jiná ekonomická odvětví, než je poskytování komerčních sexuálních služeb, bylo uvítán především těmi, kdo se zabývají širšími důsledky vykořisťování a nucené práce (např. Mezinárodní organizace práce). Jiní, zejména organizace podporující vymýcení prostituce, byli proti tomuto rozšíření, protože považovali za nesprávné odvádět pozornost od sexuálního vykořisťování žen a dětí, které je podle nich nutné považovat za kvalitativně odlišné a mnohem více nepřipustné než vykořisťování, které probíhá v ostatních odvětvích ekonomiky, či vykořisťování mužů.

Nucená práce, definovaná jako situace, ve které osoby buď vstoupí do práce nebo služeb proti své vůli a/nebo z ní nemohou odejít bez trestu nebo výhrůžky trestu, byla ustanovena již v Úmluvě o nucené práci č. 29 Mezinárodní organizace práce, přijaté v roce 1930. Nicméně ani tento ani další mezinárodní nástroje neposkytly dostatečně jasnou definici nucené práce a souvisejících pojmů. Soudy na celém světě tak stojí před složitou otázkou, jak v praxi interpretovat pojmy mezinárodního práva jako je „nedobrovolnost“, „nátlak“, „hrozba“, „souhlas“, „hrozba trestu“, které jsou klíčové pro vymezení nucené práce (ILO, 2009b; Elster, 1985; Burcikova, 2006). Mezinárodní organizace práce dnes posuzuje, zda je zapotřebí vytvořit další právní úpravu, která by doplnila Úmluvu o nucené práci z roku 1930 (č. 29) a Úmluvu o zrušení nucené práce z roku 1957 (č. 105), tak aby byla vhodně zohledněna také prevence nucené práce, ochrana svědků a obětí, včetně kompenzací a obchodování s lidmi za účelem vykořisťování v práci mimo oblast sexuálního průmyslu (ILO, 2013).

Mezi odborníky dnes neexistuje shoda o tom, jak vykládat pojem nucené práce a pracovního vykořisťování. V globálním a také v evropském kontextu není pracovní vykořisťování novým tématem, nicméně mnohé zločiny v této oblasti zůstaly neodhalené, jelikož jejich potrestání nebylo pro orgány činné v trestním řízení prioritou (Europol, 2011: 7). V USA soudy rozlišují mezi fyzickým a „právním podloženým“ nátlakem, které jsou vnímány jako dostačující pro vznik „nedobrovolného nevolnictví“ („involuntary servitude“), a ekonomickými hrozbami, které nejsou pokládány za dostatečně účinné k tomu, aby vyústily v „nedobrovolné nevolnictví“ (Steinfeld, 2009). Podobně Komise expertů Mezinárodní organizace práce „odmítla tvrzení, že ekonomická tíseň, která nutí pracovníka, aby přijal málo placenou nebo neplacenou práci, by mohla sama o sobě být předmětem Úmluvy o nucené práci“ (ILO, 2009b: 43). Nicméně v jiných prohlášeních ta samá komise odrážela názor Vrchního soudu Indie, který v roce 1982 dospěl k závěru, že práce, jež je vykonávána za mzdu menší než minimální, je nucenou prací (ILO, 2009b: 43–44).

Tento nesoulad svědčí o tom, že výklad nucené práce v praxi je komplikovaná otázka. Je poměrně snadné argumentovat, proč by společnost měla zasáhnout v případech jasně škodlivého vykořisťování, ale najít vhodné důvody, proč by společnost měla zakazovat konsenzuální, „oboustranně výhodné“ vykořisťování, je mnohem složitější (Weitheimer, 2009). To ilustruje následující příklad: někteří migranti souhlasí s pracovními podmínkami, které jsou horší než minimální podmínky stanovené státem, ve kterém pracují, ale výhodnější než ostatní dostupné možnosti (například zůstat bez jakékoliv práce a příjmu či se vrátit do své domovské země). Vzhledem k relativně nízkému riziku, že budou dopadeni, může být tato situace výhodná také pro zaměstnavatele, kteří mohou „ušetřit“ na mzdě, ochranných pomůckách, sociálních odvodech a daních. Za této situace by se dalo argumentovat, že je poškozována hostitelská země, jelikož nejsou dodrženy rovné podmínky pro zaměstnavatele a minimální standardy práce.

Reakce států EU na tuto situaci jsou různé a odezvy soudních systémů dosud omezené. V Nizozemsku v případě, kdy migrant souhlasil s podřadnými podmínkami zaměstnání, soud rozhodl, že jeho zaměstnavatel „zneužil moc, která vyplývala z momentální situace“ a „zneužil zranitelnosti“ migranta za účelem jeho vykořisťování. Tím se pak dopustil trestného činu obchodování s lidmi (Krimpen, 2011: 498–499).

Některé státy EU koncept vykořisťování interpretují pomocí podmínek, které jsou „neslučitelné s lidskou důstojností“, nikoliv pomocí konceptů „tísně“ či „zranitelnosti“. V praxi tyto státy uplatňují kritérium minimálních pracovních standardů. V případech, kdy nejsou minimální pracovní standardy respektovány, může být takové jednání považováno za obchodování s lidmi. Například Belgie uvádí jako jednu z charakteristik obchodování s lidmi „zaměstnání osoby v podmínkách neslučitelných s lidskou důstojností nebo umožnění zaměstnání v těchto podmínkách“. Belgie vynechala ze základní definice obchodování s lidmi prostředky (modi operandi), které pak uvádí jako přitěžující okolnosti (Code pénal, Livre II, Titre VIII, chapitre IIIter: „de la traite des êtres humains“: 433, Quinquies, překlad podle ILO, 2009b: 57). Legislativa ale nedefinuje, jaké podmínky jsou považovány za neslučitelné s lidskou důstojností. Jako přelomový lze v tomto směru považovat případ, kdy okresní soud v Bruggách rozhodl, že pracovníci z Litvy, kteří pracovali v podmínkách nevyhovujících minimálním pracovním standardům, byli „vystaveni podmínkám neslučitelným s lidskou důstojností“ (Correctionele rechtbank van Brugge, 14e Kamer, 25. duben 2006). Soud také uvedl, že nezaměstnanost a nízké mzdy v Litvě se dají ve své podstatě označit jako „zranitelné postavení“ (Coster van Voorhout, 2007: 52–53; ILO, 2009b).

Jiné země, např. Německo, omezují aplikovatelnost konceptu „obchodování s lidmi za účelem vykořisťování v práci“ pouze na migranty. V současné době je tak mnohem těžší pro občany Německa, kteří byli v Německu vykořisťováni a mohli se stát obětí obchodování s lidmi, prokázat, že došlo ke zneužití jejich zranitelného postavení nebo jejich „bezmocnosti“ (Rabe, 2012: 4). Zároveň je ale počet ohlášených případů vnitrostátního obchodování s lidmi na vzestupu, a to jak celosvětově (UNODC, 2009b, 2012d), tak i v Německu. Zpráva UNODC (UNODC, 2009b: 59) poukazuje na to, že 21 % německých obětí bylo odhaleno při vnitrostátním obchodování s lidmi. Nicméně není jasné, zda Německo

doplní legislativu tak, aby poskytovala stejnou úroveň ochrany svým státním příslušníkům jako migrantům.

Některé výše uvedené příklady ukazují, že je také zapotřebí zjistit a dostat pod kontrolu rizika, která jsou spojena s nepřiměřeným uplatňováním pojmu „obchodování s lidmi“. Jak ukazují příklady Nizozemska a Belgie, i relativně malé porušení pracovních podmínek lze považovat a trestat jako obchodování s lidmi. Tam, kde je tato hranice nastavena příliš nízko, „může vést nesprávné uplatňování pojmu ‚obchodování s lidmi‘ k rozšíření jeho aplikovatelnosti. To pak však znevažuje jeho podstatu coby velmi závažného zločinu a porušení lidských práv“ (UNODC, 2012b: 3). Na druhé straně, pokud je hranice, kdy začíná být porušení minimálních pracovních standardů, nastavena příliš vysoko, může to znamenat, že status oběti bude znevažován a že pachatelé budou mít možnost uniknout s relativně nízkým trestem nebo i bez potrestání. Zůstává otázkou, kde přesně stanoví národní soudy a Evropský soud pro lidská práva hranici mezi substandardními pracovními podmínkami, nucenou prací a činy, které jsou kvalifikovány jako obchodování s lidmi. Dosud se Evropský soud pro lidská práva zabýval případy nucené práce, otroctví a sexuálního vykořisťování, ale ne případy údajného pracovního vykořisťování, ve kterých byly porušeny pouze minimální pracovní standardy (ECHR, 2012).

Tyto diskuze ukazují, že míra vykořisťování a podmínky, za kterých k vykořisťování dochází, jsou stěžejní otázkou pro pochopení a praktickou implementaci konceptu obchodování s lidmi. Dosud však zůstávají otázky, jak definovat vykořisťování a kdy by mělo být vykořisťování kriminalizováno, bez uspokojivé odpovědi.

3. NOVÉ POHLEDY NA OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Tato část předkládá stručný přehled několika dalších otázek, které jsou předmětem diskuse mezi experty a praktikujícími právníky. Jedná se zejména o otázky 1) „přesunu“ coby jednoho z prvků, které definují obchodování s lidmi, 2) otázku, jak konceptualizovat „zneužití zranitelného postavení“ a 3) princip ne-kriminalizace a netrestání obchodovaných osob. V závěru jsou představeny nově vznikající a méně známé formy vykořisťování a obchodování s lidmi.

3.1 PŘESUN JAKO JEDEN Z PRVKŮ DEFINICE OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Otázka, zda je přesun osoby nutnou podmínkou pro to, aby mohla být tato osoba považována za obchodovanou, zůstává i nadále jednou z klíčových otázek. V posledních deseti letech byla otázka „přesunu“ potenciálně obchodovaných osob opakovaně diskutována. Pozornost, která se věnuje aspektu „přesunu“ v souvislosti s obchodováním s lidmi, je pochopitelná: koneckonců definice obchodování s lidmi byla vyjednána v kontextu organizovaného zločinu, který umožňuje nelegální migraci, a státy, ve své snaze zajistit kontrolu svých území, se soustředily na restriktivní protiimigrační opatření, přísnější hra-

niční kontroly a omezení obchodování s lidmi v naději, že tak zabrání nelegální migraci a převaděčství (EU Expert Group, 2004: 48). V současnosti se zdá, že mnoho státních institucí včetně orgánů činných v trestním řízení se stále primárně soustřeďuje na mezinárodní (nelegální) kontext migrace nebo považuje fakt, že člověk do dané země migroval, za důležitý aspekt při určování zranitelného postavení v rámci obchodování s lidmi (viz např. UNODC, s.a: 9–10).

Podle Anne Gallagher (2011) „byla v roce 2000 při diskusích o definici obchodování s lidmi věnována pozornost ‚přesunu‘ pouze ve velmi úzkém významu přeshraničního sexuálního vykořisťování žen a dívek“. Již tehdy bylo ale zřejmé, že přechod přes mezinárodní hranice není podmínkou pro naplnění skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi (UNODC, 2012a: 12; CoE CETS No. 197, 2005: čl. 2). Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi (CoE CETS, No. 197, 2005) znovu upozorňuje na definici Úmluvy OSN o obchodování s lidmi a výslovně zmiňuje, že ke spáchání trestného činu obchodování s lidmi může dojít uvnitř jednotlivých států, mezinárodně, s účastí nebo i bez účasti skupin organizovaného zločinu. Nicméně samotný prvek „přesunu“ však nebyl ani v této Úmluvě výslovně projeden.

Mezinárodní doporučení týkající se aspektu vnitrostátního přesunu zůstávají nejasná. Mezi praktiky zpravidla převažuje názor, že nějaký přesun je nutný, aby bylo vůbec možné mluvit o „obchodování s lidmi“. To dokládají i dokumenty několika mezinárodních organizací, které zastávají (či v minulosti zastávaly) názor, že nějaká forma přesunu je podstatná pro rozlišení mezi obchodováním s lidmi a nucenou prací a dalšími formami vykořisťování (viz např. ILO, 2007a: 12; ILO 2007b: 4; ILO, UNICEF, UN GIFT, 2009: 15–17; ICAT, 2012: 2.3 bod 1).

Na druhé straně ale mnozí experti a expertky již poměrně záhy poukazovali na to, že soustředit se na otázku „přesunu“ je ze své podstaty problematické. Již v roce 2004 Expertní skupina pro obchodování s lidmi zastávala názor, že „v době, kdy dochází k přepravě, přesunu nebo překročení hranic, není jasné, zda jeho účelem bude vykořisťování. Lidé mohou vstoupit legálně do země, ale vzápětí se mohou stát obětí obchodování s lidmi. Že došlo k obchodování s lidmi, je jasné zpravidla až tehdy, když dojde k vykořisťování. Do té doby může být přesun konán z jiných důvodů (legálních či nelegálních)“ (EU Expert Group, 2004: 48). Navíc může dojít k vykořisťování osoby v průběhu přesunu.

Ministerstvo vnitra USA se vyjádřilo k otázce přesunu v rámci interní komunikace již v polovině minulé dekády.¹³ V roce 2007 prohlásila Zpráva amerického ministerstva zahraničních věcí o obchodování s lidmi, že pro účely určení, zda došlo k obchodování s lidmi, „není nezbytně nutný přesun osoby, jelikož každý, kdo je najatý, skrytý, poskytnutý nebo získaný prostřednictvím násilí, podvodem nebo nátlakem za účelem poskytnutí této osoby pro nedobrovolné nevolnictví, nucenou práci nebo ke komerčnímu sexu, se kvalifikuje jako oběť obchodování s lidmi. Definování obchodování s lidmi na základě přesunu vytváří umělé a neopodstatněné rozdělení mezi oběťmi, které jsou vykořisťovány, aniž by byly podrobeny přesunu, a oběťmi, které byly přesunuty před a v průběhu jejich vykořisťování“ (Trafficking in Persons Report, 2007: 31).

Zdá se, že v současnosti se stále více prosazuje stanovisko, že činit rozdíly mezi obchodovanými osobami, které byly přesunuty a které nebyly přesunuty, není vhodné, a tedy že pro určení, zda došlo k obchodování s lidmi, není přesun relevantním kritériem. Tento úhel pohledu také předjímá doporučení Pracovní skupiny OSN pro otázky obchodování s lidmi z roku 2010, které uvádí „v souladu s článkem 3, odstavec (a) Zprávy, by měla státní správa věnovat zvýšenou pozornost činům obchodování s lidmi (najímání, převoz, přesun, přechovávání a přijetí osob) a uznat, že přítomnost jakéhokoliv z těchto činů může znamenat, že došlo k porušení zákona a k obchodování s lidmi, i když nedošlo k přesunu nebo převozu“ (UNODC, 2010: 5). Podobně se vyjadřuje i Zpráva Úřadu OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC) o obchodování s lidmi z roku 2012: „Přítomnost a závažnost vnitrostátního obchodování s lidmi v některých zemích představuje výzvu pro jednotné chápání tohoto fenoménu. Ačkoliv termín ‚obchodování s lidmi‘ může naznačovat, že oběť byla přesunuta na jiné místo, tato situace nemusí z definice nastat. Podle definice obchodování s lidmi může být oběť najímána nebo přechovávána za účelem vykořisťování vydíráním nebo jinými způsoby, které nemusí nutně zahrnovat přesun. Navíc, i když definice obchodování s lidmi zahrnuje přesun oběti (‚přepřevu‘, ‚převoz‘ a ‚nábor‘), není zde jasně uvedena podmínka, že tento přesun musí nastat přes hranice“ (UNODC, 2012d: 51).

3.2 ZNEUŽITÍ ZRANITELNÉHO POSTAVENÍ¹⁴

Jedním z nejméně jasných pojmů užitých při definování obchodování s lidmi je termín „zneužití zranitelného postavení“. Je s podivem, že detailnější právní rozbor tohoto pojmu byl připraven až v roce 2012, kdy UNODC uveřejnila analýzu zneužití zranitelného postavení (UNODC, 2012a), jejíž autorkou je právnička Anna T. Gallagher. Jedná se o vůbec první podrobnou studii na toto téma.

Termín zneužití zranitelného postavení je součástí definice o obchodování s lidmi, ale doposud není definován v mezinárodním právu. Záměry expertů, kteří se podíleli na přípravě Protokolu, nejsou jasné. Jak píše Gallagher, „historie návrhů Protokolu dokládá, že ‚zneužití zranitelného postavení‘ má být chápáno jako odkaz na ‚jakoukoliv situaci, při které nemá zúčastněná osoba žádnou reálnou přijatelnou alternativu než podřídit se zneužití““. Tato definice je ale cyklická, a tak nepřekvapí, že nepomohla odstranit nejasnosti v praxi. Žádné další vysvětlení není k dispozici a není jasné, co přesně „skutečná a přijatelná alternativa“ vlastně znamená, a jak by měla být aplikována v praxi. Dostupné neoficiální stanovisko UNODC se zaměřilo na otázku zranitelného postavení v kontextu identifikace obchodovaných osob a nechalo stranou „složitější a svízelnou otázku, zda z pohledu trestního práva byla zneužita jako prostředek pro obchodování specifická charakteristika oběti nebo její situace. Stanovisko neposkytuje návod, jakým způsobem má nebo může být koncept zneužití zranitelného postavení aplikován v trestním vyšetřování nebo stíhání“ (UNODC, 2012a: 6–7).

Je významné, že Anne Gallagher rozlišuje mezi 1) zranitelným postavením, které existovalo již před vykořisťováním, tj. bylo vlastní dané oběti, a 2) zranitelným postavením, které utvářejí vnější okolnosti, buďto vykořisťovatel osobně, nebo vnější vlivy, jako je po-

litika státu (např. status neregulárního migranta) (UNODC, 2012a). Podle UNODC (2012b: body 2.4 a 3.2) může být zranitelné postavení oběti rozhodujícím indikátorem „zneužití zranitelného postavení“. Nicméně zranitelné postavení samo o sobě není prostředkem ve smyslu obchodování s lidmi. Prostředkem se stává pouze tehdy, když zranitelné postavení bylo zneužito do té míry, že negovalo souhlas oběti. Mělo by být prokázáno, že vykořisťovatel zneužil zranitelného postavení oběti za účelem maximalizace kontroly nad obětí, tak aby ji mohl najmout, přepravit, uchovávat. Nicméně se zdá, že v praxi soudy často nečiní rozdíly mezi různými druhy zranitelnosti.

Co se týče otázky prokazování, „podle Protokolu o obchodování s lidmi, prokázání zneužití zranitelného postavení vyžaduje dva odlišné důkazy: (i) důkaz přítomnosti zranitelného postavení na straně oběti, a (ii) důkaz vykořisťování (nebo záměru) zranitelného postavení oběti využít jako prostředku, pomocí kterého byla oběť najata, přepravována či uchovávána.“ Anne Gallagher zjistila, že „dokonce ty státy, které začlenily zneužití zranitelného postavení do národní definice obchodování s lidmi, zaměřují pozornost na určení faktu zranitelného postavení, namísto prokazování, že zranitelné postavení bylo zneužito“. To znamená, že pouhá existence zranitelného postavení může být dostatečná pro naplnění prostředku, a tak může vést k usvědčení. Některé země ustanovily, že zneužití nebo úmysl zneužít zranitelné postavení mohou být vyvozeny z toho, že obviněný o této (prokázané) zranitelnosti věděl. Oba přístupy jsou problematické, protože otevírají možnost, že obvinění budou nespravedlivě odsouzeni. V zemích, kde koncept zneužití zranitelného postavení není ustanoven v zákoně, se naopak zase ukázalo, že je velmi složité zneužití zranitelného postavení v průběhu trestního stíhání prokázat. Někteří experti uvedli, že tento koncept je příliš vágní na to, aby se dal uplatnit při trestním stíhání (UNODC, 2012a: 9).

S ohledem na vztah „zneužití zranitelného postavení“ k ostatním „prostředkům“, které jsou uvedeny v definici obchodování s lidmi, UNODC zaznamenalo, že existuje jen málo trestních stíhání, při kterých je aspekt „zneužití zranitelného postavení“ jediným prostředkem obchodování s lidmi. Z dostupných případů vyplývá, že úspěch trestního stíhání zpravidla nezávisí na prokázání zneužití zranitelného postavení. UNODC také dospělo k závěru, že vysoká míra nesouladu mezi definicemi „prostředků“, jak jsou uvedeny v jednotlivých národních definicích obchodování s lidmi, je alespoň zčásti zapříčiněna nepřítomností jasné mezinárodní definice. To, jak je koncept zneužití zranitelného postavení aplikován v praxi a jaký je jeho vztah s dalšími prostředky uvedenými v definici obchodování s lidmi, závisí především na právním povědomí v té či dané zemi. V některých případech je zranitelné postavení (a/nebo jeho zneužití) využíváno jako podpůrný argument při prokazování užití jiných prostředků uvedených v definici obchodování s lidmi. Například může být v jednom případě prokázáno, že osoba byla podvedena prostřednictvím zneužití zranitelného postavení, zatímco v jiném případě, kdy se jedná o vykořisťování méně zranitelné osoby, by soud mohl dospět k závěru, že oběť podvedena nebyla (UNODC, 2012a: 8).

Také vztah mezi zneužitím zranitelného postavení a účelem vykořisťování je komplexní a diskutabilní. Některé státy začlenily zneužívání zranitelnosti do svého výkladu vykořisťování. V těchto situacích může být zranitelné postavení oběti a jeho zneužití přezkoumá-

no společně s ostatními prostředky, jako je podvod, aby byl zjištěn úmysl vykořisťovat. Kde je obchodování s lidmi ošetřeno několika právními statuty, otázky zneužití zranitelného postavení zpravidla vyvstanou jako součást příběhu oběti, o tom, jak došlo k jejímu vykořisťování.

Jak uvádí Gallagher, v některých státech se zdá hranice pro určování zneužití zranitelného postavení anebo vykořisťování příliš nízká, což může vést k nesprávné identifikaci a trestnímu stíhání činů jako obchodování s lidmi (UNODC, 2012a: 8–9). V kontextu zneužití zranitelného postavení vyvstal také problém s určením souhlasu vykořisťované osoby. Gallagher zjistila, že v jedné jurisdikci, kterou analyzovala pro zprávu UNODC, byla právě zranitelnost oběti použita pro anulování zřejmého souhlasu oběti s vykořisťováním. Na druhou stranu, zřejmý souhlas oběti může být v praxi důvodem, proč je daný čin vyšetřován ne jako součást trestného činu obchodování s lidmi, ale jako nějaký jiný trestný čin, zpravidla s nižší trestní sazbou. V dalších zemích pak může vztah mezi „zneužitím zranitelného postavení“ a „souhlasem oběti“ představovat problém, a to zejména v těch situacích, kdy oběť trestného činu není označena soudem za oběť, ale zůstává např. pouze svědkem. „Zkušenosti z praxe ukazují, že užití ‚prostředků‘ včetně ‚zneužití zranitelného postavení‘ musí být dostatečně konkrétní a závažné, aby neoslabilo účinek souhlasu oběti“ (UNODC, 2012a: 9).

3.3 BEZTRESTNOST OBCHODOVANÝCH OSOB

Princip beztrestnosti obchodovaných osob, které porušily zákon v průběhu nebo v důsledku toho, že je s nimi obchodováno, je zmíněn v několika mezinárodních strategických dokumentech a zprávách (OSCE, 2003: Kapitola III, bod 1.8; UNHCHR, 2002: § 7; UN GA Ustanovení A/63-215, 2008, § 68). V roce 2010 vyzvalo Generální shromáždění OSN vlády, „aby použily všechny dostupné prostředky pro zajištění toho, že žádné identifikované oběti obchodování s lidmi nebudou potrestány za to, že s nimi bylo obchodováno, a že nebudou vystaveny viktimizaci ze strany státních orgánů“ (UN GA Resolution A/64/293, 2010: § 30).

Nicméně, tento princip není ustanoven v mezinárodním právu závazně. Protokol o obchodování s lidmi se problémem beztrestnosti obětí v případě porušení zákona v průběhu nebo v důsledku obchodování nezabývá. Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi (CoE CETS č. 197, 2005) žádá státy o pouhé „poskytnutí možnosti nepostihovat oběti za jejich účast na nezákonných aktivitách do té míry, do které byly přinuceny tak učinit“. Podobně také doporučení Pracovní skupiny OSN z roku 2009 a 2010 o obchodování s lidmi žádají státy, „aby zvážily, v souladu s místní legislativou, netrestat a nestíhat obchodované osoby za protiprávní činy spáchané v přímém důsledku toho, že s nimi bylo obchodováno“ (UNODC, 2009a: 3). Jak se ale ukázalo zejména ve spojitosti s obchodováním s lidmi a vykořisťováním osob, včetně dětí, které byly nuceny pěstovat drogy, zpravidla marihuany, v současné době naprostá většina států odmítá tento princip uplatňovat.

4. NOVĚ VZNIKAJÍCÍ FORMY VYKOŘIŠŤOVÁNÍ A OBCHODOVÁNÍ S LIDMI

Mezi nezodpovězené otázky týkající se beztrestnosti obchodovaných osob patří také otázka, ve kterých (ekonomických) odvětvích může být osoba vykořisťována a jakých forem může vykořisťování nabývat. Mezinárodní definice obchodování s lidmi nevyjmenovává všechny formy vykořisťování. Tato otázka je ponechána v pravomoci jednotlivých států. Ukazuje se, že obchodování s lidmi se může odehrávat jak v legálních ekonomických odvětvích, jako je stavebnictví, průmyslová výroba, zemědělství, popř. v málo regulovaných legálních odvětvích (jako je často sexuální práce, pomoc v domácnosti, péče o děti a další osoby), tak v nelegálních odvětvích (jako je pěstování drog, drobná kriminalita, organizované žebráni).

Jak je již zmíněno výše, definice vykořisťování představuje jednu z nejvíce palčivých otázek v současné debatě o obchodování s lidmi.¹⁵ Vykořisťování totiž neznamená jen vykořisťování pracovní. I obchodování s orgány nebo nucené náhradní mateřství může být klasifikováno jako vykořisťování. Navíc se zdá, že orgány činné v trestním řízení váhají akceptovat tyto „nové“ formy vykořisťování, protože nejsou dostatečně upraveny v zákoně, a konečně také právě proto, že jsou nové.

4.1 VYNUCENÁ ÚČAST NA DROBNÉ KRIMINALITĚ, PAŠOVÁNÍ A PĚSTOVÁNÍ DROG

Mezi časté formy vynucené kriminality patří drobná pouliční kriminalita (jako jsou krádeže v obchodech, krádeže kabelek, vykrádání bankomatů, kapsářství a nucené žebráni) (ECPAT, 2010), a v současnosti také nucené pašování a pěstování drog, kde jsou pachatelé často děti nebo mladiství. Zdá se, že reakce státních orgánů na případy vynucené účasti na kriminalitě jsou zaměřeny především na zatčení a obvinění pachatelů a orgány činné v trestním řízení často neberou ohled na skutečnost, že pachatelé mohli být k trestným činům donuceni. Jinými slovy řečeno, možné donucení k činu a nesouhlas s ním nemusí hrát v případě žádnou roli. V praxi to pak znamená, že vynucená účast na drobné kriminalitě, pěstování a pašování drog je pro obchodníky s lidmi jednou z nejméně rizikových, a tedy nejziskovějších ziskových činností. Na druhé straně jsou ale známy i případy, kdy za podobných okolností bylo vykořisťování prokázáno (Oblastní soud v Haagu, 26. června 2009, cit. in Krimpen, 2011: 504–505).

4.2 OBCHODOVÁNÍ S LIDMI ZA ÚČELEM ODNĚTÍ ORGÁNŮ

Obchodování s orgány jako specifická forma obchodování s lidmi, při kterém je osoba vykořisťována za účelem získání tělesných orgánů, nejčastěji ledvin, není žádnou novinkou. Nicméně podrobnější informace o těchto praktikách se objevily až poměrně nedávno. Obchodování s orgány je často nesprávně zaměňováno za prodej orgánů či za transplantační turistiku, tedy cestování za účelem transplantace orgánů. Transplantační turistika je dnes definována jako „obchodování s orgány a prodej transplantátů a případy, kdy lékařský per-

sonál a centra specializovaná na transplantaci orgánů upřednostňují transplantaci klientům ze zahraničí a znemožňují tak, aby stát poskytoval transplantační služby jejich vlastní populaci“ (Deklarace z Istanbulu, cit. in Ambagtsheer et al., 2013: 5). Obchodování s orgány je zpravidla široce odsuzované, ačkoliv někteří odborníci to velmi kritizují a prohlašují, že újma způsobená některým účastníkům těchto transakcí je způsobená nedostatečnou regulací a ne tím, že obchod s orgány je sám o sobě neetický a zavrženíhodný (Ambagtsheer et al, 2013: 6–7).

V roce 2011 Pracovní skupina UNODC pro otázky obchodování s lidmi diskutovala tento problém a vybídla státy, aby podpořily snahu UNODC o „získávání prokazatelných údajů..., včetně zmapování příčin, trendů a modů operandi s cílem lépe porozumět tomuto fenoménu s potřebou rozlišit mezi obchodováním s orgány, tkáněmi a buňkami“ (UNODC, 2011: 2). Tentýž dokument pobízí státy, aby začlenily opatření na zvýšení povědomí o obchodování s orgány do svých opatření proti obchodování s lidmi (UNODC, 2011: 2). To jasně ukazuje, že v minulých letech experti a státy začali více rozlišovat mezi různými druhy obchodování s orgány. V současné době jsou známé případy transplantační turistiky a obchodování s orgány, a experti s velkou pravděpodobností předpokládají, že existují i případy, kdy byli lidé vykořisťováni za účelem získání orgánů. Nicméně dostupné informace jsou velmi omezené (Ambagtsheer et al., 2013) a teprve nedávno (v roce 2012) začalo několik velkých výzkumných projektů, které se zabývají tímto tématem (např. „Boj proti obchodování s lidmi za účelem odnětí orgánů“, tento projekt řídí Erasmus MC Univerzitní nemocnice v Rotterdamu a je financovaný EC DG Programem pro vnitrostátní záležitosti).

4.3 NUCENÁ ÚČAST V PODVODECH SE SOCIÁLNÍMI DÁVKAMI A JINÝMI TYPY PODVODŮ

V posledních letech byly v kontextu vykořisťování a obchodování s lidmi diskutovány také podvody se sociálními dávkami, jako jsou např. přídavky na děti a důchody. Také v České republice byly zjištěny případy, kdy byly obchodované osoby donuceny podepsat spotřebitelské úvěry. U českých soudů však nebyla tato obvinění projednána.¹⁶ V Nizozemsku byli odsouzeni dva lidé za obchodování s lidmi, když oklamali mladistvé, kteří byli donuceni předplatit si mobilní telefony a smlouvy na služby operátora, čímž jim vznikly finanční závazky a dluhy (Krimpen, 2011: 506).

4.4 SŇATKOVÉ PODVODY (SŇATKY Z ROZUMU)

V současnosti se také začaly vyšetřovat případy obchodování s lidmi za účelem sňatkových podvodů, jejichž cílem je legalizace pobytu partnera a jeho/jejích příbuzných v cílové zemi.¹⁷ V těchto případech zajistí zprostředkovatel za úplaty sňatek občana EU s cizím státním příslušníkem ze země mimo EU.

4.5 NUCENÉ SŇATKY

Problém s nucenými sňatky a sňatky dětí,¹⁸ považovaný do doby před deseti lety za okrajový, je v současnosti stále více projednáván Radou Evropy a EU. Podle některých

odborníků počet nucených sňatků v EU roste, což zapříčiňují jak demografické, tak i administrativní důvody: dívky, které se narodily rodičům z nových menšin či původem ze zahraničí, dosahují v současnosti věku, ve kterém se mohou vdát. Díky poměrně liberální politice slučování rodin z osmdesátých let a nezanedbatelnému počtu migrantů je nucených sňatků také ve státech EU mnohem více. V EU jsou nucené sňatky nejčastěji identifikovány u manželství mezi členy etnických skupin a nových menšin, často u muslimů, ale nejenom u nich (CoE, 2005). Oblast, kde se setkává problematika nucených sňatků s obchodováním s lidmi, je prakticky nezmapovaná, ačkoliv odborníci na obchodování s lidmi na ni upozorňovali již velmi záhy (Wijers–Lap-Chew, 1996, cit. in Rude-Antoine, 2005, č. 4).

Úmluva o právech dítěte zahrnuje právo dítěte na ochranu před sexuálním vykořisťováním (UNICEF, 1990: čl. 34), právo na ochranu před všemi formami násilí (UNICEF, 1990: čl. 19), ochranu před únosem (UNICEF, 1990: čl. 11), právo na život se svými rodiči, pokud se nejedná o závadné prostředí (UNICEF, 1990: čl. 9), a právo na to, aby byl respektován jejich názor (UNICEF, 1990: čl. 12, 13, 14). Pokud je dítě provdáno za dospělého a manželství je konzumováno, je možné tvrdit, že dítě bylo vystaveno sexuálnímu vykořisťování. Celá záležitost je ale ještě komplikovanější v případech, kdy manžel i manželka jsou mladší než 18 let, nebo pokud byli oba donuceni ke sňatku (viz např. Daily Star, 2012). Navíc zůstávají nezodpovězené otázky souhlasu, protože obvykle jsou děti starší 15 nebo 16 let (v závislosti na jurisdikci) považovány za způsobilé k souhlasu s nekomerčními sexuálními vztahy. V některých zdokumentovaných případech byli dívky a chlapci (ačkoliv se o chlapce jedná zřídka) přinuceni vycestovat do zemí původu jejich rodičů, kde pak byli donuceni ke sňatku. Zůstává otázkou, zda v některých případech nucených sňatků nepadnou obvinění z obchodování s lidmi, např. u takových sňatků, kde je přítomno vycestování do země původu rodičů oběti a nucení ke sňatku.

4.6 NÁHRADNÍ MATEŘSTVÍ

Další oblastí, kde se diskutují otázky vykořisťování a útlatku, je oblast náhradního mateřství. Úřad nizozemského národního zpravodaje pro obchodování s lidmi zastává názor, že „za některých podmínek lze považovat náhradní mateřství za vykořisťování“. Důležitým ukazatelem vykořisťování je, pokud by peněžní a zdravotní rizika „byla zcela nebo z velké části na bedrech náhradní matky“ (BRNM, 2012: 21). Také tato oblast vyžaduje další výzkum a přesnější konceptualizaci.

5. ZÁVĚR

Tato kapitola ukázala, že ve srovnání se situací před deseti lety je dnes rozeznáváno více forem obchodování s lidmi a vykořisťování. Zatímco zpočátku bylo obchodování s lidmi považováno téměř výhradně za formu nucené prostituce žen, dnes koncept obchodování s lidmi zahrnuje i různé formy nucené práce a pracovního vykořisťování a nově se vztahuje i na případy, jako je vynucená účast na pěstování drog a další formy zneužívání a vykořisťování. Současně ale zůstává i mnoho nezodpovězených otázek – rozdíly mezi obchodováním s lidmi, nucenou prací a pracovním vykořisťováním nejsou jasně vymezené a národní i mezinárodní soudy čelí při svém rozhodování velkým výzvám.

Na diskusích o obchodování s lidmi se dnes podílí více osob než v minulosti a existuje více soudních rozsudků, včetně těch, které rozhodl Evropský soud pro lidská práva, což vedlo ke zkvalitnění debat o obchodování s lidmi. Je však znepokojující, že navzdory silné mezinárodní politické podpoře boje proti obchodování s lidmi jsou empirické důkazy o míře a formách obchodování s lidmi, stejně tak jako o výsledcích politik a opatření proti obchodování s lidmi, velmi sporadické (Hancilova–Massey, 2009: 127; Rosenberg, 2009; Gallagher–Surtees, 2012; European Commission, 2008; ICAT, 2012: sekce 3). Tento kritický nedostatek důkazů odráží do jisté míry i fakt, že koncept obchodování s lidmi a příslušná legislativa jsou poměrně nové, ale rovněž i nedostatečnou podporu obětem a ochranu svědků, složité podmínky pro získávání důkazů pro trestní stíhání, nebo také prostě malé množství případů obchodování s lidmi.

Různí aktéři mají rozdílné přístupy a na jedné straně stojí ti, kteří „podporují [...] restriktivní výklad konceptu obchodování s lidmi a na straně druhé pak ti, kteří obhajují rozšíření konceptu obchodování s lidmi [...] tak, aby zahrnoval většinu nebo všechny formy vykořisťování [...]“. Složitá mezinárodní definice, jejíž interpretace se vyvíjí, poskytuje argumenty oběma stranám a nepřispívá k řešení otázek“ (UNODC, 2012a: 5). Někteří odborníci, se kterými jsem byla v kontaktu při přípravě této kapitoly,¹⁹ se domnívali, že názory mnoha státních úředníků a zástupců občanské společnosti na tom, kdo se kvalifikuje jako obchodovaná osoba, jsou dnes rozdílnější než v minulosti.

Tato kapitola ukázala, že zatímco se konceptualizace obchodování s lidmi v průběhu posledních deseti let významně posunula vpřed, početné a klíčové oblasti jsou i nadále otevřené často velmi rozdílným výkladům. Co se týče praxe, implementace opatření pro prevenci a pro potírání obchodování s lidmi zůstává i nadále hlavní oblastí, ve které je zapotřebí velkých zlepšení. Je pravděpodobné, že i v dohledné době přetrvávají spory a napětí mezi různými interpretacemi konceptu obchodování s lidmi (Scanlan, 2007). I když tyto spory a diskuse mohou být pro mnohé nepříjemné, představují příležitost pro další rozvoj diskuse a pro kritiku praktického užití konceptu obchodování s lidmi, a tak přispět k rozvoji lidských práv všech zúčastněných stran.

KOMPARATIVNÍ ANALÝZA EVROPSKÝCH ROZSUDKŮ V OBLASTI OBCHODOVÁNÍ S LIDMI ZA ÚČELEM PRACOVNÍHO VYKOŘIŠŤOVÁNÍ

Michal Šmíd

Abstrakt

Tato kapitola srovnává právní úpravu a soudní rozsudky v oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování devíti evropských zemí – České republiky, Nizozemska, Německa, Španělska, Slovenska, Belgie, Bulharska, Itálie a Rumunska. Právní analýza zkoumá problematiku obchodování s lidmi nejen z obecného pohledu, kdy se zabývá tím, zdali je pojem „obchodování s lidmi“ vnímán tradičně jako trojstranný vztah, ale i z hlediska výkladového posunu tohoto vztahu v jednotlivých zemích. Pozornost se rovněž soustřeďuje na definice a výklad relevantních pojmů, které jsou s problematikou pracovního vykořisťování spojeny – nucené práce, praktiky podobné otroctví, jiné formy vykořisťování apod. Kapitola na pozadí analýzy situace ve výše uvedených zemích ukáže, disponuje-li Česká republika dostatečnými právními nástroji v boji proti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování a je-li v tomto směru třeba provést jakékoliv změny, a to jak legislativní, tak nelegislativní povahy.

1. ÚVOD

Problematika obchodování s lidmi je úzce spojena s globalizací současného světa, která s sebou kromě většího ekonomického, informačního a dopravního propojení přináší i zvyšující se ekonomické rozdíly mezi jednotlivými státy. Ve 20. století byla pozornost mezinárodního společenství věnována převážně problematice obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování oběti, kdy si pachatelé poslušnost obchodované osoby vynucovali za pomoci násilí. V posledním desetiletí byla však tato pozornost zaměřena též na vykořisťování pracovní (Bellak-Hančilová v této knize; Shelley, 2010). Pod příslibem vysoké mzdy, bezplatného ubytování či stravy dochází v ekonomicky rozvinutých státech k pracovnímu vykořisťování osob, které pocházející z méně ekonomicky rozvinutých zemí, nebo osob, které se ocitly v obtížné životní situaci. Těmto obětem není vyplácena adekvátní finanční odměna, ze mzdy jsou jim strhávány nepřiměřeně vysoké částky za provedení nejrůznějších administrativních záležitostí (např. vyřízení povolení k pobytu a práci) a celkově jsou vystaveny špatným pracovním podmínkám (Belser, 2005). Pachatelé při pracovním vykořisťování kalkulují s touhou obchodovaných osob po lepších životních a pracovních podmínkách a plně využívají jejich zranitelné situace, v níž se jako cizinci

či osoby ze sociálně vyloučeného prostředí nacházejí. Primárně tedy pachatelé využívají subtilních forem nátlaku a k použití násilí či hrozbě násilí se uchylují jen v krajních případech. Stejně jako vykořisťování sexuální je i vykořisťování pracovní spojeno se zásahem do lidské svobody a důstojnosti obchodovaných osob (Ruggiero, 1997; Salt, 2000).

Jelikož je obchodování s lidmi globální fenomén, který překračuje hranice národních států (Friesendorf, 2007; Shelley 2010), bylo nutné na evropské i mezinárodní úrovni vypracovat a přijmout patřičné právní dokumenty, které by sjednotily postup jednotlivých států v potírání společensky nebezpečného obchodování s lidmi. Tyto právní dokumenty byly následně promítnuty do národních právních řádů a uvedeny do praxe. Přitom je zřejmé, že interpretační a aplikační praxi jednotlivých států nejlépe ilustrují a dokládají vydané soudní rozsudky.

Zmíněné procesy a praxe se dotkly také České republiky, coby členské země Evropské unie. Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování kriminalizuje Česká republika od roku 2004, kdy došlo k novelizaci v té době účinného trestního zákona (zákon č. 140/1961 Sb.). První odsuzující rozsudek v této oblasti však soud vynesl až v roce 2010, tedy o téměř sedm let později. Důvodem takovéto prodlevy nebyla skutečnost, že by k pracovnímu vykořisťování na území České republiky nedocházelo. Naopak Ministerstvo vnitra ČR disponuje průkaznými informacemi o existenci tohoto jevu (Ministerstvo vnitra, Odbor bezpečnostní politiky, 2012; Policie ČR, ÚOOZ, 2012). Z poznatků ministerstva vnitra plyne, že příčiny musíme hledat jinde. Orgány činné v trestním řízení se potýkají s potížemi při interpretaci a aplikaci skutkové podstaty obchodování s lidmi, zejména poté s interpretací a aplikací stavu tísně, stavu závislosti, nucené práce a jiných forem vykořisťování.

Proto se tato kapitola kromě srovnání právních úprav problematiky obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v jednotlivých zemích detailněji zaměřuje na výklad některých důležitých pojmů, které jsou s problematikou obchodování s lidmi úzce spojeny. Patří mezi ně nucená práce, praktiky podobné otroctví a zranitelné postavení. Výklad těchto pojmů a celkový přístup evropských soudů k problematice obchodování s lidmi poté v rámci analýzy konfrontujeme s rozhodovací činností českých soudů. Cílem analýzy je zjistit, zdali Česká republika disponuje odpovídajícími právními nástroji v boji proti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování a jestli jsou v dosavadní praxi právní nástroje dostatečně využívány.

Z metodologického hlediska je k výše uvedenému zapotřebí zmínit jedno z omezení, které představuje různorodá kvalita jednotlivých rozsudků. V některých případech se pro účely této analýzy podařilo zajistit pouze rozsudky odvolacích či dovolacích soudů, jež se k posuzovanému případu obchodování s lidmi nevyjadřují příliš komplexně, rovněž nejsou z těchto rozsudků patrné veškeré skutkové okolnosti případu.

2. TEORETICKÁ ČÁST – PRÁVNÍ ASPEKTY OBCHODU S LIDMI

Již od počátku 20. století byly mezinárodním společenstvím přijímány právní dokumenty, jejichž cílem bylo účinněji potírat obchodování s lidmi. První mezinárodní úmluvy v této problematice se vztahovaly k potírání otroctví a sexuálnímu vykořisťování žen (Gallagher, 2010: 54–95). Na počátku 21. století byl zájem mezinárodního společenství v daleko větší míře zaměřen i na problematiku pracovního vykořisťování. Tento fakt vychází z potřeby reagovat na nové postupy a metody, které pachatelé při obchodování s lidmi využívají.

Existuje několik zásadních mezinárodních (mezinárodní smlouvy) a evropských (právní předpisy Evropské unie) dokumentů, které se zabývají otázkou obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Jedná se zejména o tyto právní dokumenty:

- 1) Úmluva Mezinárodní organizace práce o nucené nebo povinné práci (1930).
- 2) Protokol o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zejména ženami a dětmi doplňující Úmluvu o nadnárodním organizovaném zločinu (2000), tzv. Palermský protokol.
- 3) Rámcové rozhodnutí Rady 2002/629/SVV, o boji proti obchodování s lidmi (2002).
- 4) Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU, o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí, kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí Rady 2002/629/SVV (2011).
- 5) Úmluva Rady Evropy o opatřeních proti obchodování s lidmi (2005).

Zmíněné dokumenty vymezují pojem *obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování*. Pro účely této analýzy pracovní vykořisťování vnímáme jako sjednocující pojem pro obchodování s lidmi za účelem *otroctví, nevolnictví, nucené práce a praktik podobných otroctví*, tak jak s těmito pojmy pracují mezinárodní a evropské předpisy přijaté v první dekádě 21. století.

Palermský protokol pracuje s následující definicí obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Ta zmíněné jednání vymezuje jako „*najímání, přepravování, převádění, přechovávání nebo přijímání osob na základě pohrůžky násilím nebo použití násilí či jiných forem nátlaku, pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu zranitelnosti nebo prostřednictvím poskytnutí či přijetí plateb či jiných výhod s cílem získat souhlas osoby mající kontrolu nad jinou osobou, s úmyslem tuto osobu vykořisťovat*. Vykořisťování zahrnuje minimálně vykořisťování jiných osob k prostituci či k jiným formám sexuálního zneužívání, *nucenou práci či služby, otroctví nebo praktiky podobné otroctví, útisk nebo odnětí orgánů*.“

Na evropské úrovni na Palermský protokol navázalo rámcové rozhodnutí Rady 2002/629/SVV, které trestným činem obchodování s lidmi za účelem vykořisťování pracovní síly nebo pohlavního vykořisťování rozumí „*najímání, přepravu, předání, přechovávání nebo následné přijetí osoby, včetně výměny nebo předání kontroly nad touto osobou, pokud*

-
- a) je při něm použito nátlaku, síly nebo pohrůzek včetně únosu,
 - b) je při něm využito omylu nebo podvodu,
 - c) je při něm zneužito moci nebo *zranitelného postavení*, takže osoba nemá jinou skutečnou a přijatelnou možnost než podvolit se danému zneužívání, nebo
 - d) při něm dochází k poskytování či přijímání finančních prostředků nebo výhod k získání souhlasu osoby, která má kontrolu nad jinou osobou, *za účelem vykořisťování pracovní síly nebo služeb této osoby, zahrnujícího přinejmenším nedobrovolnou nebo nucenou práci či služby, otroctví či praktiky podobné otroctví či nevolnictví*, nebo za účelem využívání k prostituci nebo jiným formám pohlavního vykořisťování včetně pornografie.“

Rámcové rozhodnutí bylo v dubnu 2011 nahrazeno Směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU, jejichž úprava měla být do právních řádů členských států implementována v termínu do 6. 4. 2013. Tato směrnice definuje obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování jako „najímání, převoz, převod, ukrývání nebo příjem osob, včetně výměny či předání kontroly nad těmito osobami, za použití hrozeb, síly či jiných forem nátlaku, únosu, podvodu, klamu, zneužití moci či *zranitelného postavení* nebo poskytnutím či obdržením platby či výhod s cílem získat souhlas osoby, jež má kontrolu nad jinou osobou. *Vykořisťování* zahrnuje přinejmenším zneužívání prostituce jiných osob nebo jiné formy pohlavního vykořisťování, *nucenou práci či služby, včetně žebření, otroctví či praktiky podobné otroctví, nevolnictví* nebo využívání jiných osob k trestné činnosti či odebrání lidských orgánů.“

Cílem výše uvedených právních dokumentů, které byly přijaty na mezinárodní a evropské úrovni, bylo stanovit minimální společné standardy v boji proti obchodování s lidmi – vymezit trestný čin, trestní odpovědnost a trestní sankce. V tomto ohledu si analýza všimne toho, do jaké míry jednotlivé členské státy tento rámec minimálních standardů překročily či nikoliv. V rámci analýzy bude též sledováno, zdali jednotlivé státy do svých právních řádů začlenily klíčové pojmy, které jsou s problematikou obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování spojeny – zejména *otroctví, nevolnictví, nucenou práci a praktiky podobné otroctví*, a v případě, kdy se státy od tohoto pojmosloví odchýlily, zdali tento krok přispěl v praxi k aplikačním a interpretačním obtížím či naopak představoval nějaké výhody.

Skutková podstata obchodování s lidmi se skládá ze tří základních částí, kterými jsou „*jednání*“ (někdy se používá také označení „transport“), „*prostředky*“ (někdy se používá také označení „donucení“) a „*účel*“. Mezi její další zvláštnosti patří, že *kriminlizuje pouze samotný obchod s lidmi*, ke kterému dochází za účelem obchodovanou osobu vykořisťovat (spojení „pro účely“ nebo „za účelem“). Jednání, které spočívá v již samotném vykořisťování, není dle této skutkové podstaty postihováno.

Obchodem s lidmi rozumíme proces, při kterém je s osobou nakládáno „jako se zbožím“. Proces, při kterém je tato osoba předmětem obchodního vztahu mezi „*obchodníkem*“ (zjednodušeně řečeno „*prodávajícím*“) a „*kupujícím*“, který si osobu kupuje za úče-

lem, aby jí následně vykořisťoval („vykořisťovatel“). Tento vztah vyjadřuje následující schéma:

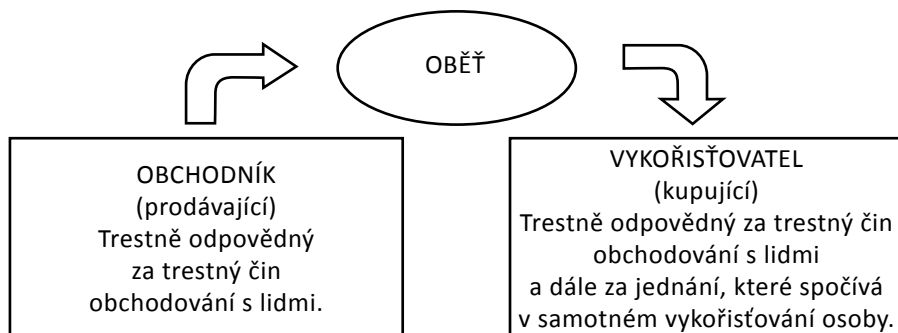

Schéma č. 1

Uvedené schéma však již plně neodpovídá modu operandi, který pachatelé v současnosti, obzvláště při obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, využívají. Z poznatků z posledních let vyplývá, že pachatelé velmi často v procesu obchodování s lidmi fakticky figurují jako *pracovní agentury*. Pachatelé, buď jménem svým, nebo pod jménem obchodních společností, poskytují své zaměstnance (obchodované osoby) jiným společnostem, které jsou „*uživateli jejich pracovní síly*“. Pachatelům je poté ze strany těchto společností za provedené práce řádně zapláceno. Obchodovaným osobám je však vyplácena jen malá část mzdy, kdy pachatelé často ze mzdy odečítají nadměrné položky za vyřízení nejrůznějších administrativních záležitostí a dalších služeb a vystavují své zaměstnance dalším vykořisťujícím pracovním podmínkám. Tento modus operandi lze zjednodušeně vyjádřit takto:

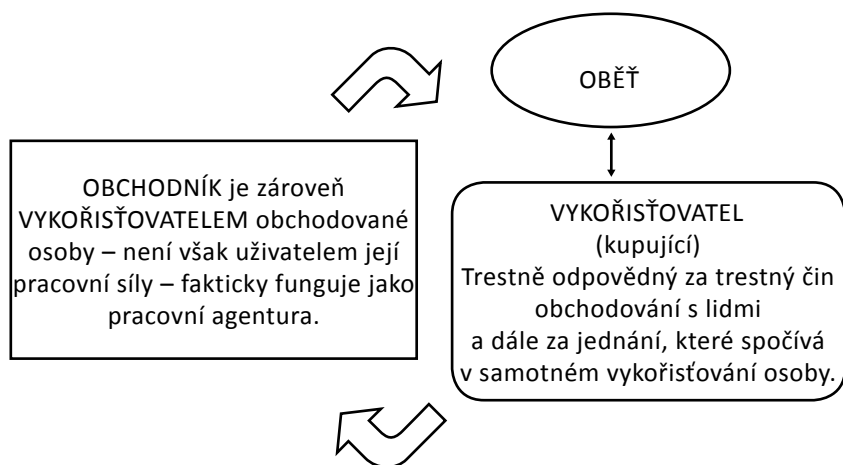

Schéma č. 2

Zde se nabízí otázka, zdali je samotný pojem „obchodování s lidmi“ vnímán tradičně jako trojstranný vztah, tak jak byl výše popsán, či zda nedošlo k významovému posunu tohoto pojmu.

Kromě výše uvedených mezinárodních a evropských právních dokumentů se problematice pracovního vykořisťování a obchodování s lidmi věnují i mezinárodní katalogy lidských práv, které jsou bezprostředně aplikovatelné:

- čl. 8 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech – zákaz otroctví, obchodu s otroky, nevolnictví a nucené práce,
- č. 4 Evropské úmluvy o ochraně lidských a svobod („EÚLP“) – zákaz otroctví, nevolnictví a nucené a povinné práce; k tomu je zapotřebí zmínit, že Evropský soud pro lidská práva (dále také jen „ESLP“) ve věci *Rantsev proti Kypru a Rusku* (rozsudek velkého senátu, 7. 1. 2010, č. 25965/04) konstatoval, že uvedený čl. 4 zakazuje též obchodování s lidmi (Kmec, 2012: 458),
- čl. 5 Listiny základních práv Evropské unie – o zákazu otroctví, nevolnictví, nucené či povinné práce a obchodování s lidmi.

ESLP se ve své judikatuře vyjádřil též k definici pojmů „otroctví“, „nevolnictví“ a „nucené práce“. Při výkladu pojmu „otroctví“ čerpal ESLP z Úmluvy o otroctví z roku 1926, která otroctvím rozumí „stav nebo poměr osoby, nad níž se vykonávají některé nebo všechny složky práva vlastnického“. Jak uvádí Kmec (2012: 453), otroctví tedy vyžaduje, aby stav dotčené osoby byl redukován na pouhý „objekt“ v rukou jiných osob – viz *Siliadin proti Francii*, rozsudek, 26. 5. 2005, č. 73316/01, a *Rantsev proti Kypru a Rusku* (Kmec, 2012: 453).

V rozsudku Siliadin proti Francii se ESLP rovněž vyjádřil k pojmu „nevolnictví“, kdy uvedl, že „*kromě povinnosti poskytnout druhému jisté služby zahrnuje navíc povinnost pro nevolníka žít u dotčené osoby a nemožnost změnit své postavení*“. ESLP se zároveň v předmětném rozsudku zmínil o rozdílu mezi nevolnictvím a nucenou prací, kdy konstatoval, že „*nevolnictví je charakterizováno nejen povinností vykonávat určitou práci, ale také životními podmínkami*“.

Aplikováním tzv. *konceptu pozitivních závazků států* dospěl ESLP též k závěru, že čl. 4 EÚLP je ze strany státu porušen také v těch případech, kdy vnitrostátní úprava účinně nepostihuje jednání osoby, která *jinou osobu vystaví pracovním a životním podmínkám odporujícím lidské důstojnosti*. Nedostačující je tedy taková právní úprava, jež upravuje např. pouze trestný čin únosu či vydírání, a to z toho důvodu, že v takovém případě nedochází ke zohlednění všech okolností a podmínek, kterým byla oběť vystavena (Siliadin proti Francii; C.N. proti Velké Británii, rozsudek).

Při výkladu samotného pojmu „nucené práce“ ESLP poté odkázal na Úmluvu Mezinárodní organizace práce o nucené práci z roku 1930, která za nucenou či povinnou práci považuje „*každou práci či službu, která je vyžadována pod hrozbou jakéhokoli trestu a ke které se dotyčná osoba nenabídla dobrovolně*“. Podstatnými znaky nucené práce jsou tedy *nedobrovolnost* a *hrozba trestu*. Kromě těchto znaků je však z judikatury ESLP patrný i další znak, který lze chápat jako materiální korektiv, vycházející z obecného principu proporcionality – tzv. *tíživost břemene*. O nucené práci se při uplatnění tohoto korektivu nejedná tehdy, pokud výkon prací není spojen se zjevnou nespravedlností, útlakem, resp. zbytečnou, neodůvodněnou tvrdostí či trápením (Langášek in Wagnerová–Šimíček–Langášek–Pospíšil a kol., 2012: 264). Tento korektiv byl ESLP použit např. v případě *Van der Mussele proti Belgii*, který se vztahoval k bezplatnému poskytování právních služeb nemajetným klientům. ESLP se však tohoto znaku ve svých rozsudcích nedrží zcela striktně (Van der Mussele proti Belgii, rozsudek pléna).

K uvedenému je nutné též poznamenat, že kritérium *tíživosti břemene* bylo ESLP uplatněno prozatím v případech, kdy k výkonu prací mělo docházet ve veřejném zájmu. V již zmiňovaném případě *Siliadin proti Francii*, kdy ESLP dospěl k závěru, že stěžovatelka byla při pobytu a výkonu domácích prací ve francouzské rodině (práce vykonávány na základě soukromoprávního vztahu) uvedena do stavu nevolnictví, však nebyl znak *tíživosti břemene* již ESLP dále zkoumán. Tohoto kritéria nebylo rovněž užito v případě *C. N. proti Velké Británii*, kdy stěžovatelka, jež fakticky vystupovala jako agenturní zaměstnankyně, pečovala po dobu více než tří let o postarší manželský pár, aniž by za tuto práci byla ze strany svého zaměstnavatele finančně odměněna. Pro oba případy je charakteristické to, že stěžovatelky pobývaly ve Francii, resp. ve Velké Británii nelegálně, tedy nedisponovaly cestovními doklady. Této situace poté využívali jejich trýznitelé, kteří v nich udržovali strach z hrozícího policejního zadržení či jiné újmy.

Při výkladu pojmů „nucená práce“ je často odbornou veřejností (Burčíková, 2006) odkazováno na indikátory nucené práce, které vypracovala Mezinárodní organizace práce

(dále také jen „MOP“) jako autor Úmluvy o nucené práci z roku 1930. Podstatnými indikátory nucené práce podle výše uvedené definice jsou „hrozba trestu“ a „nedobrovolnost“.

„Hrozbu trestu“ provází následující znaky:

- fyzické či sexuální násilí nebo jeho hrozba
- omezování svobody pohybu
- dlužní otroctví
- zadržování odměny za práci či odmítnutí vyplácení odměny
- zadržování cestovních či jiných identifikačních dokladů
- vyhrožování udáním příslušným úřadům

„Nedobrovolnost“ zase určují tyto znaky:

- podvod nebo falešné sliby ohledně druhu a podmínek práce
- zadluženost (nemusí jít přímo o dlužní otroctví), způsobená pozměňováním účtů, přehnanými cenami, podhodnocením vyráběného zboží nebo poskytované služby, nadhodnocenými úrokovými sazbami apod.
- psychický nátlak, tj. příkaz k práci zajištěný výhružkou trestu za neuposlechnutí
- zbavení osobní svobody, uvěznění v místě výkonu práce
- zadržování nebo nevyplácení odměny za práci
- zadržování dokladů nebo jiných hodnotných věcí
- prodej osoby do vlastnictví jiného

Na první pohled je viditelné, že indikátory těchto dvou znaků se do velké míry prolínají, což je způsobeno tím, že znak „hrozby trestu“ a „nedobrovolnosti“ spolu vzájemně souvisí. Není možné tyto dva znaky od sebe striktně oddělit. Na uvedené indikátory nicméně neodkazuje pouze odborná veřejnost, ale jsou zmiňovány i v rozsudcích ESLP – *C. N. proti Velké Británii*.

3. METODOLOGIE

Jak již ze samotného názvu práce vyplývá, využívá tato analýza metody komparace. Předmětem srovnání jsou trestněprávní úpravy problematiky obchodování s lidmi v jednotlivých sledovaných státech a její aplikace. V souladu s obsahovým vymezením právní komparistiky, jakožto právní vědy, není cílem této analýzy pouhé stručné konstatování shodných a odlišných prvků jednotlivých právních úprav, nýbrž jejím cílem je i tyto rozdíly vyhodnotit a vyvodit z nich patřičné závěry (Pokorný, 2010).

Empirický materiál byl sesbírán na základě žádosti o spolupráci, která byla adresována relevantním institucím členských států EU. Některé státy (Velká Británie) byly primárně vyloučeny z důvodu zjevné nekompatibility právních systémů. Partnerské instituce byly požádány o zaslání rozsudků z oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, přičemž v žádosti bylo specificky uvedeno, že by mělo jít převážně o případy, kdy pachatelé využili subtilních forem donucení, a dále o rozsudky, ve kterých se soud vyjádřil

k definici relevantních pojmů – „nucená práce“, „zranitelné postavení“, „nátlak“. Dále jsme žádali o zaslání vnitrostátní úpravy z daného státu.

V rámci tohoto procesu se podařilo nashromáždit přes 20 rozsudků, z nichž některé byly z analýzy vyloučeny, protože se týkaly sexuálního vykořisťování. Vybrané rozsudky byly dále probírány s odborníky Nizozemska, Belgie, Bulharska, Španělska a Německa v rámci workshopu, který se konal v květnu 2011 v Praze. V dalším kole byly následně ještě získány dodatečné rozsudky z Belgie a Rumunska. Výběru českých případů se poté neomezoval pouze na případy, jež byly ze strany orgánů činných v trestním řízení kvalifikovány jako trestný čin obchodování s lidmi, ale zaměřili jsme se též na jiné případy, které vykazovaly znaky pracovního vykořisťování.

4. PŘÍPADOVÉ STUDIE

4.1 RELEVANTNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA VYBRANÝCH ZEMÍ A KOMPARATIVNÍ ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH SOUDNÍCH ROZHODNUTÍ

4.1.1 NIZOZEMSKO

4.1.1.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Nizozemská úprava trestného činu obchodování s lidmi je zakotvena v čl. 273f trestního zákoníku, který zní takto:

1. Kdo jiného:

1° přinucením, násilím nebo jiným činem nebo pod hrozbou násilí nebo jiného činu, vydíráním, zpronevěrou, oklamáním anebo zneužitím převahy vyplývající z faktických okolností, zneužitím zranitelného postavení nebo vydáním či obdržením plateb nebo výhod k získání souhlasu osoby, která má onu osobu pod kontrolou, najímá, přepravuje, předává, přechovává nebo přijímá, *s úmyslem jinou osobu vykořisťovat* nebo odstraňovat její orgány;

(...)

4° přinutí nebo přiměje za použití prostředků uvedených v 1° *k výkonu práce či služeb* nebo se dopustí za okolností uvedených v 1°, které jsou mu známy nebo je možné je důvodně očekávat, jakéhokoli jednání, které vede jinou osobu k výkonu práce či služeb.

(...)

bude potrestán trestem odnětí svobody na osm let nebo peněžitým trestem v páté kategorii.

2. *Vykořisťování* zahrnuje přinejmenším vykořisťování jiné osoby k prostituci, jiné formy sexuálního vykořisťování, nucenou nebo povinnou práci nebo služby, otroctví a prakticky podobné s otroctvím nebo nevolnictví.

Nizozemská úprava se ve větší míře výslovně shoduje s evropskou úpravou obchodování s lidmi tak, jak ji upravují výše uvedené evropské předpisy, kdy doslovně přejímá

všechny relevantní pojmy. Pro nizozemskou úpravu je však charakteristické to, že skutková podstata obchodování s lidmi přímo upravuje jak záměr pachatele jinou osobu vykořisťovat (1°), tak samotné pracovní vykořisťování osoby (4°). Z toho mj. vyplývá, že za trestný čin obchodování s lidmi může být v Nizozemsku trestně odpovědný i ten, kdo užívá pracovní síly oběti sám pro sebe, *aniž by bylo s osobou jakkoliv obchodováno*. Toto extenzivní pojetí tedy překračuje sémantický význam a tradiční chápání trestného činu obchodování s lidmi jako trojstranného vztahu.

4.1.1.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

Pro účely této analýzy se nám podařilo získat dva velmi inspirativní nizozemské rozsudky. Jde o případ Moonfish (2008) a dále pak o případ Čínská horeca (2009).

Případ Moonfish (Rozsudek okresního soudu Zwolle sp. zn. LJN BD0846)

Skutkový děj

Obžalovaný spolu se svými bratry zaměstnával ve své továrně skupinu Indů, jež pobývali v Nizozemsku nelegálně, čehož si byl obžalovaný vědom. Obžalovaný jednal vůči Indům iniciativně a proaktivně. Indové neuměli holandsky a neměli u sebe žádné osobní doklady. Za zaměstnané osoby nebylo odváděno zdravotní ani sociální pojištění. Ubytování byli v domě obžalovaného, kde však pro ně nebyl zajištěn dostatečný počet postelí. Indové pracovali šest dnů v týdnu, více než 8 hodin denně, za což dostávali 800 EUR za měsíc. Z této částky jim bylo 100 EUR strženo za ubytování. Odpracované přesčasy jim propláceny nebyly.

Právní kvalifikace

Při úvaze, zda se v konkrétním případě jednalo o *vykořisťování* či *nikoliv*, použil soud mj. kritéria vykořisťování, které sestavila *kancelář nizozemské zpravodajky pro boj proti obchodování s lidmi*. Jedná se o následující kritéria:

- 1) *nátlak*, včetně (pod pohrůžkou) fyzického či sexuálního násilí či oznámení nelegálního pobytu či práce, zneužití pravomoci vyplývající ze současného stavu věcí či zneužití zranitelného postavení;
- 2) *špatné pracovní podmínky*, včetně nepřiměřené pracovní doby, platové podhodnocení, nebezpečná práce bez zajištění potřebné ochrany, ale také povaha vykonávané práce a služeb;
- 3) *mnohočetná závislost*, včetně výkonu práce za účelem splacení dluhu a závislosti na té samé osobě, pro kterou práci vykonávají, a dále okolnosti jako přechovávání osobních dokladů.

Dle národní zpravodajky je osoba vykořisťována, pokud je splněn alespoň jeden z těchto tří požadavků, a dále pokud osoba není svobodná či se opodstatněně domnívá, že není možné danou práci svobodně opustit, zároveň však musí dojít *k excesu – k porušení základních lidských práv*. Nizozemská národní zpravodajka tedy nepodává výklad pojmů „otroctví“, „nevolnictví“, „nucené práce“ či „praktik podobných otroctví“, tedy pojmů, se

kterými nizozemská právní úprava pracuje. Namísto toho stanovuje určitá kritéria, při jejichž splnění se, dle názoru národní zpravodajky, *jedná obecně o pracovní vykořisťování*.

Indové se dle soudu sice nacházeli ve zranitelném postavení již tím, že v Nizozemsku pobývali nelegálně – *zranitelné postavení je tedy soudem chápáno jako objektivní kategorie*. Na základě výše uvedených kritérií však soud dovodil, že k vykořisťování indických dělníků nedošlo. Jednání obžalovaného shlédl sice jako bezohledné a nežádoucí, nikoliv však jako vykořisťující. *Špatné pracovní podmínky indických zaměstnanců nebylo možno považovat za exces, dle soudu tedy nedošlo k porušení základních lidských práv*.

Obžalovaný byl obviněn z *trestného činu obchodování s lidmi zproštěn*, uznán vinným však byl za trestný čin nelegálního zaměstnání a dále za daňové trestné činy.

Soud při rozhodování rovněž vzal v úvahu skutečnost, že se Indové za účelem cesty do Nizozemska silně zadlužili. Výkon práce však nesouvisel se splacením dluhu, jelikož věřitelem obětí nebyl obžalovaný. Obžalovaný také nedisponoval osobními doklady zaměstnanců, *stav mnohočetné závislosti* tedy rovněž nebyl naplněn.

Tento rozsudek není přínosný jen z hlediska úvah, za jakých okolností bude či nebude znak vykořisťování naplněn. Rozsudek nám podává obraz o nizozemském chápání a pojetí samotného pojmu „obchodování s lidmi“ – *obžalována byla osoba, která dělníky sama aktivně vyhledala a zaměstnala*. Pro nizozemskou právní úpravu je extenzivní pojetí tohoto pojmu charakteristické.

Případ Čínská horeca (Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. LJN: BI7099)

Skutkový děj

Obžalovaný (provozovatel čínské restaurace) zaměstnával čínské občany, kteří v Nizozemsku pobývali nelegálně. Ke sjednání zaměstnání došlo z iniciativy čínských občanů, jež obžalovaného sami oslovili se žádostí o poskytnutí práce. Pracovní den čínských pracovníků trval 11–13 hodin, přičemž obžalovaný jim poskytoval pouze pět volných dnů v měsíci. Pracovníci pobírali mzdu v rozmezí 450–800 EUR za měsíc a přespávali v jedné místnosti, *někteří čínští pracovníci požadovali za odvedenou práci dokonce pouze jídlo a ubytování*.

Právní kvalifikace

Prvoinstančním soudem byli pachatelé odsouzeni za trestný čin pašování lidí, *zproštění obžaloby však byli za skutek*, který byl prokuraturou kvalifikován jako trestný čin obchodování s lidmi, toto rozhodnutí následně potvrdil i soud odvolací. Dle soudu je totiž k tomu, aby byly naplněny znaky skutkové podstaty dle čl. 273f, zapotřebí, aby pachatel jednal aktivně (projevil určitou iniciativu), přičemž musí současně vědomě zneužívat zranitelného postavení obětí. Rozhodnutí soudů bylo založeno i na následujících úvahách:

- 1) Čínští pracovníci se rozhodli přicestovat do Nizozemska z vlastní iniciativy.
- 2) Motiv jejich cesty do Nizozemska byl čistě ekonomický.
- 3) Čínští pracovníci se sami obrátili na obžalované se žádostí o práci.
- 4) Čínští pracovníci nebyli dlužníky obžalovaných.

5) Všichni pracovníci mohli svobodně kdykoli odejít.

Po podání kasační stížnosti generálním prokurátorem bylo o případu rozhodováno nizozemským Nejvyšším soudem. Základní otázkou, kterou se Nejvyšší soud zabýval, bylo, zda je k naplnění skutkové podstaty obchodování s lidmi třeba „*aktivního, cílevědomého zneužívání zranitelné postavení*“, soud se též zabýval obsahovým vymezením pojmu „*vykořisťování*“.

Pro účely analýzy jsou velmi přínosné zejména úvahy a argumenty generálního prokurátora obsažené v kasační stížnosti, se kterými se ztotožnil i Nejvyšší soud.

Nejvyšší soud dospěl k závěru, že *při zneužívání závislé pozice není třeba „aktivního, cílevědomého zneužívání“ ze strany pachatele*. Názor nižších soudů, že pro naplnění znaku zneužití závislého postavení musí pachatel vystupovat aktivně a cílevědomě, nemá dle Nejvyššího soudu oporu v zákonném textu, kdy daná skutková podstata znak „aktivně“ či „cílevědomě“ neobsahuje. Navíc pokud by byl připuštěn výklad nižších soudů, omezoval by se tím zákaz dle čl. 3b Palermského protokolu, podle kterého souhlas oběti obchodu s lidmi se zamýšleným nebo stávajícím vykořisťováním není relevantní, jestliže byl použit jeden z donucovacích prostředků. Při požadavku „aktivnosti a cílevědomosti“ by se hranice pojmu „donucovacích prostředků“ zúžila, a vytvořil by se tím prostor pro legální pracovní vykořisťování.

Za velice podnětné a inspirující lze označit úvahy generálního prokurátora nad obsahovým vymezením a rozlišením pojmů „otroctví“, „nevolnictví“ a „nucené práce“ na straně jedné a s *otroctvím podobnými praktikami* na straně druhé.

Generální prokurátor v podané kasační stížnosti zejména *odmítl* restriktivní výklad pojmu „vykořisťování“, který zastávala tehdejší nizozemská zpravodajka pro obchodování s lidmi, podle níž lze považovat špatné pracovní podmínky za vykořisťování (ve smyslu § 273f odst. 2) pouze tehdy, jestliže s sebou přinášejí porušování základních lidských práv a svobod, jako je lidská důstojnost, tělesná integrita nebo osobní svoboda dotyčné osoby. Tato argumentace byla použita soudem ve výše uvedeném případě Moonfish.

Restriktivní výklad pojmu „vykořisťování“ vychází ze znění čl. 4 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, dle kterého:

1) Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo podrobenosti.

2) Od nikoho se nebude vyžadovat, aby vykonával nucené nebo povinné práce.

Prokurátor uvedl, že nizozemská zpravodajka při svém restriktivním výkladu § 273f zejména opomíjela skutečnost, že na rozdíl od čl. 4 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a svobod se § 273f vztahuje i na „*praktiky podobné otroctví*“.

Na použití slova „podobnost“ (porovnatelnost) poté generální prokurátor staví svou další argumentaci, kdy uvádí, že podobný (porovnatelný) ještě neznamená, že dotyčná praktika musí být stejně závažná jako porušení čl. 4 EÚLP. O porovnatelnost se totiž jedná v případech, kdy je v důležitých bodech shoda. *Porovnatelnost tedy předpokládá zároveň nerovnost a tím i rozdíly. Takovým rozdílem může být právě závažnost vykořisťování.*

Generální prokurátor také zmiňuje rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v případě Siliadin, ve kterém dle jeho mínění soud definoval pojmy *nucené práce, otroctví*

a nevolnictví v pojmech *moc, přinucení a nesvoboda*. Z toho generální prokurátor dále vyvozuje, že při posuzování toho, zda jde v konkrétním případě o nucenou práci, otroctví či nevolnictví, nehraje úroveň pracovních podmínek žádnou samostatnou roli. Osoba může být zotročena i tehdy, kdy jí bude poskytnuta řádná mzda. Pojem „nucené práce“ tedy generální prokurátor spojuje s vysokou mírou nesvobody, které je pracovník podroben.

Ve spojitosti s výše uvedeným není tedy extrémní forma nesvobody nezbytným elementem „*praktik podobných otroctví*“. Praktiky podobné otroctví jsou totiž na rozdíl od nucené práce, otroctví či nevolnictví *dvoupólovým* (dvousložkovým) pojmem, kdy *prvním* pólem je závislost pracovníka a míra nesvobody, se kterou je pracovní činnost spojena, a *pólem druhým* jsou špatné pracovní podmínky a ekonomický výtěžek, který zaměstnavatel na úkor vykořisťovaných získává („ekonomické vykořisťování“). Zjednodušeně řečeno se dá mluvit o spojených nádobách – *čím je větší nesvoboda, tím méně je důležitý ekonomický výtěžek*. K tomu, aby byl pracovník podroben praktikám podobným otroctví, není tedy nutné, aby míra nesvobody dosahovala stejné intenzity, jaká je charakteristická pro nucené práce, otroctví či nevolnictví.

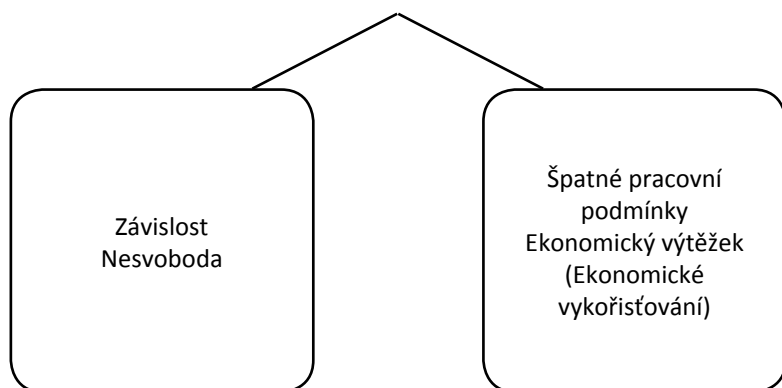

Schéma č. 3

Dle výpočtů činila průměrná mzda čínských pracovníků 1,48–3 EUR/hod., přičemž hrubý příjem při minimální mzdě v roce 2006 byl 7,34 EUR/hod. Dle generálního prokurátora byl tedy ekonomický výtěžek obžalovaného značný, na tom nic nezmění ani připočtení částky za poskytnutou stravu a ubytování. Právě ekonomickému profitu obžalovaného měla být dle názoru generálního prokurátora věnována soudem prvního stupně větší pozornost.

Svým výkladem otroctví, nevolnictví, nucené práce a praktik podobných otroctví se generální prokurátor sice nepřímo, za to však poměrně výrazně vymezil i vůči indikátorům *nucené práce*, které vypracovala MOP.

Generální prokurátor nucenou prací rozumí jakýkoliv výkon práce, při kterém je pracovník podroben opatřením, která přímo omezují jeho fyzickou svobodu – uzavření pracovníka či jeho hlídání, tedy opatření, kdy je únik pracovníka z jeho situace fakticky nemožný. Situaci, při níž vykořisťovatel využívá zranitelného postavení oběti, kdy je únik pracovníka nemožný nikoliv fakticky, nýbrž subjektivně, poté generální prokurátor považuje za jeden ze dvou pólů (složek) pojmu „praktiky podobné otroctví“.

V porovnání s tímto výkladem je tedy pojetí nucené práce dle indikátorů MOP širší. Dle těchto indikátorů je totiž za hrozbu trestu a zároveň i za nedobrovolnost považována skutečnost, kdy je pracovníkům zadržována mzda nebo kdy není mzda pracovníkům vyplácena v plné výši. Tuto skutečnost naopak generální prokurátor považuje za součást pojmu „praktiky podobné otroctví“.

Extenzivní pojetí nucené práce je dále patrné i ze skutečnosti, že za znak nedobrovolnosti, dle indikátorů MOP, je možno považovat i situaci, kdy je osoba prodána do vlastnictví jiného. Jak již bylo výše uvedeno, je situace, kdy je osoba redukována na pouhý předmět vlastnických vztahů, i dle judikatury ESLP považována za stav otroctví.

Při úvaze nad tím, zda v konkrétním případě došlo k pracovnímu vykořisťování či nikoliv, je dle generálního prokurátora dále zapotřebí jako referenční rámec uplatňovat měřítko platná v nizozemské společnosti.

Kasační stížnosti, kterou generální prokurátor podal, Nejvyšší soud vyhověl a napadený rozsudek zrušil, zároveň vrátil věc prvoinstančnímu soudu k novému projednání. Nový rozsudek prvoinstančního soudu však při zpracování této analýzy nebyl k dispozici.

Na závěr je ještě nutné se zmínit o hypotéze generálního prokurátora, ze které při svém výkladu nucené práce a praktik podobných otroctví vycházel. Jak již bylo uvedeno, generální prokurátor spojuje pojem „nucené práce“ s vysokou, extrémní formou nesvobody, které je pracovník ze strany pachatele (zaměstnavatele) podroben. Tento svůj výklad opírá i o rozsudek ESLP Siliadin proti Francii, v němž dle generálního prokurátora ESLP definoval pojmy „otroctví“, „nevolnictví“ a „nucené“ práce slovy „moc“, „přinucení“ a „nesvoboda“. Je však otázkou, zda je takováto interpretace rozsudku Siliadin zcela správná. Jak již bylo uvedeno výše, ESLP uplatňuje ve své judikatuře, ačkoliv ne zcela striktně, též kritérium *těživosti břemene* – vykonávané práce se musí vyznačovat zjevnou nespravedlností, útlakem, resp. zbytečnou, neodůvodněnou tvrdostí či trápením. *Požadavek vysoké či extrémní formy nesvobody tento znak bezesporu v mnohém překračuje.* Z dosavadní judikatury ESLP se lze oprávněně domnívat, že závěr o naplnění pojmu „nucené práce“ by ESLP dovodil i za situace, kdyby bylo zneužíváno zranitelného postavení oběti, tedy za situace, kdyby byla osoba vystavena silnému psychickému tlaku, nespojeného s vysokou, extrémní formou nesvobody. Lze se též oprávněně domnívat, že by se při tomto závěru ESLP inspiroval indikátory nucené práce, jež vypracovala MOP.

(Poznámka: Horeca je zkratka prvních dvou písmen slov – HOtels, REstaurants, CAfé. Definuje segment trhu, který se zabývá hotelnictvím, restauracemi, pivnicemi, kluby, kavárnami aj. typy pohostinství.)

4.1.2 NĚMECKO

4.1.2.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Stěžejní úprava problematiky obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování je obsažena v ustanoveních § 233 a 233a trestního zákoníku (dále také jen „StGB“). K problematice pracovního vykořisťování se však váže též úprava zakotvená v zákoně o boji proti černé práci (Schwarzarbeitsbekämpfungsgesetz – dále také jen „SchArbG“). Z důvodu úzké pojmové provázanosti uvádíme též úpravu obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování (§ 232 StGB).

§ 232 StGB

Obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování

(...)

(3) Odnětím svobody na jeden rok až deset let bude pachatel potrestán

1. je-li obětí trestného činu dítě (pozn. autora osoba mladší čtrnácti let),
2. pokud oběť těžce tělesně týrá nebo ji vydá nebezpečí smrti.
3. spáchá-li takový trestný čin v souvislosti s povoláním nebo jako člen skupiny, která byla založená k páchání takového činu.

(4) Podle odstavce 3 bude potrestán také ten, kdo

1. jinou osobu za užití násilí nebo zvlášť odpudivé hrozby nebo lsti zjedná k prostituci nebo k jinému v odstavci 1 označenému sexuálnímu jednání,
2. se jiné osoby zmocní za užití násilí, zvlášť odpudivé hrozby nebo lsti, aby tuto osobu zjednal k prostituci nebo k jinému v odstavci 1 označenému sexuálnímu jednání.

(5) V méně závažných případech dle odstavce 1 bude pachatel potrestán k trestu odnětí svobody na tři měsíce až pět let, v méně závažných případech dle odstavců 3 a 4 bude pachatel potrestán k trestu odnětí svobody na šest měsíců až pět let.

§ 233 StGB

Obchodování s lidmi za účelem vykořisťování pracovní síly

(1) Kdo jinou osobu zneužívá její *tísň nebo bezmoci*, která je spojena s jejím pobytem v cizí zemi, přivede do *otroctví, nevolnictví nebo dlužního otroctví* nebo ji na počátku či v průběhu výkonu prací *u něj či u třetí osoby* vystaví takovým *pracovním podmínkám, které jsou v nápadném nesouladu s pracovními podmínkami jiných zaměstnankyň a zaměstnanců*, kteří vykonávají stejnou nebo srovnatelnou činnost, bude potrestán k trestu odnětí *na šest měsíců až deset let*. Stejně bude potrestán ten, kdo osobu mladší 21 let přivede do otroctví, nevolnictví, dlužního otroctví nebo k přijetí či pokračování činnosti uvedené ve větě první.

(2) Pokus je trestný.

(3) Ustanovení § 232 odst. 3 až odst. 5 platí obdobně.

§ 233a StGB

Podpora obchodování s lidmi

(1) Kdo při obchodování s lidmi podle § 232 nebo § 233 napomáhá tím, že jinou osobou najímá, přepraví, předá, ubytuje, přijme, bude potrestán trestem odnětí svobody na *tři měsíce až pět let*.

(2) Odnětím svobody na šest měsíců až deset let bude pachatel potrestán

1. spáchá-li takový trestný čin na dítěti,
2. pokud oběť těžce tělesně týrá nebo ji vydá nebezpečí smrti,
3. spáchá-li takový trestný čin násilím nebo zvlášť odpudivou hrozbou nebo v souvislosti s povoláním nebo jako člen skupiny, která byla založená k páčení takového činu.

(3) Pokus je trestný.

§ 10 SchArbG

Zaměstnání cizinců bez pracovního povolení nebo bez povolení k pobytu za nevýhodných pracovních podmínek

(1) Kdo se dopustí jednání podle § 404 odst. 2 č. 3 třetí knihy sociálního zákoníku a zaměstná cizince za nevýhodných podmínek, které jsou v *nápadném nesouladu s pracovními podmínkami* jiných zaměstnanců a zaměstnankyň, kteří vykonávají stejnou nebo srovnatelnou činnost, bude potrestán k trestu odnětí do tří let nebo peněžitým trestem.

(2) Trestem odnětí svobody na šest měsíců až pět let bude potrestán, kdo spáchá čin podle odstavce 1 zvlášť závažným způsobem. Zvlášť závažným způsobem je čin spáchán obvykle v případech, kdy pachatel jedná v souvislosti se svým povoláním nebo ze ziskuchtivosti.

§ 10a SchArbG

Zaměstnání cizinců bez povolení k pobytu, které jsou oběťmi obchodování s lidmi

Trestem odnětí svobody až na tři roky nebo peněžitým trestem bude potrestán, kdo v rozporu s § 4 odst. 3 věty 2 pobytového zákona zaměstná cizince a využije postavení, ve kterém se cizinec, jako oběť trestného činu podle § 232 nebo 233 trestního zákoníku, nachází.

Ustanovení § 233 StGB, ačkoliv nese označení „obchodování s lidmi“, kriminalizuje jednání, kdy je zaměstnanec pracovně vykořisťován svým zaměstnavatelem, a to nezávisle na skutečnosti, zdali zaměstnanec vykonává práci přímo u této osoby či zda je zaměstnanec k výkonu práce u třetích osob „propůjčen“. Ustanovení § 233 tedy kriminalizuje samotný proces pracovního vykořisťování – *dvojstranný vztah*. Označení „obchodování s lidmi za účelem vykořisťování pracovní síly“ je tedy poněkud zavádějící, a to z toho důvodu, že k obchodování s osobou (ani k obchodování dle výše uvedeného schématu č. 2) nemusí ve skutečnosti docházet. Jednání, které je tradičně součástí skutkové podstaty obchodování s lidmi, je upraveno až v ustanovení § 233a. Německá úprava tedy nerozlišuje mezi záměrem pachatele jinou osobu vykořisťovat a realizací tohoto záměru. Za zmínku rovněž stojí skutečnost, že pro trestný čin dle § 233a je stanovena *poloviční trestní sazba (tři měsíce až pět let)* než pro trestný čin dle § 233.

Pro německou právní úpravu je dále charakteristické, že nepracuje s pojmy „nucené práce“ či „praktiky podobné otroctví“, tedy s pojmy, s nimiž pracují mezinárodní a evropské právní dokumenty. Na místo těchto pojmů používá německá úprava např. pojem *„pracovní podmínky, které jsou v nápadném nesouladu s pracovními podmínkami jiných zaměstnanců, kteří vykonávají stejnou nebo srovnatelnou činnost“*.

Německý zákonodárce se při konstrukci skutkové podstaty obchodování s lidmi nešťastně inspiroval výše uvedeným zákonem o boji proti černé práci a dále zákonem upravujícím přidělování zaměstnanců (Arbeitsüberlassungsgesetz „AÜG“), které též obsahuje spojení *„v nápadném nesouladu s pracovními podmínkami“* – a to v ustanoveních § 15a AÜG a § 10 SchArbG. Na tyto zákony zákonodárce dokonce odkazuje v důvodové zprávě k zákonu, jenž obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování do trestního zákoníku implementoval, přičemž však zároveň v důvodové zprávě uvádí, že se v ustanovení § 233 jedná „o praktiky podobné otroctví“.

Problémem však je skutečnost, že objektem skutkových podstat uvedených v § 15a AÜG s § 10 SchArbG je ochrana německého pracovního trhu, přesněji ochrana německých zaměstnanců před nelegálně pracujícími zaměstnanci z cizích zemí, kteří jsou zpravidla ochotni vykonávat práci i za nepříznivých pracovních podmínek. Ale primárním objektem skutkové podstaty dle § 233 StGB, jak ostatně vyplývá ze systematického zařazení této skutkové podstaty, je *ochrana lidské svobody a lidské důstojnosti*.

Obsahová shodnost výše uvedených pojmů, ke které zákonodárce vybízí, je však nepřijatelná, v konečném důsledku by totiž vedla k absurdním závěrům a neodůvodněným rozdílům. V této souvislosti je zapotřebí doplnit, že německé soudy s *žádnou oficiálně stanovenou hranicí nepracují* (rozdíl mezi mzdou vyplacenou oběti a mzdou vyplacenou jiným zaměstnancům), od které by bylo možné reálně uvažovat o naplnění pojmu „v nápadném nesouladu s pracovními podmínkami“. A to i přesto, že při výkladu a aplikaci ustanovení § 10 SchArbG je často zastáváno, že znak „v nápadném nesouladu s pracovními podmínkami“ je naplněn v případě, kdy rozdíl ve mzdě činí 1/3.

Za úskalí německé úpravy lze považovat také pojem „přivedení k/do“. Při výkladu tohoto pojmu hraje v německé soudní praxi podstatnou roli rozhodnutí Spolkového soud-

ního dvoru (BGH) ze dne 13. 1. 2010 – 3 StR 507/09, StV 2010, 296. Soud v něm dovodil, že k tomu, aby byl naplněn znak „přivedení k/do“, je zapotřebí aktivního jednání ze strany pachatele. K naplnění uvedeného znaku tedy nepostačuje, pokud se oběť rozhodne strpět vykořisťování ze své vlastní vůle, např. nachází-li se ve složité ekonomické situaci, bez jakéhokoliv aktivního jednání ze strany pachatele. Aktivní jednání pachatele může spočívat v ekonomickém či jiném nátlaku. *Tento požadavek aktivního přístupu pachatele je tedy v nesouladu se závěry nizozemského Nejvyššího soudu v případě Čínská horečka, ve kterém soud dospěl k názoru, že při zneužití zranitelné pozice není třeba aktivního nebo cílevědomého jednání pachatele.* V souvislosti s tímto je odbornou veřejností navrhováno nahrazení spojení „přivedení k/do“ spojením „umožni a využije“ (Oberstaatsanwalt Andrea Thul-Epperlein. *Stellungnahme zu den Schwierigkeiten bei der Anwendung des § 233 StGB und mögliche Lösungsansätze aus der Sicht der Praxis*).

Německá úprava nepracuje přímo s pojmem „zranitelné postavení“, namísto něj používá pojmy „tíseň“ a „bezmoc“, kdy pojem „bezmoc“ dále rozvíjí tak, že se musí jednat o „bezmoc, která je spojena s pobytem v cizí zemi“. Z tohoto spojení je tedy patrné, že pojem „bezmoc“ je chápán objektivně, k jeho naplnění není tedy zapotřebí prokázat, zda se *osoba subjektivně jako oběť vykořisťování cítí* či nikoliv. I přesto je však skutkové podstatě obchodování s lidmi německou odbornou veřejností vytýkáno, že je přespříliš orientovaná na osobu oběti. Bez svědecké výpovědi oběti, kterou je však vzhledem k zastrašenosti a pocitu ohrožení v mnoha případech obtížné získat, je dokázání naplnění všech znaků skutkové podstaty prakticky nemožné.

V souvislosti s touto kritikou se objevují i názory volající po přeformulování § 233 StGB či k přijetí nové skutkové podstaty, *jež by neobsahovala pojmy „tíseň“ a „bezmoc“* (Oberstaatsanwalt Andrea Thul-Epperlein. *Stellungnahme zu den Schwierigkeiten bei der Anwendung des § 233 StGB und mögliche Lösungsansätze aus der Sicht der Praxis*).

Ustanovení §233 StGB obsahuje výslovně též pojem „dlužní otroctví“, německý zákonodárce v důvodové zprávě k tomuto pojmu uvedl, že „se jedná o vztah závislosti, ve kterém věřitel *dlouhodobě* vykořisťuje pracovní síly dlužníka s cílem odpracování skutečně existujících nebo domnělých dluhů“.

4.1.2.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

Dále se budeme zabývat dvěma případy, které nesou pracovní názvy Farmář (2008) a Penzion (2008). U těchto případů stojí zejména za pozornost práce německých soudů s vyšší minimální mzdy.

Případ Farmář (Rozsudek zemského soudu v Augsburgu sp. zn. 9 KLS 507JS)

Skutkový děj

Obžalován byl bavorský farmář, který ke sběru jahod na své farmě lákal sto rumunských pracovníků (neznalých německého jazyka), kterým byla slibována hodinová mzda 5,50 EUR a průběžná úhrada záloh. S pracovníky nebyly po jejich příjezdu sjednány písem-

né pracovní smlouvy, k jejich podpisu došlo až po necelých dvou týdnech, kdy již obžalovaný důvodně předpokládal kontrolu ze strany příslušných úřadů.

Ve smlouvách, jež byly psány v německém jazyce, byla sjednána odměna 1,80 EUR/bedna nasbíraných jahod, ač si musel být vědom toho, že průměrný pracovník je schopen za hodinu naplnit max. dvě bedny. Pracovní doba činila 10–12 hodin denně a pracovníci byli ubytováni ve čtyřiceti dvou obytných buňkách, kdy jim k dispozici bylo dohromady dvanáct umyvadel a deset sprch, jež však nebyly odděleny dle pohlaví. Pracovníci rovněž nebyli přihlášení k sociálnímu a zdravotnímu pojištění.

Právní kvalifikace

Při výkladu pojmu „*nápadně nevýhodné pracovní podmínky*“ soud provedl srovnání výše mzdy, na kterou pracovníkům *dle sjednané smlouvy a nasbíraného počtu beden jahod vzniklo právo, s výší mzdy, vypočtené dle odpracovaných hodin a minimálně stanové mzdy pro zemědělské dělníky*, jež je ve spolkové zemi Bavorsko upravena v rámcové kolektivní smlouvě. Dle této smlouvy činí minimální hodinová mzda dělníků pracujících v zemědělství 5,1 EUR. Z porovnání mezd, které soud provedl u tří pracovníků, vyšlo najevo, že sjednaná mzda byla oproti kolektivní mzdě řádově nižší (pozn. autora o 37–88 %). Tato skutečnost i s ohledem na poskytnuté ubytovací podmínky naplňuje dle soudu pojem „*nápadně nevýhodných podmínek*“. *Lze tedy konstatovat, že soud zvolil v tomto případě stejný přístup, k jakému ve své kasační stížnosti nabádal nizozemský generální prokurátor v kauze Čínská horeca, ve kterém kritizoval postup soudů nižších stupňů, jelikož se nezabývaly ekonomickým ziskem obžalovaného.*

Znak „*bezmoc, která je spojena s pobytem v cizí zemi*“, je dle německého soudu naplněn tehdy, když postižená osoba na základě specifických obtíží spojených s pobytem v zahraničí není podle svých schopností schopna nebo je jen významně omezena v možnosti se bránit přijetí vykořisťovatelského zaměstnání nebo v něm pokračovat. Rozhodujícími kritérii jsou přitom mj. nedostatečné nebo vůbec žádné znalosti německého jazyka, možnost disponovat hotovými penězi, míra hlídání pachatelem a rozsah osobní závislosti na něm, ale také možnost Spolkovou republiku opustit (rozhodnutí Spolkového soudního dvoru BGH NSTZ – RR 2005, s. 366).

Spolu s farmářem byl obžalován a odsouzen i jeho právník, a to jako pomocník, který mu poskytoval především právní servis. Obžalování byli uznáni vinnými z trestných činů dle § 233 StGB obchodování s lidmi za účelem vykořisťování pracovní síly a trestného činu dle § 11 SchArbG – zaměstnávání cizinců bez povolení nebo povolení k pobytu ve větším rozsahu (více než pět). Hlavnímu obžalovanému (farmáři) byl uložen *nepodmíněný* trest odnětí svobody v délce trvání tří let a tří měsíců, druhému obžalovanému *podmíněný* trest odnětí svobody v délce trvání dvou let. Při úvahách nad výší trestu soud přihlédl k tomu, že rumunští pracovníci vykonávali vykořisťující práce *po velmi krátkou dobu (deset dní), a dále i k tomu, že hlavní pachatel byl za obdobný čin v nedávné minulosti odsouzen.*

Skutkový děj

Pachatelé (matka s 19letým synem) pod příslibem měsíční mzdy 850 EUR/měsíčně (při pracovní době 8 hodin denně) postupně zlákali čtyři rumunské dívky k práci ve svém rekreačním zařízení. Dívky, jež neovládaly německý jazyk, však ve skutečnosti pracovaly 13 hodin denně, a to po dobu více než dvou týdnů, bez možnosti delšího odpočinku. Dívky spaly v jedné místnosti, kde pro ně nebyl zajištěn dostatečný počet postelí, rovněž poskytovaná strava nebyla dostatečná. Pachatelé s dívkami *neuzavřeli písemné pracovní smlouvy* a nepřihlásily dívky k sociálnímu pojištění. K tomu je jen nutné doplnit, že dle německého pracovního práva jsou na rozdíl od českého pracovního práva platné i ústně sjednané pracovní smlouvy.

Právní kvalifikace

Prvoinstanční soud uvedl, že pachatelé zneužívali bezmoci rumunských dívek, která byla spojena s jejich pobytem v cizí zemi. Při kvalifikaci uvedeného skutku jako obchodování s lidmi za účelem vykořisťování pracovní síly soud mj. provedl výpočet průměrné hodinové mzdy, a to na základě pachateli slibované částky 850 EUR za měsíc (5,31 EUR/hod.) a skutečně odpracovaných hodin (13 hodin/denně). Průměrná mzda poté činila 3,20 EUR/hod.

Soud konkrétně uvedl: „Zároveň je třeba uvést, že nejdříve sjednaná čistá měsíční mzda 850,00 EUR při ubytování a stravě zdarma jistě není v nesouladu s jinak obvyklými pracovními podmínkami, je-li založena na pracovní době 8 hodin denně. *Z pracovních dob uváděných svědkyněmi však vyplývá průměrná hodinová mzda 3,20 EUR, což je jistě v nápadném nepoměru k pracovním podmínkám, které jsou v Německu obvyklé.* V této souvislosti lze vzít v úvahu také ubytování v jedné místnosti po čtyřech bez řádných postelí, tak jak je rumunské dívky popisovaly.“

V tomto případě nebylo možné použít ustanovení o minimální mzdě jako v předchozím případě, jelikož minimální mzda je v Německu upravena jen pro některá pracovní odvětví. K hranici průměrné mzdy, od které by bylo již možné hovořit o nápadně nevýhodných pracovních podmínkách, se však soud blíže nevyjádřil. *Pro účely této analýzy je důležitá skutečnost, že výpočet průměrné hodinové mzdy byl soudem proveden (stejně jako v předchozím případě Farmář) i přesto, že příslušná mzda za odvedenou práci nebyla dosud splatná a dále i přes skutečnost, že ujednaná mzda byla (na rozdíl od případu Farmář) adekvátní.* Soud tedy nevzal v úvahu možnost, že by rumunským dívkám mohla být vyplacena mzda, která by odpovídala průměrné hodinové mzdě, dle ústně ujednaných pracovních podmínek, a byla by tak plně v souladu „s pracovními podmínkami jiných zaměstnanců“. V této souvislosti je třeba jen doplnit, že ze skutkových okolností popsaných v rozsudku *není bohužel zřejmé*, zda rumunské dívky vykonávaly práce nad sjednanou pracovní dobu dobrovolně, či zda byly pachateli do práce jakkoliv nuceny.

Za pozornost rovněž stojí skutečnost, že při úvaze, zda se pachatelé dopustili trestné-
ho činu obchodování s lidmi, se soud *neomezoval pouze na mzdové podmínky*, avšak při-
hlédl i k nevyhovujícím ubytovacím podmínkám, a to i přesto, že *ubytování bylo bezplatné*.

Jednání pachatelů bylo soudem kvalifikováno jako trestný čin obchodování s lidmi
za účelem vykořisťování pracovní síly v souběhu s méně závažnými trestnými činy – za-
městnávání cizinců bez pracovního povolení dle § 10 SchArbG a dále za trestné činy za-
držování a zpronevěru příspěvků zaměstnance, resp. příspěvků zaměstnavatele dle § 266
StGB.

Soud obžalované uložil trest odnětí svobody v délce trvání jednoho roku a dvou mě-
síců, kdy vzal v úvahu skutečnost, že obžalovaná již byla v minulosti v Rakousku trestána
za majetkové trestné činy. Obžalovaná byla dle § 232 odst. 5 StGB ohrožena trestní sazbou
šesti měsíců až pět let. Odvolací soud však výrok o trestu změnil a uložil odsouzené trest
odnětí ve výši jednoho roku a tří měsíců, který *podmíněně odložil*, poté co přihlédl k době,
kteou odsouzená strávila ve vazbě.

Obžalovanému byl uložen peněžitý trest 2400 EUR, soud u něj přihlédl k tomu, že byl
v případě více méně jen „nastrčenou figurkou“ v moci své matky. Rozhodnutí prvoinstanč-
ního soudu bylo následně potvrzeno i soudem odvolacím.

4.1.3 ŠPANĚLSKO

4.1.3.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Skutková podstata obchodování s lidmi byla do španělského trestního zákoníku vý-
slovně zakotvena až 23. 12. 2010. Před tímto datem však mohly být případy obchodování
s lidmi za účelem pracovního vykořisťování soudně posuzovány jako trestného činy dle
čl. 311 a 312 v té době účinného trestního zákoníku nebo jako trestný čin pašování mi-
grantů.

Čl. 177 trestního zákoníku (úprava účinná od 23. 12. 2010)

Odnětím svobody *na pět až osm let* za obchodování s lidmi bude potrestán ten, kdo
jinou osobu na španělské území či ze španělského území dopraví, nebo má španělské
území jako místo pobytu, užívaje násilí, hrozby násilí, zastrašování, podvodu nebo zne-
užívaje moci nebo pozice zranitelnosti oběti, a to jak španělských občanů, tak cizinců,
najme, přepraví, přesune, přijme, ubytuje nebo osobu podporuje za účelem

- a) výkonu nucené práce nebo nucených služeb, otroctví nebo praktik podobných
otroctví nebo nevolnictví nebo žebrání,
- b) sexuálního vykořisťování,
- c) odběru orgánů
- (...)

Čl. 312 odst. 2 trestního zákoníku (úprava účinná do 22. 12. 2010)

Pracovní vykořisťování zahraničních pracovníků bez pracovního povolení

Kdo najímá nebo přiměje jiného k opuštění jeho pracovního místa za použití podvodného či falešného slibu zaměstnání nebo pracovních podmínek a kdo zaměstná cizího občana bez pracovního povolení za podmínek, které jsou v rozporu s právní úpravou, kolektivně sjednanou dohodou nebo pracovní smlouvou, bude potrestán trestem odnětí svobody na dvě léta až pět let.

Čl. 311 odst. 1 dále kriminalizoval pracovní vykořisťování španělských občanů a legálně pracujících zaměstnanců.

Účinná španělská úprava problematiky obchodování s lidmi se nikterak výrazněji nevyvíjí z definice obchodování s lidmi, tak jak ji upravují právní předpisy na evropské úrovni.

4.1.3.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

V rámci španělského případu budou detailněji prozkoumány dva soudní rozsudky, které ponesou označení Otrok (1998) a Statek (2005).

Případ Otrok (Rozsudek Nejvyššího trestního soudu v Madridu č. 995/2000)

Skutkový děj

V tomto případě obžalovaní podepsali s alžírským občanem smlouvu o poskytování služeb v domácnosti, která stavěla pracovníka fakticky do role otroka. Alžířan vykonával práce domácího charakteru, bez pevně stanovené pracovní doby a bez jakékoliv mzdy. Byla mu pouze poskytována strava. *Mimo to byl ze strany obžalovaných podroben i dalšímu ponižujícímu zacházení, např. obžalovaní jej oslovovali „můj otroku“, on obžalované oslovoval „můj pane“.* Takové podmínky byl ochoten Alžířan snášet po dobu tří měsíců, do doby, než mu byla úřady zamítnuta jeho žádost o povolení k pobytu.

Právní kvalifikace

Tento případ má pro účely analýzy velmi omezenou hodnotu, a to z toho důvodu, že se daný skutek stal v době, kdy španělský trestní zákoník neobsahoval skutkovou podstatu obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování – a to ani ve formě otroctví či nevolnictví. Proto byla obžaloba podána pro *trestný čin proti právům pracujících*.

Prvoinstanční soud případ neposoudil jako trestný čin proti právům pracujících, kdy uvedl, že *nelegální imigranti nemají právo na práci*. Po podání opravných prostředků ze strany státního zástupce byl případ posuzován Nejvyšším soudem. *Ten se s argumentací prvoinstančního soudu neztotožnil, kdy uvedl, že výklad soudů nižších stupňů by vedl ke koncepci systému trestního práva jako násobitele sociální nerovnosti* a dále k porušování lidské důstojnosti. Z toho důvodu rozsudek prvoinstančního soudu zrušil a uložil obžalovaným trest dvou měsíců odnětí svobody a peněžitý trest (250 000 peset – pozn. autora v době vyhlášení rozsudku okolo 1500 EUR).

Skutkový děj

Dvojice obžalovaných zprostředkovávala desítkám rumunských občanů práci na zemědělských statcích. *Rumunští pracovníci však nebyli zaměstnanci obžalovaných, nýbrž byli zaměstnání přímo u firem, na jejichž zemědělských statcích pracovali.* Obžalovaní si však zajistili, aby mzda náležející pracovníkům byla společnostmi zasílána na jejich bankovní účty. Pracovníkům pak byla vyplácena částka ve výši 200 EUR, zbytek mzdy si obžalovaní přivlastnili, poté co si za ubytování, dopravu a falešné dokumenty, které pracovníkům poskytl, naúčtovali vysoké částky.

Právní kvalifikace

V uvedeném rozsudku se Nejvyšší soud, který zamítl žádost odsouzených o zrušení rozsudku, konkrétněji nevyjádřil k dalším podmínkám vykořisťování – k výši sjednané mzdy, délce pracovní doby, ubytovacím a stravovacím podmínkám či plnění předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci, rovněž se nevyjádřil k definici nucené práce či jiným relevantním pojmům.

Tím, že si obžalovaní zajistili silnou kontrolu nad pracovníky, figurovali v celém případě fakticky jako pracovní agentury, které poskytují své zaměstnance třetím osobám, a to i přesto, že pracovníci byli zaměstnanci farmářů, u kterých i prováděli práce.

Jednání obžalovaných bylo kvalifikováno jako souběh tří trestných činů – falšování úředních dokladů, podpora nezákonného přistěhovalectví a *obchodování s lidmi*. Odsouzení byli k trestu odnětí svobody v délce trvání pěti let a devíti měsíců a pokutě 3240 EUR. *Konkrétně za trestný čin obchodování s lidmi byli obžalovaní odsouzeni k trestu odnětí svobody v délce dvou let a pokutě 1080 EUR.*

Za zmínku stojí skutečnost, že ačkoliv by se španělská skutková podstata měla dle svého znění vztahovat pouze na záměr pachatelů vykořisťovat, *nebyl* skutek pachatelů spočívající v samotném vykořisťování pracovníků soudem *kvalifikován zvlášť* dle jiné skutkové podstaty.

4.1.4 SLOVENSKO

4.1.4.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Slovenská úprava problematiky obchodování s lidmi je obsažena v ustanovení § 179 trestního zákona, který zní následovně:

Kdo s použitím podvodného jednání, lsti, omezování osobní svobody, násilí, hrozby násilí, hrozby jiné těžké újmy nebo jiných forem donucení, přijetí nebo poskytnutí peněžního plnění či jiných výhod na dosáhnutí souhlasu osoby, na které je jiná osoba odkázána, nebo za zneužití svého postavení zláká, přepraví, přechovává, odevzdá nebo převezme jiného, nezávisle na tom zda s jeho souhlasem, *na účel* její prostituce nebo jiné formy sexuálního vykořisťování, včetně pornografie, *nucené práce či nucené služby, otroctví nebo*

praktik podobných otroctví, nevolnictví, odebírání orgánů, tkání či buněk nebo jiných forem vykořisťování, bude potrestán trestem odnětí svobody na čtyři až deset let.

(2) Stejně bude potrestán, kdo zláká, přepraví, přechovává, odevzdá nebo převezme osobu mladší 18 let, nezávisle na tom, zda s jeho souhlasem, na účel její prostituce nebo jiné formy sexuálního vykořisťování, včetně pornografie, *nucené práce či nucené služby, otroctví nebo praktik podobných otroctví, nevolnictví, odebírání orgánů, tkání či buněk nebo jiných forem vykořisťování.*

(...)

Rovněž jako úprava španělská nevybočuje ani slovenská právní úprava z evropské definice obchodování s lidmi. Za pozornost však stojí skutečnost, že slovenská úprava kromě standardních pojmů „otroctví“, „nevolnictví“, „nucená práce“ nebo „praktiky podobné otroctví“ obsahuje rovněž pojem „*jiné formy vykořisťování*“. Pod tento obecnější pojem je možné subsumovat i další formy vykořisťování, např. nucení k trestné činnosti, které nově upravuje Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU.

Komentář ke slovenskému trestnímu zákonu uvádí k trestnému činu obchodování s lidmi následující: „Čin je dokonán okamžikem spáchání primárního trestného činu nebo okamžikem zlákaní, přepravením, přechováváním, odevzdáním nebo převzetím osoby na účel, který je exemplifikativně vymezuje objektivní stránka trestného činu. Z jejího opisného obsahu vyplývá, že chrání různorodé objekty, které jsou v jiných případech chráněné samostatně. Tento netradiční postup zákonodárců vyplývá z uvedených mezinárodních dokumentů, neboť do pojmu ‚obchodování s lidmi‘ patří jen účel, záměr pachatele vykořisťovat lidi uvedenými formami. *Realizace vykořisťování je už jiným samostatným trestným činem*“ (komentář v rámci systému ASPI).

Tímto samostatným trestným činem mohou být dle formy pracovního vykořisťování následující trestné činy:

Zbavení osobní svobody (§ 182)

(1) Kdo jiného neoprávněně zbaví osobní svobody, potrestá se odnětím svobody na *čtyři roky až deset let*.

Omezování osobní svobody (§ 183)

(1) Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobodu, potrestá se odnětím svobody na *šest měsíců až tři roky*.

Vydírání (§ 189)

(1) Kdo jiného násilím, hrozbou násilí nebo hrozby jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl, potrestá se odnětím svobody na *dva roky až šest let*.

(2) Odnětím svobody na *čtyři roky až deset let* se pachatel potrestá, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

- a) závažnějším způsobem jednání,
- b) na chráněné osobě,
- c) ze zvláštního motivu, nebo
- d) *způsobí tím větší škodu* (pozn. autora nejméně 2660 EUR).

Nátlak (§ 192)

(1) Kdo jiného nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl, zneužívaje jeho hmotné nouze nebo naléhavé nemajetkové potřeby, nebo tísně vyvolané jeho nepříznivými osobními poměry, potrestá se odnětím svobody *až na tři roky*.

(2) Odnětím svobody na *jeden rok až pět let* se pachatel potrestá, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

- a) závažnějším způsobem jednání,
- b) na chráněné osobě,
- c) ze zvláštního motivu,
- d) v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného *větší majetkový prospěch* nebo jiný prospěch (pozn. autora nejméně 2660 EUR), nebo
- e) tím, že odpírá zaměstnanci v pracovním nebo jiném obdobném pracovním vztahu právo na zajištění bezpečnosti zdraví při práci, na dovolenku na zotavení nebo na poskytnutí zákonem zaručených zvláštních pracovních podmínek ženám a mladistvým zaměstnancům.

Týrání blízké osoby a svěřené osoby (§ 208)

(1) Kdo týrá blízkou osobu nebo osobu, která je v jeho péči nebo výchově, a způsobuje jí fyzické utrpení nebo psychické utrpení

- a) bitím, kopáním, údery, způsobením ran a popálenin různého druhu, ponižováním, pohrdavým zacházením, neustálým sledováním, vyhrožováním, vyvoláváním strachu nebo stresu, násilnou izolací, citovým vydíráním nebo jiným chováním, které ohrožuje její fyzické nebo psychické zdraví nebo omezuje její bezpečnost,
- b) bezdůvodným odpíráním stravy, oddechu, nebo spánku nebo odpíráním nezbytné osobní péče, ošacení, hygieny, zdravotní starostlivosti, bydlení, výchovy nebo vzděláním,

-
- c) *nucením k žebrotě nebo opakovanému vykonávání činnosti vyžadující její neúměrnou fyzickou zátěž* nebo psychickou zátěž vzhledem na její věk nebo zdravotní stav nebo způsobilé poškodit její zdraví,
 - d) vystavováním vlivu látek způsobilé poškodit její zdraví, anebo
 - e) neodůvodněným omezováním v přístupu k majetku, který má právo užívat, bude potrestán odnětím svobody *na tři roky až osm let*.

Neoprávněné zaměstnávání (§251a)

(1) Kdo neoprávněně zaměstná osobu, která se na území Slovenské republiky zdržuje v rozporu se všeobecně závazným právním předpisem, i přesto že byl za obdobný čin v předcházejících dvou letech postihnutý, potrestá se odnětím svobody *až na dva roky*.

(2) Odnětím svobody *na šest měsíců až tři roky* se pachatel potrestá, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 bez ohledu na předcházející postih za obdobný čin

- a) na chráněné osobě,
- b) závažnějším způsobem jednání,
- c) za zvláště vykořisťujících pracovních podmínek včetně pracovních podmínek vyplývajících z diskriminace, pokud existuje nápadný nepoměr v porovnání s pracovními podmínkami oprávněně zaměstnaných osob, který má vliv na zdraví a bezpečnost a je v rozporu s lidskou důstojností, nebo
- d) na osobě, která je obětí obchodování s lidmi.

Na tomto místě stojí za povšimnutí především úprava trestních sazeb u jednotlivých trestných činů. Vzhledem k okolnosti, že se účinná slovenská a česká trestněprávní úprava vyvíjela ze stejných kořenů (zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon), bude se analýza slovenské hmotněprávní úpravy věnovat i *subkapitola 4.2*.

4.1.4.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADU A JEHO PRÁVNÍ KVALIFIKACE

Dále bude představen případ Osada (2012), který je jedním z prvních pravomocně odsouzených případů obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování na Slovensku.

Případ Osada (Rozsudek okresního soudu v Prešově sp. zn. 6T/52/2012)

Skutkový děj

V romských osadách na Slovensku nabízely obviněné osoby zprostředkování práce ve Velké Británii, kdy pracovníkům slibovaly mzdu *1000–1300 EUR*. Na potvrzení těchto slibů vyplátili obvinění blízkým osobám pracovníků 50 EUR. Obvinění se postarali o vyřízení cestovních dokladů pro pracovníky a o zakoupení autobusové jízdenky do Velké Británie. Po příjezdu do Velké Británie se obvinění postarali rovněž o vyřízení pojištění pro

pracovníky, o jejich registraci v pracovních agenturách a dále o zřízení bankovních účtů, kdy však bankovní karty a smlouvy nebyly samotným pracovníkům k dispozici. Pracovníky ubytovali v pronajatých domech.

Pracovníci vykonávali pomocné dělnické práce 8–12 hodin denně. V případě, kdy byla pracovníkům mzda osobně vyplácena (180–300 GBP), byli nuceni tuto částku odevzdat obviněným. V některých případech obvinění z této částky pracovníkům vyplatili 5–10 GBP, tato částka však pracovníkům nestačila na pokrytí základních životních potřeb. V případech stížností a odmítání chodit do práce bylo ze strany obviněných použito i násilí. Poté co blízké osoby pracovníků zaplatily na Slovensku jedné z obviněných osob částku 200 EUR za osobu, bylo pracovníkům dovoleno vrátit se zpět na Slovensko. Je třeba zopakovat, že vykořisťovaní pracovníci (skupina sedmi lidí) pocházeli z nejnižších sociálních vrstev, kdy přirozeně nebyli znalí pracovněprávních předpisů ve Velké Británii a neovládali anglický jazyk.

Právní kvalifikace

Pětice obviněných osob byla soudem uznána vinnými z trestného činu obchodování s lidmi, kdy právní věta konkrétně zněla:

„Společným jednáním s použitím podvodného jednání, lsti, omezování osobní svobody, násilí, hrozby násilí na dosáhnutí souhlasu osoby lákali, přepravili, přechovávali jiného, i přes jeho souhlas, za účelem nucené práce či nucené služby nebo praktik podobných otroctví, přičemž obvinění tento čin spáchali závažnějším způsobem jednání – po delší čas, s využitím tísně, nezkušenosti, odkázanosti na větším počtu osob.“

V uvedeném případě byl prokurátorem a soudem využit institut *dohody o vině a trestu*, v daném případě tak nedošlo k projednání věci v hlavním líčení. Z tohoto důvodu je odůvodnění soudu, které bylo při zpracování analýzy k dispozici, velmi stručné a povrchní. Soud se v odůvodnění nikterak nezabýval výkladem pojmů „nucená práce“, „praktiky podobné otroctví“ či jinými znaky skutkové podstaty obchodování s lidmi. Rovněž se blíže v odůvodnění nezmiňuje o pracovních a ubytovacích podmínkách obětí.

I přes absenci řádného odůvodnění není zcela jistě pochyb, že v daném případě byly jednotlivé znaky skutkové podstaty obchodování s lidmi naplněny:

- pracovníky byly osoby z *nejnižších sociálních vrstev*, jež se nacházely v sociální a finanční tísní,
- pracovníkům byla v některých případech odebrána celá mzda,
- někteří pracovníci byli *do výkonu prací nuceni násilím*.

Při použití výkladu a argumentace z nizozemského případu Čínská horeca bychom podmínky, jakým byli pracovníci vystaveni, pravděpodobně podřadili pod pojem „nucených prací“ – pracovníci byli do výkonu prací nuceni násilím, míra donucení a nesvobody byla tedy vysoká.

Podíl jednotlivých obviněných osob na spáchání trestného činu se značně lišil. Soud tedy uložil odsouzeným *různé tresty*, a to od trestu odnětí svobody v délce trvání dvou

let a osmi měsíců, s podmíněným odkladem na zkušební dobu v délce trvání čtyř let *až po trest odnětí svobody v délce trvání pěti let a devíti měsíců.*

Ačkoliv pachatelé fungovali *jako obchodníci, tak zároveň i jako vykořisťovatelé*, byli *uznání vinnými pouze ze spáchání trestného činu obchodování s lidmi*, který se, jak ostatně uvádí i komentář ke slovenskému trestnímu zákonu, vztahuje pouze na proces obchodování a nikoliv již na samotný proces vykořisťování.

4.1.5 BELGIE

4.1.5.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Úprava problematiky obchodování s lidmi je obsažena v čl. 433 belgického trestního zákoníku. Jak bude dále patrné, belgická úprava se oproti předcházejícím úpravám vyznačuje dvěma významnými odlišnostmi.

Čl. 433 – 5 trestního zákoníku

§ 1 Jakákoliv forma náboru, přepravy, předání, úkrytu, následného přijetí osoby, včetně výměny nebo předání do osobní kontroly jiné osobě, *za účelem*

(...)

3. *zaměstnání nebo umožnění toho, že bude osoba zaměstnána za podmínek odporující lidské důstojnosti,*

(...)

Kromě případu uvedených pod bodem 5, není souhlas osoby se zamýšleným či skutečným vykořisťováním podstatný.

§ 2 Trestný čin podle § 1 bude potrestán odnětím svobody *na jeden rok až pět let* a pokutou od 500 do 5000 EUR.

§ 3 Pokus o spáchání trestného činu podle § 1 bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až tři roky a pokutou od 100 do 10 000 EUR.

Čl. 433 – 6

Trestný čin podle § 1 čl. 433 – 5 bude potrestán odnětím svobody na pět let až deset let a pokutou od 750 do 75 000 EUR, pokud byl spáchán:

1. osobou, která má nad obětí moc nebo osobou, která zneužila autority či výhod, které jí poskytuje její funkce,
2. důstojníkem, státním úředníkem, nebo osobou pověřenou službou veřejnosti v době vykonávání své funkce.

Trestný čin podle § 1 čl. 433 – 5 bude potrestán odnětím svobody *na deset let až patnáct let* a pokutou od 1000 do 100 000 EUR v následujících případech:

1. pokud byl trestný čin spáchán vůči nezletilé osobě,
2. pokud byl trestný čin spáchán *za zneužití obzvláště zranitelné situace*, ve které se osoba nachází důsledkem administrativní nelegálnosti nebo obtížnosti, obtížné sociální situace, těhotenství, nemoci, slabosti nebo fyzického či mentálního nedostatku, a to takovým způsobem, že osoba neměla jiné skutečné nebo přijatelné možnosti než se podrobit zneužívání,
3. pokud byl spáchán za přímého či nepřímého *použití podvodných metod, násilí, pohrůžek nebo jakékoliv formy donucování*,
4. pokud byl ohrožen úmyslně či z nedbalosti život oběti,
5. pokud trestný čin způsobil zdánlivě nevyléčitelnou nemoc, trvalou fyzickou či psychickou poruchu, úplnou ztrátu orgánu nebo jeho funkci, nebo vážné znetvoření,
6. pokud je příslušná činnost činností obvyklou,
7. pokud byl trestný čin činem účasti na hlavní nebo vedlejší činnosti asociace, nehledě na to, zda měl pachatel úlohu vedoucího či nikoliv.

(...)

Jak je z formulace skutkové podstaty patrné, belgický zákonodárce nepoužívá pojmů „nucená práce“, „otroctví“, „nevolnictví“ či „praktiky podobné otroctví“, jež jsou zakotveny v mezinárodních i evropských právních dokumentech. Namísto nich používá obecnější pojem – *zaměstnání za podmínek odporujících lidské důstojnosti*, který se vši pravděpodobností zahrnuje všechny výše uvedené formy pracovního vykořisťování.

Belgická právní úprava se však odlišuje i tím, že k naplnění základní skutkové podstaty není třeba použití „*prostředků donucení*“. Tímto tedy belgická úprava překračuje hranici minimálních společných standardů, jež byly zakotveny na evropské a mezinárodní úrovni. V souladu s tím i základní trestní sazba činí jeden rok až pět let. Využije-li pachatel při pracovním vykořisťování zranitelné situace oběti, naplní tím již kvalifikovanou skutkovou podstatu. *Takto formulovanou základní skutkovou podstatou jsou tedy překonány obtíže při dokazování, zda pachatel skutečně zneužil zranitelné situace oběti*. Snižuje se tímto i závislost vyšetřujících orgánů na svědecké výpovědi oběti, jejichž získání může být v mnoha případech obtížné.

4.1.5.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

V rámci belgického případu budou prozkoumány čtyři rozsudky. Jde o případy Alžířan (2008), Restaurace (2007), Sběrači ovoce (2007) a Služka (2011).

Případ Alžířan (Rozsudek trestního soudu v Liege, 4. trestní komora sp. zn. 2007/SO/17)

Skutkový děj

Obžalovaný nalákal do Belgie mladého, postiženého a sociálně znevýhodněného muže (muž měl ruku useknutou u loktu) z Alžírska pod příslibem, že se obžalovaný postará o jeho vzdělání a péči a zařídí jeho adopci. Po příjezdu do Belgie jej obžalovaný zaměstnal ve své dílně, za práci mu však neposkytoval žádnou mzdu. Ubytován byl v podkrovních prostorách domu obžalovaného, podávaná strava rovněž nebyla dostačující. Takto obžalovaný pracovní vykořisťoval mladého Alžířana v období let 2003–2005.

Právní kvalifikace

Soud v odůvodnění uvedl, že muž z Alžírska byl obžalovaným do Belgie vláknán za pomoci falešného slibu, kdy obžalovaný rovněž využil tíživé situace, v níž se muž nacházel – sociálně znevýhodněný muž nelegálně pobývajícím v Belgii. K pracovním ani ubytovacím podmínkám se však odvolací soud, jehož rozsudek byl při zpracování analýzy k dispozici, konkrétněji nevyjadřil.

Soud uznal obžalovaného vinným z trestného činu obchodování s lidmi a uložil mu trest odnětí svobody v délce trvání *dvou let s podmíněným odkladem na dobu tří let*, současně mu byla uložena pokuta ve výši 2750 EUR. Dále mu byla soudem uložena povinnost k náhradě škody a morální újmy. K uložené výši trestu je třeba dodat, že trest nebyl ukládán dle v současné době účinného § 433 quinquies, nýbrž podle v době spáchání skutku účinného ustanovení § 77 bis, který stanovoval nižší trestní sazbu.

Případ Restaurace (Rozsudek trestního soudu v Anvers, 14. komora pro sociální záležitosti, sp. zn. 933 P2007)

Skutkový děj

V daném případě byli obžalováni provozovatelé čínské restaurace, jež byli součástí organizované skupiny, která do Belgie dopravovala čínské pracovníky. Pracovníkům nebyla vyplácena řádná mzda, pouze symbolické částky. Ubytování byli v nelidských podmínkách.

Právní kvalifikace

Obžalovaní byli uznáni vinnými z trestného činu obchodování s lidmi dle článku 433 quinquies § 1, 3° trestního zákoníku, odvolacím soudem jim byl uložen trest *odnětí svobody v délce trvání jednoho roku s podmíněným odkladem na dobu tří let*, a dále k zaplacení pokuty 16 500 EUR. K ubytovacím podmínkám a výši zadržené mzdy se odvolací soud v rozsudku podrobněji nevyjadřuje.

Skutkový děj

Obžalovaný *zprostředkovával* pro své krajany (skupina deseti osob) práci v ovocných sadech. Za účelem jejich zaměstnání v ovocných sadech falšoval obžalovaný spolu s dalším obžalovaným potřebné dokumenty (cestovní pasy atd.). Práce v sadech probíhaly po dobu šesti měsíců. Obžalovaný vyplácel pracovníkům jen malý zlomek ze mzdy, která jim za odvedenou práci náležela, a to i přesto, že mu bylo ze strany pěstitelů řádně placeno.

Právní kvalifikace

Hlavní obžalovaný byl uznán vinným z trestných činů falšování obchodních nebo bankovních písemností, použití falešných listin nebo písemností, obchodování s lidmi a přechovávání odcizených movitých věcí, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v délce *dvou let a pokuta 5500 EUR*. K podmínkám, jakým byli obžalovaní podrobeni, se však soud v rozsudku nevyjádřil.

Případ Služka (Rozsudek trestního soudu v Liege, 8. trestní komora sp. zn. 1327/06)

Skutkový děj

Obžalováni byli čtyři rumunští občané (manželé a jejich syn s družkou) pobývajících v Belgii, kteří po dobu pěti měsíců zaměstnávali svou krajanku jako pomocnici v domácnosti. Dívka (sirotek) byla rekrutována v Rumunsku pomocí inzerátu v časopise a následně převezena příbuznými obžalovaných do Belgie.

Oběť souhlasila, že bude vykonávat práci pomocnice v domácnosti zadarmo, pouze za stravu a ubytování. Její životní podmínky byly velmi ubohé – byly jí odebrány osobní doklady, nedostávala plat ani kapesné, spala v obývacím pokoji na pohovce nebo na zemi, neměla žádné náhradní oblečení. Pracovní doba trvala obvykle od 7.30–22.00 hod., kdy zejména luxovala, uklízela, prala, žehlila a pravidelně odvážela děti do školy. Navíc byla opakovaně fyzicky napadána a několikrát sexuálně obtěžována.

Pachatelé zřejmě páchali trestnou činnost částečně z neznalosti, svého protiprávního jednání si totiž nebyli vědomi. Sami se přiznali k tomu, jak oběť rekrutovali a za jakých podmínek ji zaměstnávali (včetně přiznání se k uplatňování fyzického násilí).

Právní kvalifikace

Pracovní podmínky odporující lidské důstojnosti soud shledal především v tom, že rumunská dívka neměla vlastní pokoj, neměla téměř žádné osobní věci, nedostávala žádnou finanční odměnu a neměla pracovní volno. Zároveň se stala obětí fyzického násilí.

Soud rovněž spolupracoval se sociálním úřadem, kdy inspektor tohoto úřadu vypočítal, že přibližná hrubá mzda, která by měla být oběti vyplacena, činí okolo 16 084 EU (čistá mzda 13 981,82 EUR). Tato částka pak byla použita při výpočtu dlužné částky za neodvedení daní. Z rozsudku není nijak zřejmé, jak byla příslušná částka vypočtena.

Soud v rozsudku pouze odkazuje na dokument sociálního úřadu, který tvořil přílohu spisu, tento dokument však nebyl při zpracování analýzy k dispozici.

Při dovozování stavu zranitelnosti soud vzal v úvahu zejména tyto skutečnosti:

- pachatelé vystupovali ve vztahu k oběti v pozici „autority“ jakožto její „zaměstnavatelé“;
- oběť vypadala během výslechů před policií, že je ve stavu „extrémní vystrašenosti“, bylo patrné, že se obávala následků ze strany pachatelů,
- těžké životní podmínky oběti v Rumunsku (sirotek žijící v ústavu),
- dívka nemluvila francouzsky, neměla v Belgii bydliště.

Pachatelé byli kromě trestného činu obchodování s lidmi rovněž obviněni z *nelegálního zaměstnávání cizinců*, jelikož oběť neměla oprávnění zůstat v Belgii více než tři měsíce, pachatelé rovněž dívku *jako její zaměstnavatele nezaregistrovali na sociálním úřadě*. Všichni obvinění byli *odsouzeni k odnětí svobody v délce trvání tří let a peněžitým pokutám*, mj. vztahujícím se k povinnosti doplatit sociální a zdravotní pojištění za zaměstnáváním oběť.

Tento případ spolu s předchozími případy Alžířan a Restaurace je *dokladem extenzivního pojetí pojmu obchodování s lidmi*, tak jak je tento pojem chápán v Nizozemsku či Německu. Extenzivní pojetí pojmu „obchodování s lidmi“ lze zjednodušeně vyjádřit takto:

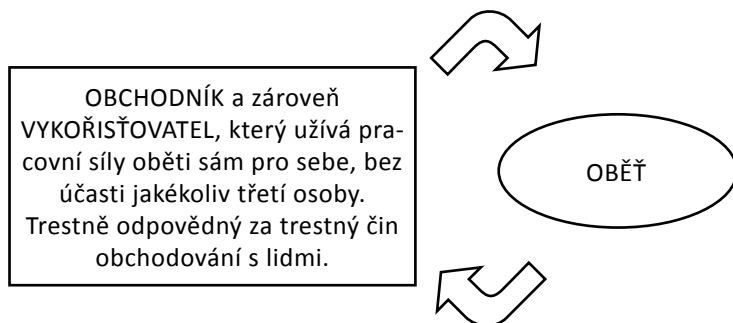

Schéma č. 4

Dle tohoto pojetí je za trestný čin obchodování s lidmi trestně odpovědný samotný zaměstnavatel, který *je přímým uživatelem pracovní síly vykořisťované osoby*, a to bez zapojení jakékoliv třetí osoby.

4.1.6 BULHARSKO

4.1.6.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Bulharskou úpravu obchodování s lidmi nalezneme především v ustanoveních § 159a a 159b trestního zákoníku. Tato ustanovení zní následovně:

(1) Kdo najme, přepraví, ukryje nebo přijme osobu nebo skupinu osob *za účelem poskytování sexuálních služeb, nucené práce, odběru lidských orgánů nebo držení v silném podrobení bez ohledu na jejich souhlas*, bude potrestán trestem odnětí svobody *na dvě léta až osm let* a pokutou 3000–12 000 leva (pozn. autora: okolo 1500–6000 EUR).

(2) Kdo čin uvedený v odstavci 1 spáchá:

1. na osobě mladší 18 let,
2. za použití nátlaku nebo klamu,
3. únosem nebo nelegálním omezováním svobody,
4. zneužívaje závislosti osoby,
5. zneužívaje svého postavení,
6. za příslibu, inkasování nebo přijetí výhody,

bude potrestán trestem odnětí svobody *na tři roky až deset let* a pokutou 10 000 –20 000 leva (pozn. autora okolo 5000–10 000 EUR).

(3) Kdo čin uvedený v odstavci 1 spáchá ve vztahu na těhotné ženě za účelem prodeje jejího dítěte, bude potrestán trestem odnětí svobody *na tři roky až patnáct let* a pokutou 20 000–50 000 leva (pozn. autora okolo 10 000–25 000 EUR).

§ 159b trestního zákona

(1) Kdo najme, přepraví, ukryje nebo přijme osobu nebo skupinu osob a převede je *přes státní hranici za účelem uvedeným v § 159a odst. 1*, bude potrestán trestem odnětí svobody *na tři roky až dvanáct let* a pokutou 10 000–20 000 leva (pozn. autora okolo 5000–10 000 EUR).

(2) Kdo čin uvedený v odst. 1 spáchá způsobem dle 159a odst. 2 a 3, bude potrestán trestem odnětí svobody *na pět až dvanácti let* a pokutou 20 000–50 000 lev (pozn. autora okolo 10 000–25 000 EUR).

(...)

Dle bulharské právní úpravy není k naplnění základní skutkové podstaty obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, podobně jako dle belgické právní úpravy, třeba použítí „*prostředků donucení*“, což, jak již bylo výše uvedeno, usnadňuje orgánům činným v trestním řízení proces dokazování. Na rozdíl však od úpravy belgické stanovuje úprava bulharská v tomto případě vyšší trestní sazbu – *dvě léta až osm let*.

Zvláštěností bulharské úpravy je též skutečnost, že bulharský zákonodárce odlišuje případy, kdy k obchodování s lidmi dochází na vnitrostátní úrovni, od případů, kdy je u obchodu s lidmi přítomen mezinárodní prvek, tyto případy jsou poté postihovány vyšší trestní sazbou.

Bulharská právní úprava se odlišuje rovněž tím, že při úpravě trestného činu obchodování s lidmi nepoužívá pojmů „otroctví“, „nevolnictví“ a „praktiky podobné s otroctvím“. Namísto toho však operuje se spojením „držení v silném podrobení“, který je možné zcela jistě chápat jako synonymum pojmů „otroctví“ a „nevolnictví“.

4.1.6.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADU A JEHO PRÁVNÍ KVALIFIKACE

V této části se budeme věnovat případu Borůvky (2010), ve kterém pachatel právě za účelem sběru borůvek zlákal do Švédska trojici svých bulharských spoluobčanů.

Případ Borůvky (Rozsudek obvodního soudu sp. zn. 30186/2010)

Skutkový děj

Obžalovaný bulharský občan najal a dopravil za prací do Švédska trojici osob, kterým přislíbil bezplatné ubytování a stravu. Po příjezdu do Švédska pracovníci trhali borůvky v místních horách, nasbírané borůvky obžalovaný následně v nedalekém městě Geble prodával ve výkupních centrech. Ubytovaní pro pracovníky nebylo zajištěno, proto museli pracovníci spát pod širým nebem. Strava byla podávána 3x denně, většinou se ale jednalo jen o chléb a uzeniny. Sběr borůvek trval *po dobu dvaceti dnů* do doby, než se pracovníci rozhodli od obžalovaného i z důvodu nedostatku jídla utéct.

Právní kvalifikace

Soud obžalovaného uznal vinným z trestného činu obchodu s lidmi, kdy konstatoval, že pachatel uvedl oběti v *omyl tím, že jim neposkytl standardní pracovní a ubytovací podmínky*, které jim slíbil. Dle soudu pachatel též využil *závislosti oběti*, která vznikla tím, že nebyla zaměstnancům poskytována *dostatečná strava, řádné ubytování a zaměstnanci byli bez jakýchkoliv finančních prostředků*. To vše pachatel učinil k tomu, aby využil osoby k nucené práci. Podobně tedy jako v případě Moonfish či Farmář byla *závislost oběti* soudem vyvozována z objektivních skutečností – nedostatek finančních prostředků, nedostatečné ubytování a strava.

Závěr o tom, že pachatel využil osoby k výkonu nucených prací, soud učinil i přes skutečnost, že pracovníci nebyli nikterak omezováni na fyzické svobodě, což ostatně plyne i z faktu, že pracovníci od pachatele bez problémů utekli. Z výše uvedeného se lze domnívat, ačkoliv pro to nejsou v rozsudku žádné indicie, že soud při svém rozhodování vycházel z indikátorů nucené práce vypracované Mezinárodní organizací práce, která, jak již bylo uvedeno, uplatňuje v porovnání s výkladem nucené práce, který provedl v nizozemském případě Čínská horeca generální prokurátor, širší výklad tohoto pojmu.

Ač byl obžalovaný ohrožen trestem odnětí svobody v délce pěti až dvanácti let, soud i vzhledem k osobě obžalovaného, jednalo se o nezaměstnaného člověka s pěti dětmi, uložil pachateli trest odnětí svobody v délce trvání *dvou let s podmíněným odkladem na dobu tří let*.

V tomto případě byl za trestný čin obchodování s lidmi odsouzen pachatel, jenž byl faktickým zaměstnavatelem pracovníků, který přímo využíval jejich pracovní síly. *Lze tedy uzavřít, že bulharská justice rovněž uplatňuje extenzivní výklad pojmu „obchodování s lidmi“, podobně jak je tomu v Nizozemsku, Německu či Belgii.*

4.1.7 ITÁLIE

4.1.7.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Problematiku obchodování s lidmi upravit italský zákonodárce v ustanoveních § 600 až 604 trestního zákoníku.

§ 600 trestního zákona

Uvedení do stavu nevolnictví a otroctví a udržování osoby v tomto stavu

Kdo zneužije svého postavení způsobem srovnatelným s *uplatněním vlastnického práva vůči osobě druhé nebo kdo uvede či udržuje osobu ve stavu nepřetržité poroby*, tím že ji nutí vykonávat činnosti sexuálního nebo *pracovního charakteru*, nutí ji žebrať nebo vykonávat úkony, které mají *charakter vykořisťování*, bude potrestán odnětím svobody na *osm až dvacet let*.

Uvedení a udržování osoby ve stavu poroby je naplněno tehdy, kdy je tohoto stavu dosaženo prostřednictvím násilí, výhrůžky, podvodu, zneužití postavení nebo zneužitím fyzické či psychické převahy nebo tísně nebo prostřednictvím příslibu či poskytnutím finančního obnosu nebo jiných výhod osobě, která vykonává moc nad obětí.

Trest se zvyšuje o třetinu až polovinu v případech, kdy je trestný čin spáchán na osobě mladší 18 let, za účelem prostituce nebo odnětí orgánu.

§ 601 trestního zákona

Obchodování s lidmi

Kdo *obchoduje s osobou* nacházející se v podmínkách popsaných v části první paragrafu 600 nebo kdo s cílem dopustit se činů uvedených v paragrafu 600 části první, přiměje prostřednictvím podvodu nebo za použití násilí, výhrůžky, zneužití pozice nebo zneužití fyzické či psychické převahy nebo tísně nebo prostřednictvím příslibu nebo poskytnutím finančního obnosu nebo jiných přínosů osobě, která vykonává moc nad obětí,

aby vstoupila, pobývala nebo opustila území státu nebo se na jeho území přestěhovala, bude potrestán odnětím svobody na *osm až dvacet let*. Trest se zvyšuje o třetinu až polovinu v případech, kdy je trestný čin spáchán na osobě mladší 18 let, za účelem prostituce nebo odnětí orgánu.

Ve všech těchto případech bude odsouzen i ten, kdo s cílem spáchat delikty uvedené v části první paragrafu 600 umožní vstup, pobyt nebo opuštění nebo přesun na území státu osobě, který se nachází ve stavu popsaném v paragrafu 600.

§ 602 trestního zákona
Získání a předání otroků

Kdo, *mimo případy uvedené v paragrafu 601*, zakoupí nebo prodá nebo poskytne osobu, která se nachází ve stavu popsaném v paragrafu 600, bude potrestán odnětím svobody na *osm až dvacet let*. Trest se zvyšuje o třetinu až polovinu v případech, kdy je trestný čin spáchán na osobě mladší 18 let, za účelem prostituce nebo odnětí orgánu.

§ 603 trestního zákona
Nelegální zprostředkování práce a pracovní vykořisťování

Mimo případy, kdy skutek naplňuje skutkovou podstatu závažnějšího trestného činu, kdokoli kdo *vykonává organizovanou činnost zprostředkování práce*, tím, že nábory pracovní sílu nebo jí *zajišťuje* pracovní činnosti charakterizované vykořisťováním *za použití násilí, pohrůžky či zastrašování, zneužívaje situace, ve které se pracovník nachází z důvodu potřeby či nutnosti*, bude potrestán odnětím svobody na pět až osm let a pokutou 1000–2000 EUR za každého náborovaného pracovníka

pro účely prvního odstavce se považuje za ukazatele vykořisťování přítomnost *jedné nebo více následujících okolností*:

- 1) systematické odměňování pracovníků způsobem viditelně v rozporu s národní kolektivní smlouvou nebo každopádně v nepoměru v porovnání s kvalitou a kvantitou odvedené práce,
- 2) systematické porušování předpisů týkající se pracovní doby, týdenního odpočinku, mateřské dovolené a dovolených,
- 3) porušování předpisů v oblasti bezpečnosti a hygieny v místech výkonu práce, které by pracovníka ohrožovaly na zdraví, bezpečnosti nebo na lidské důstojnosti, nebo
- 4) uvedení pracovníka v takové pracovní podmínky, metody dohledu nebo ubytovací zázemí za obzvláště ponižujících podmínek.

Přítěžujícími okolnostmi navyšujícími trest o třetinu až polovinu jsou:

- 1) skutečnost, že počet pracovníků převyšuje tři osoby,
- 2) skutečnost, že jeden nebo více pracovníků je ve věku nižším, než který zákon povoluje pro výkon práce, nebo
- 3) skutečnost, že pracovníci byli vystaveni situacím velkého nebezpečí ve vztahu k charakteru a podmínkám vykonávané práce.

Italská právní úprava výslovně rozlišuje mezi uvedením do stavu otroctví či stavu poroby a samotným procesem obchodování. Za zmínku stojí skutečnost, že italská úprava používá spojení „nepřetržitá poroba“, k naplnění tohoto znaku by tedy nemělo postačovat pracovní vykořisťování krátkodobého charakteru. Je tedy otázkou, do jaké míry se pojem „nepřetržitá poroba“ shoduje s obecným vymezením nucené práce dle Úmluvy MOP o nucené práci – „*každá práce či služba, která je vyžadována pod hrozbou jakéhokoli*

testu a ke které se dotýká osoba nenabídla dobrovolně“ Za inspirující pro jiné evropské úpravy lze označit taxativní výčet pracovně vykořisťujících podmínek dle § 603. Uvedené podmínky se jeví jako rozumný kompromis mezi obsahově vágním vymezením pojmu „vykořisťování“ na straně jedné a nebezpečně striktním vymezením tohoto pojmu na straně druhé. Oproti tomu je dle italské úpravy zapotřebí prokazovat „prostředky“ (znaky donucení) i v případech, kdy oběti obchodování s lidmi je *dítě*, což se na první pohled nezdá být plně v souladu s evropskými a mezinárodními dokumenty, které se k problematice obchodování s lidmi vztahují.

4.1.7.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

V této části budou představeny dva rozsudky Nejvyššího kasačního soudu. Jde o případ Žebrání (2006) a Cirkus (2008).

Případ Žebrání (Rozsudek Nejvyššího kasačního soudu – 3. trestní oddělení č. 2841)

Skutkový děj

Skupina osob, šlo o příslušníky romských kočujících táborů, *za užití i fyzického násilí nutila své nezletilé příbuzné k žebvání a prodeji figurek*. Žebrání se odehrávalo ve městech, konkrétně u semaforů, kam byly děti každé ráno a odpoledne svými příbuznými odváženy. Peněžní prostředky, které byly žebváním získány, děti každý večer svým příbuzným odevzdávaly.

Právní kvalifikace

Soud tento případ kvalifikoval jako trestný čin dle § 600 – Uvedení do stavu nevolnictví a otroctví a udržování osoby v tomto stavu, kdy se pachatelé tohoto činu dopustili na osobách mladších 18 let. Rozsudek Nejvyššího soudu, který byl při zpracování analýzy k dispozici, neobsahoval druh a výši uložených trestů.

Soud dále uvedl, že obžalovaní nutili nezletilé k žebvání a prodeji figurek za použití násilí, zneužívali přitom svého postavení a využívali slabosti nezletilých a situace tísně, kdy pojem *tíseň* je soudem chápán jako jakákoliv materiální nebo morální slabost či nedostatek, které mohou ovlivňovat vůli osob. Rozsudky nižších soudů svým rozhodnutím Nejvyšší soud potvrdil, kdy mj. odmítl obhajobu pachatelů, že žebvání nezletilých dětí patří k tradici romského etnika.

Případ Cirkus (Rozsudek Nejvyššího kasačního soudu – 5. trestní oddělení č. 46128)

Skutkový děj

Čtyřlenná bulharská rodina (rodiče s dvěma dcerami) byla zaměstnána u cirkusu. Jejich pracovní doba činila 15–20 hodin denně, kdy jim byla za tuto práci poskytována mzda ve výši 100 EUR týdně. Od této částky jim však byly strhávány poplatky za cestu do Itálie a za zprostředkování práce, které byly vypláceny jejich krajanům. Nezletilá dcera

byla nucena během představení vstupovat do průhledné schránky s hady a tarantulemi. Další členové rodiny byli nuceni ponořovat se do vody s piraněmi, demontovat a opětovně montovat cirkusové konstrukce, uklízet a udržovat plochu určenou pro představení.

Právní kvalifikace

V tomto případě bylo při zpracování k dispozici pouze odvolání proti usnesení o zrušení vazby, kterému Nejvyšší kasační soud vyhověl a usnesení o zrušení vazby zrušil. Nejvyšší soud tedy nerozhodoval meritorně, ale při posuzování usnesení o zrušení vazby se vyjádřil, že se v daném případě nejedná o stav otroctví, jelikož bulharská rodina disponovala doklady a měla dále možnost se být i na krátký čas vzdálit.

4.1.8 RUMUNSKO

4.1.8.1 ZÁKONNÁ ÚPRAVA A VYMEZENÍ

Kriminalizace všech forem obchodování s lidmi byla v Rumunsku provedena zvláštním zákonem č. 678/2001, o prevenci a boji proti obchodování s lidmi. Tato úprava byla poté přenesena i do trestního zákoníku, a to konkrétně do ustanovení čl. 202 až 207.

Čl. 202 trestního zákona

Otroctví

Uvedení nebo držení osoby ve stavu otroctví stejně jako obchodování s otroky se trestá odnětím svobody od tří do deseti let ve vězení s ostrahou a zákazem některých práv.

Čl. 203 trestního zákona

Nucená nebo povinná práce

Podrobení osoby k výkonu jakéhokoliv druhu práce proti vůli osoby nebo k povinné práci, v jiných než zákonem stanovených případech, se trestá odnětím svobody od *jednoho roku do tří let* ve vězení s ostrahou.

Čl. 204 trestního zákona

Obchodování s dospělými osobami

(1) Nábor, přepracování, převádění, ubytování nebo převzetí osoby za pomoci vyhrožování nebo jiných forem nátlaku, únosu, podvodu, lži či zneužití moci nebo *zneužití neschopnosti osoby se bránit a vyjadřovat svou vůli* (stav závislosti) nebo poskytováním, přijímáním a obdržetím peněz nebo jiných výhod k získání souhlasu osoby, která má v moci jinou osobu, *za účelem vykořisťování* této osoby se trestá odnětím svobody *od tří do dvanácti let* ve vězení s ostrahou a zákazem některých práv.

(2) Trestem odnětí svobody od patnácti do dvaceti let ve vězení se zvýšenou ostrahou a zákazem některých práv se trestá pokud:

- a) byl čin spáchán dvěma nebo více osobami,
 - b) byla oběti způsobena těžká újma na zdraví nebo tělesné integritě, nebo
 - c) získal pachatel činem významné materiální výhody.
- (...)

Čl. 205 trestního zákona

Obchodování s nezletilými osobami

(1) Nábor, přepravování, převádění, ubytování nebo převzetí osoby ve věku od patnácti do osmnácti let *za účelem vykořisťování* této osoby se trestá odnětím svobody od tří do dvanácti let ve vězení s ostrahou a zákazem některých práv.

(2) Trestem odnětí svobody od patnácti do dvaceti let ve vězení se zvýšenou ostrahou a zákazem některých práv se trestá pokud:

- a) byl čin spáchán na osobě mladší patnácti let,
- b) byl čin spáchán na základě vyhrožování nebo jiných forem nátlaku, pomocí únosu, podvodu, lži či zneužití moci nebo zneužití neschopnosti nezletilého se bránit a vyjadřovat svou vůli nebo poskytováním, přijímáním a obdržením peněz nebo jiných výhod k získání souhlasu osoby, která má v moci nezletilého,
- c) byl čin spáchán dvěma nebo více osobami,
- d) byla oběti způsobena těžká újma na zdraví nebo tělesné integritě, nebo
- e) pachatel získal činem významné materiální výhody.

(3) Trestem doživotního odnětí svobody nebo odnětím svobody od patnácti do dvaceti pěti let ve vězení se zvýšenou ostrahou a zákazem některých práv se trestá, pokud měl čin za následek smrt nebo sebevraždu oběti.

Čl. 206 trestního zákona

Souhlas oběti obchodování s lidmi

V případě trestných činů dle čl. 204a 205 není souhlas oběti relevantní.

Čl. 207 trestního zákona

Definice vykořisťování osoby

V čl. 204 a 205 se vykořisťováním osoby rozumí:

- a) provádění práce nebo vykonávání služeb z donucení, v rozporu s právními předpisy o pracovních podmínkách, mzdách, zdraví a bezpečnosti při práci,

-
- b) držení ve stavu otroctví a jiné podobné způsoby zbavení osobní svobody a nevolnictví,
 - c) nucení k provozování prostituce, k pornografickým činům za účelem výroby a distribuce pornografického materiálu a k jiným formám sexuálního vykořisťování,
 - d) nucení k provozování žebření, nebo
 - e) odběr orgánu.

Za poněkud nejasné se jeví rozlišování mezi trestným činem otroctví dle čl. 202, který se kromě samotného zotročení vztahuje i na obchodování s otroky, a trestným činem obchodování s dospělými osobami dle čl. 204 ve spojení s čl. 207. Základní odlišností těchto dvou trestných činů je, že trestný čin obchodování s dospělými osobami na rozdíl od trestného činu otroctví obsahuje ve své skutkové podstatě znak donucení (za pomoci vyhrožování nebo jiných forem nátlaku atd.). Vzhledem však ke skutečnosti, že otroctví představuje nejzávažnější formu pracovního vykořisťování, kdy je lidská osobnost redukována na pouhý objekt vlastnického práva, je velmi obtížné představit si případy obchodování s otroky, kdy by užití minimálně jednoho z mnoha znaků donucení nebylo možné pachateli prokázat. Čl. 204 však v porovnání s čl. 202 stanovuje vyšší trestní sazbu (od tří do dvanácti let).

Rumunská úprava jako jediná z analyzovaných úprav výslovně upravuje trestný čin nucené nebo povinné práce, zajímavé však je, že pojem „nucené práce“ výslovně nepoužívá čl. 207 a), jenž upravuje jednotlivé druhy vykořisťování. Čl. 207 a) používá sousloví „provádění práce nebo vykonávání služeb z donucení“, kdy však dále naplnění tohoto znaku, na rozdíl od čl. 203, váže na skutečnost, že prováděné práce musí být *současně v rozporu* s právními předpisy o pracovních podmínkách, mzdách, zdraví a bezpečnosti při práci. Zajímavé je porovnání této definice s nizozemským výkladem nucené práce z případu Čínská horeca. Dle nizozemského generálního prokurátora je totiž k učinění závěru o tom, že byl pracovník podroben nucené práci, dostačující vysoká (extrémní) míra nesvobody, kterou pracovník zažívá.

4.1.8.2 PŘEDSTAVENÍ PŘÍPADŮ A JEJICH PRÁVNÍ KVALIFIKACE

Tato část se bude zabývat trojicí rumunských rozsudků. Jde o případy Boiciuc (2007), Španělská anabáze (2008) a Citrusy (2010).

Případ Boiciuc (Rozsudek krajského soudu v Alba sp. zn. 3118/107/2007)

Skutkový děj

Obžalovaní, jednalo se o dva muže, postupně pod příslibem zprostředkování práce zlákali do České republiky desítky osob. Pracovníkům měla být vyplacena měsíční mzda 800–1200 USD a poskytnuto bezplatné ubytování, dopravu si měl každý z pracovníků hradit sám (150 USD nebo 4000 Kč).

Po příjezdu do České republiky nebyla s pracovníky uzavřena řádná písemná pracovní smlouva. Pracovníci vykonávali práce na stavbách nebo v průmyslové hale, pracovní doba činila 10–14 hodin denně. Práce byly vykonávány i o sobotách. Za odvedenou práci bylo pracovníkům vypláceno každý týden 500 Kč. Ubytovací podmínky byly velmi špatné, několik pracovníků si stěžovalo na dermatologické problémy, ubytování nebylo rovněž bezplatné. Pracovníci měli být jak v práci, tak na ubytovně vystaveni nepřiměřené kontrole.

Právní kvalifikace

Soud v rozsudku uvedl, že poškození se ocitli *ve stavu závislosti*, a to tím, že pracovníkům nebyla vyplácena oprávněná mzda. Pracovníkům tak nebyla dána možnost vzdalovat se od pracovního místa, popř. jim nebyla dána možnost odjet domů.

Obžalovaní byli odsouzeni za trestný čin obchodování s lidmi k trestu odnětí svobody v délce trvání pěti let a zbavení některých práv, a to po dobu výkonu trestu a dva roky po uplynutí výkonu trestu

Případ Španělská anabáze (Rozsudek krajského soudu v Alba sp. zn. 4764/107/2008)

Skutkový děj

V průběhu dvou let zlákala a dopravila trojice obžalovaných (manželé se synem) nejmenší jedenáct osob do Španělska za účelem výkonu zemědělských prací. Pracovníkům měla být vyplácena měsíční mzda ve výši 300 až 350 EUR, rovněž jim mělo být poskytnuto bezplatné ubytování, strava a bezplatná doprava. Mezi pracovníky byli nezletilí a hluchoněmý.

Po příjezdu do Španělska byly poškozeným osobám odebrány doklady. Za odvedenou práci nebyla pracovníkům vyplácena žádná odměna, a to i přes skutečnost, že obžalovaní měli od španělských farmářů inkasovat 45–50 EUR za osobu na den. V případech, kdy pro poškozené nebyla zajištěna práce, *byli i za použití fyzického násilí nuceni žebrať*. Po dobu žebrání byli pod stálým dohledem některým z pachatelů. Pracovníci, kteří si stěžovali na pracovní a ubytovací podmínky, byli fyzicky napadáni a nebyla jim poskytována strava. Obžalovaní dohlíželi na pracovníky i při jejich telefonátech svým příbuzným do Rumunska, kdy pracovníkům zakázali, aby se příbuzným zmiňovali o pracovních a ubytovacích podmínkách. Obžalovaní se pokoušeli též jednu z pracovnic dále „prodat“, k realizaci obchodu však nakonec nedošlo.

Právní kvalifikace

Krajský soud uvedl, že obžalovaní jako prostředek pro spáchání trestného činu použili lži a podvodu, následně i násilí. Od samého počátku měli v úmyslu uvést osoby do stavu závislosti, a to tím, že poškozené zlákali do cizí země, kde jim byly odebrány doklady, a podrobili je špatným pracovním podmínkám, kdy jim neposkytovali žádnou finanční odměnu za vykonanou práci. Poškození byli též vystaveni neustálému dohledu ze strany pachatelů, bylo jim vyhrožováno a někteří z nich byli dokonce i fyzicky napadáni. Tím-

to jednáním dle soudu uvedli pracovníky do stavu otroctví. Soud použil sousloví *uvedení do stavu otroctví*, aniž by dle judikatury ESLP dospěl k závěru, že by vykořisťování pracovníci byli redukováni na pouhý předmět vlastnického práva či jedné z jeho složek.

Obžalovaným byl uložen trest odnětí svobody v délce trvání sedmi let. Obžalovaní byli dále zbaveni některých práv, a to po dobu výkonu trestu a pěti let po výkonu trestu odnětí svobody. Zároveň s trestem byla obžalovaným uložena povinnost nahradit obětím škodu, a to ve výši 900 až 2100 EUR.

Případ Citrusy (Rozsudek krajského soudu Bihor sp. zn. 1262/35/P/2010)

Skutkový děj

Dvojice obžalovaných, jako členové organizované skupiny, postupně zlákala za účelem sběru citrusů do Španělska několik desítek osob (třicet tři osob). Obžalovaný některým pracovníkům sliboval odměnu 30–50 EUR denně, jiným pracovníkům byla slibována odměna 5 EUR/hod. Za zprostředkování práce obžalovaní požadovali 100 EUR.

Po příjezdu do Španělska byli pracovníci za pomoci jiných členů organizované skupiny rozvezeni do různých španělských měst. Ubytovací podmínky byly velmi špatné. Někteří pracovníci spali na podlaží v garážích, jiní pracovníci byli ubytováni v pokojích bez elektrického proudu a vody.

Obžalovaným se nepodařilo zprostředkovat dostatek práce, proto pracovníci vykonávali práce nepravidelně. Pracovní doba trvala od 5–19 hod. Za odvedenou práci byla vyplácena odměna ve výši 5 EUR denně, některým pracovníkům však byla vyplácena odměna pouze ve výši 5 EUR týdně.

Právní kvalifikace

Soud v rozsudku konstatoval, že obžalovaní využili podvodu, kdy slibované pracovní a ubytovací podmínky byly velmi rozdílné od podmínek, které byly pracovníkům nakonec ve Španělsku poskytnuty. Na základě toho dospěl soud k závěru, že obžalovaní, jako členové organizované skupiny, provedli nábor pracovníků a zorganizovali jejich odjezd do Španělska, kde pracovníci, *pod dohledem* jiných členů organizované skupiny, kteří je slovně napadali a vyhrožovali, vykonávali práce v rozporu s právními předpisy pracovních podmínkách, mzdách, zdraví a bezpečnosti při práci.

Stav závislosti soud dovodil na skutečnosti, že pracovníkům byla vyplácena odměna jen v takové výši, aby přežili.

Obžalovaní byli odsouzeni za trestný čin obchodování s lidmi a byl jim uložen trest odnětí svobody v délce trvání čtyř let, zároveň byli obžalovaní zbaveni některých práv, a to po dobu výkonu trestu a dva roky po uplynutí výkonu trestu. Soud dále uložil odsouzeným povinnost nahradit škodu a morální újmu, částka se odvíjí od délky pobytu oběti ve Španělsku, její výše však přesahuje min. hranici 1100 EUR.

4.2 PRÁVNÍ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

Trestní zákon č. 141/1961 Sb. (dále také jen „*starý trestní zákon*“) v již době svého přijetí obsahoval úpravu skutkové podstaty obchodování s lidmi, která však byla tehdy omezena jen na *obchod se ženami* za účelem užití k *pohlavnímu styku*, kdy dále k tomu, aby byla skutková podstata naplněna, musela být žena zlákána, najmuta či dopravena *do ciziny*. Tato skutková podstata zněla následovně:

(1) Kdo do ciziny zláká, najme nebo dopraví ženu v úmyslu, aby jí tam bylo užito k pohlavnímu styku s jiným, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

Změna této skutkové podstaty byla provedena až v roce 2002. Novelizovaná úprava sice již přestala rozlišovat pohlaví obchodované osoby, stále se však omezovala na jediný účel obchodování – za účelem pohlavního styku. Rovněž nedošlo k odstranění přeshraničního prvku, i když nově mohla být žena zlákána, najmuta či dopravena i z ciziny, čímž došlo k rozšíření věcné působnosti této skutkové podstaty. Znění novelizované skutkové podstaty:

(1) Kdo do ciziny nebo z ciziny zláká, najme nebo dopraví jiného v úmyslu, aby ho bylo užito k pohlavnímu styku, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

Kriminalizaci obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování provedla až novela trestního zákona č. 537/2004 Sb., která více méně reflektovala právní úpravu obsaženou v Úmluvě o mezinárodním organizovaném zločinu z roku 2000, tzv. Palermský protokol, a v Rámcovém rozhodnutí Rady 2002/629/JHA o boji proti obchodování s lidmi. *Sama skutková podstata byla nově obsažena v § 232a*, znění jejích dvou základních skutkových podstat bylo následující:

(1) Kdo *přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá (jednání)* osobu mladší osmnácti let, *aby jí bylo užito (k účelu)*:

- a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního obtěžování nebo zneužívání,
- b) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
- c) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.

(2) Stejně bude potrestán, kdo jiného *za použití násilí, pohrůžky násilí nebo lstí anebo zneužitím jeho omylu, tísně nebo závislosti (prostředek), přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá (jednání), aby ho bylo užito (k účelu)*:

- a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního obtěžování nebo zneužívání,
- b) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
- c) k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování.

S přijetím této novely tedy přestalo být obchodování s lidmi v České republice omezeno pouze na formy sexuálního vykořisťování. Po vzoru výše uvedených mezinárodních dokumentů rozlišovala novelizovaná skutková podstata samotné jednání, prostředek a účel, kdy k trestní odpovědnosti pachatele bylo zapotřebí naplnění všech těchto prvků. Pouze v případech, kdy je obchodovanou osobou osoba mladší osmnácti let, tedy osoba ještě ne natolik mentálně vyvinutá, se k naplnění skutkové podstaty nevyžadoval znak donucení – prostředek.

V souvislosti s přijetím nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. (dále také jen „*nový trestní zákoník*“), který se stal účinným od 1. 1. 2010, došlo v definici této skutkové podstaty k dalším drobným změnám. Nově trestní zákoník za trestný čin obchodování s lidmi kriminalizuje i osobu, jež kořistí ze samotného obchodování s lidmi či z jedné uvedených forem obchodování (kořistění je jen forma pomocné činnosti povýšena na dokonaný trestný čin, z toho důvodu je nutné nezaměňovat osobu kořistitele a vykořisťovatele). Kromě rozšíření výčtu forem obchodování dostal změny znak „aby jí bylo užito“, kdy nový trestní zákoník používá sousloví „*aby jí bylo jiným užito*“. *Touto změnou měl být zdůrazněn znak samotného obchodování (trojstranný vztah), kdy hlavním záměrem bylo odlišit trestný čin obchodování s lidmi od trestného činu kuplířství. Skutková podstata kuplířství upravená ve starém trestním zákoně se totiž obsahově překrývala se skutkovou podstatou obchodování s lidmi. Tento fakt do jisté míry pramenil ze skutečnosti, že samotný trestný čin kuplířství v sobě znaky obchodování (trojstranného vztahu) obsahuje – pachatel zjedná (či použije jiných forem jednání), aby tato osoba měla pohlavní styk za úplatu s jinou osobou.*

Úprava kuplířství ve starém trestním zákoníku:

§ 204 Kuplířství

(1) *Kdo jiného zjedná, přiměje nebo svede k provozování prostituce, nebo kdo kořistí z prostituce provozované jiným, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta.*

(2) *Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 za použití násilí, pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné vážné újmy anebo zneužívaje tísně nebo závislosti jiného.*

(...)

Úprava kuplířství v novém trestním zákoníku:

§ 189 Kuplířství

(1) *Kdo jiného přiměje, zjedná, najme, zláká nebo svede k provozování prostituce, nebo kdo kořistí z prostituce provozované jiným, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až na čtyři léta, zákazem činnosti nebo propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty.*

(2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1

- a) v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch, nebo
 - b) jako člen organizované skupiny.
- (...)

Postup zákonodárce, při kterém došlo k úpravě znaku „*aby ho bylo jiným užito*“, lze hodnotit za poněkud nelogický, a to z toho důvodu, že skutková podstata kuplířství obsahuje znak „*provozování prostituce*“ a skutková podstata obchodování s lidmi dle nového trestního zákoníku používá spojení „*aby ho bylo jiným užito – k pohlavnímu styku*“. Za situace, kdy je prostituce definována jako pohlavní styk s jinou osobou nebo osobami za úplatu (R 22/1995), nevedlo přidání (úprava) znaku „*aby ho bylo jiným užito*“ v žádném případě k odlišení těchto dvou trestných činů. K jejich skutečnému odlišení došlo díky úpravě skutkové podstaty kuplířství, která dle nového trestního zákoníku již v odst. 2 neobsahuje znaky „*použití násilí, pohnutky násilí nebo pohnutky jiné vážné újmy anebo zneužívaje tísně nebo závislosti jiného*“. K uvedenému se vyjádřil již i Nejvyšší soud, který ve svém usnesení 5 Tdo 160/2012 konstatoval: „Zásadní rozdíl mezi uvedenými skutkovými podstatami spočívá zejména v tom, že v případě trestného činu kuplířství poškozená osoba *dobrovolně přistoupí na nabídku pachatele* provozovat prostituci, která může být i nereálná či nepravdivá (viz pojmy „zláká“ či „svede“). *Jde však o její svobodné rozhodnutí*. Naproti tomu pachatel trestného činu obchodování s lidmi podle § 168 odst. 2, 3 trestního zákoníku *koná proti vůli poškozené osoby*.“

Nejasnost do problematiky obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování rovněž vnáší skutečnost, že zákonodárce rozlišuje mezi „užitím k pohlavnímu styku“ (odst. 1 a 2) a „užitím k prostituci“ (odst. 3 – kvalifikovaná skutková podstata s trestní sazbou pět až dvanáct let). Na základě tohoto rozlišování by bylo možné dospět k závěru, že úprava dle odst. 1 a 2 se vztahuje na případy nedobrovolného užití jiné osoby k pohlavnímu styku, aniž by byl pohlavní styk, na rozdíl od úpravy dle odst. 3, poskytován za úplatu. Takovéto pojetí trestného činu obchodování s lidmi se však obsahově značně překrývá s trestným činem znásilnění dle § 185 trestního zákoníku, který by byl spáchán ve formě spolupachatelství.

Základní skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi jsou v trestním zákoníku upraveny následovně:

(1) Kdo *přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá (jednání) osobu mladší osmnácti let, aby jí bylo jiným užito (k účelu)*

- a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování anebo k výrobě pornografického díla,
- b) k odběru tkáně, buňky nebo orgánu z jeho těla,
- c) k službě v ozbrojených silách,
- d) k otroctví nebo nevolnictví, nebo

-
- e) *k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování*, anebo kdo kořistí z takového jednání, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.

(2) Stejně bude potrestán, kdo jiného *za použití násilí, pohrůžky násilí nebo lstí anebo zneužitím jeho omylu, tísně nebo závislosti (prostředek), přiměje, zjedná, najme, zláká, dopraví, ukryje, zadržuje nebo vydá (jednání), aby jí bylo jiným užito (k účelu)*

- a) k pohlavnímu styku nebo k jiným formám sexuálního zneužívání nebo obtěžování anebo k výrobě pornografického díla,
- b) k odběru tkáně, buňky nebo orgánu z jeho těla,
- c) k službě v ozbrojených silách,
- d) k otroctví nebo nevolnictví, nebo
- e) *k nuceným pracím nebo k jiným formám vykořisťování*, anebo kdo kořistí z takového jednání,

Skutková podstata obchodování s lidmi pracuje s pojmy *tíseň* a *závislost*. Stav *tísně* je trestněprávní naukou definován jako stav, byť přechodný, vyvolaný nepříznivými okolnostmi, které vedou k omezení volnosti v rozhodování. Tyto nepříznivé poměry se mohou týkat osobních, rodinných, majetkových či jiných poměrů, pro něž se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích.

Stavem *závislosti* se poté rozumí stav, v němž se osoba nemůže svobodně rozhodovat vzhledem k tomu, že je v určitém směru odkázána na pachatele. Nemusí jít o závislost vyplývající z právního poměru určeného zákonem, ale stačí fakticky poměr závislosti (Grivna in: Šámal a kol., 2010: 1522).

Skutková podstata obchodování s lidmi se vztahuje pouze na záměr pachatele osobu vykořisťovat, nikoliv na proces samotného vykořisťování. Uvedené potvrzuje i samotná důvodová zpráva k trestnímu zákoníku, dle které: „skutková podstata *postihuje pouze obchod s lidmi*, za účelem jejich vykořisťování v ní uvedenými formami, *nikoli samotné vykořisťování, které je postižitelné podle obecných ustanovení*.“

Za situace, kdy nový trestní zákoník obsahuje již mnohokrát zmiňovaný znak „*aby ho bylo jiným užito*“, bude za trestný čin obchodování s lidmi trestně odpovědná pouze osoba obchodníka (prodávajícího), osoba vykořisťovatele nemůže přirozeně tento znak naplnit. Tento vztah lze vyjádřit následovně:

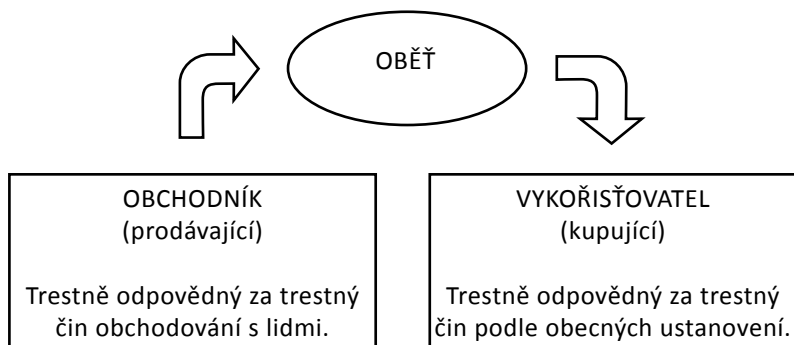

Schéma č. 5

Skutek spočívající v samotném vykořisťování je právně kvalifikovatelný jako následující trestné činy:

Zbavení osobní svobody (§ 170)

(1) Kdo jiného bez oprávnění uvězní nebo jiným způsobem zbaví osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody *na dvě léta až osm let*.

Omezování osobní svobody (§ 171)

(1) Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody, bude potrestán odnětím svobody *až na dvě léta*.

Vydírání (§ 175)

(1) Kdo jiného násilím, pohrůzkou násilí nebo pohrůzkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody *na šest měsíců až čtyři léta* nebo peněžitým trestem.

(2) Odnětím svobody *na dvě léta až osm let* bude pachatel potrestán,

- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 jako člen organizované skupiny,
 - b) spáchá-li takový čin nejméně se dvěma osobami,
 - c) spáchá-li takový čin se zbraní,
 - d) způsobí-li takovým činem značnou škodu,
- (...)

Útisk (§177)

(1) Kdo jiného *nutí, zneužívaje jeho tísně nebo závislosti*, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán trestem odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem činnosti.

(2) Odnětím svobody *na šest měsíců až tři léta* bude pachatel potrestán,

a) způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 značnou škodu, nebo

b) spáchá-li takový čin v úmyslu získat pro sebe nebo pro jiného značný prospěch.

(...)

Týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199)

(1) Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody *na šest měsíců až čtyři léta*.

(2) Odnětím svobody *na dvě léta až osm let* bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvláště surovým nebo trýznivým způsobem,

b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,

c) spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo

d) spáchá-li takový čin po delší dobu.

(...)

Neoprávněné zaměstnávání cizinců (§ 342)

(1) Kdo soustavně, opakovaně, *za zvláště vykořisťujících pracovních podmínek nebo* ve větším rozsahu neoprávněně *zaměstná nebo zprostředkuje zaměstnání cizince*, který se zdržuje neoprávněně na území České republiky nebo nemá platné povolení k zaměstnání, pokud je podle jiného právního předpisu vyžadováno, bude potrestán odnětím svobody *až na šest měsíců*, propadnutím věci nebo jiné majetkové hodnoty nebo zákazem činnosti.

(2) Stejně bude potrestán, kdo *zaměstná nebo zprostředkuje zaměstnání cizince*, který je dítětem a zdržuje se neoprávněně na území České republiky nebo nemá platné povolení k zaměstnání podle jiného právního předpisu.

(...)

Z výše uvedeného je patrné, že česká trestněprávní úprava zavádí neodůvodněné rozdíly při trestněprávním postihu obchodníka (dle trestného činu obchodování s lidmi – základní trestní sazba dvě léta až deset let) na straně jedné a postihu vykořisťovatele na straně druhé. Trestní úprava zvýhodňuje osobu vykořisťovatele, a to i přes skutečnost, že jednání vykořisťovatele je ve většině případů závažnější než jednání obchodníka. Tento

rozdíl je poměrně nepatrný u nejzávažnějších forem pracovního vykořisťování – otroctví a nevolnictví, kdy osoba vykořisťovatele může být stíhána a následně odsouzena např. za trestný čin zbavení osobní svobody (základní trestní sazba *dvě léta až osm let*) nebo týrání osoby žijící ve společném obydlí (základní trestní sazba *šest měsíců až čtyři léta*, pokud je osoba týrána po delší dobu je pachatel ohrožen trestní sazbou *na dvě léta až osm let*). O poznání markantnější jsou tyto rozdíly u méně závažnějších forem pracovního vykořisťování – nucená práce a jiné formy vykořisťování. V těchto případech je možné jednání pachatele kvalifikovat jako trestné činy vydírání (základní trestní sazba *šest měsíců až čtyři léta*), útisku (základní trestní sazba *až na jeden rok*) nebo neoprávněné zaměstnávání cizinců (základní trestní sazba *až na šest měsíců*). Zvláště je potřeba zdůraznit, že k postihu za trestný čin útisku je zapotřebí, aby byl naplněn znak nucení („kdo jiného nutí“). Jak však již bylo uvedeno, v mnoha případech vykořisťovaná osoba vykonává práci dobrovolně, kdy pachatel využívá subtilních forem donucení, u těchto případů lze znak nucení dokázat velmi obtížně.

V souvislosti s výše uvedeným je velmi zajímavé srovnání trestních sazeb v českém a slovenském trestním zákoníku, a to i z důvodu společných trestněprávních tradic, z nichž česká a slovenská úprava čerpá.

Tabulka 1

<i>trestný čin</i>	<i>trestní sazba dle českého TZ</i>	<i>trestní sazba dle slovenského TZ</i>
zbavení osobní svobody	dvě léta až osm let	čtyři roky až deset let
omezování osobní svobody	na dvě léta	šest měsíců až tři roky
vydírání	šest měsíců až čtyři léta	dvě léta až šest let na čtyři léta až deset let (způsobení větší škody – 66 500Kč)
útisk (nátlak)	na jeden rok	na tři roky na jeden rok až pět let (způsobení větší škody – 66 500Kč nebo odpírání bezpečnosti a zdraví při práci a dovolené na zotavení)
týrání osoby	šest měsíců až čtyři léta	tři roky až osm let
neoprávněné zaměstnávání	na šest měsíců	na dva roky na šest měsíců až tři roky (na osobě, která je obětí obchodování s lidmi)

Ve světle rozsudků ESLP Siliadin proti Francii a především C.N. proti Velké Británii se však zcela důvodně nabízí otázka, zda není česká úprava se závěry, které ESLP učinil v těchto rozsudcích, v rozporu. V případě *C.N. proti Velké Británii* totiž ESLP dospěl k názoru, že skutečná a efektivní ochrana proti jednáním spadajícím pod čl. 4 EÚLP není ze strany státu zajištěna v těch případech, kdy vnitrostátní právo obsahuje pouze úpravu takových trestných činů, jako je např. únos, vydírání, ublížení na zdraví atd.

Na ústavní úrovni je nucená práce zakázána čl. 9 Listiny základních práv a svobod (dále také jen „Listina“) – *„Nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám.“* Ačkoliv se tento zákaz zmiňuje pouze o zákazu nucených prací, neznamená to, že by se Listina nevztahovala na zákaz otroctví a nevolnictví. Zákaz těchto forem pracovního vykořisťování lze dovodit, jak uvádí Langášek, z preambule Listiny i Ústavy (z odkazu na přirozená práva člověka, obecně sdílené hodnoty lidství, rovnoprávnost a svobodu), z čl. 1 (lidská důstojnost, svoboda a rovnost), z čl. 5 (způsobilost mít práva) či čl. 8 (osobní svoboda, zákaz dlužnického věznění a otroctví) a dalších ustanovení (čl. 7 – nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a zákaz ponižujícího zacházení, čl. 10 – právo na zachování lidské důstojnosti a na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života, čl. 14 – svoboda pohybu a pobytu), neboť se všemi těmito základními lidskými právy je ve zjevném a hlubokém rozporu (Langášek in Wagnerová–Šimíček–Langášek–Pospíšil a kol., 2012: 262).

Jak již bylo uvedeno, ke kriminalizaci obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování došlo v České republice v roce 2004, začleněním ustanovení § 232a do tehdy účinného trestního zákona, čímž došlo k implementaci již mnohokrát uváděných mezinárodních i evropských právních dokumentů. Při implementaci těchto předpisů se zákonodárce rozhodl převzít do české trestní úpravy pojmy „otroctví“, „nevolnictví“ a „nucené práce“, při výkladu těchto pojmů česká trestněprávní nauka vychází z již výše uváděné judikatury ESLP a dále i z dokumentů Mezinárodní organizace práce. Zákonodárce však již do trestní úpravy výslovně nezakotvil pojem „*praktiky podobné otroctví*“, tedy pojem, který mezinárodní a evropské právní dokumenty obsahují a který, jak bylo ze zahraničních úprav patrné, některé státy rovněž výslovně převzaly. Na místo toho obsahuje skutková podstata pojem „jiné formy vykořisťování“. Lze se domnívat, že úmyslem zákonodárce bylo zakotvení obecného pojmu, jenž bude fungovat jako zbytková kategorie pro další formy vykořisťování, důvodová zpráva však neuvádí, jaké formy vykořisťování lze pod tento pojem zařadit. Vzhledem k mezinárodní a evropské úpravě lze pod „jiné formy vykořisťování“ patrně zařadit „praktiky podobné otroctví“ či „nucení k trestné činnosti“. Za zmínku stojí skutečnost, že pojem „jiné formy vykořisťování“ používá i slovenská právní úprava, ta však na rozdíl od české právní úpravy pracuje též s pojmem „praktiky podobné otroctví“.

Dle Gřivny je za jinou formu vykořisťování třeba považovat jakoukoli jinou činnost pachatele, při níž získává z činnosti poškozeného jakýkoliv neoprávněný majetkový prospěch (Gřivna in Šámal a kol., 2010: 1519). I přes existenci této definice se orgány činné v trestním řízení potýkají s obtížemi při výkladu a aplikaci tohoto pojmu (např. Nejvyšší státní zastupitelství, Zpráva o činnosti státního zastupitelství 2011).

V roce 2006 se k výkladu pojmu „jiné formy vykořisťování“ vyjádřil ve svém stanovisku i odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, *dle kterého z formálního hlediska pod pojem „nucené práce“ nespadají činnosti, ke kterým se určitá osoba zaváže (i ústně) např. v mezích občanského nebo obchodního práva (různé smlouvy, jejichž předmětem je úplatné provedení určité práce apod.).* Odbor bezpečnostní politiky při formulaci tohoto názoru vycházel z nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 37/1993 (uveřejněný pod číslem 86/1994 Sb.), ve kterém Ústavní soud konstatoval, *že za nucené práce a služby nelze v zásadě považovat ty, jež vyplývají z občanskoprávních závazků upravených občanským zákoníkem a dalšími soukromoprávními předpisy.*

Jak stanovisko odboru bezpečnostní politiky, tak náleze Ústavního soudu je však zapotřebí odmítnout, a to zejména z toho důvodu, že Ústavní soud v roce 1993 nevycházel z *konceptu prozařování základních lidských práv do celého právního řádu* a konceptu *pozitivních závazků států*, tedy z konceptů, které zastává Evropský soud pro lidská práva a ke kterým se dnes hlásí i Ústavní soud České republiky. Na základě aplikace těchto konceptů nelze adresáta zákazu nucených prací omezovat pouze na orgány státní a veřejné moci. Nucené práce proto mohou vyplývat i ze soukromoprávních vztahů. Lze si zejména představit případy, kdy se osoba zaváže k výkonu práce za standardních pracovních podmínek. Sjednané pracovní podmínky však následně budou ze strany zaměstnavatele porušeny, jednání zaměstnavatele poté může v konečném důsledku vést až k výkonu nucených prací. V této souvislosti je však nutné zmínit, že uvedeného restriktivního výkladu se Ústavní soud ve své nejčerstvější judikatuře výslovně zřekl (náleze Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 1/12 ze dne 27. 11. 2012), kdy uvedl, že Ústavní soud v roce 1993 vymezil pojem „nucená práce“ a „služba“ příliš restriktivně, *„aniž by zdůraznil, že s ohledem na svůj účel, kterým je ochrana svobody a důstojnosti jednotlivce, působí předmětný zákaz i ve vztahu k fyzickým a právníckým osobám. Státu z něj tak vyplývá pozitivní povinnost učinit trestným takové jejich jednání, jež by po komkoliv vynucovalo činnosti vymezené v čl. 9 Listiny, resp. čl. 4 Úmluvy, a účinně jej potírat.“*

Velmi významnou změnu z pohledu problematiky pracovního vykořisťování přinesla novela trestního zákoníku, provedená zákonem č. 330/2011 Sb., jež transponuje čl. 9 odst. 1 Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/52/ES z 18. 6. 2009 o minimálních normách pro sankce a opatření vůči zaměstnavatelům neoprávněně pobývajících státních příslušníků třetích zemí. Zákon novelizuje ustanovení § 342 trestního zákoníku – *trestný čin neoprávněného zaměstnávání cizinců* (viz výše).

Skutková podstata neoprávněného zaměstnávání cizinců nově obsahuje pojem zaměstnávání za *„zvlášť vykořisťujících pracovních podmínek“*. Implementovaná směrnice k tomuto pojmu uvádí, že se jedná mj. i o pracovní podmínky, *které jsou v rozporu s lidskou důstojností*. Trestný čin neoprávněného zaměstnávání cizinců je však upraven v Hlavě X – trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, jeho primárním objektem je zájem na zabránění nelegální migrace a ochrana pracovního trhu. Klade se tedy poté otázka, jak pojem „zvlášť vykořisťující pracovní podmínky“ vykládat?

Dané úpravě lze rovněž vytknout, že v sobě obsahuje prvek obchodování, a překrývá se tudíž s trestným činem obchodování s lidmi. Prvek obchodování je totiž obsažen ve spojení „zaměstná nebo zprostředkuje zaměstnání“. Požadavkem směrnice byl sice postih pracovních agentur, ale jen těch, které zaměstnávají pracovníky, jež poté následně poskytují k užívání jiným fyzickým či právnickým osobám. Výraz „zprostředkuje zaměstnání“ má však v českém právním řádu (zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti) širší vymezení – zprostředkovatelem je i ten, kdo pouze nabízí práci u jiných fyzických či právnických osob, aniž by pracovníky zaměstnal.

Velmi sporný je též dvojí přístup zákonodávce k zaměstnání osob české státní příslušnosti a oprávněně pobývajících a pracujících cizinců za zvlášť vykořisťujících pracovních podmínek. Ačkoliv není vůbec patrné jak pojem „zvlášť vykořisťujících podmínek“ vykládat, lze se důvodně domnívat, že by byl tento znak naplněn tehdy, kdy by byla osobě vyplácena zcela nepřiměřená odměna za odvedenou práci, byly by zásadně porušovány ustanovení o délce pracovní doby, době odpočinku a bezpečnosti a zdraví při práci. Pokud nebude naplněn prvek obchodování a osoby budou vykonávat práci dobrovolně, nebyl by však zaměstnavatel za takové jednání trestně odpovědný.

4.3 ANALÝZA ROZSUDKŮ ČESKÝCH SOUDŮ A JEJICH POROVNÁNÍ S ROZSUDKY SOUDŮ EVROPSKÝCH

V další části se budeme postupně věnovat devíti českým případům, a to případu Hnutí grálu (2008), Mlékárna (2008), Banda (2009), Stromkaři (2009), Flora (2010), Rab (2011), Klacek (2012), Spargel (2012) a Kančí (2012). Výběr případů z České republiky nebyl omezován jen na ty případy, jež byly orgány činnými v trestním řízení kvalifikovány jako trestný čin obchodování s lidmi. Zájem byl věnován i jiným případům, které po skutkové stránce vykazují znaky trestného činu obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování.

Případ Hnutí grálu

Skutkový děj

Obžalovaný fyzicky a psychicky trýznil trojici žen, které u něj i na základě uzavřené „Dohody o společné domácnosti“ bydlely. Trojice žen se postupem času stala na obžalovaném totálně závislá. Jejich závislost vyplývala zejména z jejich členství v Hnutí grálu, jehož byl obžalovaný vůdcem. Ženy byly nuceny k těžké fyzické práci po 365 dnů v roce, a to na rozestavěném domě obžalovaného, pracovaly však i na jiných nemovitostech, které obžalovaný užíval (zahradu, pole, sad). Pokud byly práce vykonávány na poli, zahradě či v sadu, bydlely ženy odděleně v chatkách tak, aby se nemohly mezi sebou stýkat. Ženy byly podrobeny zcela nehygienickým podmínkám, bez elektřiny, vody a sociálního zařízení, a to i v zimních obdobích. Při neuposlechnutí pokynů byly ženy fyzicky trestány (a to i několikadenními hladovkami). Za odvedenou práci nedostávaly žádnou mzdu, poskytnutá strava byla zcela nedostačující. Docházelo k závažnému omezování či dokonce zbavení

osobní svobody, kdy ženy bez svolení obžalovaného *nesměly opouštět dům či jiné místo*, kde se zdržovaly, obžalovaný ženám rovněž zamezil komunikaci se svými příbuznými. Jednu z žen obžalovaný rovněž přinutil, aby na něj a jeho manželku *převedla vlastnické právo k rodinnému domu v hodnotě 1,3 mil. Kč*.

Právní kvalifikace

V jednání obžalovaného shledal dozorcující státní zástupce spáchání trestného činu týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě v souběhu s trestným činem *obchodování s lidmi*. Dle obžaloby měl obviněný jiného za použití násilí, zneužívaje jeho tísně a závislosti, přimět a zadržovat, aby ho bylo užito *k nuceným pracím a k jiným formám vykořisťování*. K projednání věci v *hlavním líčení však z důvodu smrti obžalovaného nedošlo*.

Kromě závažnosti skutku, za který byl obviněný obžalován, je případ Hnutí grálu ojedinelý v tom, že se *jedná o jediný případ v České republice, kdy policejní orgán a státní zástupce přikročily na extenzivní pojetí obchodování s lidmi*. V tomto případě totiž obžalovaný využíval pracovní síly vykořisťovaných žen sám pro sebe, šlo tedy o *dvoustranný vztah*. Nutno poznamenat, že se tak stalo za účinnosti starého trestního zákona, kdy ve skutkové podstatě obchodování s lidmi nebyl znak „aby ho bylo jiným užito“ obsažen.

Při výkladu pojmu „*nucená práce*“ odkázal státní zástupce na standardní definici Mezinárodní organizace práce („každá práce nebo služba, která se na kterékoli osobě vymáhá pod pohrůzkou jakéhokoli trestu a ke které se osoba nenabídla dobrovolně“). Pojem „*jiné formy vykořisťování*“ byl státním zástupcem rovněž standardně vyložen jako „jakákoli činnost pachatele, jenž kořistí z činnosti osoby, se kterou je obchodováno, tedy získává z její činnosti jakýkoliv neoprávněný majetkový prospěch“.

Vzhledem k výše popsanému skutku, kterého se měl obžalovaný dopustit, lze však s právní kvalifikací státního zástupce *polemizovat*. Jednání, kdy vykořisťované ženy pracovaly 365 dní v roce, vykonávaly fyzicky namáhavou práci, byly vystaveny fyzickým trestům a psychickému trýznění, byly zbaveny osobní svobody, kdy byly doslova odříznuty od okolního světa a kontaktu svých blízkých, a to po několik let, nelze hodnotit pouze jako vykořisťování ve formě nucených prací či jiných forem vykořisťování. *Takové jednání zcela bezesporu dosahuje minimálně znaků nevolnictví, kdy lze reálně uvažovat i o otroctví*.

Jak již bylo uvedeno v případě Čínská horeca, podstatnými znaky otroctví, nevolnictví, ale i nucené práce je nesvoboda, donucení a moc vykořisťovatele nad vykořisťovanou osobou. V těchto znacích se tedy pojmy „otroctví“, „nevolnictví“ a „nucené práce“ neliší. Tím, čím se liší, je jejich intenzita. V již výše uvedeném případě Siliadin proti Francii ESLP mj. uvedl, že k pojmovým znakům *nevolnictví* patří znemožnění vzdělání, společenské integrace a osobního rozvoje. Znakem *moderního otroctví* dle ESLP je poté podmanění osoby prostřednictvím tísně a kontroly, jejího života, majetku, svobody pohybu a rozhodování.

Skutkový děj

Obvinění z trestného činu obchodování s lidmi čelila skupina ukrajinských občanů, která zprostředkovávala zaměstnání ukrajinským a bulharským pracovníkům v potravinářském průmyslu a zemědělství. Obžalovaní *působili fakticky jako pracovní agentura*, jež poskytuje své zaměstnance k výkonu práce jiným společnostem. Dle obžaloby měla být pracovníkům vyplácena mzda 50 Kč/hod., a to i přesto, že obžalovaní měli od společností, pro které pracovní sílu *zprostředkovávali*, inkasovat 150 Kč/hod. Pracovníkům měly být dále zadržovány jejich cestovní doklady, z vyplácených mezd jim mělo být rovněž strháváno 10 000 Kč za vyřizování potřebných dokumentů a 1200 Kč za zdravotní průkaz. Po vyplacení první mzdy měla být zaměstnancům poskytována pouze záloha, *někteří pracovníci měli být k práci nuceni dokonce násilím*.

Právní kvalifikace

Soud po provedeném dokazování usoudil, že se daný skutek nestal a zprostil ukrajinské občany obžaloby. Dle soudu *nebyla činnost obžalovaných zřejmě v pořádku*, neboť obžalovaní nevedli řádné účetnictví, pracovníci neměli řádně podepsány pracovní smlouvy, za zaměstnance nebylo odváděno zdravotní a sociální pojištění a rovněž nebyly odváděny daně ze závislé činnosti. Dle odůvodnění soudu však tyto okolnosti nejsou podstatou daného trestního řízení, z tohoto důvodu jsou pro vedené řízení zcela irelevantní. Nesrovnalosti a rozpory ohledně vyplácení mezd, které byly v hlavním líčení rovněž odhaleny, soud odsunul pouze do občanskoprávní roviny.

V odůvodnění rozsudku soud dále uvedl, že všichni zaměstnanci přijeli do České republiky zcela dobrovolně a *k pracovní činnosti je nikdo nenutil, rovněž jim nikdo nebránil ve svobodném pohybu*. Špatné zacházení se zaměstnanci tak nebylo v hlavním líčení prokázáno. V tomto ohledu soud bagatelizuje skutečnost, že byly pracovníkům do doby nesplacení dluhu zadržovány osobní doklady, kdy uvedl, že se sice jednalo o situaci nepříjemnou, nikoli však neřešitelnou, jelikož zaměstnanci měli možnost z práce odejít a vyřídit si doklady nové.

Lze konstatovat, že se v daném případě plně projeví obtíže při výkladu pojmu „jiné formy vykořisťování“, které vyvrcholily tím, že ač byl skutek dle obžaloby kvalifikován jako obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování, soud se v odůvodnění rozsudku k tomuto pojmu nikterak nevyjádřil. Na místo toho soud provedl výklad pojmu „nucené práce“, kdy konstatoval, že *„pod nucenými pracemi je třeba si představit práce porušující lidskou důstojnost, popř. práce nadmíru obtížné, vykonávané v nepřiměřených podmínkách bez vytvoření podmínek vyhovujících nebo bezpochyby práce v nepřiměřeném rozsahu neumožňující zaměstnancům regeneraci.“* Tyto podmínky nebyly dle soudu v daném případě splněny.

Odůvodnění a přístup soudu k projednávanému skutku lze ve světle zahraničních rozsudků hodnotit velmi negativně. Soudu je nutné zejména vytknout skutečnost, že případ

neposuzoval komplexně, ale jednání obžalovaných kvalifikoval jako sérii méně závažných porušení zákona. V ostrém kontrastu s tímto postupem tak stojí přístup generálního prokurátora v nizozemském případě Čínská horeca, který pojem „praktiky podobné otroctví“ vyložil jako dvousložkový pojem, kdy je zapotřebí zkoumat jak nesvobodu a závislost pracovníků, tak ekonomický výtěžek pachatele a pracovní podmínky, kterým byli zaměstnanci vystaveni.

V tomto případě je zapotřebí se rovněž pozastavit nad tím, z jakých skutečností státní zástupce dovodil, že byli pracovníci podrobeni „jiným formám vykořisťování“. Tento znak měl být dle obžaloby naplněn mj. i tím, že obžalovaní měli svým zaměstnancům vyplácet *čistou mzdu 50 Kč/hod.*, a to i přesto, že jim bylo ze strany společností, u kterých zaměstnanci práci vykonávali (uživatelé pracovní síly), hrazena částka *150 Kč/hod.* Odhlédneme-li od skutečnosti, že se v hlavním líčení vyplácení této částky neprokázalo, nýbrž se dokázalo, že byla obžalovaným ze strany společností hrazena *hrubá mzda 85 Kč/hod.*, resp. *83 Kč/hod.*, je zapotřebí si položit otázku, *zda lze z daného jednání vůbec usuzovat, že byli pracovníci podrobeni jiným formám vykořisťování?*

Jak zejména z nizozemských a německých rozsudků vyplývá při úvahách nad tím, zda zaměstnanci byli podrobeni ekonomicky vykořisťujícím podmínkám či nikoliv, *vycházely zahraniční soudy z výše minimální mzdy, která byla pro dané odvětví stanovena.* V jednání obžalovaného, který inkasoval za práci svých zaměstnanců (i mnohem) vyšší částku, než následně zaměstnancům vyplácel, by tedy např. německé soudy a priori nespátřovaly vykořisťující pracovní podmínky. O vykořisťujících podmínkách by bylo možné uvažovat až za situace, pokud by mzda, která byla zaměstnancům vyplacena, byla v nápadném nepochopitelně s minimální mzdou, která je pro dané odvětví stanovena.

V této souvislosti je velmi důležité si uvědomit, že vůči zaměstnancům obžalovaných bylo ze strany společností (uživatelů pracovní síly) postupováno jako vůči agenturním zaměstnancům, a to i přesto, že *obžalovaní nedisponovali povolením ke zprostředkování zaměstnávání.* Částka, která je uživateli pracovní síly za poskytnutí zaměstnanců odváděna, zahrnuje kromě samotné ceny práce i náklady, jež by uživatelé pracovní síly vynaložili v případě, kdyby se rozhodli zajistit si výkon práce prostřednictvím vlastních zaměstnanců, např. náklady na nábor zaměstnanců, náklady při zpracovávání personální a mzdové agendy, případné vyplácení odstupného atd.

Na závěr je třeba zmínit, že český právní řád zná institut tzv. *zaručené mzdy*, která upravuje minimální mzdu dle náročnosti a složitosti práce. Výše zaručené mzdy je upravena v *nařízení vlády č. 567/2006 Sb., o minimální mzdě a o nejnižších úrovních zaručené mzdy*, atd. a její výše se v současné době pohybuje od 8000–16 100 Kč, při pracovní době 40 hod. týdně.

Skutkový děj

V tomto případě byly fyzicky a psychicky týrány dvě mentálně postižené ženy. Obviněný muž, částečně i za pomoci své družky, *nutil ženy k domácím pracím*, odevzdání invalidního důchodu, prostituci a rovněž i k tomu, aby se provdaly za muže vietnamské národnosti, kdy měl tento sňatek sloužit k legalizaci jeho pobytu. Obviněný si rovněž přivlastnil peníze z úvěrových smluv, které poškozené ženy byly nuceny uzavírat. Obviněný muž rovněž přinutil zrakově postiženého muže *k žebrání*, kdy ho za tímto účelem vozil do Prahy a Vídně. Vyžebrouchanou částku poté slepý muž předával obviněnému.

Právní kvalifikace

Obžalovaní byli soudem uznáni vinnými z několika trestných činů. *Nucení žen do domácích prací* bylo soudem, spolu s dalším fyzickým a psychickým trýzněním, zahrnuto do jednoho skutku a kvalifikováno jako trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě. *Nucení zrakově postiženého muže k žebrání* bylo poté kvalifikováno jako trestný čin útisku. Dále byli obžalovaní uznáni vinnými z trestných činů *zpronevěry, kuplířství, neoprávněného držení platební karty*. Obžalovaným byl uložen úhrnný trest odnětí svobody v délce dvou, resp. tří let, s podmíněným odkladem na zkušební dobu v trvání čtyř, resp. pěti let.

Tento případ je do jisté míry *skutkově podobný s výše uvedeným případem Hnutí grálu*. Na rozdíl však od tohoto případu *nebylo* jednání obžalovaných kvalifikováno jako trestný čin *obchodování s lidmi za účelem nucené práce*, nýbrž pouze jako trestný čin týrání osoby žijící ve společné domácnosti, resp. trestný čin útisku. Orgány činné v trestním řízení tedy v tomto případě setrvaly na užším pojetí obchodování s lidmi.

Stromkaři

Skutkový děj

Dvojice mužů prostřednictvím několika obchodních společností, které ať již formálně či fakticky fungovaly jako pracovní agentury, zaměstnávala v letech 2009–2011 stovky pracovníků z Vietnamu, Slovenska, Rumunska atd. Pracovníci vykonávali převážně lesní práce, které spočívaly v sázení stromků. Nábor pracovníků probíhal v několika etapách, vůči pracovníkům bylo využíváno nejrůznějších nekalých metod.

Vietnamským pracovníkům byly např. k podpisu předkládány česky psané smlouvy nesoucí název „Smlouva o vzdělání“. Na základě těchto smluv však nevznikal pracovníkům nárok na mzdu, naopak byli povinni uhradit poplatek 500 Kč za absolvování školení. Rumunským pracovníkům měla být pro změnu slibována mzda ve výši 200 EUR za týden, kdy měla být pracovníkům rovněž hrazena cesta, ubytování a strava.

Dle informací ministerstva vnitra měli dělníci pracovat každý den 9–12,5 hod., bez možnosti odpočinku. K výkonu prací mělo docházet i za hustého sněžení a mrazů, kdy

i za těchto podmínek jim neměla být poskytnuta přestávka v práci. Lesním dělníkům měla být poskytována zcela nedostačující strava, ubytování však dle poznatků ministerstva vnitra mělo být na standardní úrovni. Za odvedené práce (trvajících několik měsíců) nedostávali pracovníci adekvátní mzdu – většině pracovníků měla být vyplácena záloha ve výši 500–1000 Kč, někteří pracovníci však měli zůstat zcela bez jakékoliv úhrady. Některým pracovníkům mělo být údajně též vyhrožováno násilím. Za lesní dělníky nebylo rovněž hrazeno zdravotní a sociální pojištění.

Právní kvalifikace

Jednání pachatelů bylo v prvotní fázi šetřeno, popř. i prověřováno různými policejními útvary z podezření ze spáchání několika trestných činů – obchodování s lidmi, podvod, zkreslování údajů o stavu hospodaření a jmění a neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby. K trestnímu stíhání podezřelých osob však nedošlo. V době zpracování analýzy nebyl případ i po více než dvou letech od zahájení prvotních úkonů ještě zcela ukončen. Dle informací ministerstva vnitra však orgány činné v trestním řízení nespátřují v daném jednání naplnění skutkové podstaty obchodování s lidmi.

Rozsahem údajně až několika stovek pracovně vykořisťujících lesních dělníků jde v podmínkách České republiky o ojedinělý případ. I z tohoto důvodu se případ Stromkaří dočkal nebyvalého mediálního zájmu, a to i ze strany zahraničních médií.

Ministerstvo vnitra při zpracování analýzy nedisponovalo konkrétními spisovými materiály. I bez této znalosti se domníváme, že danému případu by prospěl komplexní a ucelený pohled orgánů činných v trestním řízení na trestnou činnost podezřelých osob. Lze usuzovat, že i v tomto případě se projevily potíže při výkladu pojmu „jiné formy vykořisťování“, které jsou často v praxi chápány a vykládány jako praktiky, jež jsou svou závažností srovnatelné s nucenou prací. Jak bylo a bude dále patrné (rozsudek Mlékárna a RAB), je za jednu z podmínek nucené práce považováno omezení na osobní svobodě – fyzické bránění v osobním pohybu, prvky vydírání. Na tomto místě je poté zapotřebí opakovaně odkázat na výklad pojmu „praktiky podobné otroctví“, tak jak jej podal nizozemský generální prokurátor, který dospěl k závěru, že u těchto praktik nemusí míra nesvobody a donucení dosahovat zdaleka takové intenzity, jako je tomu u nucené práce, nevolnictví či otroctví.

Případ Flora

Skutkový děj

V daném případě mělo dojít k pracovnímu vykořisťování rumunských občanů, kterým *byla zprostředkována práce v České republice – konkrétně výroba adventní a květinové výzdoby*. Pracovníkům měla být slibována mzda *ve výši 750 EUR za měsíc*, která se však měla odvíjet od množství vykonané práce, *a ubytování zdarma*. Dle policejního orgánu však byly pracovní normy nastaveny tak, aby je nebylo možno splnit. Rumunští pracovníci

byli nespokojeni s tím, že jim nebyla za odvedenou práci ani po pěti týdnech vyplacena mzda, *kteřa vřak dle uzavřené dohody o provedení práce i dle zákoníku práce nebyla ještě splatná*. Jejich nespokojenost nakonec vyvrcholila nepokoji a státem organizovaným odjezdem pracovníků do Rumunska.

Právní kvalifikace

Policejní orgán zahájil v daném případě úkony v trestním řízení pro podezření ze spáchání trestného činu obchodování s lidmi, po několika dnech vřak byly tyto úkony dozorcujícím státním zástupcem zruřeny. Při prověřování trestného činu bylo totiž zjiřtěno, že *pracovníci nebyli do práce jakkoliv nuceni*, nebyly jim odebírány osobní doklady a pracovníci nebyli rovněž omezováni na osobní svobodě.

Státní zástupce při zruření úkonů v trestním řízení rovněž uvedl: „jen na okraj a pro porovnání je nutno poznamenat, že z výpovědi jednoho z vyslechnutých občanů Rumunska vyplývá, že do května letořního roku ve svém domovském státě pracoval šest let na sociálním úřadě, kdy jeho měsíční mzda činila 100 EUR, a protože mu byly odebrány příplatky, pracovní poměr ukončil.“ Tato slova by neměla být v řádném případě přehlížena, a to i přesto, že byla státním zástupcem uvedena pouze na okraj a pro porovnání. Z uvedených slov lze totiž vyčíst názor, který lze zjednoduřit do konstatování: „*nejedná se o pracovní vykořisťování, pokud má zaměstnanec lepší životní a pracovní podmínky než ve svém domovském státě*.“ Tento přístup je vřak třeba zásadně odmítnout, a to z toho důvodu, že zcela relativizuje celkový pohled na problematiku pracovního vykořisťování, v konečném důsledku by mohl tento přístup vést k beztrestnému zotročování osob, které by pocházely z nuzných životních podmínek. Tento názor je rovněž v rozporu s tím, co již bylo uvedeno u případu Čínská horeca. *Při úvaze nad tím, zda byli pracovníci podrobeni vykořisťování či nikoliv, je nutné vycházet z životních podmínek státu, na jehož území jsou práce vykonávány*. Zkoumání podmínek, v jakých pracovníci ve své domovské zemi žili, vřak může hrát roli při posuzování toho, zda dořlo ke zneužití tísně pracovníků či nikoliv.

V této souvislosti se za problematické může jevit i to, zdali je možné přijmout závěr o využívání stavu tísně a závislosti ze strany pachatele i za situace, kdy samotní pracovníci se jako oběti trestné činnosti necítí, a to třeba právě z toho důvodu, že podmínky, které jim byly v České republice nabídnuty, přesahují úroveň jejich dosavadních životních a pracovních podmínek v jejich domovském státě. Jak vyplývá z již výře uvedené definice pojmů „tísně“ a „závislosti“, k učinění tohoto závěru zcela jistě nic nebrání. Pojmy „tísně“ a „závislost“, stejně jako evropský pojem „zranitelné postavení“ či německým zákonodárcem užívaný pojem „bezmoc“, zcela jistě nejsou vázány pouze na subjektivní přesvědčení osoby o tom, že se stala obětí trestné činnosti. Jak již ostatně vyplývá z analyzovaných evropských rozsudků, jsou výře uvedené pojmy chápány více méně jako objektivní kategorie.

Na základě informací, které byly k tomuto případu při zpracování analýzy k dispozici, se nelze jednoznačně přiklonit k názoru, zda k pracovnímu vykořisťování rumunských zaměstnanců dořlo či nikoliv. *Důležitou otázkou, která je vřak s tímto případem spojena*

a na kterou je třeba si odpovědět je – zda lze závěr o pracovním vykořisťování učinit i za situace, kdy dle pracovní smlouvy (resp. dohody o provedení práce, pracovní činnosti), ale i dle zákóníku práce nevznikl zaměstnancům ještě nárok na mzdu, tedy mzda nebyla splatná?

V německých případech Farmář a Pension došlo k odsouzení pachatelů za obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování i přes skutečnost, že zaměstnancům nárok na vyplacení mzdy *doposud nevznikl*. Tyto případy se však od sebe odlišují. V případě Farmář byly s pracovníky uzavřeny smlouvy, které v sobě již *vykořisťující pracovní podmínky obsahovaly*. V těchto případech je tedy závěr o tom, že byli zaměstnanci *podrobeni vykořisťujícím podmínkám, lépe prokazatelný*. V druhém německém případě Pension však nebyly s rumunskými pracovníci uzavřeny písemné pracovní smlouvy, nýbrž bylo jen ústně ujednáno, že pracovnice budou dostávat odměnu 800 EUR za měsíc, při pracovní době 8 hod. denně. Rumunské dívky však ve skutečnosti pracovaly 13 hodin denně bez možnosti delšího odpočinku. Dívky rovněž nebyly přihlášeny k sociálnímu pojištění a byly ubytovány v nevyhovujících podmínkách. V duchu tohoto případu lze tedy dojít k závěru, že o pracovním vykořisťování je možné hovořit i tehdy, kdy zaměstnancům nárok na mzdu doposud nevznikl a ve smlouvách, které s nimi byly uzavřeny, byla obsažena mzda standardní výše.

Nemůže být sporu o tom, že zejména tyto případy jsou z hlediska dokazování velmi složité. Proto je v těchto případech obzvláště nutné náležitě zkoumat a hodnotit všechny okolnosti případu komplexně, zejména je nutné vzít v úvahu délku pracovní doby, prostor pro volný čas a odpočinek, ubytovací a stravovací podmínky, zadržování osobních dokladů, dodržování předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci, přihlášení ke zdravotnímu a sociálnímu pojištění zaměstnanců atd. Jako zcela absurdní by se v tomto případě jevil postup, kdyby orgány činné v trestním řízení i po zjištění výše uvedených okolností vyčkávaly na splatnost a nevyplacení mezd.

Na závěr je třeba se též zmínit o úkolové mzdě, která měla být dle poznatků policie nastavena tak, aby pracovníci nemohli dosáhnout na slibovanou částku 750 EUR za měsíc. Jak již bylo výše uvedeno, existuje v České republice institut tzv. zaručené mzdy. V této souvislosti je nutné uvést, že právní úprava zaručené mzdy se vztahuje i na *zaměstnance, jež jsou odměňováni úkolovou mzdou*. Výše úkolové mzdy musí být tedy v souladu s vyšší zaručené mzdy. Na rozdíl od institutu minimální mzdy se *však zaručená mzda neuplatní u pracovních dohod*, které jsou konány mimo pracovní poměr.

Případ RAB (Rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 43T 3/2011)

Skutkový děj

V případě RAB byla obžalována skupina ukrajinských občanů z trestného činu obchodování s lidmi. Dle obžaloby měli obžalovaní do České republiky za účelem zprostředkování zaměstnání lákat své spoluobčany. Pracovníkům měla být slibována mzda ve výši 1000–3000 USD za měsíc, bezplatné ubytování a úhrada sociálního a zdravotního pojištění. S pracovníky byla ještě na území Ukrajiny podepsána smlouva o zprostředkování za-

městnání, za což pracovníci zaplatili 500–600 EUR. Tato částka však nenáležela obžalovaným, nýbrž jejich partnerům na Ukrajině.

Po příjezdu do České republiky měli být pracovníci dle obžaloby nuceni do výkonu jiné než sjednané práce – byly jim zajištěny práce na stavbách. Pracovníkům nemělo být poskytnuto bezplatné ubytování a nemělo být za ně hrazeno zdravotní a sociální pojištění. Dále jim měla být ze mzdy, *kteřá činila v průměru 1000 USD (v mnoha případech i více, ovšem záleželo na vykonávané práci)*, strhávána částka 3000 Kč, rovněž jim byl z první mzdy strháván dluh za vyřízení víza a pracovního povolení – tato částka se u jednotlivých osob lišila, šlo ale řádově o částku 300 USD. Do doby splacení tohoto dluhu jim byly zadržovány cestovní doklady.

Právní kvalifikace

V hlavním líčení soud zejména na základě svědeckých výpovědí zprostil obžalované osoby obžaloby, *neboť nebylo prokázáno, že by se daný skutek stal*. Dle soudu se nepotvrdilo, že by obžalovaní ukrajinské občany *uváděli v případě slibovaných pracovních a mzdových podmínek v omyl*, rovněž se neprokázalo, že by obžalovaní slibovali bezplatné ubytování. Zaměstnanci byli též zdravotně a sociálně pojištěni. V zadržování dokladů soud nespatořoval opatření, které by zaměstnance omezovalo ve volném pohybu mimo ubytovnu, kdy dále soud uvádí, že zadržování cestovních pasů není nezákonné. *Skutečnost, že dle českých zákonů nemůže být český cestovní pas použit jako zástava, se soud v odůvodnění nezabýval*. V hlavním líčení bylo rovněž prokázáno, že mzda byla zaměstnancům vyplácena v řádných termínech a vzhledem k druhu práce dosahovala zcela standardní výše.

K výše uvedenému lze konstatovat, že v případě RAB se plně ukázalo, jak významnou roli hraje při dokazování pracovního vykořisťování svědecká výpověď osob, jež jsou orgány činnými v trestním řízení považovány za vykořisťované osoby.

Soud se v odůvodnění rozsudku vyjádřil k pojmu „nucené práce“: „veškeré činnosti, které osoba vykonává proti vlastní vůli z vůle jiné osoby či osob. Dotyčná osoba pak nemá svobodu rozhodování, což pramení z obavy negativních dopadů v případě odmítnutí vykonat nucené práce. Z toho je patrné, že nucené práce současně obsahují i *princip vydírání* k provádění činností, jež by jinak z vlastní vůle dotyčný nekonal.“

Zvláštností na tomto případě je skutečnost, že ač byl skutek spáchán za účinnosti starého trestního zákona, byl skutek posuzován dle nového trestního zákoníku, aniž by soud provedl úvahu nad tím, zda je nová úprava pro obžalované skutečně příznivější.

Případ Klacek (Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 17 T 6/2010)

Skutkový děj

Obžalovaný aktivně vyhledával osoby ze sociálně slabého prostředí, pod příslibem pravidelné mzdy 80–150 Kč/hod. a ubytování, k výkonu stavebních prací. *Práce byly vykonávány u různých stavebních společností, jež však obžalovanému za odvedenou práci řádně platily a aktivně se vykořisťování těchto osob neúčastnily*. Pachatel k zastření své

činnosti využil identity existujících společností, jejichž jménem byly smlouvy se stavebními společnostmi uzavírány. K podepisování těchto smluv využíval jiné osoby, které však nejsou v rozsudku identifikovány. Kromě jedné společnosti, jež poskytovala svou identitu obžalovanému za úplatu, nebyly si dotčené společnosti zneužívání jejich obchodní firmy vědomy.

Stavební práce obchodované osoby (celkově 22 osob) vykonávaly od pondělí do soboty od 7 do 18 hod. s hodinovou přestávkou na oběd, často však pracovaly i v neděli od 7 do 13 hod. *Pachatel neuzavřel s obchodovanými osobami písemné pracovní smlouvy* a neodváděl za ně sociální a zdravotní pojištění. Místo slibované mzdy až 150 Kč/hod. vyplácel osobám *150 Kč za den* s odkazem, že zbytek mzdy jim bude v budoucnu splacen. *V případě, kdy osoby pracovat odmítaly, bylo jim ze strany pachatele vyhrožováno i fyzickým násilím, ke kterému někdy skutečně docházelo.* Pracovníkům byly rovněž odebrány osobní doklady. Uvedeného jednání se pachatel dopustil nejméně od počátku roku 2007 do dubna 2009 a tímto jednáním měl dosáhnout čistého zisku přes 11 mil. Kč.

Obžalováni byli rovněž další dva pachatelé, kteří spolu s obchodovanými osobami vykonávali dělnické práce. Tito obžalovaní na pokyn hlavního obžalovaného vykonávali dozor nad obchodovanými osobami, jejich ubytováním a pracovní činností, kdy měli též na starost vedení evidence pracovníků a každodenní rozdělování částky 150 Kč.

Právní kvalifikace

S ohledem na skutečnost, že uvedený skutek byl spáchán za účinnosti starého trestního zákona a k projednání skutku došlo již za účinnosti nového trestního zákoníku, zabýval se soud i otázkou, dle jaké právní úpravy bude skutek posuzován. Vzhledem k tomu, že se pozdějšího zákona použije pouze v případě, kdy je to pro pachatele příznivější a nový trestní zákoník oproti trestnímu zákonu neobsahuje příznivější úpravu, *byl skutek posuzován dle starého trestního zákona.*

Soud uznal obžalovaného vinným z trestného činu dle § 232a odst. 2 písm. c), odst. 4 písm. b) trestního zákona, kdy právní věta konkrétně zněla „jiného za použití násilí, pohrůžky násilí a lstí, zneužitím tísně a závislosti, najal, dopravil a zadržoval, aby ho bylo užito k jiným formám vykořisťování, takový čin spáchal v úmyslu získat prospěch velkého rozsahu“.

Jednání spoluobžalovaných soud poté kvalifikoval jako účastenství ve formě pomoci k výše uvedenému trestnému činu.

Dle odůvodnění rozsudku obžalovaný využíval tísnivé situace, v níž se sociálně slabé osoby nacházely. K pojmu „tísně“ soud uvedl, že *tísní* je zapotřebí rozumět nepříznivý stav osoby vyvolaný nepříznivými skutečnostmi, *jež ve svém souhrnu mají za důsledek omezení volnosti v rozhodování osoby, která je v tísní.* Oběti se nacházely v tísní tím, že neměly kde bydlet a neměly žádný trvalý zdroj příjmů.

Vedle tísnivé situace obžalovaný rovněž využíval *lsti*, kdy obchodované osoby – osoby pocházející ze sociálně slabého prostředí – *uváděl v omyl* ohledně mzdových podmínek, které měl v úmyslu jim poskytnout. Této lsti obžalovaný využíval nejen ke sjednání nových

pracovníků, ale také k udržení stávajících pracovních sil, kdy se při neplacení mzdy vymlouval na druhotnou platební neschopnost, *přičemž mu však veškeré faktury za odvedenou práci byly uhrazeny*. Těmito nepravdivými tvrzeními obchodované osoby rovněž uváděl *do stavu závislosti*. Stav závislosti byl u pracovníků navozen rovněž odebráním osobních dokladů obchodovaných osob, kdy zejména pracovníkům cizí státní příslušnosti byla značně omezena možnost se z pracoviště vzdálit. Odůvodnění soudu lze v této části hodnotit velmi pozitivně.

Pojem *jiné formy vykořisťování* soud standardně vyložil jako jakýkoliv způsob, jímž pachatel ze svého jednání získává majetkový prospěch.

Ačkoliv soud v rozsudku uvádí, že docházelo i k případům, kdy byli pracovníci do práce nuceni i za pomoci fyzického násilí, neprovedl soud žádnou úvahu nad tím, *zda nedošlo v tomto případě zároveň k naplnění definice nucené práce*. Docházelo-li k fyzickému násilí, lze ve světle rozsudku Čínská horeca z této skutečnosti oprávněně vyvozovat, že míra nesvobody a přinucení dosahovala vysoké úrovně. V této souvislosti je možné se domnívat, že soud, ač to v rozsudku neuvedl, vycházel z již několikrát citovaného nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 37/1993, dle kterého se o nucené práce nemůže jednat v případech, kdy pracovník vykonával práci na základě soukromoprávních vztahů.

Hlavnímu pachateli byl krajským soudem uložen trest odnětí svobody v délce trvání deseti let, který však byl následně *v odvolacím řízení zmírněn na trest odnětí svobody v délce trvání osmi let a šesti měsíců*. Hlavnímu obžalovanému byl rovněž uložen trest propadnutí osobního automobilu Mercedes-Benz ML 320 CDI 4-Matic, tento trest však byl následně v odvolacím řízení vrchním soudem zrušen. Dle soudu nebylo prokázáno, že by byl předmětný automobil zakoupen z finančních prostředků pocházejících trestnou činností. Ze zcela nepochopitelných důvodů soud za těchto okolností neaplikoval ustanovení trestního zákoníku o propadnutí náhradní hodnoty. *Jeden ze spoluobžalovaných byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce čtyř let, druhý z obžalovaných k trestu odnětí svobody v délce tří let, s podmíněným odkladem na dobu čtyř let*. Soud při úvaze nad druhem a výší trestu ukládaného spoluobžalovaným vycházel ze skutečnosti, že obžalovaný, kterému byl uložen přísnější trest, napomáhal k trestné činnosti hlavního obžalovaného *aktivnější formou než druhý pomocník*, navíc touto činností získával od hlavního obžalovaného finanční prospěch.

Rozsudek českobudějovického soudu nabyl 15. 5. 2012 právní moci, jde tak o historicky první odsuzující rozsudek v oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v České republice, který se stal pravomocným.

Na závěr je třeba zmínit, že ač dle důvodové zprávy k trestnímu zákoníku postihuje skutková podstata obchodování s lidmi pouze záměr pachatele jinou osobu vykořisťovat, kdy realizace tohoto záměru, tedy samotné vykořisťování, je trestné dle obecných ustanovení, kvalifikoval soud skutek obžalovaných pouze jako trestný čin obchodování s lidmi.

K zamyšlení se nabízí též otázka, z jakých důvodů nedošlo k obžalobě a odsouzení za trestný čin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby, kdy bylo prokázáno, že obžalovaný, jako faktický zaměstnavatel poškozených osob,

tyto povinné platby neodváděl, ač zcela jistě finančními prostředky k jejich úhradě disponoval.

Případ Spargel (Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem sp. zn. 2T 12/2009)

Skutkový děj

V tomto ústeckém případě byla obžalována tříčlenná skupina ukrajinských občanů, kteří měli za účelem zprostředkování práce v České republice lákat minimálně dvacet rumunských pracovníků, jimž slibovali vysoké výdělky (12 000–18 000 Kč), bezplatnou stravu, ubytování a dopravu. *Rumunským pracovníkům byla po příjezdu do České republiky zprostředkována práce v masokombinátu a v zemědělství – sběr chřestu.* V rozporu s dohodnutými pracovními podmínkami však nebylo, dle obžaloby, pracovníkům zajištěno vhodné ubytování, pracovníci měli na chřestových polích pracovat 12 hodin denně a v masokombinátu dokonce 18 hodin denně, přičemž jim nebyla poskytnuta přestávka v práci. *Dohodnutá mzda jim byla vyplácena jen částečně – u jednotlivých pracovníků se lišila, ale jednalo se zpravidla řádově o stokoruny týdně (zpravidla 200–500 Kč), v některých případech však nebyla mzda pracovníkům vyplácena vůbec.* Dopravu a stravu si museli rumunští pracovníci hradit sami. S částí zaměstnanců nebyly uzavřeny písemné smlouvy, s jinými zaměstnanci byly smlouvy uzavřeny (konkrétně dohody o provedení práce), tyto smlouvy však byly psány v českém jazyce, který zaměstnanci přirozeně neovládali. Obžalovaní rovněž pracovníkům *zadržovali jejich osobní doklady.* Při odmítání výkonu práce a požadování navrácení osobních dokladů bylo pracovníkům vyhrožováno i násilím, ke kterému mělo ve dvou případech skutečně dojít. *Dle obžaloby se měli pachatelé dopustit trestného činu obchodování s lidmi za účelem nucené práce a jiných forem vykořisťování.* Těto trestné činnosti se měli pachatelé na území České republiky dopouštět nejméně po dobu pěti měsíců.

Za zmínku stojí poznamenat, že při pracích na chřestových polích na pracovníky dohlíželi a pracovní pokyny udíleli samotní *obžalovaní či osoby, které byly s obžalovanými ve spojení.* V porovnání s prací v masokombinátu, kde pracovní pokyny udíleli zaměstnanci tohoto masokombinátu, byla tedy role a aktivita vlastníka chřestového pole, coby uživatele pracovní síly rumunských občanů, výrazně nižší.

Právní kvalifikace

Prvoinstanční soud uznal obžalované vinné z trestného činu obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování dle § 168 odst. 2 písm. e) a odst. 3 písm. a) trestního zákoníku. Soud se tedy neztotožnil s právní kvalifikací státní zástupkyně a v této souvislosti *nesprávně argumentoval tím, že se v daném případě nemůže jednat o výkon nucených prací,* a to z toho důvodu, *že se pracovníci v samotném prvopočátku nabídli k práci dobrovolně.* Tento výklad je neobyčejně zužující a je třeba jej *odmítnout.* Při úvaze nad tím, zda byli pracovníci podrobeni nucené práci či nikoliv, je totiž rozhodující skutečnost, zda byli pracovníci do práce pod pohrůzkou jakéhokoli trestu nuceni či nikoliv. Zda k tomuto

donucování dochází na počátku výkonu prací či v jejich průběhu, *není, při úvaze nad naplněním znaku nucené práce, rozhodující*. Velmi přesně však soud uvedl, že hlavní obžalovaný *nesplnil informační povinnost o nástupu občana Evropské unie k výkonu práce vůči příslušným úřadům práce – podle § 87 odst. 1 zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti*.

Odsuzující rozsudek krajského soudu však byl vrchním soudem, po podaném odvolání, *zrušen a celá věc byla vrácena soudu prvního stupně*. Vrchní soud vytkl prvoinstančnímu soudu zejména skutečnost, že se ve svém odůvodnění dostatečně nevypořádal s důkazy svědčícími ve prospěch obžalovaných, a dále neuvedl, jakými úvahami se při hodnocení důkazů řídil.

Vrchní soud dále zdůraznil, že k tomu, aby byl naplněn znak „užití k jiným formám vykořisťování“, *je podstatné ekonomické vykořisťování obětí*. V tomto směru prvoinstanční soud zavazuje k tomu, aby se v dalším jednání ve věci zaměřil právě na tuto stránku. Konkrétně uvádí, že je třeba se zaměřit a řádně vyhodnotit:

- smlouvy (*jednalo se o smlouvy o dílo*) mezi obchodními společnostmi obžalovaných jako zhotoviteli díla na straně jedné a příslušným masokombinátem, resp. vlastníkem chřestových polí jako objednateli díla na straně druhé,
- rozsah provedené práce,
- na fakturaci a vzájemné platby mezi společnostmi,
- účetní dokumentaci uvedených obchodních společností,
- na náklady, které byly obžalovanými vynaloženy,
- na vyplacené mzdy (části mezd) pracovníkům.

Vrchní soud se dále přiklonil k názoru prvoinstančního soudu, že se v daném případě nemůže jednat o výkon nucených prací. *Vrchní soud v této souvislosti odkazuje na již výše citovaný nálezn Ústavního soudu (sp. zn. Pl. ÚS 37/1993), dle kterého může jít o případ nucené práce pouze tehdy, jestliže jejich výkon představuje donucení administrativní povahy. Za nucené práce nelze v zásadě považovat ty, které vyplývají ze soukromoprávních vztahů*. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, tento výklad je bezdůvodně zužující a zároveň odporuje konceptu pozitivních závazků států při ochraně základních lidských práv, tak jak je interpretován Evropským soudem pro lidská práva.

Při opětovném projednávání věci doplnil krajský soud dokazování, při kterém se zaměřil na skutečnosti, jež mu byly vytýkány v usnesení vrchního soudu. Krajský soud si např. *vyžádal zprávu Českého statistického úřadu*, podle níž zjistil, že v předmetné době byla uváděna *průměrná hrubá měsíční mzda* (při zákonné pracovní době) pro podskupinu 6111 Pěstitelé polních plodin 15 715 Kč, pro podskupinu 9211 Pomocní nekvalifikovaní dělníci v zemědělství 15 499 Kč a pro podskupinu 9321 Pomocní nekvalifikovaní montážní a manipulační dělníci 16 581 Kč.

Krajský soud v odůvodnění rozsudku dále uvedl: „Podle § 2 zák. č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu činí částka životního minima jednotlivce měsíčně 3410 Kč. Pro posouzení dané trestní věci je *rozhodná výše životního minima v ČR* a nikoliv v Rumunsku. *Naopak nerozhodné je v dané kauze, jakým způsobem rumunští poškození žili ve svém domovském státu* (např. že ve svém domě někteří z nich neměli zavedenu elektři-

nu), na což ze strany obhajoby bylo upozorňováno a porovnáváno s ubytovnou ve Vojkovicích či pronajatých rodinných domech.“ K tomuto názoru je třeba jen doplnit, že *uvádění konkrétní výše životního minima v ČR, na níž se krajský soud odvolává, je nadbytečné*. Výše životního a existenčního minima je totiž rozhodující při úvaze nad tím, zda se osoba nenachází v hmotné nouzi a dále při zjišťování nároku na testované dávky státní sociální podpory. *Výši životního a existenčního minima tedy nelze brát v úvahu při posuzování, zda byla osoba pracovně vykořisťována či nikoliv*.

Krajskému soudu lze, ve světle *německých rozsudků*, vytknout to, že ačkoliv si zcela důvodně vyžádal zprávu Českého statistického úřadu o výši průměrné hrubé měsíční mzdy, *nikterak s tímto údajem v odůvodnění rozsudku dále nepracuje*. Krajský soud neprovedl např. výpočet průměrné hrubé mzdy, která měla být pracovníkům při dané pracovní době (v našem případě 12, resp. 18 hodin denně) vyplacena. S ohledem na výši průměrné mzdy dle zprávy Českého statistického úřadu a počtu odpracovaných hodin lze odhadnout, že by výše hrubé mzdy výrazně převyšovala částku 20 000 Kč. *Tato částka mohla být poté porovnána s částkou, která byla pracovníkům skutečně vyplacena (čistá mzda 800–2000 Kč za měsíc), kdy by však rovněž mělo být přihlíženo k poskytnutému ubytování a stravě*.

Na druhou stranu velmi pozitivně lze hodnotit odůvodnění krajského soudu ve vztahu k pojmům *tíseň a závislost*, ve které se pracovníci nacházeli. Soud uvedl následující: „poškození nesouhlasili s pracovními podmínkami a požadovali navrácení zadržených dokladů, protože chtěli odejít, V. D., M. Z., A. K., G. L. N., B. M. O. a J. I. některým z poškozených vyhrožovali (pozn. obžalovaní), že pokud se pokusí utéct nebo odejít, že *nedostanou jídlo nebo budou zbiti, budou jim spáleny doklady*, poškozenému L. S., že *bude zastřelen*, přičemž obžalovaný M. Z. fyzicky *napadl poškozené Z. C.*–lon za to, že chtěl odjet domů, a N. A.–C. za to, že pro bolesti zad odmítl jít pracovat, obžalovaní V. B. a V. D. chytily na útěku, vrátili zpět a *zabili dosud neustanovené rumunské občany*, kteří pracovali v masokombinátu, mezi poškozené úmyslně navozovali *atmosféru strachu* a nejistoty, využívali jejich *materiální tíseň*, neboť většina z nich přijela do České republiky pracovat, aby zajistila příjem své rodiny, využívali jejich neznalost českého jazyka a prostředí, kdy poškození se *stali závislými na zprostředkovatelích* a mnozí z nich neměli žádnou reálnou či přijatelnou možnost, než se podrobit jednání obžalovaných.“

I po opakovaném projednání věci soud uznal obžalované vinnými z trestného činu obchodování s lidmi dle § 232a odst. 2 písm. c), odst. 3 písm. a) starého trestního zákona a odsoudil je k trestu odnětí svobody v *délce pěti let*. Za zmínku stojí skutečnost, že na rozdíl od prvního projednávání případu posuzoval soud skutek obžalovaných dle starého trestního zákona. Soud tedy dospěl k závěru, že úprava obsažená v novém trestním zákoníku není nakonec pro obžalované příznivější, tudíž *není dán důvod posuzovat jejich jednání dle pozdějšího zákona*.

Spolu s trestem odnětí svobody byl obžalovaným uložen *trest propadnutí věci*, a to konkrétně dvou pistolí, kterých mělo být při vyhrožování pracovníkům užito. V této souvislosti lze klást otázku, z jakých důvodů nedošlo k zajištění a propadnutí výnosů z trestné činnosti? Podobně jako v případě Klacek neposuzoval soud zvlášť záměr pachatelů pracov-

ně vykořisťovat jiné osoby a realizaci tohoto záměru, dle soudu tedy nedošlo k souběhu trestného činu obchodování s lidmi s některým trestným činem dle obecných ustanovení.

Na závěr je zapotřebí jen doplnit, že trestní řízení v této věci probíhalo i na území Rumunska. Za trestný čin obchodování s lidmi a založení organizované zločinecké skupiny byli soudem *odsouzeni i rumunští spolupracovníci obžalovaných ukrajinských občanů*, a to konkrétně k trestu odnětí svobody v délce trvání od pěti let a dvou měsíců až šesti let. Soud odsouzeným též uložil povinnost nahradit poškozeným morální újmu.

Případ Kančí (Trestní příkazy okresního soudu v Chomutově sp. zn. 5T 33/2012 a sp. zn. 47T 74/2011)

Skutkový děj

V tomto případě byl obviněn majitel stavební společnosti, skutek měl spočívat v tom, že nejméně od března do října 2010 měl *minimálně tři sociálně slabé osoby nutit vykonávat zednické a pomocné práce na různých stavbách* (s osobami nebyla podepsána žádná písemná smlouva). V letních měsících měla pracovní doba trvat od 6–17 až 19 hod. a v podzimních měsících od 6–17 hod., s půlhodinovou až jednohodinovou přestávkou na jídlo. *Dělníkům byla vyplácena měsíční mzda ve výši 2000–6000 Kč, kdy jim od této částky byla navíc strhávána částka 2000 Kč za ubytování. Dělníci byli ubytováni v garáži obviněného.* Po skončení pracovní doby pracovali *rovněž na zahrádce* obviněného. Pachtatel neměl k provádění stavební činnosti či zednictví příslušné živnostenské oprávnění, disponoval pouze oprávněním k provádění zemních prací.

Právní kvalifikace

Usnesením okresního soudu byl obviněný vzat do vazby, kdy soudce odůvodnil své rozhodnutí mj. i tím, že obviněný je důvodně podezřelý ze spáchání trestného činu obchodování s lidmi dle § 168 (2) písm. e) trestního zákoníku. Proti danému usnesení byla obviněným podána stížnost.

Následným usnesením krajského soudu byl obviněný propuštěn z vazby. Krajský soud se v řízení o podané stížnosti neztotožnil s právní kvalifikací soudu nižšího stupně a uvedl, že uvedené jednání nenaplňuje všechny zákonné znaky skutkové podstaty dle § 168 (2) písm. e) nového trestního zákoníku. Zásadní výhrada směřovala proti údajnému naplnění znaku zneužití tísně. Krajský soud uvedl: „Je pravda, že svoji sociální situaci mohli poškození považovat za tíseň vyvolanou nepříznivými okolnostmi, *avšak nešlo o takový stav, který by poškozené zbavil volnosti v rozhodování.* Poškození měli možnost využít státní sociální sítě anebo sociální sítě neziskových organizací a jejich pomocí usilovat o zaměstnávání a o zajištění finančně únosného ubytování. Poškození nijak omezení v rozhodnutí požádat příslušný úřad o pomoc v hmotné nouzi, konkrétně např. o mimořádnou okamžitou pomoc, nebyli. *Poškození nebyli na obviněného odkázáni, mohli využít výše uvedených možností, anebo se kdykoliv mohli svobodně rozhodnout stát se bezdomovci a sdílet tak osud asi 57 000 lidí žijících v ČR (údaj ze sčítání obyvatel z roku 2001).*“

Odůvodnění krajského soudu lze označit za velmi nekvalifikované a je nutné jej zcela zásadně odmítnout. Pokud bychom totiž připustili argumentaci krajského soudu, stal by se znak tísň zcela prázdným a bezobsažným pojmem. Nelze též souhlasit s názorem, že rozhodnutí stát se bezdomovcem je za každé situace rozhodnutím zcela svobodným. K tomu je nutné doplnit, že k naplnění znaku tísň není nutné, aby byla osoba volnosti rozhodování zbavena, nýbrž postačuje, pokud je ve volnosti rozhodování omezena.

V probíhajícím trestním řízení byl poté skutek obviněného překvalifikován na trestný čin útisku dle § 177 trestního zákoníku. Dle informací ministerstva vnitra orgány činné v trestním řízení přikročily k překvalifikování skutku obviněného z toho důvodu, že dle jejich názorů nebyl naplněn znak samotného obchodování – *nejednalo se o trojstranný vztah*. K výše uvedenému je však zapotřebí doplnit, že vykořisťování pracovníci nevykonávali práce jen na zahradě odsouzeného, nýbrž vystupovali též jako zaměstnanci odsouzeného, který jim zajišťoval práci na nejrůznějších stavbách, kdy tyto práce byly vykonávány na základě smlouvy o dílo mezi odsouzeným a třetími osobami. V duchu případu Spargel lze poté dojít k závěru, že při posuzování toho, zda lze objednatelé díla vnímat jako uživatele pracovní síly vykořisťujících pracovníků, není zcela podstatná aktivita a role těchto osob – zda udílely pracovní pokyny a organizovaly práci či nikoliv.

Obviněný byl na základě trestního příkazu vydaného okresním soudem následně uznán vinným z *trestného činu útisku*, kdy podstatným znakem tohoto trestného činu je i „zneužití tísň“. Soudce, jenž trestní příkaz vydal, se tedy neztotožnil s názorem krajského soudu a jednání pachatele kvalifikoval jako zneužití tísň. Pro účely analýzy je jen na škodu, že vydaný trestní příkaz nabyl právní moci, a skutek tak nebyl projednán v hlavním líčení. Trestní příkaz je totiž druh rozhodnutí, který postrádá odůvodnění.

V trestním příkazu, kterým byl obviněný uznán vinným z trestného činu útisku, soudce uvedl: „nejméně v době od března 2010 do 25. 10. 2010 ve Vilémově, okres Chomutov, a na dalších místech v okrese Chomutov, využíval tíživé osobní a finanční situace nejméně P. B., G. S., od června 2010 také J. S. a v době od června do poloviny srpna 2010 I. G., kteří všichni neměli stálé bydliště a byli bez jakýchkoliv příjmů, poskytoval jim ubytování v garáži u svého domu ve Vilémově, za které vyžadoval nepřiměřeně vysoké nájemné, a pod pohrůžkou ztráty ubytování a práce nutil tyto osoby vykonávat zednické a pomocné práce na různých stavbách v okrese Chomutov po nepřiměřeně dlouhou pracovní dobu bez odpovídajících přestávek v práci za nepřiměřeně nízkou mzdu, z níž jim strhával úhradu za ubytování a po pracovní době je ještě nutil pracovat na zahradě u svého domu.“

Trestním příkazem byl obžalovanému uložen trest tři měsíce odnětí svobody, s podmíněným odkladem na zkušební dobu osmnácti měsíců. Tento trestní příkaz nabyl právní moci, nicméně po pár měsících došlo k jeho zrušení, jelikož byl pachatel za své jednání následně v jiném řízení uznán vinným i z trestného činu neoprávněného podnikání. *Za souběh těchto dvou trestných činů byl pachateli vyměřen trest jedenácti měsíců s podmíněným odkladem na zkušební dobu dvou let.*

Při porovnání daného případu s případem Spargel či Klacek lze tedy dojít k závěru, že ve skutkově podobných případech došlo ke zcela neodůvodněným rozdílům v právní

kvalifikaci, a tím přirozeně i k neodůvodněným rozdílům při ukládání trestů. Na druhou stranu je však nutné podotknout, že případ Kančí je v porovnání s případy Spargel či Klacsek svou povahou méně závažný (rozdíl v počtu obětí a použití násilí), což by bylo soudem zohledněno při ukládání trestu.

5. ZÁVĚR: NÁVRHY ŘEŠENÍ SITUACE V ČESKÉ REPUBLICE

V této části kapitola přichází jak s legislativními, tak nelegislativními návrhy, které by měly napomoci efektivnějšímu potírání obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování v České republice.

1) Skutkovou podstatu obchodování s lidmi vykládat extenzivně nebo upravit nový trestný čin pracovního vykořisťování.

Jak je z provedené analýzy patrné, zavádí česká trestněprávní úprava ničím *neodůvodněné rozdíly mezi postihem osoby obchodníka*, jenž je trestně odpovědný za trestný čin obchodování s lidmi, a *osoby vykořisťovatele*, kterého lze postihovat dle obecných ustanovení – např. trestné činy zbavení osobní svobody, vydírání či útlak. Tyto rozdíly jsou dány výší trestní sazby stanovené pro trestný čin obchodování s lidmi na straně jedné a výší trestní sazby stanovené pro uvedené trestné činy na straně druhé. Rozdíly jsou zvláště viditelné v případech „méně závažnějších“ forem pracovního vykořisťování – nucené práce a jiné formy vykořisťování, na rozdíl od těch „nejzávažnějších“ forem pracovního vykořisťování – otroctví a nevolnictví.

Z analyzovaných českých rozsudků je však rovněž patrné, že *tyto neodůvodněné rozdíly se doposud v praxi při postihu osoby obchodníka a osoby vykořisťovatele neprojevíly*, a to z toho důvodu, že nebyly v České republice zaznamenány případy obchodu s lidmi dle schématu č. 4, tedy případy, kdyby osoba obchodníka byla osobou odlišnou od osoby vykořisťovatele.

Nedostatečná česká úprava samotného procesu vykořisťování se však plně projevuje v těch případech, kdy orgány činné v trestním řízení nedovodí trojstranný vztah – jedna ze základních podmínek české úpravy obchodování s lidmi. Jak však z analyzovaných rozsudků Spargel a Kančí vyplývá, *může být hranice k učinění závěru, zda se v konkrétním případě jedná o trojstranný vztah či nikoliv, velmi tenká*. V kontextu prozkoumaných možností evropských úprav se nabízejí následující varianty.

Varianta č. 1 – Po vzoru nizozemské, belgické či bulharské úpravy přejít k extenzivnímu výkladu (dle schématu č. 3)

Za trestný čin obchodování s lidmi bude trestně odpovědná i osoba, která je přímým uživatelem pracovní síly vykořisťované osoby, a to i v případech, *kdy nelze dovodit prvky obchodování – trojstranný vztah*. K tomu, aby mohla Česká republika přejít k tomuto výkladu, je nutné upravit znak „aby ho bylo jiným užito“. Zároveň s touto úpravou by bylo vhodné

přeformulovat obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. Jak již bylo uvedeno výše, rozlišování mezi „užitím k pohlavnímu styku“ (dle § 168 odst. 1 a 2 trestního zákoníku) a „užitím k prostituci“ (dle § 168 odst. 3 trestního zákoníku) přináší řadu nejasností. *Pouhé odstranění slova „jiným“ bez jakékoliv další úpravy by tyto nejasnosti dále prohloubilo (překrývání s trestným činem svádění k pohlavnímu styku dle § 202 trestního zákoníku).* Vhodné je jen poznamenat, že rozlišování mezi „užitím k pohlavnímu styku“ a „užitím k prostituci“ jde nad rámec závazků, které pro Českou republiku plynou z evropských a mezinárodních dokumentů, jež se k problematice sexuálního vykořisťování vztahují.

Při uplatňování extenzivního výkladu se též nabízí otázka, zdali je smysluplné i nadále *rozlišovat mezi záměrem pachatele osobu vykořisťovat a samotným vykořisťováním*, tak jak k tomu vybízí např. důvodová zpráva k trestnímu zákoníku. Jak totiž z analyzovaných českých rozsudků vyplývá, orgány činné v trestním řízení *tyto dvě roviny nijak neodlišují* ani za současného pojetí obchodování s lidmi jako trojstranného vztahu. Tento přístup zcela jistě vyplývá i ze v současné době pachateli používaného modu operandi (schéma č. 2), kdy role obchodníka a vykořisťovatele je spojena v jedné osobě a na procesu obchodování je zainteresována zcela bez své vůle osoba třetí (uživatel pracovní síly). Rozlišování mezi záměrem pachatele osobu vykořisťovat a samotným vykořisťováním se proto jeví jako vhodné v těch případech, kdy pachatelé využívají postupu uvedeného ve schématu č. 1, resp. č. 4, tedy postupu, kdy dochází k personálnímu oddělení osoby obchodníka a osoby vykořisťovatele. Podle analyzovaných rozsudků však *takový postup nebyl v České republice ani v zahraničí při obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování doposud využit.* Z tohoto důvodu se rozlišování záměru pachatele od samotného vykořisťování jeví spíše jako umělá právní konstrukce, která již plně neodpovídá způsobu páčání trestného činu obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Postupu dle schématu č. 1, resp. č. 4, bylo využíváno zejména v případech sexuálního vykořisťování, kdy obchodník sexuálně vykořisťovanou osobu „prodal“ majiteli nočního klubu, tímto prodejem poté ztratil nad obchodovanou osobou moc.

Na závěr je třeba jen připomenout, že extenzivního výkladu obchodování s lidmi bylo v České republice použito již v roce 2008 v *případě Hnutí grálu*, šlo však o doposud jediný případ, kdy orgány činné v trestním řízení tento výklad připustily. Na základě rozsudků ESLP *Siliadin proti Francii* a *C.N. proti Velké Británii* se lze též oprávněně domnívat, že extenzivní výklad obchodování s lidmi je plně v souladu s čl. 4 EÚLP. Z uvedených rozsudků totiž nevyplývá, že by státy měly mít ve svých úpravách výslovně zakotveny trestné činy otroctví nebo nucené práce atd.

Varianta č. 2 – Zavedení nové skutkové podstaty, která bude adekvátně postihovat proces samotného vykořisťování.

Nová skutková podstata by mohla být upravena následovně:

Zvláštní část trestního zákoníku – Hlava II

(1) Kdo jiného drží v otroctví nebo nevolnictví, bude potrestán trestem odnětí svobody (*trestní sazba – dvě léta až deset let – věc diskuse*).

(2) Kdo jiného využívá k nucené práci nebo k jiným formám vykořisťování (praktiky podobné otroctví), bude potrestán trestem odnětí svobody (*trestní sazba – šest měsíců až osm let – věc diskuse*).

(3) Kvalifikované skutkové podstaty (*věc diskuse*).

I při této variantě je na zvážení, zda by nemělo rovněž dojít k úpravě znaku „aby ho bylo jiným užito“ a zároveň k přeformulování sexuálního vykořisťování jako v předchozí variantě. Jak ze schématu č. 4 vyplývá, je za trestný čin obchodování s lidmi trestně odpovědná pouze osoba prodávajícího. Klade se tedy otázka, zda by za tento trestný čin neměl být trestně odpovědný i „kupující“, jako ten, který je účastníkem „obchodního vztahu“. V případě, kdyby došlo k realizaci vykořisťování, byl by „kupující“ navíc trestně odpovědný za trestný čin pracovního vykořisťování (viz schéma č. 1).

Další otázka, kterou je u této varianty nutné zodpovědět, je, jak by mělo být právně kvalifikováno jednání, kdy role obchodníka a vykořisťovatele jsou spojeny v jedné osobě a na procesu obchodování se jako uživatel pracovní síly zcela nevědomě podílí třetí osoba (schéma č. 2). Měli by být pachatelé odpovědní za trestný čin obchodování s lidmi v souběhu s trestným činem pracovního vykořisťování nebo by se mělo jejich jednání posuzovat pouze jako trestný čin pracovního vykořisťování, s tím že se v tomto případě o obchod nejedná, a to např. z toho důvodu, že si třetí osoba (uživatel pracovní síly) není vědoma své účasti na obchodování s lidmi?

Při formulování odpovědi na uvedené otázky však nelze zapomínat na to, co již bylo uvedeno u předchozí varianty – rozlišování *mezi záměrem pachatele jinou osobu vykořisťovat a samotným vykořisťováním se na základě analyzovaných rozsudků jeví jako umělý právní konstrukt, který za současného způsobu páchaní trestné činu obchodování s lidmi, zvláště pak za účelem pracovního vykořisťování, již nenachází uplatnění. Z výše uvedených důvodů se autor analýzy kloní k variantě č. 1.*

2) *Při výkladu pojmu nucené práce a jiné formy vykořisťování je možné se inspirovat výkladem nizozemského generálního prokurátora, který byl použit v případě Čínská horečka.*

I přes existenci definic nucené práce a jiných forem vykořisťování se Česká republika potýká s obtížemi při výkladu a aplikaci těchto pojmů. Tato skutečnost je zapříčiněna mimo jiné i tím, že orgány činné v trestním řízení, ale i odborná veřejnost často odkazují na nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 37/1993 (uveřejněný pod číslem 86/1994 Sb.), ve kterém soud dospěl k závěru, že *za nucené práce a služby nelze v zásadě považovat ty, jež vyplývají z občanskoprávních závazků upravených občanským zákoníkem a dalšími sou-*

kromoprávními předpisy. V duchu tohoto nálezu jsou poté činnosti spadající pod pojem „jiné formy vykořisťování“ chápány jako ty činnosti, které jsou svým charakterem stejně závažné jako nucené práce, jež jsou spojovány s fyzickým omezením na osobní svobodě.

Za nedostatek lze považovat i to, že česká trestněprávní úprava a nauka nikterak nepracuje s pojmem *praktiky podobné otroctví*, s pojmem, jenž je obsažen v mezinárodních a evropských dokumentech upravujících problematiku obchodování s lidmi. Jak již bylo uvedeno výše, praktiky podobné otroctví zcela jistě spadají i pod český pojem „jiné formy vykořisťování“.

Z uvedených důvodů by se Česká republika mohla inspirovat výkladem pojmů „nucené práce“ a „praktik podobných otroctví“, tak jej podal nizozemský generální prokurátor v případě Čínská horeca. Generální prokurátor spojuje pojem „nucené práce“ (spolu s pojmy „otroctví“ a „nevolnictví“) s vysokou (extrémní) formou nesvobody, kdy je únik vykořisťované osoby z této situace fakticky nemožný. O naplnění této podmínky lze tedy reálně uvažovat za situace, kdy pachatel užívá vůči pracovníkovi násilí, hrozby násilí či jiné těžké újmy, a to vše za účelem přinucení osoby k výkonu práce. Pracovní podmínky (např. vyšší mzdy), kterým byl pracovník podroben, není poté zapotřebí dále zkoumat.

K naplnění pojmu „praktiky podobné otroctví“ poté není extrémní forma nesvobody nezbytným znakem. Praktiky podobné otroctví jsou totiž na rozdíl od nucené práce (otroctví či nevolnictví) *dvoupólovým* (dvousložkovým) pojmem, kdy *prvním* pólem je závislost pracovníka a míra nesvobody, se kterou je pracovní činnost spojena, a *pólem druhým* jsou špatné pracovní podmínky a ekonomický výtěžek, který zaměstnavatel na úkor vykořisťovaných získává („ekonomické vykořisťování“). Míra nesvobody, jež vykořisťovaný pracovník zažívá, nevyplývá tedy z fyzického omezení na svobodě, ale ze subtilních forem donucení, jež jsou vůči pracovníkovi ze strany pachatele uplatňovány – nevyplácení mzdy, využívání zranitelného postavení, které může vyplývat např. z pobytu v cizí zemi, neznalosti jazyka. Generální prokurátor při výkladu pojmu „praktiky podobné otroctví“ hovoří též o spojených nádobách – *čím je větší nesvoboda, tím méně je důležitý ekonomický výtěžek*.

Pojmy „nucené práce“ a „praktiky podobné otroctví“ nejsou rovněž nikterak vázány na skutečnost, zda vykořisťování vyplývá ze soukromoprávních vztahů či nikoliv.

Dvoupólové pojetí pojmu „praktik podobných otroctví“ *pomáhá stanovit i hranici* mezi trestním postihem pracovního vykořisťování na straně jedné a „pouhým“ porušováním pracovněprávních předpisů na straně druhé. Dle výkladu generálního prokurátora totiž *situaci, kdy není pracovníkovi vyplácena mzda, nebude možné posoudit jako pracovní vykořisťování, pokud zároveň nebude zaměstnanec vystaven špatným pracovním podmínkám (a naopak)*. Mimoto tento výklad napomáhá i k tomu, aby orgány činné v trestním řízení vnímaly problematiku pracovního vykořisťování *komplexně*, nemělo by poté docházet k případům, kdy bude jednání pachatelů rozkouskováno do několika skutků, či k tomu, aby bylo jednání pachatelů kvalifikováno jako série méně závažných porušení zákona, jež jsou z pohledu trestního práva irelevantní (viz případ Stromkaří a Mlékárna).

Při vyvozování *špatných pracovních podmínek* lze zcela jistě vycházet – z délky pracovní doby, dodržování přestávek v práci a doby odpočinku, z odvádění zdravotního a sociálního pojištění za zaměstnance, z dodržování předpisů o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci, rovněž je nutné přihlídnout k povaze a druhu vykonávané práce, ubytovacím a stravovacím podmínkám.

Při výkladu pojmu „nucené práce“ by se rovněž nemělo zapomínat na to, že součástí tohoto pojmu je dle požadavků *Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU* z 5. 4. 2011 o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí i pojem „žebření“.

Svým výkladem otroctví, nevolnictví, nucené práce a praktik podobných otroctví se generální prokurátor sice nepřímou, za to však poměrně výrazně vymezil i vůči indikátorům *nucené práce*, jež vypracovala MOP a se kterými mj. pracuje i ESLP. V porovnání s výkladem generálního prokurátora je totiž pojetí *nucené práce*, tak jak jej chápe MOP, širší.

Při výkladu pojmu „nucené práce“ MOP vychází z Úmluvy o nucené práci z roku 1930, která za nucenou či povinnou práci považuje „každou práci či službu, která je vyžadována pod hrozbou jakéhokoli trestu a ke které se dotyčná osoba nenabídla dobrovolně“. Podstatnými znaky nucené práce jsou tedy *nedobrovolnost* a *hrozba trestu*. Dle indikátorů MOP je za hrozbu trestu a zároveň i za nedobrovolnost považována skutečnost, kdy je pracovníkům zadržována mzda nebo kdy není mzda pracovníkům vyplácena v plné výši. Tuto skutečnost naopak generální prokurátor považuje za součást pojmu „praktiky podobné otroctví“.

Extenzivní pojetí nucené práce je dále patrné i ze skutečnosti, že za znak nedobrovolnosti, dle indikátorů MOP, je možno považovat i situaci, kdy je osoba prodána do vlastnictví jiného. Jak již bylo výše uvedeno, je situace, kdy je osoba redukována na pouhý předmět vlastnických vztahů, i dle judikatury ESLP považována za stav otroctví.

3) *Při dovozování stavu pracovního vykořisťování (jiných forem vykořisťování) se jeví jako vhodné, aby orgány činné v trestním řízení více pracovaly s výší průměrné/zaručené/obvyklé mzdy.*

Z analyzovaných evropských rozsudků vyplývá, že zejména německé soudy při dovozování stavu pracovního vykořisťování pečlivě pracují s výší minimální mzdy, která je pro dané odvětví stanovena, a výší mzdy, na kterou vzniklo vykořisťováním osobám dle odpracovaných hodin právo. Tuto částku poté porovnávají s výší částky, kterou pachatelé vykořisťovaným osobám skutečně vyplátili či přiznali, kdy je nutné rovněž přihlídnout k poskytnutému ubytování a stravě.

V podmínkách České republiky by orgány činné v trestním řízení mohly využívat institutu tzv. *zaručené mzdy*, která upravuje minimální mzdu dle náročnosti a složitosti práce. Výše zaručené mzdy je upravena v *nařízení vlády č. 567/2006 Sb., o minimální mzdě a o nejnižších úrovních zaručené mzdy*. Rovněž by bylo možné vycházet z *průměrné mzdy*, kdy lze využít spolupráce s Českým statistickým úřadem. Průměrná mzda se však zcela jis-

tě bude v jednotlivých regionech lišit. Z těchto důvodů rovněž do úvahy připadá stanovení mzdy *obvyklé*, tedy mzdy obvyklé v daném místě a čase.

Přístup německých soudů lze jistě doporučit i České republice, a to zejména z důvodů lepší *uchopitelnosti* problematiky pracovního vykořisťování. Osvojení tohoto přístupu by zcela jistě mohlo vést i ke *zvýšení kvality odůvodnění* rozsudků českých soudů.

4) *Pachatel může využívat tísně či závislosti oběti a naplnit tak znaky skutkové podstaty obchodování s lidmi i v případech, kdy se samotná osoba jako oběť necítí.*

Jak je patrné z analyzovaných rozsudků, pojmy „zranitelné postavení“ či „bezmoc“ jsou v jednotlivých zemích pojímány více méně jako *objektivní kategorie*. Při výkladu těchto pojmů jsou pro soudy relevantní zejména tyto skutečnosti – neznalost jazyka, nedostatek finančních prostředků, nedostatečná strava a ubytování, míra hlídání oběti ze strany pachatele atd.

5) *Podat výklad pojmu „zvlášť vykořisťující pracovní podmínky“, jenž je obsažen v úpravě trestného činu neoprávněného zaměstnávání cizinců dle § 342 trestního zákoníku.*

Skutková podstata neoprávněného zaměstnávání cizinců nově obsahuje pojem zaměstnávání za „zvlášť vykořisťujících pracovních podmínek“. Implementovaná směrnice k tomuto pojmu uvádí, že se jedná mj. i o pracovní podmínky, *které jsou v rozporu s lidskou důstojností*. Trestný čin neoprávněného zaměstnávání cizinců je však upraven v Hlavě X – trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, jeho primárním objektem je zájem na zabránění nelegální migrace a ochrana pracovního trhu. Nabízí se tedy otázka, jak lze pojem „zvlášť vykořisťující pracovní podmínky“ vykládat a jaký je vztah tohoto pojmu k pojmům nucené práce a jiné formy vykořisťování.

STRATEGICKÉ ZASTUPOVÁNÍ: OD TEORIE K PRAXI

Petra Kutálková, Dana Pluhařová, Tereza Šimonová, Lucie Otáhalová

Abstrakt

Kapitola se zabývá teoretickými a praktickými aspekty strategického zastupování. Věnuje se širokému spektru teoretických konceptů i zkušenostem jednotlivých aktérů a akterek z oblasti advocacy, sociální práce, orgánů činných v trestním řízení i klientely organizace La Strada Česká republika, o.p.s. Sleduje nejen teoretické ukotvení strategického vedení sporů a legislativní rámce strategického zastupování, ale také praktické aplikace metody v oblasti zastupování obchodovaných a vykořisťovaných osob. Nabízí řadu konkrétních návodů a doporučení, jak strategické zastupování zavádět do prostředí organizace.

1. ÚVOD

Cílem tohoto textu je představit metodu strategického zastupování, a to v teoretické i praktické rovině. Strategické zastupování je metodou, která je inspirativní nejen pro nevládní organizace, jež pracují s marginalizovanými a zranitelnými skupinami. Naším záměrem je tuto metodu podrobněji představit a dále popsat její aplikaci v praxi nevládní organizace. Obchodované a vykořisťované osoby patří k ohroženým skupinám, jež dlouhodobě narážejí v mnoha oblastech na legislativní, implementační i odborné limity různých složek systému, který by jim měl zajišťovat přístup ke spravedlnosti. S problémy se také potýkají pracovníci a pracovnice nevládní organizace La Strada Česká republika, o.p.s, která poskytuje sociální služby této různorodé skupině klientely. Podobným potížím čelí také advokáti a advokátky, kteří obchodované osoby zastupují, a v mnoha případech i orgány činné v trestním řízení. Řešení můžeme hledat buď v individuální rovině, nebo v usilování o společenskou změnu.

Tato kapitola se zabývá teoretickými a praktickými aspekty strategického zastupování. Usiluje o hlubší porozumění tomu, jak metoda funguje, jaké má přínosy a případná úskalí, a to na příkladu práce v organizaci La Strada. Přináší pohledy aktérů a akterek, kteří se na implementaci strategického zastupování přímo podílejí – jde o klienty a klientky organizace, sociální pracovnice a zmocněnce a zmocněnkyně. Kapitola je určena především pracovníkům a pracovnícím pomáhajících profesí. Shrnuje nejnovější *informace a poznatky z teoretické oblasti strategického zastupování, vychází z nabytých zkušeností, jak strategické zastupování do praxe zavádět*. Jinak řečeno, čtenář zde najde popsané „procesní aspekty“ strategického zastupování. S ohledem na skutečnost, že literatury z oblasti aplikace *advocacy/lobby* v oblasti lidských práv je poměrně široká paleta, při představování

metody strategického zastupování jsme se soustředili zejména na oblast praktické spolupráce v rámci „podpůrného“ systému pro klientelu, tedy zejména spolupráce advokátů a advokátek a sociálních pracovníků. Tyto jsou pak zasazeny do specifického rámce, který je dán strategickou úrovní této spolupráce.

Kapitola čtenářům a čtenářkám v úvodu představuje *metodologii*, jež dokládá, jak jsme ke svým zjištěním a zkušenostem dospěli. *Legislativní rámce* jsou v podstatě jakýmsi „hracím polem“, kde se strategické zastupování jako multidisciplinární koncept, pohybující se na pomezí práva, sociální práce a politiky, odehrává.

I když se může na první pohled zdát, že trestní právo dává vyčerpávající odpovědi jak na problémy v procesní oblasti, tak i na problémy uplatňování definice obchodování s lidmi v praxi, není tomu tak. V další části se proto více věnujeme vybraným „obsahovým“ *problémům strategického zastupování, a to jak v procesní, tak i hmotněprávní oblasti trestního práva*. Text shrnuje zkušenosti a doporučení pro praxi ze strany zmocněnců a zmocněnkyň, kteří pracovali na konkrétních kauzách, a zástupců i zástupkyň orgánů činných v trestním řízení. K důležitým tématům patří oblast zastupování poškozeného, spolupráce zmocněnce či zmocněnkyne s konkrétním člověkem, problematika odškodnění a vybrané aspekty uplatnění definice trestného činu obchodování s lidmi.

2. METODOLOGIE

Text se zabývá jak teoretickými, tak i praktickými aspekty strategického zastupování, pokrývá několik hlavních témat – od teoretických konceptů popsaných v odborných pramenech až po empirické zkušenosti aktérů a akterek s praxí strategického zastupování. Hlavním cílem celé stati je představení metody strategického zastupování v teoretické i praktické rovině a nabídnutí konkrétních podnětů a doporučení pro její zavádění do praxe. K dosažení stanoveného cíle proto využíváme různých výzkumných metod a technik.

Konceptuální rámce strategického zastupování jsou deskriptivní částí textu, která vychází ze sekundárních informačních zdrojů (internetové zdroje, vlastní archiv). Především šlo o manuály pro aplikaci metody, popř. též powerpointové prezentace, jež vznikly za edukačním účelem. Pasáž věnovaná právní úpravě popisuje právní prostředí, ve kterém se strategické zastupování odehrává.

Reflexe strategického zastupování v současné praxi také využívá sekundární analýzy informací a kvalitativních rozhovorů.²⁰ Část věnovaná praxi organizace La Strada se opírá o informace z vyprávění pracovníků a pracovník organizace (Ochrana, 2009). Perspektiva sociálních pracovníků a klientely vychází z interní evaluace organizace, individuálních rozhovorů a ohniskové skupiny. Interní evaluace z konce roku 2011 vyhodnocovala práci s klientelou organizace a to na základě studia sekundárních materiálů a skupinového rozhovoru týmu sociálních pracovníků a pracovník. Vedle toho proběhly doplňující individuální rozhovory s klientelou obchodovanou mimo oblast sexbyznysu. Rozhovory byly vedeny

na základě informovaného souhlasu klienta či klientky, některé rozhovory byly nahrávány, z některých byly pořízeny záznamy klíčových myšlenek. Šlo celkem o osm rozhovorů.

Další použitou metodou byly ohniskové skupiny. Jejich cílem bylo shromáždit údaje prostřednictvím skupinové interakce vzniklé v debatě na téma určené výzkumníci. Předností této metody je dle Morgana (2001) schopnost získat velké množství údajů, které se týká zkoumaného tématu. Skutečnost, že skupina je řízena výzkumným zájmem, může být též nevýhodou – může mít např. oproti zúčastněnému pozorování za následek menší míru přirozenosti. Naopak předností je skupinová interakce pomáhající při generování údajů a umožňující srovnávání zkušeností účastníků a účastnic rozhovoru (Miovský, 2006; Barbour, 2011). První moderované ohniskové skupiny se účastnily stávající sociální pracovníce, které jsou zodpovědné za spolupráci s klientelou a advokátními kancelářemi, pracovníce v sociálních službách, které působí zejména v azylovém bytě, i pracovníce organizace, které se tématu věnovaly v minulých letech. Skupinu obohatily na vlastní žádost právničky z analytického oddělení organizace. Cílem bylo sesbírat ilustrativní poklady a názory z praxe a formulovat doporučení pro další organizace, jež by chtěly v budoucnu realizovat strategické zastupování. Použitou metodologii obohatily kooperativní metody užívané při zavádění standardů kvality v sociálních službách (Kostečka–Pektor–Ghayyadová, 2008).

Mezi účastníky a účastnice druhé ohniskové skupiny, která se konala na sklonku roku 2011, patřili zmocněnci a zmocněnkyně spolupracující s organizací La Strada, zástupci a zástupkyně z Policie České republiky, státních zastupitelství a či z oblasti sociální práce.²¹ Z této skupiny vzešlo několik doporučení, mezi nimiž bylo i to, aby se uskutečnilo další podobné setkání, na jehož přípravě by se účastnil někdo z týmu zmocněnců/zmocněnkýň. Přípravná skupina tvořená kromě autorek a moderátora také dvěma advokátkami a advokátem, dala vzniknout formátu druhého setkání, které neslo pracovní název „výzkumně vzdělávací“. Skupinové setkání, jež se uskutečnilo v prosinci 2012, bylo koncipováno jako tři provázané diskusní bloky, které byly uvedeny dvěma krátkými příspěvky z praxe či teorie a po té následovala řízená diskuse k tématu. Kromě zmocněnců a zmocněnkýň a sociální pracovníce a právničky organizace diskusní skupiny tvořili také přednášející z ostatních bloků (v praxi soudci, státní zástupkyně, advokát a právní teoretik). Výběr diskutujících se řídil kritériem, kterým byla praktická zkušenost s tématem, tedy především při zastupování poškozených či práce jako orgán činný v trestním řízení.²² Diskutující skupinu doplňovali přednášející z ostatních bloků, tedy soudci, státní zástupkyně apod. Výhodou tohoto formátu bylo, že generoval nová témata, ke kterým se mohli zmocněnci a zmocněnkyně z prvního setkání připojit.²³

Z hodnocení ohniskových skupin vyplynulo, že účastníci a účastnice oceňovali především multidisciplinaritu setkání. Setkání byla formátem, který není v trestní justici obvyklý. V praxi se setkávají státní zástupci a zástupkyně a soudci a soudkyně při vzdělávacích seminářích a kurzech na Justiční akademii, chybí však účast advokátů a advokátek. Podobná je situace při vzdělávání policie. Též setkání, která by podporovala rozvoj dovedností a znalostí potřebných pro výkon pozice zmocněnce či zmocněnkyně poškozeného, absentují. V tomto ohledu ohniskové skupiny poukázaly na potřebu vzájemného setkávání různých

aktérů. Původní víceméně výzkumná intence setkání byla tedy významně doplněna o prvek sdílení zkušeností (což je u ohniskových skupin běžné), ale také obohacena o vzdělávací rozměr. Je proto otázkou, zda do budoucna neorientovat podobná setkávání spíše na vzdělávání (a tedy umožnit účast např. většímu počtu osob), či na sdílení zkušeností pro uzavřenější skupinu a připravit např., jak bylo navrhováno, kazuistický seminář, který umožňuje hlubší prozkoumání a sdílení zkušeností z praxe.

Je důležité zmínit, že do výsledné interpretace dat se promítá praktická orientace a zkušenosti autorek. Neopominutelná je naše zakotvenost v prostředí nevládní organizace, jejíž hodnotový rámec měl rovněž vliv na výslednou podobu textu.²⁴ Naše pozice je občansky angažovaná a nemá ambici konkurovat akademickému diskurzu, orientuje se na konkrétní cíle a úspěch v praxi (Šmausová, 2008: 13). Z metodologického hlediska lze důraz na praktickou orientaci zařadit do akčního výzkumu (Hendl, 2005).

Samotný přístup ke shromažďování a vyhodnocování dat je ovlivněn interpretativními přístupy k výzkumu (Yanow, 2000; Schwartz-Shea–Yanow, 2012; Ochrana, 2009), a to především v oblasti důrazu kladeného na porozumění sociálním jevům a konceptům tak, jak jim rozumějí sami aktéři a aktérky, kontextualizaci sdělovaných poznatků a reflexi pozice sebe sama jako člověka, jenž situaci zkoumá a zároveň je jí účasten.

3. KONCEPT STRATEGICKÉHO ZASTUPOVÁNÍ

Strategické zastupování je cílenou, rozsáhlou a komplexní činností, která vyžaduje orientaci v teoretických východiscích proto, aby ti/ty, kteří tuto činnost plánují a uskutečňují, dokázali/y zvolit vhodnou variantu, která nejlépe odpovídá potřebám konkrétní situace. Znalost teoretických východisek a rámců je předpokladem pro úspěšné vedení sporů. Důležitá je rovněž praxe a nabyté zkušenosti organizací a jejich pracovníků a pracovníc, kteří se strategickým zastupováním zabývají.

3.1 TEORIE STRATEGICKÉHO VEDENÍ SPORŮ

Strategické vedení sporů (*strategic litigation*), někdy označované jako „*testcase*“, tvoří koncept, který v evropském kontextu rozpracovávají zejména nevládní organizace zabývající se právy marginalizovaných skupin. Strategickému vedením sporů se věnují autoři ve Spojených státech amerických, kdy popisují konkrétní kazuistiky právních případů (Koppelman, 2008; Jones, 2004), výjimečně jsou popsány kazuistiky litigace u Evropského soudu pro lidská práva (Solvang, 2008).²⁵ V českém jazyce existuje publikace *Strategické vedení soudních sporů o rasové diskriminaci v Evropě – od principů k praxi: příručka k teorii a praxi strategického vedení soudních sporů se zvláštním zaměřením na rasovou směrnicí ES* (Interights, 2006), podle které používáme termín „strategické vedení sporů“ jako nejobecnější označení činností souvisejících se zastupováním klientely a souvisejících

politických aktivit. U jiných termínů označujících obdobné aktivity vždy vysvětlujeme důvod použití odlišné terminologie.

Strategické vedení sporů se uplatňuje zejména v těch *oblastech, které volají po společenské změně* – např. práva osob z LGBT komunit, dětská práva, diskriminační spory, environmentální kauzy apod. Bez nadsázky lze tvrdit, že co organizace, to jiná definice strategického vedení sporů (Smith, 2003). Přesto existují alespoň některé společné znaky – strategické vedení sporů lze chápat jako *součást právní praxe, která usiluje o společenskou změnu prostřednictvím právního zastupování ve vybraných případech. Nehledí pouze na prospěch těch, kterých se bezprostředně týká, ale usiluje o širší dopad na společnost či komunitu. Strategické vedení sporů bývá součástí širších advokačních kampaní vedených ve prospěch tématu, jež je považováno občanskou společností za veřejný zájem. Jedná se o úsilí, ve kterém se zpravidla spojují síly nevládních organizací a advokátních kancelářů či specializovaných právních organizací* (Geary, 2009; Interights, 2006; ILGA – EUROPE, rok neuveden; Smith, 2003; Rekosh, 2003). Jak poznamenává Geary, „strategická litigace je mnohem více než jen samotné přinesení případu před soud“ (Geary, 2009: 6).

Při strategickém vedení sporů může být kladen důraz na různé aspekty této činnosti. Některé organizace u vymezení strategického vedení sporů zdůrazňují především právní aspekt, např. Smith (2003) vyjmenovává, o která rozhodnutí soudů usilují organizace při vedení případů nejčastěji. Dle Smithe jsou to ty, které umožní: a) vyjasnit dosud nevyzkoušené právní otázky, b) potvrdit nebo zpochybnit existující výklad zákona či c) nabourat zažitou praxi. Většina autorek a autorů však klade důraz nejen na vyjasnění právního řádu a podporu právního státu, ale rovněž poukazuje na důležitou roli advocacy, zvyšování povědomí o problému, vzdělávání různých auditorií včetně soudů a další právní veřejnosti, dokumentaci bezpráví, posílení ohrožených skupin či sociální nebo právní změnu (Geary, 2009; Interights, 2006).

Primárním cílem strategicky vedeného sporu nemusí být jeho úspěšné završení, jako cíl či průběžný cíl je spatřováno také nastolení agendy či změna uvažování o tématu (Interights, 2006). Některé případy vedené strategicky jsou dokonce zahajovány s předpokladem neúspěšného završení u soudu a pro tento případ mají předem vytvořenou strategii (Rekosh, 2003). Jak tedy hodnotit úspěchy snažení? To je v případech strategicky vedeného sporu vždy obtížnější než u běžného zastupování. Úspěchy je možné definovat mnoha způsoby. Například jako dosažení stanoveného hlavního cíle, dílčích cílů sporu nebo zvolené strategie. Interights k hodnocení úspěchů uvádí, že pokud je cílem sociální změna, tak je třeba posuzovat dopad strategického sporu ve srovnání s ostatními metodami. Tento dopad, i když stále existuje málo studií, které měří dopad práce nevládních organizací obecně, lze např. posuzovat podle schopnosti dále získávat finanční prostředky, úspěšného zavedení standardů, vybudování pověsti apod. (Interights, 2006).

Strategické vedení sporů vyžaduje hned na začátku si umět položit dvě základní otázky: čemu se věnovat a kde najít „ideální“ případ pro takové *téma*. Na obě otázky obvykle organizace iniciující strategický spor znají odpověď, protože vycházejí ze svých deklarova-

ných cílů a priorit. Interights (2006: 51) rozlišuje ve vztahu k našemu tématu následující sféry specializace lidskoprávních organizací, které řeší:

- a) případy porušování určitých práv (tj. tematický model),
- b) všechny oblasti zájmu určité menšinové skupiny (i zde může existovat upřednostňování některého tématu).

Interights (2006) ve svém manuálu doporučuje stanovit si *kritéria, dle kterých bude vybírán případ*, kterému se bude organizace strategicky věnovat. To je důležité z hlediska řízení případu, z hlediska eliminace morálních rizik (např. zneužití) i z hlediska posouzení možného úspěchu případu. Kritérii mohou být např. účinnost či priority organizace. Výběr případů třeba nastavit transparentním způsobem, tak aby bylo možné dobře odůvodňovat případy, které jsou odmítány (Interights, 2006). Podle typu organizace vedoucí strategický spor jsou strategické případy zajišťovány z vlastní poradenské praxe, prací v terénu se sítí spolupracujících organizací, prostřednictvím tréninků a vzdělávacích akcí, inzercí na webu, skrze partnerství s dalšími subjekty apod. (Interights, 2006; Smith, 2003; Geary, 2009).

Publikace *Strategické vedení soudních sporů o rasové diskriminaci v Evropě* upozorňuje na skutečnost, že *cíle a strategie volené při zastupování se mohou dle zaměření organizace lišit* (Interights, 2006). Dle nabízené typologie se organizace dělí na ty, kde převažuje orientace buď na klienta, nebo na politický dopad. *Orientace na klientelu* je charakterizovaná zaměřením na pomoc jednotlivcům. Organizace s tímto zaměřením často pracují s cílem poskytnout pomoc ve „své“ oblasti zaměření co největšímu počtu osob. Pokud se taková organizace rozhodne pro strategické vedení sporu, výběr případu je řízen spíše potřebami klientely než potenciálním dopadem (rozdíl oproti „běžnému“ zastupování je ten, že se k případu přistupuje strategicky). Výhodou takových organizací je, že se jim díky vzhledu do problematiky lépe volí a strukturují cíle a připravují strategické případy. Organizace *orientující se na politický dopad* případy se strategickým potenciálem musí často vyhledávat. Cíle směřují k možnému ovlivnění stávajícího stavu a sociální změně. Tento přístup tím, že cíle nejsou stanovovány jen na základě potřeb klienta či klientky, přináší více otázek do debat o hodnotách a prioritách při stanovování postupu v řešení sporu (Interights, 2006).

Pro účinnou strategii vedení sporu je vhodné znát a případně *vyjasnit role zainteresovaných subjektů*, které na případu spolupracují. Nejčastěji jde o nevládní organizace, právní (advokátní) kanceláře či právní nevládní organizace, národní instituce pro lidská práva, výzkumné organizace nebo tzv. *amicus curiae* (přítel soudu).²⁶ Nás zajímají především nevládní organizace bez právní orientace, role právních subjektů a role klienta/klientky. Ilieva (2005) vidí roli nevládní organizace především v identifikaci případu, podpoře případu, zveřejňování výsledků a iniciování dalších změn.²⁷ Zajímavé je její pojetí „servisování případu“ (*case servicing*). Jde o zajištění právního servisu, které může variovat mezi užitím právního networku, využívání právníka či právničky zaměstnané v organizaci, užití právní kliniky či doporučení ke spolupráci dalšímu subjektu (Ilieva, 2005). Nevládní organizace by měla zajistit důkazy, podklady a připravit a pracovat se svědkem nebo svědkyní, kteří vystupují v případě, a v průběhu procesu je podporovat, posilovat a chránit před

viktimizací. Měla by též zajistit další podporu, např. v podobě soudní expertizy, rozvinutí občanské sítě, zaangažování médií, tréninku soudců a soudkyní, právní veřejnosti a získání mezinárodní podpory. Pokud jde o nevládní organizaci, jež sama klientelu právně zastupuje, jsou její činnosti podobné. Jak upozorňuje Interights (2006), je třeba vždy uzavírat partnerství a využívat kapacity dalších nevládních organizací k realizaci podpůrných aktivit. Jako příklad uvádí Amnesty International, která nemá zkušenosti s vedením sporů, má však bohatou praxi s vedením kampaní (Interights, 2006: 47).

Pokud organizace nemá vlastního právníka nebo právníčku, je vhodné již první kroky konzultovat s externím právním subjektem. Výběr právního zastoupení může záležet na mnoha okolnostech – od hledání „správného člověka“ podle specializace (trestní, civilní atd.) přes zvažování, zda zkusit angažovat velkou advokátní kancelář nebo se obrátit na právníka či právníčku, kteří nejsou lhostejní k otázkám společenské změny. Je také nutné vzít v úvahu finanční možnosti stěžovatele či organizace, které bude výlohy hradit. Při hledání vhodného právníka či právníčky můžeme využít následující zdroje: právní síť či organizace, jako je např. advokátní komora, dále organizace právní pomoci, nevládní organizace, které mají své právníky a právníčky, právní kliniky, které jsou vedené při univerzitách, nebo se jednoduše spolehnout na doporučení ostatních (Geary, 2009). Každopádně je vhodné vybrané organizace či osoby navštívit a probrat s nimi jejich představu o vedení případu. Geary doporučuje brát v úvahu výši poplatků (popř. pro bono služby), zaměření a zkušenosti, zdroje zahrnující časové možnosti, podpůrný personál, akceptaci spolupráce s externími aktéry, vlastní podpůrné síť apod. Důležité je též osobní přesvědčení, a to i přesto, že advokát či advokátka jsou vázáni zastupovat zájmy svého klienta nebo klientky. Osobní přesvědčení je důležité, protože aktéři spolu mohou spolupracovat až roky a sdílení společných hodnot může spolupráci v mnohém usnadnit (Geary, 2009).

Mnohdy opomíjeným, ale důležitým tématem je *role klienta či klientky*. Interights v souvislosti s agendou klientely²⁸ (žalobce ve strategickém sporu) upozorňuje, že se na potřeby těchto osob kvůli „vyšším“ cílům často zapomíná, a to i přesto, že jsou jejich spokojenost a odhodlání klíčové pro úspěch případu (Interights, 2006). Patří sem i působení širších životních podmínek klienta či klientky a možné dopady vedeného případu na jejich životy, ale také na okolí, které může podstatou sporu strádat (Interights, 2006). Některé případy, např. případy zahrnující porušování práv dětí, vyžadují též důkladné bezpečnostní plánování. Je nutné, aby se všichni, kdo jsou do případu zahrnuti, cítili bezpečně a byli chráněni (Geary, 2009: 18).

Jak již bylo řečeno, u běžného právního zastupování se obvykle konají kroky podle pokynů jednotlivého klienta či klientky a průběh sporu se řídí jeho/jejím přáním. U strategického sporu se však volí cesta také s ohledem na řešení samotného problému z politického hlediska. Tento fakt posunuje roli klienta či klientky a též jeho právního zastoupení do jiné úrovně vztahu. I zde vystupuje otázka moci, kterou disponují pomáhající profese vůči lidem, jež jejich služby využívají. Interights, které se poměrně obsírně zabývá rolí klienta, upozorňuje, že je třeba klást si mnohé otázky: „Měl by právník povzbuzovat klienta, aby v případě pokračoval navzdory nízké pravděpodobnosti úspěchu? Bude klient v případě

potřeby ochoten projít dlouhým procesem odvolání? Je právník povinen vysvětlit klientovi celkovou strategii bez ohledu na to, jestli to případ ovlivní? Je etické neinformovat klienta o vedlejším důvodu této strategie? Existuje vůbec ospravedlnitelný důvod neinformovat klienta o strategii?“ (Interights, 2006: 70). K zodpovězení je toho ale více. Vyřešena musí být také otázka *důvěrnosti informací*, které jsou sdělovány právnímu zástupci nebo zástupkyni či jinému subjektu. Bez svolení klienta/klientky není možné informace publikovat či o nich veřejně hovořit (Geary, 2009; Interights, 2006).

S ohledem na klienta či klientku, ale i na širší cíle realizovaných aktivit, je užitečné se vůbec zamýšlet nad tím, zda je strategické vedení sporů tou vhodnou metodou. Strategické vedení sporů má své výhody a nevýhody.

Nejdříve se zmíníme o *výhodách a přednostech* strategického zastupování. Patří k nim skutečnost, že v případě úspěchu může případ přinést změnu zákona, jeho výkladu nebo uplatňování v praxi. Z takové změny může profitovat když ne celá komunita, tak její významná část. Dopady mohou být dalekosáhlé. Strategické zastupování ověřuje meze zodpovědnosti států a vytváří precedenty pro další stěžovatele (zejména v systémech zvykového práva). Další výhodami strategického zastupování jsou možnost veřejně nastolovat témata, podporovat politickou a veřejnou debatu nebo vytvářet tlak ze strany mezinárodních soudů a tribunálů, který může vést k politické změně. Strategické zastupování také pomáhá při nastolování rovnosti a rozšiřuje přístup ke spravedlnosti.

Naopak mezi *nevýhodami a limity* patří skutečnost, že výsledek je téměř vždy nejistý a proces může být velmi zdoluhavý. To vyžaduje od člověka, jehož jménem se spor vede, velkou trpělivost, též od organizace, která se na zajištění a podpoře podílí. Slabou stránkou také je, že u strategického zastupování může být velmi obtížné celý proces kontrolovat – právní kanceláře mají své strategie, které však mohou být v rozporu s tím, co prosazují aktivisté a aktivistky. Je též třeba si uvědomit, že klient/klientka, jehož jménem se případ vede, nemusí být vždy „tou pravou“ osobou – mohou nastat problémy s nekonzistencí výpovědí, nedostatkem prostředků, strachem, neporozuměním celému procesu či neochotou akceptovat např. mimosoudní vyrovnání (což nebývá u strategických sporů často žádoucí výsledek). Další nevýhodou je nesporně i to, že délka i průběh případu může mít negativní až traumatizující dopad na stěžovatele/stěžovatelku. V některých případech může hrozit i jiné riziko – např. napadení od odpůrců. Bohužel v praxi také někdy nestačí jeden úspěšný případ. Naopak, pokud se případ skončí prohrou, může to znamenat komplikace i pro další stěžovatele/stěžovatelky. Nevýhodou je také fakt, že vedení strategického sporu může být velmi nákladnou záležitostí a je obtížné predikovat předem celkové náklady na spor. Někdy hrozí i riziko, že v případě prohry bude nutné hradit náklady protistraně.²⁹ A v neposlední řadě je třeba si uvědomit, že soudy nemusí být nestranné, mohou mít malou kredibilitu či vymahatelnost práva je z jiného důvodu na nízké úrovni (ILGA – EUROPE, rok neuveden; Geary, 2009; Interights, 2006; Rekosh, 2003).

Mezi nevýhodami se opakovaně objevují různé finanční náklady spojené s vedením strategického sporu. Právní zastoupení je sice možné získat zdarma jako pro bono služby, právní pomoci od nevládních organizací, právních klinik apod., ale nejde o jediné náklady.

Je třeba též zvažovat další náklady, jako jsou soudní výlohy a poplatky, náklady na telefony, poštovné, cestovné, překlady, soudně-znalecké posudky atd. I v této oblasti je možné žádat o financování skrze granty. Jak ale upozorňuje Interights, donoři mohou žádat, aby se případy týkaly konkrétních oblastí. Dodává, že je nutné též zvažovat možné střety zájmů, jako případy ochrany individuálních práv vůči státu a případné přijetí veřejných finančních zdrojů (Interights, 2006: 43).

Námítky se týkají též situací, kdy lze důvodně přepokládat, že ve sporu není možné zvítězit. Rekosh doporučuje v takovém případě volat po opatřeních, která by stav napрави-la, monitorovat soudy, pokusit se zvrátit rozhodnutí skrze další prostředky jako kampaně a domácí advocacy a využít mezinárodní prostor pro advocacy (Rekosh, 2003). Mezinárodní advocacy je důležitá z mnoha důvodů. Podle Rekoshe umožňuje získat písemné podklady, které se pak dají využít v obhajobě tématu v domovském státu, a to jak pro mobilizaci komunity, tak i pro zvyšování povědomí či domácí advokační úsilí. Spolupráce s mezinárodními organizacemi může vyvolat tlak na dodržování standardů, působit zveřejňováním problému v monitorovacích zprávách různých orgánů, v některých případech i postihem porušování práv (Rekosh, 2003). Vyhraným sporem, získáním soudního rozhodnutí či dokonce dosažením legislativní změny práce nekončí. „Politická změna bez implementace zůstává nedokončená,“ zdůrazňuje Interights (2006: 76). Je třeba dopředu přemýšlet nad strategiemi návazného charakteru, mezi které patří komunitní služby, nová politika státu, spolupráce s organizacemi v terénu (Interights, 2006).

Jak vidíme, strategické vedení sporů je komplexní činností a v mnoha případech i dosti komplikovanou. Pro praxi je třeba zvažovat z dostupných variant vždy tu, jež nejlépe odpovídá potřebám konkrétní situace. Znalost teoretických východisek a rámců je potřebná při tvorbě a výběru těch nejvhodnějších strategií.

3.2 LEGISLATIVNÍ RÁMCE STRATEGICKÉHO ZASTUPOVÁNÍ

Následující text se zabývá právními otázkami a problematickými momenty strategického zastupování. Nejdříve zkoumá obecné termíny a základní aspekty řízení před soudem, dále podává informaci o právním zastupování a v závěru se stručně věnuje přehledu práv obětí trestných činů.

3.2.1 ZÁKLADNÍ PRÁVNÍ PŘEDPISY

Základními právními předpisy, které stanovují právní rámec strategického zastupování, jsou:

- Listina základních práv a svobod³⁰ – stanovuje, že každý má právo na právní pomoc před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení. Listina uvádí, že pouze zákon upravuje, které jednání je trestným činem a jaký trest lze za jeho spáchání uložit.
- Občanský zákoník³¹ vymezuje možné druhy právního zastoupení (na základě zákona, rozhodnutí orgánu veřejné moci, nebo na základě dohody – plné moci). U za-

stoupení na základě plné moci určuje, jak má plná moc vypadat, co má obsahovat, jaké právní důsledky plynou z udělení plné moci pro zmocněnce a pro zmocnitele.

- Občanský soudní řád³² stanovuje náležitosti právního zastoupení účastníků občanského soudního řízení.
- Trestní zákon³³ vymenovává skutky, které jsou považovány za trestný čin, a stanovuje tresty za jejich spáchání.
- Trestní řád³⁴ stanovuje postupy a procesy, podle kterých dochází k vyšetřování, stíhání a posuzování trestných činů soudem, policií a státními zástupci (tj. orgány činnými v trestním řízení). V trestním řádu nalezneme, jaká oprávnění má poškozený a jeho zmocněnec.
- Zákon o sociálních službách³⁵ vymezuje podmínky pro poskytování pomoci osobám v nepříznivé sociální situaci a zásady, kterými se tato činnost řídí. Pro účely strategického zastupování jsou důležitá zejména vymezení jednotlivých druhů sociálních služeb³⁶, povinnosti poskytovatele sociálních služeb³⁷ a povinnost mlčenlivosti³⁸, vymezení předpokladů pro výkon sociálního pracovníka.³⁹ Významnou roli mají také standardy kvality sociálních služeb, které jsou přílohou vyhlášky 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách (zejména standardy vážící se k ochraně osob, jednání se zájemcem o službu, individuálnímu plánování, vedení dokumentace a stížnostem na kvalitu poskytování služby a standardy vážící se k personálnímu zajištění služby).
- Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti umožňuje obětem trestných činů dosáhnout určitého finančního odškodnění ze státních prostředků v případě, že není odškodnění získáno od pachatele.⁴⁰
- Zákon o obětech trestných činů⁴¹ z větší části nahrazuje zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a kromě toho podstatným způsobem rozšiřuje práva obětí trestných činů.

3.2.2 ZÁKLADNÍ INFORMACE O ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM

3.2.2.1 CIVILNÍ (OBČANSKOPRÁVNÍ) ŘÍZENÍ

Účelem civilního řízení je poskytnout prostor pro ochranu a realizaci práv osob. Pod pojmem „ochrana a realizace práv“ si přitom lze představit cokoliv od vymožení dlužné částky po dlužníkovi až po rozvod manželství a rozdělení společného majetku.

Občanskoprávní řízení umožňuje každému svobodně bránit před soudem svá práva. V tomto řízení před soudem stanou dvě strany – žalobce a žalovaný a přou se o to, na čí straně je právo (*zásada projednací*⁴²). Obě strany, zejména ale ta, která spor vyvolala (žalobce), mají povinnost předkládat soudu *důkazy* na podporu svých tvrzení. Žalobce musí tzv. *únést důkazní břemeno*. Soud, až na některé zvláštní typy řízení (řízení nesporná⁴³), sám o své iniciativě důkazy nevyhledává. Pokud tedy soud dojde k závěru, že tvrzení účastníka řízení je neúplné, nevěrohodné, nebo nedostatečně prokázané, nemusí takovému tvrzení uvěřit (neboli nemá je za prokázané), a v tom případě tento účastník ve sporu prohraje.

3.2.2.2 TRESTNÍ ŘÍZENÍ

Trestní řízení je vzhledem k veřejnoprávní povaze trestního práva pojímáno jinak než řízení občanskoprávní. *Obviněným* (v civilním řízení by se jednalo o žalovaného) je ten, kdo je viněn ze spáchání trestného činu (tedy údajný pachatel). Stranu žalobce v trestním řízení představuje *státní zástupce*, tedy osoba odlišná od toho, kdo byl spácháním trestného činu poškozen, ten je trestním řádem označován jako *poškozený*. Toto nastavení vyplývá z odlišné role, kterou trestní právo, na rozdíl od práva civilního, v právním řádu sehrává. *Účelem trestního řádu* je odhalení trestných činů a spravedlivé potrestání jejich pachatelů.⁴⁴ Přitom je stále nutné mít na paměti, že trestným činem je pouze to, co je stanoveno v trestním zákoně. Jinými slovy, trestní právo nemůže potrestat někoho za jednání, které trestným činem není. To, zda došlo ke spáchání trestného činu, může vyslovit pouze soud. Jedná se o tzv. *zásadu zákonnosti* (Novotný–Vanduchová–Šámal, 2010: 55), která vyplývá přímo z Listiny základních práv a svobod⁴⁵ („žádný trestný čin, žádný trest bez zákona“). Ten, komu byla způsobena újma na zdraví či na majetkových nebo jiných právech (poškozený), může v trestním řízení taktéž vystupovat a uplatňovat svoje práva, avšak to, zda bude dosaženo spravedlnosti ve vztahu k jeho/její osobě, již pro dosažení účelu trestního řízení natolik zásadní není. Přesto mají orgány činné v trestním řízení povinnost činit ve všech stádiích trestního řízení vše pro to, aby poškozený dosáhl plného uplatnění svých práv, o kterých musí být srozumitelně poučen.⁴⁶

Významnou roli v trestním řízení sehrává kromě soudu také *policie a státní zastupitelství*, které trestní řád souhrnně označuje jako *orgány činné v trestním řízení*. Role těchto orgánů se proměňuje v závislosti na tom, v jaké fázi se trestní řízení nachází. Je důležité, abychom odlišili dvě základní fáze: přípravné řízení a řízení před soudem. Tyto fáze jsou odděleny podáním obžaloby, ke kterému ale, v závislosti na výsledku trestního řízení, může, i nemusí dojít. Pokud k podání obžaloby nedojde, trestní řízení dále nepokračuje a musí být ukončeno.

V *přípravném řízení* mají orgány činné v trestním řízení povinnost vyvíjet činnost směřující ke zjištění skutkového stavu věci, tedy, aby bylo nade vší pochybnost zjištěno, zda se stal trestný čin, kdo jej spáchal, jakou přitom způsobil škodu. Trestní řízení v přípravném řízení, na rozdíl od řízení občanskoprávního, ovládá tzv. *zásada vyhledávací* – orgány činné v trestním řízení musí z vlastní iniciativy učinit vše pro naplnění účelu trestního řízení (Šámal–Král–Baxa–Půry, 2002: 21), tedy zejména zjistit spáchání trestného činu a zajistit potrestání pachatele. Přitom musí postupovat nestranně a vyhledávají veškeré důkazy svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se vede trestní řízení.⁴⁷

Vyhledávání a předkládání důkazů tedy neleží primárně na bedrech stran, jako je tomu v řízení občanskoprávním. Hlavní úlohu při vyhledávání důkazů sehrává policie, které trestní řád svěřuje řadu pravomocí, např. požadovat vysvětlení od osob, provádět ohledání věci a místa činu, vyžadovat provedení zkoušky krve, pořizovat zvukové a obrazové záznamy osob atd. Důležitou složkou přípravného řízení je používání tzv. operativně pátracích prostředků – předstíraného převodu (např. koupě), sledování osob a věcí (odposlechy) a použití agenta (agent provokatér). Pro použití operativně pátracích pro-

středků potřebuje policie zvláštní povolení od státního zástupce. Role státních zástupců je ale důležitá v přípravném řízení i z jiného důvodu, *státní zástupci vykonávají dozor nad zákonností přípravného řízení*.⁴⁸ Jsou tak pojistkou proti případné svévoli nebo nečinnosti policie, mohou např. dávat závazné pokyny k vyšetřování trestných činů, rušit rozhodnutí policejního orgánu, přikázat, aby se vyšetřování ujal jiný policista, apod.

V *řízení před soudem* se proměňuje role státního zastupitelství, zde státní zástupce, který podává obžalobu, jednoznačně zastupuje *veřejnou žalobu* a vyvíjí činnost, která směřuje k prokázání viny obžalovaného. Nejdůležitější stádium v řízení před soudem je *hlavní líčení*. Zde se rozhoduje o vině a trestu obžalovaného a také o náhradě škody pro poškozeného, pokud byla uplatněna (viz níže). Pokud po vynesení odsuzujícího rozsudku některá ze stran podá odvolání, následuje tzv. *řízení odvolací*. V odvolacím řízení soud rozhoduje ve *veřejném zasedání*. Pokud dojde k odsouzení obžalovaného, je posledním stádiem trestního procesu *řízení vykonávací*, tedy např. vykonání trestu odnětí svobody.

3.2.3 ÚVOD DO PRÁVNÍHO ZASTUPOVÁNÍ

V obou zmíněných typech soudních řízení platí, že se mohou strany sporu (v civilním řízení), popř. obviněný a poškozený v řízení trestním, nechat *právně zastoupit*. Až na výjimky, které specifikují příslušné zákony⁴⁹ pro určité typy řízení, není právní zastoupení povinné a je na uvážení každého účastníka. Právním zástupcem může být buďto advokát, nebo i jiné osoby (v civilním řízení to může být tzv. obecný zmocněnec), které vyjmenovává občanský soudní řád. Právní řád ale počítá s tím, že roli právních zástupců budou v prvé řadě vykonávat advokáti.⁵⁰

Zastupování advokátem probíhá na základě *plné moci*, kterou je možné udělit pouze pro celé řízení (tedy není možné nechat se zastoupit advokátem pouze např. pro jedno soudní stání). Na základě plné moci mohou účastníka řízení zastupovat i další subjekty (např. notáři, odborové, popř. neziskové organizace atd.).

Pokud jde o *obecného zmocněnce*⁵¹, tím může být kterákoliv fyzická osoba. V praxi vystupují v roli obecného zmocněnce často pracovníci nevládních organizací, které se zabývají lidskými právy, a pomáhají zpravidla těm skupinám osob, jež si zastoupení advokátem zejména z finančních důvodů nemohou dovolit. Obecný zmocněnec by neměl vystupovat u soudu opakovaně v různých právních věcech, v tom případě by soud mohl rozhodnout, že toto zastoupení nepřipouští.

Co se týká *právního zastoupení v trestním řízení*, poškozený v něm má *právo zvolit si zmocněnce*. Lze říci, že většina obětí trestné činnosti nemá dostatečné povědomí o trestním řízení a uplatňování právních nástrojů, které jim trestní řád nabízí k tomu, aby se domohly náhrady škody. Právní zastoupení zmocněncem je pro ně tedy ideálním řešením. Důležité je vědět, že zmocněncem nemusí být osoba s právním vzděláním. Z hlediska trestního řádu postačuje, pokud se jedná o osobu s plnou (tedy nikoli omezenou) způsobilostí k právním úkonům (osobu tzv. svéprávnou). Z praktického hlediska je ale žádoucí, aby zmocněncem poškozených byl advokát, tedy osoba s adekvátním vzděláním a praktickými zkušenostmi z trestního řízení. Uplatňování práv poškozených (obětí) v trestním řízení

a vymáhání náhrady škody totiž naráží na celou řadu právních a praktických překážek, se kterými je nutné se průběžně vypořádávat (Šachová–Lomozová, 2009).

Zmocněnec má v trestním řízení právo účastnit se všech úkonů, kterých se může účastnit poškozený, je oprávněn činit za poškozeného návrhy, podávat za něj žádosti, stížnosti a opravné prostředky (odvolání). Pokud má poškozený zmocněnce, vyrozumívá se o hlavním líčení pouze zmocněnec.

Pokud jde o financování právního zastoupení poškozeného zmocněncem, trestní řád umožňuje za určitých okolností, aby náklady na toto zastoupení hradil stát.⁵² Na *bezplatné právní zastoupení* mají nárok ti poškození, kteří u soudu osvědčí, že nemají dostatek prostředků, aby si sami mohli zastoupení zmocněncem zaplatit. O bezplatném právním zastoupení, popř. o zastoupení za sníženou odměnu, rozhoduje soud. Návrh musí soudu předložit sám poškozený a vyjadřuje se k němu i státní zástupce. Pokud soud návrh schválí, ustanoví coby zmocněnce vždy advokáta. Náklady spojené s jeho službami pak hradí stát.

3.2.4 PRÁVA OBĚTÍ TRESTNÝCH ČINŮ

Oběti trestných činů, a tedy i oběti obchodování s lidmi, označuje český trestní řád jako „poškozené“. *Poškozeným* je podle trestního řádu ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se trestným činem pachatel obohatil. Vedle poněkud legalistického pojmu „poškozený“ začíná už i naše právní prostředí pracovat s osobou, která se stala obětí trestného činu jako s plnohodnotným subjektem, který neslouží pouze pro potřeby orgánů činných v trestním řízení k tomu, aby bylo dosaženo objasnění a potrestání trestného činu. *Obětí* trestného činu může být pouze fyzická osoba (zatímco poškozeným může být i osoba právnická), která utrpěla určitou újmu, již je nutné za přispění státu napravit jak finančně, tak poskytnutím adekvátních forem pomoci (psychologické, sociální). S pojmem „oběť trestného činu“ pracuje nově schválený zákon o obětech trestných činů⁵³ a dále zákon, podle kterého lze žádat o jednorázové odškodnění následků trestného činu z prostředků státu⁵⁴. Zákon o obětech trestných činů definuje oběť jako fyzickou osobu, „*kteří byla trestným činem způsobena škoda na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo na jejíž úkor se pachatel obohatil*“⁵⁵. V případě smrti oběti za oběti považuje i příbuzné v pokolení přímém (tedy rodiče, děti), sourozence, osvojitele, osvojence, manžela nebo registrovaného partnera a druhá, je-li osobou blízkou.

3.2.4.1 PRÁVA POŠKOZENÝCH V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Poškození (oběti) mají v trestním řízení řadu práv, které je nutné znát, aby bylo možné je efektivně uplatňovat:

- právo zvolit si zmocněnce⁵⁶ a být doprovázeni důvěrníkem⁵⁷,
- právo žádat náhradu škody⁵⁸,
- právo na tlumočnicka⁵⁹,
- právo činit návrhy na doplnění dokazování⁶⁰,
- právo nahlížet do spisů⁶¹,

- právo zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu⁶²,
- právo zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání nebo o schválení dohody o vině a trestu⁶³,
- právo před skončením řízení se k věci vyjádřit⁶⁴,
- právo podávat stížnosti proti rozhodnutím v přípravném řízení⁶⁵,
- právo odvolat se proti rozhodnutí soudu prvního stupně, pokud jde o výrok o náhradě škody.⁶⁶

Z pohledu poškozeného je také důležité vědět, že orgány činné v trestním řízení nemohou prověřovat trestné činy donekonečna, ale jsou vázány celou řadou *lhůt*. Pokud sečteme nejdelší lhůty dané trestním řádem, neměla by celková doba přípravného řízení přesáhnout jeden rok.⁶⁷ Jestliže není podána obžaloba, je nutné trestní stíhání zastavit.

Pro uplatnění nároku na náhradu škody je klíčovou informací pro poškozené to, že *nárok na náhradu škody lze uplatnit nejpозději do zahájení dokazování v hlavním líčení*.⁶⁸

Nejdůležitějšími právy poškozených (obětí trestných činů) jsou *právo zvolit si zmocněnce a právo žádat náhradu škody*. K efektivnímu uplatňování náhrady škody je třeba využívat veškerá oprávnění, která trestní řád poškozeným nabízí. Osoby, jež neovládají český jazyk, mají právo využívat před orgány činnými v trestním řízení svůj mateřský jazyk, nebo jazyk, o němž prohlásí, že jej ovládají. Toto je jedna ze základních zásad⁶⁹ trestního procesu.⁷⁰ Náklady vzniklé s přibráním *tlumočnicka*, pokud jsou nutné k provedení trestního řízení, hradí stát.⁷¹ Případné překlady spisového materiálu, do kterého chce poškozený, který nerozumí česky, nahlížet, si musí poškozený ovšem hradit sám.

Pro účinné uplatnění nároku na náhradu škody je vhodné využít práva *nahlížet do spisového materiálu*, který v dané věci vedou proti obviněnému orgány činné v trestním řízení. Právo nahlížet do spisu má poškozený již od počátku trestního řízení. Poškozenému lze nahlédnutí do spisu odmítnout pouze ze závažných důvodů.⁷² Poškozený může taktéž činit *návrhy na doplnění dokazování*, a to i takové, které se nevztahují bezprostředně k jeho nároku na náhradu škody (Šachová–Lomozová, 2009: 26).

Poškozený má právo *podávat stížnosti*⁷³ proti rozhodnutím v přípravném řízení, což je důležité zejména v případě, že policejní orgán nebo státní zástupce rozhodne, že se trestní řízení zastavuje. *Stížnost je však nutné podat do tří dnů od oznámení usnesení*. Kromě toho je možné kdykoliv v průběhu přípravného řízení podat *žádost o přezkoumání postupu policejního orgánu a/nebo státního zástupce*. Tento prostředek je vhodné využít v případě, že dochází k průtahům v řízení nebo řízení trpí jinými závadami (např. nebyli vyslechnuti navrhovaní svědci, liknavost policie, nečinnost, nefunkčnost dozorového státního zástupce, apod.).

Pokud jde o *právo účastnit se hlavního líčení*, to je důležité z hlediska uplatnění nároku na náhradu škody. Poškozený je o konání hlavního líčení vyrozuměn a má poslední možnost uvést, že nárok na náhradu škody uplatňuje (pokud tak neučinil již dříve). Pokud poškozený nárok na náhradu škody neuplatnil a neúčastnil se ani hlavního líčení, nemůže již v trestním řízení svůj nárok uplatnit. Jedinou právní možností, jak se případné náhrady škody domoci, je podat občanskoprávní žalobu u civilního soudu.

Poškozený může, stejně jako obviněný, pronést *závěrečnou řeč*.⁷⁴ V případě, že trestní řízení pokračuje v odvolacím řízení, může se poškozený účastnit také veřejného zasedání, které se o odvolání koná. Proti rozsudku soudu prvního stupně se může poškozený taktéž *odvolat*, avšak jen pokud jde o jeho nárok na náhradu škody. Poškozený tedy nemůže např. požadovat, aby byl obžalovanému uložen vyšší trest apod. Pokud odvolací soud zruší rozsudek prvního stupně jenom ve vztahu k náhradě škody, odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních.

*Dohoda o vině a trestu*⁷⁵ je jedním z možných způsobů ukončení trestního řízení, kdy nedochází k vynesení odsuzujícího rozsudku, avšak obviněný doznal, že trestný čin spáchal. Dohodu o vině a trestu sjednává státní zástupce s obviněným, součástí této dohody je také určení rozsahu náhrady škody, kterou obviněný odevzdá poškozenému. Dohodu o vině a trestu schvaluje soud. V případech obchodování s lidmi nicméně uzavření dohody o vině a trestu nepřipadá v úvahu, neboť trestný čin obchodování s lidmi je zvláště závažným zločinem a zákon u těchto zločinů uzavření dohody o vině a trestu nepřipouští.⁷⁶

3.2.4.2 ROZŠÍŘENÍ PRÁV OBĚTÍ – ZÁKON O OBĚTECH TRESTNÝCH ČINŮ

Významné rozšíření práv obětí trestných činů přináší nový zákon o obětech trestných činů⁷⁷. Jak bylo již zmíněno výše, zákon používá pojem „oběť“ (oproti termínu „poškozený“ užívanému trestním právem). Kromě toho zavádí kategorii zvláště zranitelných obětí. Oběti trestných činů mají nově tato práva:

- na poskytnutí odborné pomoci, včetně pomoci právní, za určitých okolností bezplatně,
- na informace (povinností policie a dalších subjektů bude informace i bez vyžádání poskytovat)
- na ochranu před hrozícím nebezpečím,
- na ochranu před druhotnou újmou,
- na doprovod důvěrníkem,
- učinit prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její život.

Nevládní organizace poskytující služby obětem trestných činů budou muset získat akreditaci a požádat o zápis do registru poskytovatelů. Pro organizace poskytující pomoc obchodovaným lidem je dále důležité vědět, že oběti obchodování s lidmi jsou zařazeny do kategorie *zvláště zranitelných obětí*,⁷⁸ kterým zákon poskytuje silnější ochranu a podporu.

Zákon zavádí právo obětí trestných činů na poskytnutí *odborné pomoci a právo na informace*. *Odborná pomoc* zahrnuje psychologické a sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací a restorativní programy⁷⁹. Odborná pomoc není vázána na trestní řízení, ale je možné ji poskytovat do té doby, dokud je to pro oběť účelné. *Bezplatně* musí být odborná pomoc poskytována pouze zvláště zranitelným obětem, avšak zákon nebrání tomu, aby byla bezplatně poskytována i dalším osobám, pokud si to poskytovatel pomoci takto stanoví.

Odbornou pomoc budou moci poskytovat pouze organizace nebo jednotlivci, kteří budou zapsáni v *registru poskytovatelů* odborné pomoci obětem trestných činů, jež povede Ministerstvo spravedlnosti ČR. Pro nevládní organizace bude zápis do tohoto registru vyžadovat především prvotní akreditaci. Pro poskytování právních informací a restorativních programů bude možné získat akreditaci podle nového zákona o obětech, pro poskytování psychologického a právního poradenství bude postačovat stávající registrace podle zákona o sociálních službách. Teprve předchozí akreditace (nebo u sociálních služeb registrace) umožní poskytovatelům odborné pomoci požádat o zapsání do registru poskytovatelů vedeného Ministerstvem spravedlnosti ČR. Výjimkou jsou advokáti a střediska Probační a mediační služby – ti pro zápis do registru akreditaci ani registraci potřebovat nebudou.

Pokud jde specificky o *právní pomoc*, tu budou moci poskytovat pouze advokáti. Ostatní poskytovatelé odborné pomoci (tedy např. nevládní organizace) budou moci poskytovat obětem pouze tzv. právní informace. Nový zákon však blíže nespecifikuje, co má být za tyto právní informace považováno.⁸⁰ Zákon poněkud zlepšuje dostupnost právní pomoci, pokud jde o její financování. I nadále tedy mají nárok na bezplatné právní zastoupení ty oběti, které uplatní nárok podle trestního řádu; ten však nově umožní, aby soud rozhodl o bezplatném právním zastoupení (či zastoupení za sníženou úhradu) zvláště zranitelným obětem, obětem, kterým byla způsobena těžká újma na zdraví v důsledku úmyslného trestného činu, a pozůstalým po obětech, kterým byla trestným činem způsobena smrt.⁸¹

Právo na informace podle nového zákona ukládá povinnost policii informovat oběť trestného činu celkem o deseti důležitých skutečnostech, které jsou podstatné pro uplatňování jejích práv. Policie musí oběť informovat např. o tom, u kterého orgánu lze podat trestní oznámení, na koho je možné se obrátit s žádostí o poskytnutí odborné pomoci, jaké existují etapy trestního řízení a jaká bude role oběti v rámci těchto etap, za jakých podmínek má oběť právo přijmout opatření k zajištění bezpečnosti a další. Policie má tuto povinnost okamžitě poté, co se dostane do kontaktu s obětí. Informace zmíněné v zákoně musí poskytnout oběti *bez žádosti a písemně*. Informační povinnost ukládá nový zákon také poskytovatelům odborné pomoci, orgánům veřejné moci, zdravotním pojišťovnám a věznicím. Naprosto zásadní je informace o propuštění nebo uprchnutí obviněného z vazby, z výkonu trestu odnětí svobody či z výkonu ochranného léčení nebo zabezpečovací detence. Tuto informaci musí věznice a zdravotnická zařízení předat obětem bezodkladně, nejdéle však do 24 hodin. O poskytnutí těchto informací musí oběť příslušné instituce předem požádat. V případech, kdy oběti hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem odsouzeného (obviněného) na svobodě, má policie povinnost podniknout kroky k zajištění jejího bezpečí i v případě, kdy oběť předchozí žádost nepodala.

Oběť má právo na *ochranu před hrozícím nebezpečím*. V pravomocích policie je přijetí opatření, které jí zajistí bezpečí, ať již je to poskytnutí krátkodobé ochrany, vykázaní osoby ze společného obydlí, utajení totožnosti, popř. poskytnutí zvláštní ochrany svědka.

Neméně důležité je *právo oběti na ochranu před druhotnou újmou*. To zahrnuje právo požádat o zabránění kontaktu s podezřelým či s pachatelem. Policie musí této žádosti vždy vyhovět, pokud se jedná o zvláště zranitelnou oběť. Otázky při výslechu a při podání vysvětlení, pokud směřují do intimní oblasti, mají být kladeny šetrně a tak, aby nebylo nutné výslech opakovat. Oběť má právo se vůči zaměřené otázce ohradit formou námítky. U zvláště zranitelných obětí se podání vysvětlení a výslech řídí ještě dalšími pravidly. Výslech těchto obětí má provádět osoba, která je k tomu vyškolená; výslech je nutné provádět tak, aby nemusel být později opakován.

Oběti mají podle nového zákona *právo na doprovod důvěrníkem*. Tím bude moci být jakákoliv osoba způsobilá k právním úkonům, kterou si oběť zvolí. Toto oprávnění bude pro osoby, jež se staly obětí trestného činu, mimořádně důležité, zejména z pohledu psychické podpory, kterou takto v trestním řízení získají. Důvěrník však nebude moci zasahovat do průběhu jednotlivých úkonů. Novinkou je v neposlední řadě i možnost učinit *prohlášení oběti o dopadech trestného činu na její život*. To je možné učinit i písemně.

3.2.4.3 JEDNORÁZOVÉ ODŠKODNĚNÍ Z PROSTŘEDKŮ STÁTNÍHO FONDU

Oběti trestné činnosti, kterým v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví, mohou za určitých podmínek žádat Ministerstvo spravedlnosti ČR o poskytnutí peněžité pomoci. Nejde tedy o poskytnutí odškodnění, ale pouze určité (spíše symbolické) částky, která má sloužit k překlenutí zhoršené životní situace.

Podmínkou pro poskytnutí peněžité pomoci jsou následující situace:

- škoda na zdraví (nebo v důsledku smrti) nebyla plně nahrazena,
- došlo k odsouzení pachatele (nebo ke zproštění obžaloby pro nepřičetnost); pokud není pachatel znám, může být peněžitá pomoc poskytnuta v případě, že orgány činné v trestním řízení nemají pochybnost, že se trestný čin stal a že škoda vznikla v jeho důsledku,
- oběť využila všech zákonných prostředků k uplatnění náhrady škody na pachateli,
- od doby, kdy se oběť dozvěděla o škodě, neuplynul více než jeden rok (od 1. 8. 2013 se lhůta prodlužuje na dva roky; nejpozději je o peněžitou pomoc možné požádat do pěti let od spáchání trestného činu).

Výše peněžité pomoci činí podle staré právní úpravy⁸² paušálně 25 000 Kč, popř. proplacení prokázané ztráty na výdělku a nákladů spojených s léčením, maximálně však 150 000 Kč a pro pozůstalé paušálně 150 000 Kč, maximálně však 450 000 Kč. Zákon o obětech trestných činů snižuje základní paušální částku na 10 000 Kč, avšak u obětí, které utrpěly těžkou újmu na zdraví, ji naopak zvyšuje na 50 000 Kč. Paušální částka pro pozůstalé se novým zákonem zvyšuje na 200 000 Kč. U prokázaných částek dochází taktéž ke zvýšení, a to na 200 000 Kč u obětí, u pozůstalých pak nesmí součet poskytnutých částek přesáhnout 600 000 Kč.

Je důležité vědět, že veškeré částky, které oběť popř. následně obdrží od pachatele jakožto náhradu škody (poté, co obdrží peněžitou pomoc), je nutné odvést zpět Ministerstvu spravedlnosti ČR. Peněžitá pomoc se poskytuje občanům České republiky, cizincům

s trvalým pobytem, cizincům s pobytem přesahujícím 90 dnů, žadatelům o mezinárodní ochranu a azylantům.

3.3 STRATEGICKÉ ZASTUPOVÁNÍ V ORGANIZACI LA STRADA

Doposud se text věnoval teoretickým aspektům konceptu, nyní pozornost obrátíme k jeho praktickým aplikacím. Představíme, jak je strategické vedení sporů koncipováno v organizaci La Strada. Popisujeme, jak se v čase utvářel náhled na koncept, jaké metody byly užívány a především jaký byl proces hledání vlastního přístupu ve vztahu k potřebám klientely, se kterou organizace pracuje.

V kontextu strategického zastupování pracuje organizace se dvěma skupinami klientely: s obchodovanými a vykořisťovanými osobami, které v průběhu spolupráce využijí i několika sociálních služeb a řeší komplexně svoji situaci včetně čerpání pobytových služeb (dále „komplex sociálních služeb“), a těmi, kterým je poskytováno *právní zastupování spolu s odborným sociálním poradenstvím*⁸³. Z hlediska orientace se La Strada blíží spíše typu organizace orientované na klientelu. To ale nebrání přistupovat k některým případům ze strategického z hlediska, právě naopak.

Důvody, pro které se organizace rozhodla používat strategického zastupování, jsou především systémového charakteru. Obecně lze říci, že sociální i právní praxe zastupování poškozeného/poškozené v trestním řízení trpí nedostatkem zkušeností – počty případů trestných činů obchodování s lidmi, které jsou za rok žalovány nebo řešeny v přípravném řízení, jsou v řádu jednotek, ještě méně je řešených těch, které se týkají vykořisťování mimo oblast sexbyznysu⁸⁴. Obchodované a vykořisťované osoby nedostávají odškodnění, které jim náleží. V praxi není také obvyklé, že by osoby poškozené obchodování s lidmi, znásilněním či jinými trestnými činy obdobné povahy využívaly pro dosažení svých práv zmocněnce či zmocněnkyni.

Dosavadní praxe je poznamenána tím, že:

- absentuje judikatura v některých oblastech (např. obchodování s lidmi mimo sexbyznys, odškodnění),
- svědci/svědkyň jsou v průběhu trestního řízení zastrašováni nebo nejsou motivováni k tomu, aby se podíleli svou svědeckou výpovědí na trestním řízení zejména v jeho pozdějších fázích (řízení trvá přibližně tři roky), což může vést k nedostatku důkazů nutných pro odsouzení pachatelů/pachatelek⁸⁵,
- s ohledem na nízkou frekvenci řešených případů i celkovou přetíženost orgánů činných v trestním řízení (dále OČTŘ) nejsou většinou využívány nejnovější poznatky a dostupné odborné informace,
- v některých případech dochází k instrumentalizaci svědků/svědkyň ze strany OČTŘ,
- bez asistence zmocněnce/zmocněnkyně nejsou poškozeným dostupná plně jejich práva.

Na tato „slabá místa“ se organizace v rámci strategického zastupování snaží reagovat. Organizace reflektuje nejenom dopady na konkrétního klienta či klientku, ale zohledňuje

praktické konsekvence na širší klientskou skupinu. Získané poznatky jsou dále vyžívány při práci na dalších případech, ale též v oblasti advocacy/lobby.

Organizace La Strada chápe strategické zastupování ve dvou rovinách:

- jako specifický postup uplatňovaný v jednotlivém právním zastupování hrazeném ze zdrojů organizace ve spolupráci s konkrétní klientkou/klientkou,
- jako metodu, která se rozvíjí s každou další zkušeností zapojených subjektů a získaným rozhodnutím a disponuje potenciálem měnit zažitou praxi.

Pro současnou podobu praxe v organizaci La Strada je důležitý vývoj přístupu ke strategickému zastupování. Může být čten jako příběh hledání nejvhodnější cesty, při kterém se však organizace nevyhnula ani těm, jež byly ve stávající situaci slepé. To však neznamená, že nemohou jinde bez potíží fungovat.

Organizace začala hradit služby advokátních kanceláří v roce 2004. S ohledem na fakt, že mezi nevládními organizacemi, které poskytují služby obětem trestné činnosti či obdobným cílovým skupinám, nebyla tato praxe obvyklá, bylo nutné hledat zkušenosti jinde.⁸⁶ Do doby, než bylo možné hradit pro klientelu služby advokátních kanceláří, bylo ve výjimečných případech využíváno služeb právníků nevládních organizací, a to zejména z oblasti migrace. První zkušenosti se spoluprací s advokátními kancelářemi ukázaly na to, že ani mezi právní veřejností není zastupování osoby poškozené běžnou praxí. Například jedna z prvních advokátek, se kterou organizace navázala na základě doporučení jiné nevládní organizace spolupráci, vyřešila požadavek na nárok na náhradu škody podáním, které znělo zhruba takto: „*připojuji se s nárokem na náhradu škody ve výši xxx*“. Formálně bylo podání správné, ale pro praktickou možnost získat odškodné zcela nedostatečné.

Později, v roce 2007, organizace najala právní koncipientku, která s organizací velmi úzce spolupracovala. Koncipientka měla pracovní místo přímo v organizaci a zabývala se tématem obchodování s lidmi v širším kontextu než jen v oblasti práva. Tato praxe měla některé slabé stránky. Případy, ve kterých byla zmocněnkyní tato koncipientka, byly často předmětem konfliktů diskusí s orgány činnými v trestním řízení, které takovou praxi kritizovaly. Tím, že bylo působení koncipientky úzce propojeno s organizací, nebylo navenek vnímáno jako právní praxe ve prospěch poškozených, ale spíše jako manifestace názorů organizace či prodloužená ruka sociální práce. Tato praxe měla nepříznivý vliv na zastupované poškozené. Jako problematické se ukázaly také případy, kdy organizace poskytovala služby více klientkám, které vystupovaly jako poškozené v jedné kauze a zároveň mohly být ve střetu zájmů – v takovém případě pak zmocněnce či zmocněnkyni bylo potřeba zvlášť pro každý případ.

V letech 2008–2009 organizace aktivně hledala vhodné advokátní kanceláře a utvářela se podoba spolupráce. Základní rámce této spolupráce byly popsány v roce 2009 v metodice standardů kvality v sociálních službách týkající se spolupráce s fyzickými osobami. Na počátku roku 2009 začala organizace používat termín „*testcase*“ s cílem programově rozvíjet oblast právního zastupování a pracovat s případy více na strategické úrovni. Užívaný termín označoval rozvoj agendy týkající se spolupráce advokáta/advokátky, klienta/klientky, resp. sociální pracovnice, méně pak propojení praxe na advokační aktivi-

ty. Organizace přitom vycházela z předpokladu, že spoluprací multidisciplinárního týmu v rámci řešení případů obchodování s lidmi je větší šance dosáhnout spravedlnosti pro obchodované osoby. Spojením *expertního know-how* problematiky obchodování s lidmi, *rozvoje praxe při využívání zmocněnců/zmocněnkyň* poškozených v trestním řízení a *podpory klienta/klientky*, který je svědkem/svědkyň a osobou poškozenou obchodováním s lidmi, začala organizace cíleně usilovat o zpřístupnění práv obchodovaných osob např. k odškodnění či potrestání pachatelů/pachatelek na obecné úrovni. Primárním smyslem konceptu „*testcase*“ byl tedy rozvoj know-how při uplatňování práv obchodovaných osob, který mohl být dále reprodukován dalšími subjekty. Druhým, neméně důležitým cílem bylo získání rozsudků či rozhodnutí, jež by měly pro rozvoj oblasti prevence obchodování s lidmi obecný význam.

Jak se v diskusích týmu ukázalo později, termín „*testcase*“ nebyl úplně vhodný, protože svým obsahem upozaduje hlavní cíl, kterého se snaží organizace dosáhnout. Tím bylo rozšíření možností pro klienty a klientky organizace, aby měli co nejširší přístup ke svým právům – zejména pak k zajištění bezpečí, předcházení situacím, které vedou k sekundární viktimizaci a odškodnění⁸⁷ (tyto jsou nejčastěji zmiňovanou „objednávkou“ ze strany klientek a klientů, když žádají právní služby). Následně bylo hledáno jiné adekvátní terminologické označení, které by více odpovídalo popisu činnosti, tak i aplikaci hodnot organizace. Výhodiskem byl termín „*strategické zastupování*“ a v roce 2010 byly klarifikovány rámce tohoto konceptu prostřednictvím metodiky v systému standardů sociálních služeb.

Na konci roku 2011 se uskutečnilo první setkání advokátů a advokátek, kteří spolupracují s klientelou organizace, zástupců a zástupkyň orgánů činných v trestním řízení a sociálních pracovníků. Setkání mělo za cíl zmapovat problémy v praxi v oblastech definice obchodování s lidmi a odškodnění obchodovaných osob a také reflektovat spolupráci mezi advokátními kancelářemi a nevládní organizací. Na přelomu let 2011 a 2012 též probíhala interní evaluace praxe strategického zastupování v organizaci zaměřená na zkušenosti a názory klientely a zkušenosti sociálních pracovníků. Pro dokreslení situace je vhodné dodat, že každoročně je zahájeno okolo pěti případů strategického zastupování. Mnohé z nich jsou řešeny i několik let.

V současné době (2010–2012) organizace La Strada považuje za oblasti, ke kterým přistupuje ze strategického hlediska, oblast zastupování poškozených zmocněncem/zmocněnkyní v trestním řízení, popř. odškodnění pro oběti trestné činnosti, a oblast případů obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování a nucené práce. Klientela pro strategické zastupování se rekrutuje z řad klientů a klientek pobytových sociálních služeb organizace La Strada či organizací Charita Česká republika či Diakonie. V případě strategického zastupování jsou nabízeny služby zmocněnců/zmocněnkyň, kteří mají právní vzdělání a působí v advokátních kancelářích. Tyto organizace La Strada v souladu se standardy kvality v sociálních službách proškolila a koordinuje je. Se skupinou zmocněnců/zmocněnkyň spolupracuje dlouhodobě.⁸⁸ Role zmocněnců v trestním řízení se stala předmětem expertních diskusí.⁸⁹

Jak je patrné, na strategickém zastupování se podílí řada aktérů a akterek. Kromě organizace La Strada na něm participují klienti a klientky, zmocněnci a zmocněnkyně (zpravidla s kvalifikací advokáta či koncipienta), popř. i sociální pracovnice spolupracující organizace. Detailní popis rolí je rozepsán v metodikách standardů kvality v sociálních službách. V principu lze shrnout, že organizace La Strada je zodpovědná za nabídku zmocněnců/zmocněnkyní klientele, vyjednávání rámců spolupráce, hrazení právních služeb a především rozhodnutí, zda bude případ chápán a veden jako strategický. La Strada spolupracuje s případnou partnerskou organizací, řeší stížnosti klientely a zabývá se analytickými výstupy z praxe, také je zodpovědná za reportování donorům. Klient/klientka, kteří mají v testním řízení zpravidla postavení osoby poškozené, si v případě zájmu volí zmocněnce dle nabídky, signují plnou moc, spolupracují na řešení případu a udělují souhlas s výměnou základních informací nutných pro spolupráci v rámci celého systému. Zmocněnec/zmocněnkyně uzavírají s organizací La Strada dohodu o spolupráci, absolvují základní vstupní školení pro práci s klientelou, předávají se souhlasem klienta/klientky informace o realizovaných úkonech a fakturují služby. Zejména však pracují ve prospěch klienta/klientky a zodpovídají za správný právní postup. Sociální pracovník/pracovnice spolupracující nevládní organizace, jež poskytuje pobytové sociální služby (pouze v některých případech), poskytuje sociální služby klientovi/klientce, spolupracuje se zmocněncem/zmocněnkyní na základě dohody a potřeby, poskytuje součinnost při dopravě a další logistice v rámci případů.

Výše zmíněné profesionální subjekty jsou nezávislé. Své služby poskytují v rámci platné legislativy a v rámci profesních etických pravidel. Klient nebo klientka jsou svobodnými osobami, plně zodpovědnými za své jednání. Mimo dojednané podmínky nelze předvídat postup jednotlivých aktérů, v popředí ale stále stojí zájem klienta či klientky. Strategické zastupování má se zastupováním tzv. běžným společný cíl, kterým je uspokojení práv a nároků klienta/klientky a v souladu s uzavřenou zakázkou.⁹⁰ Vedle této individuální roviny však strategické zastupování usiluje také o rozšíření práv hypoteticky zvažované skupiny osob ve stejné či velmi obdobné situaci.⁹¹ I přesto, že každý subjekt jedná samostatně a tedy La Strada nemůže ovlivnit či změnit postup, který stanovila advokátní kancelář, lze na základě uzavřených dohod předpokládat, že budou variantní kroky vhodným způsobem konzultovány s klientem/klientkou. To je též upraveno v metodikách standardů kvality v sociálních službách. S ohledem na strategický rozměr zastupování je však možné, že klient/klientka může být dotazován, zda nechce pokračovat ve „sporů“ i přes fakticky nízké šance na úspěch. V takovém případě není na klienty vyvíjen nátlak a jsou s touto situací obeznámeni.

Možné neřešené střety zájmů „klientských“ a „politických“ organizace minimalizuje skrze pravidelný monitoring prováděný v rámci poskytování sociálních služeb a skrze důsledné uplatňování dalších opatření, které jsou ustaveny na ochranu práv klientů a klientek (stížnosti, reflexe případů na poradách apod.). Také úkony strategické povahy, zejména medializace případů, podléhají pravidlům sociální práce s klientelou, organizace si zakládá na mlčenlivosti vůči klientele. V případě, že se klient/klientka rozhodne pro vystoupení

v *médiích*, je nutné postupovat ve smyslu směrem k maximálně informovanému souhlasu. Pro účely *vzdělávání a odborné činnosti* je možné využívat anonymizované údaje či údaje, jež jsou jinak dostupné (např. výroky soudu).

Jedním z významných momentů rozvoje strategického zastupování byl vstup organizace La Strada do konkrétní kauzy – mediálně proslaveného případu tzv. stromkařů.⁹² Organizace identifikovala v již rozpracované kauze vykořisťování lesních dělníků z řad migrantů případ obchodování s lidmi. Navázala spolupráci s advokáty a advokátkou, jež zastupovali tyto poškozené, a nabídla jim podporu. Díky podpoře mezinárodních organizací se podařilo získat finanční prostředky na tento případ (ve kterém oproti běžné praxi organizace podporuje zastupování i poškozených, kteří nejsou jejími klienty). Díky externí finanční podpoře bylo možné hradit i zastupování v „civilních“ sporech. Příklad, jenž je rozpracován od roku 2010, nemá i přes intenzivní snahu advokátů a advokátek v trestním řízení žádný výstup v podobě rozhodnutí soudu. Příklad byl, i přes usilovnou snahu advokátů a advokátek, rozkouskován na několik spisů, které byly postupně uloženy ad acta či byly do podzimu roku 2012 řešeny dle zákona o policii. V současné době probíhají výsledky v rámci trestního řízení. Advokát a advokátka se také pokoušejí vymáhat pohledávky v insolvenčním řízení. Pro problematiku obchodování s lidmi a vykořisťování má však tato kauza důležitý význam – díky aktivitám dalších uskupení občanské společnosti se téma dostalo do širšího povědomí, o případu byl natočen hodinový dokumentární film německou režisérkou a případ je uváděn v mezinárodních dokumentech jako exemplární.

Jak je z výše uvedeného patrné, organizace La Strada se v metodické činnosti soustřeďuje především na oblast spolupráce advokátních kanceláří, klientely a sociálních pracovníků. Strategická rovina v oblasti advokačních aktivit se projevuje především stanovováním priorit pro rozvoj teoretické i praktické informační základny a též konkrétním využíváním výsledků z právního zastupování. Judikátů z praxe je prozatím minimum a většinu řešených případů nelze z důvodů bezpečnosti poškozených široce medializovat, proto se organizace soustřeďuje v rámci advokační praxe vycházející ze strategického zastupování na abstrakci a analýzu zkušeností jednotlivých poškozených, popř. jejich zmocněnců/zmocněnkyň a prostřednictvím jejich popisu a zasazování do obecnějšího kontextu cílí na změnu praxe či legislativy. Z těchto i dalších důvodů se rozvinula činnost zaměřená na monitorování soudů.

4. ZAVÁDĚNÍ STRATEGICKÉHO ZASTUPOVÁNÍ: OD TEORIE K PRAXI

Strategické zastupování patří k činnostem, které je zapotřebí vhodným způsobem projektovat. Následující část zúročuje nabyté zkušenosti sociálních pracovníků a dalších pracovníků týmu ze zavádění strategického zastupování. Zkušenosti jsou doplněny o komentáře klientely. Celé projektování je inspirováno způsobem, jakým sociální pracovníce

a pracovníci přistupují k případové práci s klientelou (Úlehla, 1999), zahrnuje tedy přípravu, vlastní implementaci a její zhodnocení.

4.1 PŘÍPRAVA STRATEGICKÉHO ZASTUPOVÁNÍ

Před zahájením samotné realizace strategického zastupování je užitečné sepsat projektový záměr. Projekt by měl klást a současně i zodpovídat tyto základní otázky:

CO?

Co bude organizace dělat? Co se o takové činnosti lze dozvědět? Kdo již něco podobného dělal? Jaké jsou zkušenosti z praxe? Bude se organizace orientovat spíše přáním konkrétních klientů/klientek či spíše potřebami politiky?

PROČ?

Co chce organizace strategickým zastupováním dosáhnout? Co chce ve společnosti měnit? Jaké je zaměření organizace a jak do toho spadá praxe strategického zastupování?

KDO?

Kdo se bude na strategickém zastupování podílet? Budou potřeba sociální pracovníci? Jakou mají mít kvalifikaci a dovednosti? Jak by měl vypadat profesní a lidský profil advokáta/advokátky? Kde takové profese sehnat? Kdo další má být součástí týmu?

KDE?

Kde bude organizace služby poskytovat? Jaké potřebuje mít zázemí a materiální zdroje (např. automobil)?

PRO KOHO?

Kdo bude klientelou? Jak bude vybírána? Jaká kritéria musí splňovat? Jaká má být motivace klienta/klientky spolupracovat a čeho chce dosáhnout? Kde budou služby nabízeny? Jak zajistit, aby měli ke službám přístup lidé, pro které je služba určena?

JAK?

Jak bude systém strategického zastupování fungovat? Jaká budou pravidla? Jak bude fungovat komunikace v rámci týmu? Jak se budou řešit dilemata v praxi? Kdo bude mít poslední slovo při stanovování strategie a postupu v rámci případu? Na co se budeme v praxi zaměřovat? Jak budeme integrovat znalosti získané během poskytování strategického zastupování zpět do praxe a do advocacy? Jak budou hodnoceny výsledky?

ZA CO?

Jaké budou náklady? Jak budou organizací hrazeny?

4.2 ZAVEDENÍ DO PRAXE

Následující model předpokládá role sociální pracovnice, která spolupracuje s klientem či s klientkou a advokátem či advokátkou, popř. další sociální pracovnící z partnerské organizace či osobou z dalších subjektů.⁹³ Opět je užitečné si v rámci organizace položit řadu otázek: co dělat, proč to dělat, kdo by to měl dělat, kde, jak a za co.

CO?

V praxi je dobré vědět, jaké podobné aktivity se již realizují a které organizace strategické zastupování (strategickou litigaci) realizují. Tím se dá vyhnout objevování již dávno objeveného. Celou problematiku může organizace sama posunout dále, když bude kriticky stavět na tom, co se již někde vyzkoušelo. Je dobré vědět, že strategické zastupování může mít mnoho podob a může se lišit v přístupu ke klientele, v prezentaci témat, v práci s výsledky, ve spolupráci s dalšími subjekty a v neposlední řadě i v tom, zda v praxi organizace fungují sociální pracovnice či nikoli.

Lze doporučit:

- *pročíst si, co bylo publikováno k tématu strategického zastupování,*
- *nashromáždit zkušenosti od dalších subjektů,*
- *stanovit si vůdčí principy (např. zda se orientujeme prioritně na klientku či na politický dopad věci).*

PROČ?

Zúčastněným aktérkám, jako jsou sociální pracovnice, klientela a další, by mělo být zřejmé, z jakých důvodů se organizace do strategického zastupování pouští a čeho chce touto aktivitou dosáhnout.

Lze doporučit:

- *Diskusi v týmu i s klientelou, jaká společenská změna je potřeba, jakým směrem organizace směřuje a čeho chce dosáhnout.*

KDO?

Praxe ukazuje, že je vhodné sestavit „minimální“ implementační tým, který zahrnuje toho, kdo zastupuje, nejčastěji advokátku, a toho, kdo je zastupován, tedy klientku a další osoby – sociální pracovnice, tlumočnice, pracovnice spolupracující organizace, právničky analytičky atd. Předem by měly být rámcově vymezeny role a odpovědnosti jednotlivých zúčastněných aktérů v týmu, zejména kdo a za jakých podmínek je v kontaktu s klientelou a k jakým osobním a citlivým údajům má přístup.

Sociální pracovnice by měla mít, kromě odborné způsobilosti dle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách, též hlubší znalosti v oblasti, ve které strategické zastupování probíhá, tedy v trestním právu a legislativě týkající se odškodnění. Pokud je to možné, tak by měla mít i praktické zkušenosti z výsledků, soudů, rekognic apod. Měla by umět klientele srozumitelně vysvětlit, co se během trestního řízení odehrává.

Lze doporučit:

- *Iniciální a průběžné vzdělávání v trestním právu, specializace jedné pracovnice v organizaci na spolupráci s orgány činnými v trestním řízení, stáže „služebně mladších“ sociálních pracovníků v řešení aktuálních případů, otevřená možnost konzultovat otázky s advokátkou, popř. anonymně s právníčkou analytičkou, monitorování odborné literatury.*
- *Předem vymezit kompetence dané sociální pracovnice.*

Co se týká advokátek, nutná je osobní dispozice umožňující spolupráci s pomáhající organizací a působení v oblasti strategického zastupování. Spolupráce s klientelou, která má za sebou traumatickou zkušenost, spolupráce se sociální pracovníci a tlumočníci a v neposlední řadě i akceptace hodnot a cílů pomáhající organizace, klade na advokátku vysoké profesní, osobnostní a v neposlední řadě i časové nároky. Také zastupování poškozené osoby vyžaduje profesní specializaci a ochotu učit se stále něčemu novému.

Lze doporučit:

- *Věnovat se výběru vhodné kandidátky na pozici advokátky. Hledat na základě doporučení, zkušeností z praxe nebo přehledu aktivit advokátní kanceláře. Informovat kandidátku před zahájením spolupráce o činnostech přesahujících běžnou praxi a o působení a fungování organizace.*
- *Poskytnout vstupní školení k fungování organizace, ke specifickým klientelám (např. PTSP, ubytování v azylových bytech, specifické druhy pobytu apod.).*
- *Nastítnout možnost zapojení dalších subjektů do modelu spolupráce v rámci strategického zastupování, kupř. sociální pracovnice z partnerské či jiné organizace, a toto dostatečně a srozumitelně vysvětlit.*
- *Dlouhodobě kultivovat spolupráci organizace s týmem advokátek např. formou společných porad, seminářů.*
- *Počítat s „riziky“ spolupráce s týmem vybraných advokátek, k nimž patří jejich omezená kapacita v případě souběhu více případů, limitovaná možnost obměny, pokud se objeví antipatie či výhrady ze strany klientky, omezený výběr podle pohlaví (pokud mají klientky např. preference pracovat se ženou či s mužem).*
- *Mít připravený postup při stížnosti klientky (tak jako při stížnosti na sociální pracovníci), znát činnosti a možnosti advokátní komory.*
- *Pokud se advokátka nespécializuje pouze na zastupování poškozených, počítat s možnými střety zájmů (např. advokátka obhájí ex offio pachatele ve stejné kauze).*
- *Mít dojednané způsoby nahraditelnosti a obměny advokátek, mít vyřešenou otázku využívání pro náhradu koncipientek (v případech rozsáhlých důsledků na psychiku klientky, podpořit aby klientka pracovala s člověkem, kterého zná).*

Další pozicí v týmu je *tlumočnice*, která by měla disponovat rámcovými informacemi o fungování organizace i o jejich cílech a praxi strategického zastupování. Též je na místě,

aby tlumočnice znala odbornou terminologii vztahující se k trestnímu řízení a uměla ji vhodně přetlumočit klientce. Tlumočení by mělo být v souladu se záměry nevládní organizace či advokáta nebo advokátky. Důležitý je výběr vhodné tlumočnice k výsledkům na policii a u soudu.

Klientela organizace upozorňovala na skutečnost, že tlumočnice může mít významný vliv na to, jak výsledk dopadne, může snížit nervozitu svědkyně při výsledku. Také je podle klientů vhodné, pokud tlumočnick či tlumočnice dokáže některé věci patřičně vysvětlit, nesmí však zasahovat do řízení. Dobrá tlumočnice je „polovina úspěchu“ spolupráce s orgány činnými v trestném řízení.

Lze doporučit:

- *Aktivní budování týmu proškolených tlumočnic, které spolupracují s organizací dlouhodobě.*
- *Doporučit vhodnou tlumočnici pro spolupráci s orgány činnými v trestním řízení.*

V mnoha organizacích nepracuje s klientkou pouze klíčová pracovnice, klientky přicházejí do kontaktu s *dalšími pracovníci*. Pokud je agenda strategického zastupování jen jednou dílčí aktivitou, nemusejí mít tyto pracovnice dostatek adekvátních informací. Klientela se však na ně může obracet nebo požádat o některé dílčí úkoly v rámci spolupráce s organizací.

V praxi organizace La Strada se stávalo, že se klientky obracely s dotazy směřujícími k jejich případu v rámci strategického zastupování na pracovnice v sociálních službách, které prováděly doprovod klientky např. z výsledku či jiných úkonů v rámci trestního řízení. Klientky se na tyto pracovnice často obracely v rámci nočních služeb v azylovém bytě organizace s dotazy, na které nebyly pracovnice připraveny. Je tedy velmi důležité, aby i tyto pracovnice, které nemají v rámci strategického zastupování uloženy žádné pracovní úkoly, byly zaškoleny a měly vymezeny případné kompetence.

Lze doporučit:

- *Proškolit o cílech a praxi strategického zastupování všechny pracovnice organizace, které se dostávají do kontaktu s klientelou, a to i přesto, že v rámci strategického zastupování nemají pracovní úkoly, popř. vymezit jejich kompetence a stanovit pracovní postupy. Pracovníci a pracovnice musí vědět, kde jsou hranice jejich kompetencí a kdy se mají či mohou obracet na sociální pracovníci.*

Řada klientek intenzivně spolupracuje s partnerskou či jinou organizací. Klíčové sociální *pracovnice z partnerských či jiných organizací* mohou, pokud o to má klientka zájem, pomoci se zahájením spolupráce v rámci strategického zastupování i v jeho průběhu. Problémy potom může způsobovat náročná koordinace a komplikovaný tok informací, ale i nedostatek informací o strategickém zastupování v partnerské organizaci nebo zkušenosti ve spolupráci s advokátkou.

V praxi se často ukazuje, jak složitá může spolupráce s partnerskou či jinou organizací být. Pracovnice dané organizace se stává dalším článkem celého systému a někdy je velmi

komplikované koordinovat tuto spolupráci, vymezit určité kompetence a vyjasnit si, jak bude probíhat tok informací mezi jednotlivými aktérkami. Limitem jsou potom nevyjasněná pravidla v rámci spolupráce a z toho plynoucí nedorozumění, která mohou mít negativní dopad na spolupráci s klientelou. Může se stát, že množství informací k případu klientky je předáváno ve zbytečně šíři nebo některé informace jsou předávány nad rámec nutného sdílení. Naopak v některých případech mohou být informace předávány v nedostatečné míře. Je tedy velmi důležité, než k takovéto spolupráci dojde, aby proběhlo vymezení rolí všech aktérek v rámci strategického zastupování.

Lze doporučit:

- *V partnerské organizaci určit spolupracující osobu, která má detailní informace o praxi strategického zastupování a zná systém práce s advokátkou.*
- *Předem navrhnout a vyjasnit systém předávání konkrétně vymezených informací, se kterými obě organizace souhlasí (vždy musí být odsouhlaseny i danou klientkou).*

Přínosné je, pokud organizace disponuje *analytičkou* či *analytickým týmem*, který má právní anebo jiné relevantní vzdělání, přičemž sleduje detailně problematiku strategického zastupování.

Lze doporučit:

- *Disponovat analytičkou, která sleduje téma jak po teoretické stránce, tak i s ohledem na praktické výstupy.*
- *Pokud se jedná o osobu, která přímo sama s klientelou nepracuje, je nutné upravit předem systém přístupu k informacím, které obsahují citlivé a osobní údaje klientek. (Tyto informace nejsou potřeba pro analýzu a jejich zpřístupněním by bylo porušeno právo na soukromí klientely, ale také zákon o sociálních službách a zákon na ochranu osobních údajů.)*
- *Nastavit systém vzájemného informování jak v organizaci, tak i toku výstupů a užitečných informací (např. rozsudků z jiných kauz, zahraniční praxe, stanovisek) směrem k advokátkám.*
- *Upravit praxi návštěv soudů analytičkou s ohledem na soukromí klientely.*
- *Aby analytička rozuměla hodnotám a cílům sociální práce, tak aby je mohla inkorporovat do analytických výstupů ven z organizace.*

KDE?

Pro praxi strategického zastupování je potřeba mít vhodný prostor, kde budou probíhat konzultace se sociální pracovnící, klientkou a advokátkou. Též je potřeba nastavit a řešit fungování spolupráce na dalších místech, kde se strategické zastupování odehrává, zejména u soudů a při výsleších. Pokud jde o trestní případy, je potřeba řešit bezpečnost všech zúčastněných.

Ukazuje se, že pro klientelu jsou velmi důležitá bezpečnostní opatření, která poskytuje policie např. při doprovodech na soud či jiná jednání v rámci trestního řízení, jež pro ně mohou být riziková. Následně jsou však tyto služby velmi rozdílně hodnoceny. Na jed-

né straně se setkáváme s kladnými hodnoceními opatření, kdy se konkrétní klientka cítí bezpečně a je jí poskytnuta dostatečná ochrana. Na druhou stranou se také setkáváme s názory klientek, které ochranu policie vnímají jako nedostačující a nadále se obávají rizik. Jako „dobrá praxe“ se ukazuje, že je důležité dopředu nastavit a vysvětlit, jak budou bezpečnostní opatření policií prováděna.

Lze doporučit:

- *Vypracovat rámcový bezpečnostní plán, se kterým jsou seznámeni všichni zúčastnění.*
- *Aktivně a preventivně konzultovat bezpečnostní opatření s policií.*
- *Zřídit nonstop telefon, na který může klientela i další zúčastnění kdykoli volat v případě obav či rizika ohrožení.*
- *V případech soudních řízení odehrávajících se mimo místo bydliště klientky konzultovat ochranu policií na hotelu či dopravu klientky z místa ubytování do místa jednání soudu eskortou.*
- *V případech přítomnosti médií před soudní síní kontaktovat státní zástupkyni či soudce, aby bylo klientce zajištěno bezpečí.*

PRO KOHO?

Strategické zastupování má dvě roviny: rovinu jednotlivého případu a rovinu iniciování společenské změny. Do strategického případu je investováno úsilí na více úrovních a též je veden s ohledem na svůj jedinečný, ale zároveň též strategický potenciál. Je proto vhodné, aby klientka věděla, že kromě zájmu na vyřešení jejího případu je zde další, obecný zájem a v ideálním případě by se měla s tímto cílem ztotožnit.

Lze doporučit:

- *Stanovit transparentní kritéria výběru/akceptace klientek pro strategické zastupování.*
- *Za jedno z kritérií výběru klientky zvolit motivaci k řešení případu.*

JAK?

V systému strategického zastupování se pohybuje mnoho aktérek – „uvnitř“ klientka, advokátka, popř. koncipientka, sociální pracovnice, sociální pracovnice spolupracující organizace, tlumočnice (někdy i několik osob), analytička, popř. další externí aktérky. To s sebou nese některá rizika. Patří k nim hrozba disharmonie v komunikaci a únik citlivých a osobních informací mimo tento kruh určených osob.

Z perspektivy klientek se jeví, že se přiklání k modelu komunikace přes sociální pracovnici s možností trilaterálních schůzek, kde je kromě advokátky přítomna i sociální pracovnice. Méně klientek upřednostňuje přímou komunikaci s advokátkou.

Lze doporučit:

- *Promyslet systém komunikace a zodpovědností jednotlivých aktérek, stanovit kdo a za jakých podmínek předává/získává informace a k tomu získat souhlas klientky,*

průběžně získávat souhlas klientky s předáváním informací a dohody případně revidovat.

- Nespoléhat na to, že budou všichni systém dodržovat – učinit sociální pracovníci zodpovědnou za kontrolu plnění uzavřených dohod.*
- Nastavit mechanismus spolupráce. Určit systém předávání informací mezi jednotlivými aktérkami a nastavit nejvhodnější model spolupráce (např. možnost komunikace pouze mezi klientkou a advokátkou, která poté informuje o úkonech sociální pracovníci, nebo od začátku zavést možnost trilaterálních schůzek a komunikace probíhající přes sociální pracovníci směrem ke klientce).*

Musíme si uvědomit, že jednotlivé aktérky komunikují také směrem navenek, např. s orgány činnými v trestním řízení a dalšími organizacemi, např. s Ministerstvem vnitra ČR, ke kterému má klientka závazky.⁹⁴ U strategického zastupování může být též důležitou složkou medializace případu. Zde existuje řada rizik a problematických momentů. Vnější subjekty nemusí rozumět systému strategického zastupování, můžou se ztrácet informace předané „jiné“ složce systému. Hrozbou je spoléhání se na to, že s externími subjekty vyřešila např. otázku logistiky dopravy jiná část systému. Strategie může být nejednotná, zejména pokud jde o spolupracující organizace, které nemají zkušenosti či mají jiný přístup ke klientele. V případě medializace hrozí prozrazení skutečnosti, že klientka spolupracuje a bydlí v nevládní organizaci, také nerespektování soukromí klientky (např. zveřejnění fotografií, údajů apod.) či necitlivá medializace.

Lze doporučit:

- Zmapovat rizika a připravit postupy k jejich minimalizaci (ochrana klientky před médii, dohody o spolupráci s policií apod.).*

Ke strategickému zastupování, které směřuje ke společenské změně, patří také analytická činnost advokační práce. Tyto aktivity, které se často odehrávají v kancelářích a na různých veřejných fórech, mohou být odtržené od reality života klientek a klientů a od praxe obecně. Rizikem je odtržení advokační práce od reality, popř. týmu, který pracuje s klientelou, stavění na různých hodnotách v rámci jedné organizace a opomenutí toho, že v případech vystupují skuteční lidé, kteří mají svá práva a své potřeby.

Lze doporučit:

- Nastavit a poté udržovat spolupráci mezi analytickým týmem a týmem, pracujícím s klientelou.*
- Přinášet analytické výstupy i znalost načerpané na jiných fórech zpět do organizace a do práce s klientelou.*

Pokud je strategické zastupování ve spektru nabídky služeb, které organizace poskytuje, je zapotřebí ji klientkám nabízet a popř. je motivovat ke spolupráci. Hrozí přitom, že kritéria budou vysvětlena tak, že budou příliš návodná a klientka jim bude přizpůsobovat svůj příběh. Také otevřené informování o strategickém zastupování, jehož cílem může být

např. získat první rozsudek v problematice, může klientku „vyděsit“. Klientka může mít obavu, že zkušenosti sociální pracovnice a advokátky jsou malé. Také může mít strach, že se zaplete do systému, ze kterého již nebude cesty nazpátek. Omezující je také naléhavost případu, kdy je již nařízen výslech klientky a ta nemá dostatek času na rozmyšlenou. Klientce také nemusí být řádně vysvětleny určité pojmy, nemusí být srozumitelně podány.

Dokládá to i případ, kdy byla hodnocena spolupráce mezi advokátkou, sociální pracovnicí a klienty a nepanovala shoda na tom, jak časté by měly být schůzky s advokátkou. Většinou klienti a klientky komentovali, že schůzky nebyly moc časté, ale buď to vnímali jako dostatečné či sdělovali „že chápou, že pokud se nic neděje, byla by to ztráta času“. Někteří klienti či klientky si však přáli schůzky jedenkrát za měsíc, a to i přesto, že se v případě např. půl roku neděje nic nového (jako důvod uváděli zejména budování důvěry). Za nejdůležitější vnímali schůzky, které se uskutečňovaly na začátku spolupráce, a ty, které bezprostředně předcházely nějakému úkonu (výslech, soud, rekognice atd.).

Lze doporučit:

- *Připravit o strategickém zastupování pro klientelu materiály, které si mohou odnést z konzultace.*
- *Mít veřejná kritéria výběru na obecné úrovni i čas na finální rozhodnutí jak organizace, tak i klientky.*
- *Služby nabízet sociální pracovnicí, která má zkušenosti se strategickými případy a může uvádět ilustrativní příklady a současně i upozorňovat na možná rizika.*
- *Vyhradit potřebný čas „na rozmyšlenou“ pro klientku i pro organizaci, zda do systému strategického zastupování vstoupí.*
- *Jednat s klientelou na partnerské úrovni.*

Při první konzultaci s advokátkou je kromě získání informací od klientky a zodpovězení dotazů potřeba dohodnout množství pravidel spolupráce. Může se stát, že při první konzultaci s advokátkou není klientka v dobrém psychickém stavu (je krátce po trestném činu, jehož byla obětí, musí si znovu vybavovat skutečnosti apod.). V některých případech je s ohledem na situaci (např. nedostatek času) nutné spojit první či jeden z prvních kontaktů se sociální pracovnicí s kontaktem s advokátkou. Pokud jde o skupinu osob, může při prvním kontaktu s advokátkou být přítomna celá skupina, jež bude svědčit v jednom případě. Hrozí zde sekundární viktimizace klientky (zejm. klientka musí svůj příběh vyprávět již po několikáté a dalšímu pro ni neznámému člověku). S ohledem na účast dvou až čtyř osob (sociální pracovnice, advokátka, popř. též tlumočnice a sociální pracovnice spolupracující organizace) je zde riziko chaotického vedení konzultace, není jasné, kdo konzultaci vede, konzultace trvá nepřiměřeně dlouho. Pokud je přítomna první konzultaci s advokátkou celá skupina osob, je hrozbou, že se některé klientky nebudou chtít ptát otevřeně či sdělovat podrobnosti. Pokud by se u větších skupin měla první setkání uskutečňovat individuálně, nebude mít advokátka či nevládní organizace kapacitu spolupracovat se všemi klientkami.

V praxi se stalo, že se v organizaci vyskytlo několik případů, kdy vystupovaly v jedné kauze dvě a více osob jako poškozené. Z kapacitních důvodů či na žádost klientely advokátka v tomto případě uskutečnila některé konzultace ve skupině. Některé klientky tuto praxi vítaly a požadovaly s tím, že jim to pomůže lépe si vzpomenout na podrobnosti. Jiné klientky (zpravidla ty, které si tuto praxi nevybraly, ale byla nutná s ohledem na kapacitu) však sdělily, že by uvítaly, pokud by bylo možné uskutečnit setkání s advokátkou individuálně.

Lze doporučit:

- *Sepsat příběh klientky, který má již s jejím souhlasem prostudovaný advokátka, jež se pak již jen doptává.*
- *Sestavit baterii otázek, kterou pokládají standardně advokátky při každém jednání. Na tyto otázky je klientka sociální pracovnící připravena, zná je předem.*
- *Připravit písemné podklady k podpisu (např. souhlas s předáváním informací, plnou moc, výpověď plné moci, kontakty na subjekty apod.).*
- *Připravit rámce dohod o komunikaci mezi klientkou, sociální pracovnící a advokátkou (kdo, co, komu, jak, jak často) a zvážit, zda nedávat podepsat dohodu o spolupráci mezi aktérkami, vždy je však písemně zaznamenat a rozeslat zúčastněným.*
- *Při další konzultaci klientky se sociální pracovnící ujasnit, zda je vše jasné, popř. informace zopakovat.*
- *Pečlivě zvažovat, zda v některých situacích spolupracovat se skupinou, která svědčí v jednom případě.*

V průběhu spolupráce klientky, advokátky a sociální pracovníce se pravděpodobně vyskytnou období, kdy se ve vztahu ke klientce „nic neděje“. V praxi je to většinou v době, kdy probíhá vyšetřování. Tato období mohou být i poměrně dlouhá – v řádu měsíců. Klientky obvykle oceňovaly, že byly před zahájením spolupráce seznámeny s průměrnou délkou řešení případu (v praxi cca 2–3 roky) a s časovou náročností a rozložením v průběhu trestního řízení (na počátku více výsledků od policie, později většinou poměrně dlouhá pauza, poté soud, popř. průběh odvolacího řízení). Většina klientek však i přestože měla tyto informace a průběžně situaci řešila se sociální pracovnící, uvedla, že měly pocit, že se případ u policie „někam vypařil“. Čekání na další úkony či zprávy, které nepřicházely, vnímaly často jako velmi nepříjemné.

Lze doporučit:

- *Sociální pracovníce i advokátka by měly mít na mysli to, že klientky mohou tato období prožívat různě, a dojednávat si s každou klientkou zvlášť, jak k čekání na informace přistupovat.*

Pro praxi může být dobré předvídat, jaká rizika či nepříjemné momenty mohou čekat klientky u soudu. Patří k nim to, že se nepodaří vykázat veřejnost při výsledku poškozené, která musí hovořit o intimních či traumatizujících detailech ze svého života. Také se nemusí vždy podařit předcházet setkání s pachatelem a je riziko, že poškozené vyfotografují média a jejich podoba se objeví na stránkách denního tisku. Jeden z klientů, který měl

zkušenost s právním zastupováním u téže advokátky jako poškozený, ale také jako obviněný, sdělil, „že ho překvapilo, že pro něj jako pro obžalovaného může advokátka udělat mnohem více, než když je svědkem“.

Jako pozitivní na spolupráci s advokátkou hodnotila v rozhovorech klientela zejména „dobré rady pro výslechy“. Klientela dále oceňovala kladení otázek od advokátek na osobních setkáních – podobné totiž později dostávali i při výsleších, a proto je tolik nepřekvapily, přítomnost advokátky u hlavního líčení či výslechu, uklidnění klientky, když k soudu zapomněla něco přinést, fakt, že advokátka vysvětlila některé věci policii apod.

Lze doporučit:

- *Diskutovat v týmu možná rizika při jednání před soudem a pokusit se jim včasným řešením co nejvíce předcházet.*

ZA CO?

Strategické zastupování je činností, která vyžaduje nemalé finanční zdroje, jež je obtížné předem odhadnout. Je vhodné, aby organizace disponovala finančními prostředky, které mohou tyto služby kryt, nebo aby existoval zdroj, ke kterému se bude moci žádat na dofinancování strategických kauz. Rizikem je obecně nedostatek financí na zahájení, pokračování či ukončení kauz ze strany nevládních organizací. Při hledání zdrojů a psaní projektu na strategické zastupování je obtížné odhadnout počet kauz, které bude zapotřebí financovat (odhaduje se s předstihem i několika měsíců).

Lze doporučit:

- *Hledat co možná nejflexibilnější zdroje, které chápou podstatu strategického zastupování.*

4.2.1 DILEMATA

Každá práce s klientelou přináší dilemata a etické problémy. Na následujících řádcích jsou popsány některé z těch, se kterými jsme se setkali a na které stále hledáme odpovědi. Patří k nim:

- Reflexe (bez)moci sociálních pracovníků (téma moci vyplývá ze vztahu pomáhající – klientka), jinými slovy řečeno jak nepromítat do konzultací příliš svá přání či názory, jak věc řešit např.:
 - pokud by případ klientky přinesl zajímavou kauzu, ale klientka nechce podávat trestní oznámení,
 - pokud si jednání advokátky, kterou hradí organizace, zaslouží stížnost či korekci, ale klientka si nechce stěžovat.
- Tlak spolupracujících partnerů, kteří mají často moc nad rozhodnutími ovlivňujícími život a kauzy další klientely, na konkrétní osobu – potom je otázkou, na čí stranu se postavit? Tedy na obecné úrovni právo či možnosti jedince vs. možnosti „skupiny“, se kterou organizace pracuje.
- Jak zajistit mlčenlivost o tom, co se děje v sociální práci a zároveň umožnit analytickému týmu či médiím znát data soudních jednání? (Soudní jednání jsou veřejná,

ale mnohdy veřejnost neví, že konkrétní svědkyně je klientkou pomáhající organizace, analytické pracovnice tak získávají informace o životech klientek.)

- Hledání vhodné polohy mezi zaměřením na klientelu a zaměřením na politický dopad (pokud jednáme expertně, mohu často dosáhnout většího politického ohlasu, v některých případech pak ale nerespektuji či vůbec nekonzultuji s klientkou).
- Kolik informací o konkrétním případě/klientce je potřeba sdílet mezi organizacemi, mezi pracovníci jedné organizace, aby bylo možné efektivně spolupracovat (včetně zajištění bezpečnostních opatření), ale zároveň neporušovat právo na soukromí (či nešířit informace, jejichž šíření je zbytečné).
- Lze spolupracovat v týmech, když klientka odmítne vzájemné sdílení informací? Jaké minimální penzum informací musí mít o případě organizace, která hradí a popř. rozhoduje o zařazení případu mezi strategické a o jeho udržení v projektu?
- Má sociální pracovníce jezdit na soudy? Zde existují pro i proti.
 - Na jedné straně pracovníce podporuje klientku a doprovází ji, mnohdy je osobou, které klientky nejvíce důvěřují, advokátka nemusí umět vykonat případnou krizovou intervenci či zajistit operativně např. bezpečnostní opatření.
 - Na druhé straně se může při veřejném líčení dozvědět informace, které jí klientka sama neřekla či sdělila jinak a které pak mohou narušit proces spolupráce („objektivní“ vs. „straníci“ přístup v sociální práci), klientka či soud se obrací na sociální pracovníci pro informace během výslechu, kapacita sociálních pracovníků je omezená a soudy trvají dlouho, problémem je bezpečnost sociálních pracovníků a odkrytí její identity protistraně.

Jedna ze sociálních pracovníků, která měla zkušenost s účastí na soudu v rámci doprovodu a podpory klientky, uvedla možné výhody a nevýhody tohoto modelu na konkrétním příkladu. Soud probíhal v zahraničí a pracovníce zde klientku doprovázela jako psychická podpora a také z důvodu neznalosti řeči klientky v konkrétní zemi. Při výslechu klientky v rámci hlavního líčení byla vyloučena veřejnost, ale sociální pracovníce byla přizvána do soudní síně a posazena přímo vedle klientky. V průběhu celého výslechu se tedy klientka na pracovníci obracela o pomoc při složitě položených či citlivých otázkách a čekala, že pracovníce v jistých chvílích zasáhne. Bylo poté velmi těžké klientce vysvětlit, že tam byla pouze jako doprovod a že do tohoto procesu nemohla nijak zasahovat. Pracovnice také popisuje, jak nepříjemné bylo, když jí soudce položil otázku týkající se klientky a nakonec ji požádal o její osobní údaje, aby je mohl uvést do záznamu ze soudního jednání. Pracovnice podání těchto údajů z bezpečnostních důvodů odmítla, ale celkově tuto zkušenost popsala jako velmi nepříjemnou. Na druhou stranu klientka se vyjádřila velmi pozitivně k přítomnosti sociální pracovníce u soudu a sdělila, že se jí vypovídalo mnohem lépe a cítila se jistější.

4.3 ZHODNOCENÍ

Hodnocení strategického zastupování by mělo probíhat na několika úrovních v souladu se stanovenými cíli. Realizovány by měly být jak formativní, tak sumativní evaluace. V praxi je však rizikem, že se hodnocení neuskuteční pro nedostatek času a kapacit.

Evaluace také může přinést zajímavé informace, které objasňují některé problémové momenty, např. že do služeb strategického zastupování nevstupuje tolik lidí, kolik původně organizace očekávala. Kde mohou ležet překážky vstupu lidí do služby? Ze zkušenosti sociálních pracovníků se ukazuje, že vysvětlením může být:

- Lidé nechtějí podávat trestní oznámení proto, že se obávají ztráty kontroly nad vlastním případem (vlastním osudem). Může se stávat, že čím informovanější jsou klienti/klientky o tom, jak v praxi trestní řízení vypadá, tím je jejich ochota svědčit menší.
- Klienti a klientky do organizace přicházejí ve fázi, kdy již nemá strategické zastupování smysl (již proběhl soud či se již nestihne připravit podání k náhradě škody).
- Práh služeb organizace je nastaven příliš vysoko.
- Sociální služby mají „špatnou reklamu“, klientela se obtížně oslovuje.
- Neexistuje krytí rizik pro klientelu v případě strategického zastupování např. v civilním řízení.
- Případy trvají příliš dlouho (v organizaci La Strada v průměru cca 3 roky).

Lze doporučit:

- *Hodnotit jak výsledky případů po věcné stránce, tak i průběh spolupráce. Do hodnocení aktivně zapojit klientku, ale také další zúčastněné aktéry.*
- *Výsledky hodnocení zpracovat do metodik a především do systému spolupráce.*

5. STRATEGICKÉ ZASTUPOVÁNÍ V PERSPEKTIVĚ ZMOCNĚNCŮ A ZMOCNĚNKYNĚ

Jaké mají se strategickým zastupováním zkušenosti zmocněnci a zmocněnkyně, kteří se pohybují v oblasti aplikace vlastního obsahu trestního práva? Jaké jsou názory na hmotněprávní aspekt definice obchodování s lidmi? Jaké zkušenosti jsou s procesními aspekty v případech strategického zastupování a v praxi orgánů činných v trestním řízení? Na tuto otázku dává odpověď následující kapitola.

Vzhledem k našemu tématu je důležité vnímat, že trestný čin obchodování s lidmi rozlišuje dvě samostatné skutkové podstaty, které se liší předmětem útoku (dítě a osoba starší 18 let). U osoby starší 18 let je nutné zkoumat aspekty ovlivňující její svobodnou vůli se rozhodovat. Pokud jsou přítomny mechanismy ovlivňující svobodnou vůli, jde o jeden ze skutkových znaků trestného činu obchodování s lidmi.

5.1 ZNAK SKUTKOVÉ PODSTATY TRESTNÉHO ČINU OBCHODOVÁNÍ S LIDMI „JINÝM UŽITO“

V rámci praxe orgánů činných v trestním řízení se objevují dva názory na výklad pojmu „aby bylo jiným užito“, který je jedním ze znaků skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi. Někteří chápou obchodování s lidmi jako dvoustranný vztah mezi obchodníkem a jeho obětí, z nichž sám obchodník dále kořistí. Jiní naopak vidí v obchodování s lidmi trojstranný vztah mezi obchodníkem, obětí a tzv. uživatelem oběti. Expertní skupina se jednomyslně přiklonila k názoru, že obchodování s lidmi ve smyslu stávající právní úpravy je trojstranný právní vztah. Znak skutkové podstaty, aby bylo jiným užito, musí být naplněn, aby nedošlo k záměně se skutkovou podstatou jiného trestného činu. Je tedy zapotřebí tří osob, oběti, obchodníka a zákazníka, aby se jednalo o obchodování s lidmi. Od tohoto pojetí je také nutné odlišit další výklad, který jde nad rámec zákona, a to pojmy „aby bylo jiným užito k pohlavnímu styku“ a „aby bylo jiným užito k prostituci“. Druhý zmiňovaný termín je nepřijatelný, neboť vyžaduje, aby bylo oběti využito tzv. na druhou, což znamená, že pachatel by oběť poskytoval další osobě, aby ta oběť využívala k prostituci.

5.2 ZNAK SKUTKOVÉ PODSTATY TRESTNÉHO ČINU OBCHODOVÁNÍ S LIDMI „TÍSNĚ“ V PRAXI

Je otázkou, jakou formu tísně trestný čin obchodu s lidmi zná, zejména pak v případech, kdy jde o obchodování s lidmi za účelem jiné formy vykořisťování. Jak se v tomto konkrétním případě posuzuje finanční tíseň obětí obchodování s lidmi? Hraje nějakou roli výše odměn, která byla při obchodování s lidmi za účelem jiné formy vykořisťování zaměstnancům vykořisťovaným zaměstnavatelem slíbena? Nevyplacená mzda, popř. splatnost mzdy nebo jiných mzdových nároků zaměstnanců, nehraje při posuzování základní skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi roli. Vykořisťující zaměstnavatel kořistil již ze samotné práce svých zaměstnanců. Výše prospěchu je relevantní u kvalifikovaných skutkových podstat trestného činu obchodování s lidmi. Za tíseň lze považovat i ekonomický nedostatek v zemi původu oběti. Sociální podmínky v dané v zemi automaticky tíseň neznamenají. Nelze totiž říci, že by všichni občané konkrétní země byli v situaci tísně. Je však třeba zohlednit konkrétní situaci oběti.

„Jako měřítko tísně nelze použít pohled, že se lidé v jiné zemi mají lépe a já chci také. Jen proto, že někdo pochází například z bývalého východního bloku, není ještě v tísně. Subjektivní vnímání tísně je založeno na objektivních okolnostech a ty je potřeba zkoumat.“ (advokát)

S tísní souvisí i pracovní podmínky zaměstnaných cizinců, které mají být stejné jako u zaměstnanců původem z České republiky, a nejen to, totožné pracovní podmínky mají mít i regulérní a neregulérní zaměstnanci. V realitě většinou zaměstnanci pracující bez pa-

tříčných dokumentů nedosahují ani minimální mzdy. Rovněž dochází ke zneužívání tíživé sociální situace některých skupin osob.

„Cizinci z chudších regionů jsou využíváni k podřadné práci, za kterou často nedostávají zaplacení. V Holandsku se stal dokonce případ, kdy pachatelé zastrášovali své oběti pomocí techniky voodoo. K vyšetřování pak musel být přizván tzv. odvoodovač.“ (soudce)

„U pracovníků, kteří přišli z Vietnamu, pachatelé věděli, že museli vynaložit velké částky, aby se vůbec do České republiky dostali. Pokud se těmto cizincům nepodařilo ihned sehnat práci, ocitli se v ekonomické tísní, kterou pachatelé cíleně využili.“ (zmocněnkyně)

Na místě je otázka, jak je možné zneužití tísně v praxi odhalit? Nabízí se několik možností. Jako vodítko může sloužit výše průměrné mzdy v dané lokalitě a skutečnost, že někteří pracovníci ji nedosahují. Je nezbytné se obětí dotazovat, proč „dobrovolně“ přistupovaly na horší podmínky, a také aby i samotní poškození chápali svou tíseň, které pachatel zneužil.

„Situaci, kdy poškození jsou nekvalifikovaní dělníci, dlouhodobě vedení na úřadu práce, bez zaměstnání již několik let, by bylo možno posuzovat jako ekonomickou tíseň.“ (státní zástupkyně)

„Ačkoliv někdo může souhlasit s tím, že bude pracovat šestnáct hodin denně, je nutné se jej tázat, co ho k takovému rozhodnutí vedlo.“ (státní zástupkyně)

5.3 ROLE ZMOCNĚNCE

Poškozený je nejzranitelnější stranou trestního řízení. Bez podpory zmocněnce, optimálně advokáta, není příliš pravděpodobné, že by dosáhl na všechna svá práva včetně odškodnění. Jinak řečeno, bez zastupování schopným, iniciativním a vynalézavým zmocněncem je jen malá šance, že obchodovaná osoba či jiná oběť závažné trestné činnosti dosáhne na svá práva.

Práce zmocněnce však vyžaduje po advokátovi specifické znalosti a kompetence. Zmocněnec má v podstatě dvě role: průvodce a obhájce poškozeného. Profesně připravený zmocněnec by se měl orientovat či mít dovednosti v následujících oblastech:

- zakázka spolupráce s klientem,
- obhajoba zájmů poškozeného a jeho provázení v trestním řízení,
- volba strategie zastupování,
- příprava návrhu nároku na náhradu škody,
- spolupráce s dalšími aktéry,
- vědomí specifické spolupráce s poškozeným.

„Já vnímám zmocněnce poškozeného jako osobu, která má dvě role. Jako obhájce poškozeného, se všemi právy a povinnostmi, tak jak vyplývají z příslušných norem. Jako průvodce poškozeného v trestním řízení, který by měl poškozenému vysvětlit, jak trestní řízení bude probíhat, jakým úkonům bude vystaven a jaké konkrétní kroky může zmocněnec poškozeného činit.“ (státní zástupkyně)

5.3.1 ZAKÁZKA SPOLUPRÁCE S KLIEMEM

Zmocněnec si s klientem musí především dobře dohodnout, co bude cílem spolupráce a co je a co není v praxi možné a reálné. Jinak řečeno v začátku spolupráce je potřeba dojednat si „zakázku“. Zmocněnec musí co *nejpodrobněji vědět, co klient chce, jak si představuje řešení své situace*, aby se v průběhu procesu nepřišlo na to, že si každý představují pod uspokojivým výsledkem něco jiného. Strategii zastupování pak volí zmocněnec dle cílů spolupráce. Jiné kroky bude činit zmocněnec, pokud klientovi půjde především o náhradu škody, např. spojenou s podmíněným zastavením stíhání. Za takto stanoveným cílem je úvaha, že člověk ve výkonu trestu či ten, kdo přijde o práci kvůli odsouzení, škodu nenahradí. Je třeba si také vyjasnit, zda bude chtít klient nahradit materiální nebo nemateriální újmu. Pokud však klientovi půjde především o potrestání pachatele, bude vhodné zvolit strategii odlišnou? Jak také upozornil jeden ze soudců, zájmy klienta nemusí být v souladu se zájmy státu, a je třeba si uvědomit, že takový stav je legitimní.

Dále platí, že na začátku spolupráce je vhodné si detailně *vyjasnit, jaké možnosti má v procesu advokát* – zmocněnec poškozeného. Někteří klienti totiž mají nereálné představy o tom, jaké možnosti zmocněnci mají. Dojednávání zakázky vyžaduje specifické dovednosti, které mnohdy právní profesionálové postrádají. Jedná se např. o práci s individuální psychologickou a sociální situací poškozeného, umění klást užitečné otázky a formulovat cíle. Tyto dovednosti, které se sociální pracovníci učí v několikaletých výcvicích, se zpravidla na právních fakultách nevyučují.

„Klient je sekundárně viktimizován a očekává od trestního řízení odstranění tohoto stigma. Skutek, který se stal, ho může stavět do psychologické role, že se může cítit, že na něčem, co s tím skutkem souvisí, může nést nějakou část viny. A zde je potřeba být velmi obezřetný a naznačit klientovi, že trestní řízení nikdy nevede k tomu, aby tyto aspekty byly odstraněny. Naopak je potřeba klienta připravit na to, že pokud bude třeba svědčit nebo se rozhodne jít k soudu, tak že z psychologického hlediska to pro něj bude zážitek spíše nepřijemný.“ (zmocněnec)

5.3.2 OBHAJOBA ZÁJMŮ POŠKOZENÉHO A PROVÁZENÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Zmocněnec by měl klienta nejen zastupovat, ale také ho podporovat a provázet celým trestním řízením. Užitečnou je kvalitní a profesionální příprava poškozeného na průběh vyšetřování a řízení před soudem. Taková příprava může zahrnovat vysvětlení, co se bude během trestního řízení dít, jaké jsou povinnosti poškozeného, kolik výslechů ho může če-

kat, jak vypadá soudní síň apod. Dále přípravu na strategie obhajoby (např. pokládání otázek), kvalitní zajištění důkazů (např. lékařská prohlídka, materiály k nevyplacené mzdě, znalecké posudky). V případě utajeného svědka má smysl ho předem seznámit s tím, jak bude probíhat příchod k soudu (eskorta) a další technické (nejistota a obava z neznámého jsou stresující faktory), též že jeho utajení nemusí „vydržet“ do konce procesu. V případě svědka, který není utajen, ale má obavy se setkat s pachatelem, se osvědčila možnost vypovídat z jiné místnosti, popř. bez přítomnosti obžalovaného. S druhým zmíněným zpravidla problémy nebývají, pokud je žádost formulována správně a s předstihem. Vhodné je činit kroky k ochraně poškozeného, kromě usilování o výslechy ideálně bez účasti obžalovaného a veřejnosti, také zajistit oddělenou místnost nebo čekárnu, také předcházet kontaktu s médii (soudce vstupuje jinými dveřmi, nemusí média registrovat), zajistit policejní eskorty k soudu (o zajištění dopravy poškozeného k soudu policií lze požádat buď přímo policii, či státního zástupce). Ukazuje se, že dokonale připravený poškozený nebývá pro orgány činné v trestním řízení příliš důvěryhodný, narušuje totiž všeobecný obraz poškozených.

„Je také možné realizovat výslech ve speciální výslechové místnosti, tzv. přes sklo. Jakmile je totiž v místnosti více než jedna osoba, poškozený se mnohdy stydí, bojí, není schopen o některých věcech vůbec mluvit. V jedné kauze obchodování s lidmi jsme vyslýchali poškozenou dokonce v jiném městě. Využili jsme tamní dětský domov, kde využívají komfortní obývací jako výslechovou místnost. O patro níže je místnost s televizní obrazovkou a obě místnosti jsou navzájem obrazem a i zvukem propojeny. Po dobu výslechu byl s poškozenou v místnosti pouze policejní orgán, žena. Obhájce, státní zástupce i znalec byli v oné druhé místnosti a výslech sledovali na obrazovce. Odtud také kladli otázky. Všechno se nahrávalo. Později se provedl přepis. Účelem výslechu je získat co nejvíce informací. K tomu může přispět i atmosféra při jeho provádění. Soud, pokud již není poškozená vyslýchána u hlavního líčení, vidí na videu poškozenou, její chování, reakce, má přehled, jak to celé probíhalo, že tam nikdo nikoho neovlivňoval, že tam byla klidná atmosféra a že to udělalo své.“ (státní zástupkyně)

Jiná zkušenost se váže k vykázaní obžalovaného při výslechu poškozeného.

„V jedné kauze obchodování s lidmi jsem působila jako zmocněnec poškozené. Nastala situace, kdy poškozená byla předvolána jako svědkyně do hlavního líčení, tedy musela vypovídat již potřetí. Samozřejmě že po dohodě se státní zástupkyní a předsedou senátu jsme se shodli, že bude obžalovaný vyloučen na dobu výslechu. Bohužel hlavní líčení se protáhlo, byl pátek, okolo druhé, třetí po obědě. Svědkyně byla eskortována do soudní síně, a to znamenalo, že výslech již musel proběhnout. Ve chvíli, kdy byla předvolaná, jsem se postavila a podala jsem ústní návrh na vykázaní obžalovaného ze soudní síně. Po čemž mě pan předseda nemile zaskočil a řekl, že to neudělá, že nevyhoví mým návrhům. Vůbec nic mě v té chvíli nenapadlo, tak jsem si sedla a čekala, co bude dál. Samozřejmě svědkyně se tam složila, začala plakat, na což jsem se zase

postavila, a řekla jsem, že znovu žádám, aby pachatel byl vyvedený ze soudní síně. Na což pan předseda řekl, že si mám uvědomit, a také všechny procesní strany, že soudí velmi závažnou trestnou činnost, a proto i svědkyně musí něco vydržet. Já jsem byla velmi zaskočená, v tu chvíli jsem si neuvědomila, že mám ještě jednu možnost a to paragraf 203/odst. 3), že se můžu obrátit na senát. Kdybych to tehdy věděla, mohlo to dopadnout jinak nebo by to minimálně bylo zaprotokolováno. Výpověď samozřejmě nebyla vůbec úspěšná, vypadalo to, že si svědkyně všechno vymyslela, nic si nepamatuje, na každou otázku odpovídala, já nevím, já si nepamatuji a byla z toho velmi vystresovaná. Velmi lituji, že sem to tehdy nevěděla, protože předsedou senátu byl muž a přisedícími byly dvě ženy. Což by mělo jistě vliv na to, jak by se situace mohla vyvinout.“ (zmocněnkyně)

5.3.3 VOLBA STRATEGIE ZASTUPOVÁNÍ

Cíle spolupráce, potřeby poškozeného a znalost „kultury“ práce orgánů činných v trestním řízení mají vliv na utváření procesních strategií zmocněnce. Záleží též na tom, ve které fázi do případu zmocněnec vstoupí. „Kultura“ přístupu soudů, státních zastupitelství i policie v přístupu k poškozeným a jejich zmocněncům se liší kraj od kraje. Výhodou zmocněnce je vždy procesní zkušenost s konkrétním soudem. Liší se také to, co který soud v „praxi snese“ v soudní síni.

U trestního oznámení je vhodné zvážit, kdo bude podávat trestní oznámení, zda poškozený či nějaká další osoba (např. soused, organizace, zmocněnec apod.). V rámci přípravného řízení je zapotřebí podávat všechny návrhy včas a písemně, nenechávat si to do jednací místnosti, i když to zákon umožňuje. Před zahájením hlavního líčení je důležité mít připravené všechny formální náležitosti, znalecký posudek včetně počtu bodů pro vyčíslení nároku na náhradu škody apod. Tyto podklady je vhodné poslat také státnímu zástupci na vědomí. Dále je nezbytné být připraven na to, že zmocněnec nemusí být orgány činnými v trestním řízení vnímán jako partner, a to i přes to, že by to bylo pro všechny strany užitečné.

Během řízení před soudem je vhodné zvažovat, k čemu a jak se vyjádřit. Obhajoba má co se týče práv procesních a posledního vyjádření vždy postavení privilegovanější než ten, kdo zastupuje poškozené, proto je potřeba dát si pozor na vnášení zvyků z civilního řízení, kde jsou si strany rovný. Na některá vyjádření obhájce je lepší nereagovat, popř. reagovat věcně a nikoli emocionálně. Pro hlavní líčení je vhodné pokusit se dosáhnout výsledku poškozeného bez přítomnosti obžalovaného. Ukazuje se, že pokud žádost není úplně bezpředmětná, tak soud jí často vyhoví. Též znalec může nedoporučit, aby byl poškozený vyslýchán před obžalovaným. Pokud soud odmítne vykázání obžalovaného, je možnost zmocněnce obrátit se na senát (§203, odst. 3 trestního řádu), pokud se jednání soudy nenahrává, trvat na zaprotokolování této skutečnosti.

V rámci odvolacího řízení či dovolání se v praxi zmocněnci standardně nedoručuje, je potřeba s tímto počítat. V odvolacím řízení se role zmocněnce začíná více podobat řízení občanskoprávnímu, přestává se klást důraz na to, co se děje v soudní síni, je kladen

na písemná vyjádření. Proto je potřeba ohlídat si odvolání, a to ze všech stran. Pokud jsou v neprospěch poškozeného, je vhodné se písemně vyjádřit. Nedoporučuje se nechávat argumentaci až do jednací síně, je potřeba dát prostor senátu, aby se s odvoláními seznámil. Je vhodné zjistit, zda nebylo podáno dovolání řízení před Nejvyšším soudem a ústavní stížnost před soudem Ústavním, zejména pokud jde o pokus o právní „precedens“ či jde o nějakou neobvyklou právní věc.

„Zmocněnec je někdo, kdo může procesem procházet od policajta, až třeba do Štrasburku, je proto dobré hlídat si všechna podání a vyjadřovat se k nim pokud možno věcně.“ (zmocněnec)

V poslední době se lze setkat s tím, že není zahájeno řízení ve věci trestní a vyšetřující orgán postupuje dle jiného zákona než podle trestního řádu. V takovém případě, je-li vyšetřující orgán nečinný, případně věc uloží, nemá poškozený de facto možnost se proti takovému kroku bránit. V případech, kdy policejní orgán činí úkony podle trestního řádu, je trestní řízení zahájeno. V takovém případě je možné se obrátit na dozorující státní zastupitelství, za předpokladu, že ve věci dojde k průtahům. Avšak pokud ve věci nebylo z nějakého důvodu zahájeno trestní řízení, i tak je možno se na státní zastupitelství obrátit, aby prozkoumalo postup policejního orgánu. Podnět by měl být podán nikoliv podle trestního řádu, ale podle zákona o státním zastupitelství. Je zde ale nebezpečí, že se státní zastupitelství bude zabývat více formou než obsahem úkonů policejního orgánu.

„Již podáním trestního oznámení je zahájeno trestní řízení, avšak praxe se liší dle jednotlivých krajů.“ (státní zástupkyně)

5.3.4 NÁVRH NA NÁHRADU ŠKODY

V trestním řízení zvažuje zmocněnec s poškozeným, zda se pokusí získat náhradu škody za majetkovou či nemajetkovou újmu. Pokud se klient rozhodne, že se náhradu škody pokusí získat, je třeba, aby zmocněnec učinil maximum pro to, aby získání odškodnění bylo reálné. Ne vždy je ale nejvýhodnější pro poškozeného usilovat o náhradu škody, zejména pokud je to za situace, kdy by dotýčný musel být ve věci opakovaně vyslýchán. V takovém případě by mohlo dojít k prohloubení traumatizace.

Zastupování zmocněncem a formulace nároku na náhradu škody, tak aby měla šanci na úspěch, je delikátní záležitost. Z ohniskové skupiny vyplynuly některé zajímavé doporučení. Všechny formální náležitosti, posudky a bodové ohodnocení, potvrzení a další dokumenty je třeba mít připravené v písemné podobě před hlavním líčením. Kopii nároku je vhodné doručit státnímu zástupci. Podle zmocněnce se újma „*vyslechem dokázat nedá, je třeba znalečák s kulatým razítkem. Těžiště práce zmocněnce je před zahájením hlavního líčení.*“ Pokud jde o nemajetkovou újmu, lze se inspirovat kvalitní existující judikaturou civilních soudů. Formulace nároku na náhradu škody je v podstatě jakýsi transfer jedné právní disciplíny do druhé. Je třeba brát na tuto skutečnost ohled při formulování a „nepřehnat“

intelektuální náročnost podání. V nároku na náhradu škody se může poškozený, resp. jeho znalec, vyjádřit také k otázkám viny, nárok na náhradu škody totiž s prokázanou vinou pachatele souvisí. V písemné rovině takové vyjádření nebývá problém, v ústní občas ano. Dále je zapotřebí dát si pozor na to, jak se návrh formuluje, jakým koeficientem se např. násobí bodové ohodnocení u škod na zdraví a jak se návrh formuluje. Lze předpokládat, že zejména u soudů nižšího stupně není kontakt s novější civilněprávní judikaturou běžný.

„Je potřeba brát v úvahu, že se z jedné právní disciplíny přenáší do jiné právní disciplíny a zejména tehdy, když člověk používá nějaké koeficienty násobené, které jsem do té doby nezažil v trestněprávní judikatuře o adhezních výrocích, tak je potřeba v tom být obezřetný, aby člověk nepřehnal intelektuální náročnost civilněprávního aspektu a neponouklo to soudce k tomu, že je to moc složitý na logiku trestního řízení, odkáže to do civilu.“ (zmocněnec)

Také je třeba počítat s náklady, které sebou nese vyhotovení posudku. Některé nevládní organizace však mohou hradit posudky, většina nikoli. Je třeba pečlivě vybírat osobu znalce. Ne každý soudní znalec z oboru psychiatrie je odborníkem na posttraumatickou stresovou poruchu. Ne každý znalec je dostatečně citlivý při komunikaci s poškozeným. Pokud nemá soud vhodné znalce, je třeba mu navrhnout, aby přibral jiného. Dále je vhodné věnovat pozornost situaci, kdy poškozeného zkoumá několik znalců, aby se zbytečně vyšetření neopakovalo. Klíčové je do znaleckého posudku dobře formulovat otázky.

Škodu není nutné uplatňovat v trestním řízení, lze ji uplatnit také v civilním procesu. Pro poškozeného je to však zpravidla méně výhodné, v trestním řízení je pro pachatele zpravidla otázka odškodnění sekundárním problémem. V civilním řízení naopak poškozený nese jako žalobce důkazní břemeno, hrozí také, že v případě neúspěchu ponese náklady soudního řízení a protistrany.

„Formulace nároku na náhradu škody je něco, jako když člověk hraje voko. Ideální je dosáhnout jednadvacet a čím více se k tomu člověk blíží, tím je to lepší. Ale jakmile to o sebemenší kousek přeshvihne, tak ztrácí celou tu výhodu nasbírání těch bodů.“ (zmocněnec)

Ukazuje se, že by bylo přínosné, pokud by se z případů, které vzniknou strategickou litigací, mohlo dojít k vytvoření určitých postupů efektivního vymáhání nároku na náhradu škody u obětí obchodování s lidmi. Je potřebné počítat s tím, že v některých případech, i přestože zmocněnec usiluje o spolupráci, státní zástupci v praxi mohou rezignovat na podporu poškozeného a na začlenění nároků poškozeného do závěrečné řeči (to však může být způsobeno obecnou svázaností státních zástupců množstvím lhůt, které musí dodržet).

V případech domácího násilí, znásilnění, obchodování s lidmi a podobné trestné činnosti je možné, že se u poškozeného rozvine posttraumatická stresová porucha (PTSP). Ta se rozvíjí záhy po skutku, nejpozději do půl roku. V některých případech může jít o akutní

reakci na stres. Existují také případy, kdy se tato porucha rozvinula jako následek řízení. V těchto situacích se projev objevily až po delší době, někdy až po skončení trestního řízení. Choroba totiž propukla poté, co odpadl stresující faktor, kterým je v takovém případě samotné vyšetřování.

„Jestliže se jako zmocněnec dozvíte, že váš klient má zdravotní, resp. psychické problémy, které souvisí s věcí, tak je třeba, abyste na to upozornili a popř. učinili eventuelně návrh, ať již ústní nebo písemný. Pokud to totiž poškozený neřekne a u výslechu se chová tak, že to nelze poznat, pak těžko na to reagovat ve smyslu podezření na post-trauma. A to i v případě, že třeba někdo pláče. Vyslýchající si může např. myslet, že poškozený nechce o tom, co se stalo, mluvit, že je mu situace nepříjemná anebo že je celá návštěva policie pro něj tak moc stresující. Proto je třeba sdělit, že má problémy a jaké má problémy, třeba že se jim o té věci zdá, že nemohou chodit na určitá místa nebo že se vyhýbají určitým lidem, kteří jsou svým vzhledem podobní těm pachatelům.“ (státní zástupyně)

V některých případech zmocněnci upozorňovali na to, že vyšetřovatelé nejsou dostatečně kvalifikovaní, aby PTSP poznali, popř. též nejsou ochotni ji jako škodu na zdraví kvalifikovat. Takové jednání může být způsobeno jejich neochotou, která pramení ze skutečnosti, že při trestném činu ublížení na zdraví museli skutek překvalifikovat a řízení přesunout z „okresu“ na „kraj“. Mohou též poškozenému, u kterého se tato porucha rozvinula, „předhazovat“, že jeho výpověď se změnila.

„U prvního výslechu se oběť, resp. poškozený tváří, že se nic nestalo, popř. má nějaké reakce bezprostředně po útoku. V horizontu půl roku, roku, se u něj však rozvine posttrauma a následně je mu předhazováno, jak to, že se to u něj tak strašně změnilo, když před půl rokem říkal něco jiného v přípravném řízení a v hlavním líčení anebo do konce před hlavním líčením přichází s posudkem znalce. Na tom nám skončilo několik případů, jednalo se o neznalosti některých orgánů činných v trestním řízení.“ (zmocněnec)

5.3.5 SPOLUPRÁCE S DALŠÍMI AKTÉRY

V trestním řízení či v kontaktu s poškozeným vystupují či mohou vystupovat další aktéři, se kterými se zmocněnec setkává a vstupuje do interakcí: obhájce obžalovaného, státní zástupce, vyšetřovatel, v některých případech soudní znalec, popř. další zmocněnec, který však nemusí být právník, sociální pracovník a samozřejmě soudce. Role jednotlivých aktérů byly v ohniskových skupinách komentovány následovně. Z perspektivy obhájce má obžalovaný procesně privilegovanější roli než poškozený, je vhodné proto příliš nevyhrocovat vztahy s obhajobou. Strany si nejsou rovny, tak jako při občanskoprávním řízení. Perspektiva státního zástupce ukazuje, že existuje různorodá kultura fungování státních zastupitelství, někteří připouštějí osobní jednání, s některými je možné komunikovat

jen písemně. Vždy je však vhodná veškerá podání posílat v kopii i dozorujícímu státnímu zástupci. *Vyšetřovatelé* nejsou zpravidla zvyklí spolupracovat se zmocněnci. Ukazuje se, že někteří vyšetřovatelé kladli kapciózní otázky, neměli dovednosti potřebné pro výslech traumatizovaných obětí, popř. byli ve svých otázkách naléhaví. Naopak však existují vyšetřovatelé, kteří zmocněnce chápou jako partnery. Příklady dobré praxe např. zahrnují kvalitní administraci „technických aspektů spolupráce“, kdy policie zajistila majetek pachatelů, popř. doporučila zajistit si zmocněnce.

Soudní znalec nemusí být vždy odborníkem na zkoumané téma, může mu být cizí již zmiňovaná posttraumatická stresová porucha, je na místě vyhledávat citlivé znalce, kteří mají zkušenosti z práce s obětí. Zkušenosti se *zmocněnci, kteří nemají právní vzdělání*, jsou obecně spíše špatné. Mají mnohdy až naivní náhled na to, jak má vypadat strategie zastupování poškozeného. *Soudce* zase může mít snahu si kauzu zjednodušit, aby se nijak nekomplikovala a neprotahovala, proto raději převádí věc náhrady škody do samostatného řízení podle občanského soudního řádu. Soudci trestního senátu jsou odborníky na trestní právo, je třeba si uvědomit, že adhezní řízení má výrazné prvky civilního procesu.

„Jednotlivé trestní soudy, a to platí jak u kraje, tak i u jiné úrovně, se velmi liší v tom, jaká je tam kultura v projednávání a v přístupu k poškozeným a popř. k jejich profesijním zástupcům. Někde poškozené berou jako zcela relevantního účastníka řízení, který má právo se vyjadřovat ke všem aspektům trestního řízení a navrhopvat důkazy, a jinde je v podstatě redukuje na velmi paralelní proces, a mohou se vyjadřovat pouze k otázkám náhrady škody. Jakmile tam zástupce poškozeného začne tematizovat otázky, které nesouvisí s civilněprávním vztahem, tak mají někteří soudci tendenci toho zástupce upozadit, někde jsou naopak velmi benevolentní. ...Jiný soudní kraj, jiný soudní mrav.“ (zmocněnec)

V některých případech může být užitečné jak pro zmocněnce, tak i pro poškozeného mít navázanou spolupráci se *sociálním pracovníkem nevládní organizace*. Zmocněnci a policisté často sami nejsou připraveni se poškozeného efektivně ptát na to, co je potřeba, neumějí pracovat s individuální psychologickou situací poškozeného. Přes sociální pracovníci lze navázat „dobré vztahy“ mezi zmocněncem a klientem (poškozeným).

Podpůrnou roli při zastupování poškozených mohou mít také *nevládní organizace*. Některé, např. La Strada, disponují prostředky na uhrazení služeb zmocněnců pro trestní řízení. Problémem však zpravidla bývají finance na zastupování v občanskoprávním řízení. U tohoto typu řízení je komplikací, že nemajetní klienti nemají prostředky, aby hradili náklady řízení v případě, že neunesou důkazní břemeno. Nevládní organizace může být také zdrojem cenných informací k problematice, může nabídnout rozsudky vztahující se k odškodnění či konkrétnímu trestnému činu, zápisů ze soudních jednání či dalších odborných materiálů, výkladů, analýz apod. Nevládní organizace také mohou pořádat vzdělávací akce pro zmocněnce.

„Je lepší, když zmocněnec může spolupracovat s někým, kdo je s klientem v kontaktu již nějakou dobu, zejména pokud je klientem někdo, kdo se ve společnosti neorientuje, je izolován či je typově vnímán, jako někdo, kdo má slabší postavení. V Člověku v tísní jsou to např. terénní sociální pracovníci, kteří klienty znají dlouhodobě. Advokát by neměl vycházet samozřejmě ze všeho, co terénní sociální pracovník řekne. Komunikace s terénním pracovníkem mu ale umožňuje zpětnou vazbu a srovnání přístupů práce s klientem.“ (zmocněnec)

Do kauz v některých případech vstupují také média. Poškození mnohdy nemají zájem být médií kontaktováni a nepřejí si jejich přítomnost při výsledku. V takovém případě je možné požádat soud o vyloučení veřejnosti (ideálně předem), nebo o eskortu či odvedení poškozeného jinými částmi budovy tak, aby se médiím vyhnul. Je nutné si uvědomit, že soudce neví, jak svědek vypadá, a také přichází do soudní síně jinými dveřmi, nemusí tedy vědět, že před soudní síní se poškozeného média snaží kontaktovat. V takové situaci může intervenovat i státní zástupce. V některých případech může zmocněnec zvažovat, do jaké míry chce být on sám pro média partnerem. Zmocněnec má, pokud se dohodl s klientem, mnohem volnější ruce pro vyjadřování do tisku a dalších médií. Svými vyjádřeními může také předcházet dezinformacím, které by pak média mohla prezentovat s ohledem na nedostatek informací.

5.4 ROLE POŠKOZENÉHO

Poškození, kteří pocházejí ze zranitelných skupin, či oběti specifické trestné činnosti jsou také nositelé určitých způsobů jednání a strategií, které nemusí být na první pohled zřejmé, ale mohou způsobovat obtíže. V oblasti obchodování s lidmi se může stát, že poškozený může být během řízení v područí pachatele. Poškozený má obavy o svou bezpečnost nebo o vyplacení dlužných nároků. Pokud se nepodaří poškozeného ze sféry vlivu pachatele dostat, hrozí, že bude v jeho prospěch vypovídat u soudu. Poškozený je často zvyklý na neregulérní přístup zaměstnavatele z domova (např. Ukrajina), nevyžaduje nic písemně, spoléhá se na slovní domluvu, počítá s pozdním vyplácením mzdy apod. Poškození v praxi mnohdy často dlouho věří tomu, že problémy se nakonec vyřeší a dlužná mzda jim bude zaměstnavatelem vyplacena. Navíc u některých zaměstnavatelů je možné při loajálním přístupu zaměstnanců postoupit v hierarchii a napomáhat tak nelegální činnosti. V takové situaci je obtížné dokládat nárok na náhradu škody. Může se také stát, že poškozený po bezprostřední úlevě po odsouzení pachatele obvykle nemá energii pokračovat ve vymáhání škody a spokojí se s tím, že pachatel byl odsouzen. Občanskoprávní řízení totiž klade důraz na aktivitu žalobce, také finanční stránka věci poškozené od dalších kroků odrazuje. Větší propojení trestního řízení s následným vymáháním nároku na náhradu škody v rámci občanskoprávního řízení by mohlo poškozeným pomoci v procesu odškodnění.

5.4.1 NÁHRADA NEMAJETKOVÉ ÚJMY

V rámci trestního řízení mohou poškození od roku 2011 uplatňovat rovněž nemateriální újmu. Při stanovení její výše je nutné vycházet z kvalitně zpracovaného znaleckého posudku, z něhož je patrný rozsah škody. V rámci dokazování výše škody mohou být dotazováni svědci nebo rodina.

„Soudce chce poškozeného vidět a vyslechnout například v hlavním líčení. Vyslechnout může také rodinu poškozeného.“ (soudce)

Při posuzování výše bolestného a ztížení společenského uplatnění je používána vyhláška č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. V roce 2014 s příchodem nového občanského zákoníku ale vyhláška přestane platit, což může přinést poškozeným z hlediska uplatňování nároku na náhradu škody problémy s vymezemím jejich nároku.

Při rozhodování o výši škody vychází soudce ze znaleckého posudku. Znalec může příslušné bodové ohodnocení zvýšit až o 50 %. Soudce v samotném řízení není rozhodnutím znalce vázán a může bodové ohodnocení, a tedy i samotnou náhradu škody z hlediska právního odůvodnění navýšit.

Co se týká odškodnění vážných duševních poruch vzniklých působením otřesných zážitků nebo jiných nepříznivých psychologických činitelů a tísnivých situací, zde se většinou čeká s vyšetřením oběti znalcem, až je ustálen zdravotní stav oběti, což může být s ohledem na probíhající trestní řízení problém. Oběti často vyšetření do skončení trestního řízení nestihnou a jsou odkázány nárok uplatnit v občanskoprávním řízení.

5.4.2 POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO PŘI VYMÁHÁNÍ ŠKODY V CIVILNÍM ŘÍZENÍ

Obvykle se poškozeným doporučuje, aby své nároky na náhradu škody uplatnili v rámci trestního řízení, neboť zde nejsou zatíženi poplatky a důkazním břemenem. Avšak s odůvodněním náročnosti dokazování ve věci nároku na náhradu škody jsou poškození často se svými nároky odkazováni na civilní řízení. Ovšem existují nároky, které mohou být paradoxně lépe uplatněny právě v občanskoprávním řízení. Jde zejména o pracovněprávní spory, při nichž bývá důkazní břemeno přesunuto na zaměstnavatele, ač se může jednat ve sporu o žalovaného.

„Hlavní motivací trestního soudu je rychlý a pravomocný rozsudek.“ (soudce)

Proti častému odkazování poškozených do občanskoprávního sporu je skutečnost, že stojí-li např. na straně žalované obchodní společnost, která byla vytvořena za účelem krytí trestné činnosti, může se stát, že tato společnost již nevlastní žádný majetek, jenž by bylo možné postihnout v rámci občanskoprávního řízení na shojení nároku na náhradu škody. Jedinou možností poškozených je pak nárokovat náhradu škody po konkrétních pachav

telích pomocí trestního řízení. Otázkou také je, zdali nedochází k nadužívání odkazování poškozených do občanskoprávního řízení.

„Poškozený nemá právo na projednání v trestním řízení. Těžiště je v civilním řízení. Tedy odkazováním poškozených do občanskoprávního řízení není porušováno právo na spravedlivý proces.“ (advokát)

Diskusi také vyvolává rozhodnutí soudu v trestním řízení tzv. trestním příkazem, proti kterému nemá poškozený právo na opravný prostředek, a to i za předpokladu, že poškozený uplatnil nárok na náhradu škody. Soudce se v diskusi ptá: *„Pokud škoda není v popisu skutku, proč by ji soudce přiznával?“* Pokud ale byl nárok řádně a včas uplatněn, třeba již v okamžiku podání trestního oznámení, a soudce v trestním příkaze o náhradě škody nerozhodne, musí odůvodnit, proč se nárokem poškozeného nezabýval. Prospělo by, kdyby odsuzující rozsudek z trestního řízení dopomohl poškozenému k nezaplacení civilního řízení týkající se jeho náhrady škody.

5.5 DOPORUČENÍ

Jak se ukazuje, práce zmocněnce je specializovanou činností, která vyžaduje specifické znalosti a dovednosti, které se týkají trestního práva, popř. práva civilního (např. u nemajetkové újmy), tak i oblastí, které jdou mimo rámec vlastního práva. Zmocněnec by měl umět uzavírat užitečné dohody o spolupráci, mít základní povědomí o dopadech trestných činů na život obětí a schopnost vytvářet strategie zastupování v souladu s potřebami konkrétního člověka. Potvrzuje se, že v mnoha případech by poškozený nebyl schopen s ohledem na absenci právnického vzdělání svá práva bez pomoci efektivně hájit. I pokud je zastoupen advokátem/advokátkou v pozici zmocněnce, není jeho postavení rovnoprávné a jeho práva nejsou důsledně uplatňována.

Problémy v postavení poškozených nezpůsobuje jen samotná komplikovanost legislativy, ale také nevládnutá implementační praxe a vlastní spolupráce mezi jednotlivými aktéry. Jak uvedla jedna ze zmocněnkyň, *„poškozený nemá jako obžalovaný výhodu v tom, že může odmítnout vypovídat. Mnoho věcí je na uvážení orgánů činných v trestním řízení. Poškozený je tak v situaci, že musí neustále o něco prosit a žádat. Ve většině případů nemá jako např. obžalovaný tu výhodu, že může odmítnout vypovídat. Je to problém nejen legislativní, ale také praktický. Proto je potřeba si uvědomit, že v takovém nastaveném systému mají orgány činné v trestním řízení moc udělat pro poškozené situaci příjemnější.“* Výstupy ze skupin poukázaly nejen na problémy, ale také na příklady dobré praxe, kdy iniciativa a profesionální a vstřícný přístup orgánů činných v trestním řízení realizaci práv poškozených napomohly, popř. zamezily prohlubování sekundární viktimizace. Ve většině případů nemá jako např. obžalovaný tu výhodu, že může odmítnout vypovídat.

Doporučení, která zde nabízíme, byla formulována účastníky v průběhu diskusních skupin. Mezi základní diskutované potřeby patří:

- *Vzdělávání zmocněnců* v oblasti práce s klienty: jak pracovat s oběťmi trestných činů, jak efektivně vymáhat náhrady škody, jak klienty provázet trestním řízením. Měly by být realizovány speciální semináře pro zmocněnce, pomohlo by také vzdělávání na právnických fakultách.
- *Vzdělávání soudců a státních zástupců* v oblastech mimoprávních disciplín a hledání způsobů, jak soudce a státní zástupce motivovat k účasti na vzdělávacích akcích. Obvykle vzdělávání, které není povinné, čerpají zpravidla ti, kdo to nejméně potřebují.

„Je potřeba usilovat o to, aby byla vzdělanost u soudců i stran dalších věcí, ať už je to psychologie výslechu dospělého nebo psychologie výslechu dítěte, mladistvého apod. Je proto důležité, aby u soudců a státních zástupců, potažmo i u jiných právních profesí byl nějaký vhléd nebo schopnost vzdělávat se v mimo právních profesích. A to je potřeba si uvědomit, že je to potřebné, ať již na počátku při výsleších policie či později v soudní síni, která není nic jiného než určité jeviště, určité divadlo, které má formalizovanou podobu a jsou tam formálně rozdané role. A všechny tyto role jsou zachytitelné psychologicky. A velmi záleží na tom, jak schopný je státní zástupce a soudce pokládat otázky, jestli je schopný vést řízení tak, že neumožní pokládat takové otázky, které by třeba i dehonestovaly toho poškozeného, což se mnohdy může stát. Je proto důležité a je třeba i tlačit různým způsobem, aby tam byla vzdělanost stran těchto věcí, i proto, aby situace nezůstala zakonzervovaná: znám psané právo a formální postupy, ale bohužel tam chybí další např. ty psychologické aspekty.“ (soudce)

- *Vzdělávání policistů* formou seminářů a debat na téma práv obětí a potřeb poškozeného, na které by měli být pozváni i pracovníci nevládních organizací a zmocněnci. Zde by bylo vhodné také prezentovat kauzy, kdy spolupráce poškozeného se zmocněncem, policií a státním zástupcem pomohla k úspěšnému odsouzení pachatelů. Užitečné by bylo také představení potřeb zmocněnců vůči policistům a státním zástupcům a diskuse o možnostech spolupráce.
- *Novelizace trestního řádu*, která by posílila práva poškozených.
- *Upravit bolestné*, jehož výše je upravena vyhláškou do zákona, v takovém případě budou výši bolestného vázány i soudy.
- *Vytvoření nezávislé pro bono organizace*, která by se věnovala zastupování poškozených. Organizace by měla dostatek kvalitních zmocněnců, kteří budou specialisty na jednotlivá právní odvětví. Organizace by měla být co nejvíce nezávislá

na státní moci, a to mj. i z důvodu, aby se nebála jít do případných sporů svých klientů se státem.

- *Využívání institutu bezplatné právní ochrany by mělo být vázáno na reálný majetek a příjem žadatele.* Stává se, že žádost o bezplatnou právní pomoc je zamítnuta z důvodu, že žadatel je zaměstnán a může si tedy právní pomoc za obvyklou cenu uhradit, což není reálné, protože platby za právní služby některé žadatele mohou dovést k existenčním problémům.
- *Medializace kauz obchodování s lidmi, prostřednictvím které by se měla veřejnost dozvědět o neregulérních praktikách některých zaměstnavatelů, od nichž mohou čerpat služby.* Tím přispěje ke změně ohledu na migranty jako na osoby, které berou domácím práci nebo v zemi páchají jen kriminalitu.
- *Vytvoření zahraniční srovnávací studie, která by popsala práva poškozených v jiných zemích, přinesla příklady dobré praxe a identifikovala problémy, které mají poškození v České republice.* Součástí by měla být i analýza potřeb, která chybí. Studie by měla vzejít z akademického prostředí.

6. ZÁVĚR

Strategické zastupování je jeden z možných nástrojů, jak zprostředkovat či alespoň usnadnit přístup k právům jak konkrétnímu člověku, tak i celé skupině osob, které se potýkají s podobnými obtížemi. Protože jde o problematiku, která v českém, ale i v zahraničním kontextu není příliš popsána, část textu byla věnována představení konceptuálních rámců, teoretickým východiskům, ale také řadě praktických aplikací. Strategické vedení sporů (což je terminologicky nejčastější označení obdobných aktivit), může nabývat různých podob a může být realizováno rozličnými subjekty. Tyto aktivity zpravidla spojuje úsilí o systémovou změnu dosahovanou prostřednictvím zastupování konkrétního člověka či skupiny před soudem s cílem dosáhnout precedentsního rozhodnutí či praxe, která ukazuje na nedostatky v systému a tím ho i kultivuje. Důraz při tom může být kladen buď primárně na pomoc konkrétnímu člověku, jehož kauza je pak využita pro dosahování strategických cílů, nebo přednostně na politické dopady a působení.

Strategickému zastupování se věnují jak nevládní organizace ve spolupráci s advokáty a advokátkami, tak i advokátní kanceláře samostatně nebo s podporou nevládního subjektu. Před zahájením strategického zastupování je třeba vyjasnit, jaká je role organizace ve vztahu ke klientovi či klientce, které bude zastupovat. Lidé, jejichž životní osudy a jejichž úsilí o dostupnost práva jsou pro strategické vedení sporů klíčové, by měli znát výhody a nevýhody této metody, aby se mohli maximálně informovaně rozhodnout, zda

se chtějí na takové aktivitě podílet. Je nezbytné se zabývat řadou praktických otázek, mezi které patří financování vedení sporu a související náklady, strategie po ukončení vlastního sporu či řízení rizik.

Organizace La Strada se věnuje právnímu zastupování klientů a klientek od roku 2004. Zkušenostmi a studiem zahraniční literatury rozvíjí specifický způsob, jak podporovat skupinu klientely, které poskytuje služby prostřednictvím zastupování advokátem či advokátkou v roli zmocněnce. Tuto aktivitu formalizovala a nazvala strategickým zastupováním. Důraz přitom klade na rozvoj spolupráce aktérů v systému a systémovou změnu při dosahování práv poškozených jak v procesní, tak i v hmotné rovině. V současné době se věnuje především oblasti odškodnění a oblasti zastupování klientely, která byla obchodována mimo sexbyznys za účelem jiných forem vykořisťování a nucené práce. Jak se ukázalo, zavedení takového modelu do organizace vyžaduje velké úsilí, lidské, finanční i odborné kapacity. Ani dostatečné teoretické vybavení neposkytuje odpovědi na všechny výzvy, kterým organizace i její klientela čelí. Strategické zastupování je činností, jež musí na nové výzvy reagovat a být otevřeným procesem.

ZÁVĚR

Vít Střítecký, Daniel Topinka

Obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování a nucené práce představuje agendu, která právem přitahuje stále větší pozornost expertů i praktiků působících v bezpečnostní, právní a v neposlední řadě také lidskoprávní oblasti. Nejrůznější kvantitativní a kvalitativní analýzy naznačují, že tento fenomén je na vzestupu, přičemž se utváří v prostředí velmi komplexních nadnárodních sociálních sítí. V tomto ohledu představuje rostoucí výzvu, která se zásadním způsobem dotýká také rozvinutých zemí. Jak bylo ukázáno, jakkoli je obchodování s lidmi a na něj navázaná nucená práce z globálního pohledu spojeno dominantně s Asií a Afrikou, studie zachycující situaci v EU potvrzují, že se ani v kontextu tohoto regionu nejedná o marginální fenomén.

Není proto překvapivé, že se nejen v Evropě tomuto fenoménu v posledních letech věnuje čím dál větší pozornost. Vzhledem k rostoucím možnostem a rozšiřujícímu se dosahu organizovaného zločinu dochází k nárůstu aktivit národních i nadnárodních aktérů, kteří se snaží zefektivnit nástroje potírání tohoto společensky rizikového fenoménu. Z této perspektivy není překvapením, že se největší pozornost věnuje aktérům působícím v bezpečnostním sektoru, jejichž klíčovou agendu nepředstavuje pouze stíhání nelegální činnosti, ale také ochrana obětí a v neposlední řadě také formování a aplikace preventivních opatření.

V návaznosti na výše zmíněné se tato kniha koncepčně pokusila zdůraznit skutečnost, že charakter a komplexnost problematiky obchodování s lidmi a na něj navázané další nelegální činnosti implicitně vyžadují širší chápání tzv. bezpečnostního sektoru. V tomto rozšířeném pojetí doplňují tradiční bezpečnostní aktéry, jako jsou policie a další relevantní složky soustřeďující se na oblast ochrany hranic či problematiku migrace, justice či soukromé bezpečnostní agentury, aktéři další, jejichž primární aktivity nejsou koerzivního charakteru. V tomto ohledu tato kniha přesvědčivě ukázala, že také nevládní organizace poskytující poradenství, sociální služby i ochranu obětem, představují významnou součást této sféry.

Zmíněná klíčová východiska naznačila tři hlavní rozměry této publikace, které se zároveň odrazily v konceptuálním a metodologickém uchopení jejích jednotlivých částí. Z konceptuálního hlediska tato kniha nabídla detailní diskusi o genezi konceptu obchodování s lidmi tak, jak se diskurzivně formoval na strategické úrovni v kontextu aktivit klíčových nadnárodních aktérů. Následně se v různých národních kontextech zaměřila na oblast právní konceptualizace, která odráží konkrétní definiční debaty spojené s problematikou obchodování s lidmi za účelem nucené práce a jiných forem vykořisťování. V neposlední řadě se pak věnovala konceptům strategického zastupování a strategického vedení sporů, jež je spojeno se sociální a právní asistencí poskytovanou nevládními organizacemi.

V návaznosti na konceptuální diskusi kniha ve své první části nabídla rozpravu o různých formách a typech obchodování s lidmi, jež probíhá za asistence nejrůznějších pololegálních či nelegálních aktérů. Významný posun představuje především opuštění tradiční dominantní orientace na obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování. První část knihy ukázala, že koncept obchodování s lidmi je v posledních letech stále více propojen s oblastí nucené práce a jiných (nesexuálních) forem vykořisťování, ale také s novými agendami (např. obchod s lidskými orgány). Klíčovou součástí této diskuse je obecně snaha o jasnější definici tohoto fenoménu, která by umožnila efektivnější spolupráci v politicko-strategické, právní i lidskoprávní a sociální oblasti.

Ve druhé části postavené na otázce právní konceptualizace kniha nabídla unikátní komparativní analýzu právních úprav a rozsudků v oblasti obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Tato analýza srovnala právní ukotvení zkoumané problematiky a její manifestace v podobě rozsudků na empiricky bohatém vzorku devíti evropských zemí. Komparace právních úprav byla založena na klíčových definičních pojmech, čímž navázala na širší konceptuální diskusi obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Důležitým výstupem komparativní snahy je preskriptivní reflexe českého legislativního a v širším ohledu i nelegislativního rámce, jejichž cílem je vytvoření efektivnějšího systému potírání novodobého otroctví i kolaterálních negativních jevů, jež jej provázejí.

Finální část této monografie pak potvrdila expanzivní charakter analýzy tradičně úžeji vymezené bezpečnostní hrozby obchodu s lidmi za účelem nucené práce a jiných forem vykořisťování. Tato expanze vycházela z unikátní zkušenosti, kterou disponuje organizace La Strada v oblasti strategického zastupování a strategického vedení sporů, a to jak z právního pohledu, tak i z pozice sociální podpory a asistence. V této části tak kniha nabídla konceptuální diskusi doplněnou o empirickou zkušenost aktérů a akterek s praxí strategického zastupování, což otevřelo významný prostor pro další zefektivnění fungování tohoto systému v ČR.

Tato kniha nabízí aktuální vhled do problematiky, jejíž význam přesahuje národní rámec a roste v přímé souvislosti s reálným výskytem obchodování s lidmi za účelem nucené práce stejně tak jako s komplexností tohoto fenoménu. Propojení výše zmíněných dimenzí umožňuje relativně celistvé porozumění nejrůznějším trendům a projevům, které jsou s touto problematikou spojeny na národní i nadnárodní úrovni. V tomto ohledu tak kniha může nesporně oslovit bezpečnostní i právní experty stejně tak jako sociální pracovníky, kteří se dostávají do přímého kontaktu s tímto jevem a jeho sociálními důsledky.

RÉSUMÉ

This volume deals with one of the recent important security, legal and human rights challenges – trafficking in human beings. Most precisely, the monograph focuses on the rather underresearched area of trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation. This specific sphere of criminal activity has been usually primarily associated with sexual exploitation however the data and experience from both developing as well as developed world strongly suggest that the phenomenon of forced labour has been also growing in traditional areas such as manufacturing, construction or agriculture. Reflecting the changing globalized environment which is characterized by the dynamic approximation and increasing interconnectedness of various parts of the world the international community is urged to act collectively and enhance cooperation to become more effective in its efforts to prevent and suppress these clandestine and criminal processes. Nevertheless, the efficient international cooperation requires a certain level of agreement regarding the basic security and legal concepts. This book aims at providing insights into these debates. It outlines the conceptual discussions related to human trafficking and offers conceptually and methodologically-driven analysis of legal experience in selected EU countries and theoretical as well as practical reflection of advocacy in this specific area.

POZNÁMKY

- ¹ Jak již bylo zmíněno, výsledky uvedené ve zprávě z r. 2012 jsou založeny na změněné metodologii (Kutnick–Belser–Danailova-Trainor, 2007).
- ² Ráda bych poděkovala panu Paulovi Rigbymu a Margaret Mallochové z Institutu pro porozumění Skotských univerzit za jejich pozvánku na seminář o „Obchodování s lidmi: Definice pojmu, odezvy a toho, co je třeba udělat“, který se konal 12. a 13. 12. 2012 v Glasgow.
- ³ Komerční sexuální průmysl a jeho různorodí představitelé (poskytovatelé sexuálních služeb, konzumenti sexuálních služeb, zprostředkovatelé) a místa konání (ulice, veřejné domy, byty apod.) mohou být výslovně regulováni jako forma legitimní aktivity, která poskytuje příjem, popř. kriminalizováni nebo ponecháni v legálním limbu (nekriminalizováni, ale nepovažováni za aktéry vyvíjející legitimní aktivity, z nichž je příjem).
- ⁴ Jde o několik mezinárodních nástrojů, vzniklých do r. 1949: 1904 – Mezinárodní souhlas s potlačováním obchodu s bílým masem, 1910 – Mezinárodní úmluva o potlačování obchodování s bílým masem, 1921 – Úmluva o potlačování obchodování se ženami a dětmi, 1933 – Mezinárodní úmluva o potlačování obchodu s plnoletými ženami. V roce 1949 byly tyto úmluvy nahrazené Úmluvou o potlačování obchodování s osobami a vykořisťování prostituce ostatních. Tato úmluva, podobně jako všechny legislativní nástroje před ní, nebyla úspěšná ve vymezení obchodování s lidmi, a převzala abolicionistický přístup k obchodování s lidmi a prostituci žen, tj. přístup, který si klade za cíl eliminaci prostituce na základě předpokladu, že je považována za formu násilí proti ženám a dívkám. Úmluva ztotožňuje obchodování s vykořisťováním prostituce bezohledu na to, zda osoba, která poskytuje sexuální služby, s tímto činem souhlasila, nebo ne (E/CN.4/2000/68, 2000, § 23; E/CN.4/2003/75, 2003, § 53; Outshorn, 2004: 8), a kriminalizuje akty spojené s prostitucí, nikoliv samotnou prostituci. To vedlo ke kritice kvůli omezení definice obchodování s lidmi na obchodování za účelem ženské prostituce, a tudíž vyčlenění mužů a žen, se kterými bylo obchodováno v jiných ekonomických odvětvích, z ochrany tohoto opatření. Předmětem kritiky byl také fakt, že ženy nejsou považovány za nezávislé představitelky obdařené právy a že toto opatření přispívá k marginalizaci žen a jejich zranitelnosti při porušování lidských práv (E/CN.4/2000/68, 2000, § 22).
- ⁵ Poznámky Komise OSN pro lidská práva (E/CN.4/2003/75, § 52-3) o tom, že se v r. 1994 vyskytovaly dvě základní výzvy abolicionistickému stanovisku k obchodování s lidmi a k prostituci: regulační škola, která požadovala dekriminalizaci všech aspektů prostituce a žádala, aby prostituce podléhala licencím a regulacím. Podle této školy je sexuální práce legitimním podnikáním a může být provozována v souladu s licencí udělovanou státem. To by znamenalo dodržování určitých územně-právních norem, zajišťujících zdravotní a bezpečnostní standardy, a pracovně-právní ochranu sexuálního pracovníka/pracovnice. Druhý model představoval prostituci jako sexuální práci, ale chtěl se spolehnout na organizaci a ustanovení odborů sexuálních pracovníků za úč-

lem ochrany práv sexuálních pracovníků a pro zajištění jejich zdraví a bezpečnosti. Tyto modely jsou výzvou pro mainstreamové abolitionisty v tom, že považují prostituci za legitimní zaměstnání.

- ⁶ Oba tábory mají sklon (i když v různé míře) nebrat v úvahu diverzitu sexuálního trhu a spleťtých osobních zkušeností osob zabývajících se prostitucí (v naprosté většině žen, ale také mužů a dětí obou pohlaví). Diskurzy mají také sklon k „umělému abstrahování dichotomie legální vs. nelegální povahy tohoto průmyslu v globální (peněžní) ekonomice. Navíc esenciální strašáci a další formy diskriminace (rasa, věk, třída, atd.) vyskytující se v komerčních sexuálních transakcích jsou přetrumfnuty zaujetím pro genderové a pohlavní difference“ (DellaGiusta–Munro, 2008: 6).
- ⁷ V praxi se poskytovatelé pomoci s abolitionistickou perspektivou buď nezajímají o použití sítě obchodu s lidmi (proto, že by to v jejich očích tuto síť legitimizovalo) a tím přispívají k debatě rozlišující mezi nucenou a konsenzuální prostitucí, nebo používají tuto síť způsobem, který staví obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykošťování na stejnou úroveň jako prostituci. Navíc se lze přít o to, zda poskytovatelé pomoci s abolitionistickou perspektivou mohou nevědomky přispět ke ztrátě práva jednotlivců na přiměřenou asistenci a ochranu státními institucemi (např. u soudu), nebo k dostupnosti ostatních služeb státní podpory. Například když jsou projednávány případy obchodování s lidmi jako trestná činnost v souvislosti s prostitucí, není v průběhu soudního řízení zajištěn pro svědky status oběti závažné trestné činnosti. Tito svědkové se pak nemusejí kvalifikovat pro podporu poskytovanou svědkům obchodování s lidmi.
- ⁸ Byly provedeny výzkumy, které se zabývají vlivem politiky a sociálního kontextu na riziko sexuálních pracovníků nakazit se virem HIV a poskytnutím a pokrytím služeb spojených s virem HIV. Výsledky těchto výzkumů ukazují na to, že v oblastech, kde je sexuální práce kriminalizována, „bývá odpověď na HIV často zmařená a limitovaná díky strukturním vlivům, jako je stigma, diskriminace a násilí proti sexuálním pracovníkům“ (Světová banka, 2013: 27). Ve stejnou dobu „má postoj založený na rozšiřování zplnomocnění komunity na úplnou prevenci a zákrok proti HIV mezi sexuálními pracovníky prokazatelný vliv na epidemii HIV mezi ženskými sexuálními pracovníci“ (Světová banka, 2013: 27). „Toto opatření je také úsporné, zejména v oblastech s vyšší rizikovostí nakažení virem HIV“ (Světová banka, 2013: 28). Zpráva znovu opakuje, že „omezením násilí proti sexuálním pracovníkům dojde k další významné prevenci proti viru HIV (ve smyslu zabránění novým infekcím), která bude pozorována napříč různými prostředími“ (Světová banka, 2013: 28).
- ⁹ Používám termín „sociální instituce“ ve smyslu, jak jej chápe Rom Harre (Harre, 1979: 98, citovaný v Miller, 2012): „Instituce byla definována jako vzájemně propojená struktura osob (jako představitelů rolí nebo úředníků apod.) a sociálních praktik týkajících se jak vyjadřovaných, tak praktických cílů a výsledků.“
- ¹⁰ Některé mezinárodní organizace rozlišují mezi konsenzuální sexuální prací plnoletých osob a vynucenou prostitucí/obchodem s lidmi (viz např. UNAIDS, 2009, Příloha XX).

-
- ILO se zabývala vynucenou prostitucí v Úmluvě o nucené práci č. 29 (ILO, 2005, §24; ILO, 2009b, Případová kniha, s. 9), a zdá se, že ILO považuje konsenzuální prostituci plnoletých osob jako formu práce (cf. Lim, 1998, p.v.). Mnoho agentur OSN a mezinárodních organizací včetně např. Rady Evropy se vyhýbá této debatě celkově s poukazem na to, že tento problém je v pravomoci jednotlivých států.
- ¹¹ Podobně jako u dalších konceptů probíraných v tomto článku tu neexistuje žádná shoda v tom, jak definovat „organizovaný zločin“.
- ¹² Zákaz nucené práce nebo služeb, otroctví a praktik podobných otroctví a nevolnictví byl ustanoven v čl. 4 Všeobecné deklarace lidských práv (1948), Mezinárodní úmluvě o občanských a politických právech (1976, čl. B) a Mezinárodní úmluvě o ekonomických, sociálních a kulturních právech (1976, čl. 6 a 7).
- ¹³ Informace z osobní diskuse s vysokými úředníky americké ambasády v Jerevanu v Arménii.
- ¹⁴ Tento oddíl zabývající se zranitelným postavením je založen na UNODC, 2012a.
- ¹⁵ Více podrobností naleznete v této kapitole, v části o nucené práci, vykořisťování a otroctví.
- ¹⁶ Informace získané od La Strada, Česká republika.
- ¹⁷ Informace od účastníků semináře o THB organizovaném Institutem porozumění univerzit ve Skotsku pořádaném v Glasgow, 13.–14. 12. 2012.
- ¹⁸ Jakékoliv manželství, kde je jedním z partnerů dítě, se považuje za vynucené manželství, jelikož děti nejsou schopné učinit plně informovaný souhlas.
- ¹⁹ Šlo o vedoucí pracovníky mezinárodních organizací a badatele z akademické obce.
- ²⁰ V rámci rozhovorů jsme pracovali s informovanými souhlasy účastníků a účastnic a mlčenlivostí v praxi sociální práce. „Informovaný souhlas a jeho získávání“ v praxi znamená, že účastníci a účastnice skupinových diskusí byli informováni o tom, že diskuse jsou nahrávány a jak bude dále naloženo s nahrávkami. Výstupy z kvalitativních rozhovorů byly konverzačním partnerům poskytnuty k tzv. peervalidizaci, tedy zaslány všem, aby doplnili, popř. jinak komentovali výslednou podobu textu. Mlčenlivost sociálních pracovníků se v textu odrazila tak, že v něm nejsou uvedeny detaily konkrétních kauz, pokud k tomu nebyl dán souhlas, popř. jsou kauzy anonymizovány tak, aby nebylo zřejmé, o jaký konkrétní případ se jedná.
- ²¹ Účastnili se (abecedně): Mgr. Jan Čáp (Útvar pro odhalování organizovaného zločinu SKPV), Mgr. Klára Kalibová (právníčka In-IUSTITIA, o.s.), Mgr. Danuta Koné Król (Nejvyšší státní zastupitelství), Mgr. Gabriela Kopuleťá (advokátní koncipientka), Mgr. Jan Litomiský (terénní pracovník, Diakonie ČCE), JUDr. Štěpánka Míková (advokátka), Mgr. Romana Pišová (advokátka), Mgr. Dana Pluhařová (La Strada ČR), Bc. Tereza Šimonová (La Strada ČR), Mgr. Daniel Tobola (advokát). Moderovali: Daniel Hůle, Štěpán Moravec.
- ²² Účastnili se (abecedně): Mgr. Jan Čáp (Útvar pro odhalování organizovaného zločinu SKPV), Mgr. Katarína Danková (právníčka, Projekt Magdala), JUDr. Matouš Jíra (advokát), Mgr. Klára Kalibová (právníčka In-IUSTITIA, o.s.), Mgr. Danuta Koné Król (Nejvyšší státní zastupitelství), Mgr. Gabriela Kopuleťá (advokátní koncipientka), JUDr. Štěpánka
-

Míková (advokátka), Mgr. Romana Píšová (advokátka), Mgr. Dana Pluhařová (La Strada ČR), Bc. Tereza Šimonová (La Strada ČR), Mgr. Daniel Tobola (advokát).

Příspěvky přednesli: JUDr. Iveta Eichlerová (Krajské státní zastupitelství, Brno), Doc. JUDr. et Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D. (advokát, člen legislativní rady vlády, vysokoškolský učitel), Mgr. Tomáš Lehovc (Obvodní soud, Praha 1), Mgr. Ondřej Peřich (Krajský soud, Ústí n. L.), Mgr. Michal Tománek (Obvodní soud, Praha 1), Pavel Uhl (advokát). Moderovali: Štěpán Moravec, Mgr. Petra Kutálková.

- ²³ Přestože byl kladen důraz na sběr zkušeností a informací týkajících se aplikace definice obchodování s lidmi mimo oblast sexuálního vykořisťování a odškodnění, diskuse se ubírala spíše k obecnějším tématům. Účastníci a účastnice se dotýkali ve svých příspěvcích především obecnějších momentů, které se týkají postavení poškozených či obětí v trestním řízení v ČR a možností, jak tyto osoby podpořit, aby mohly dosáhnout na svá práva. Téma vlastní konstrukce a aplikace definice bylo poměrně rychle vyčerpáno. Tato skutečnost může být způsobena několika okolnostmi – může se jednat o fakt, že případů, které jsou řešeny jako obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování, je minimum a do trestního řízení se obecně dostane i málo těch, které by tuto kvalifikaci zasloužily. Mohlo to být také způsobeno tím, že skupina byla složena jak z těch, kteří na kauzách „jiných forem obchodování“ pracovali, tak i z odborníků a odbornic, kteří tuto praktickou zkušenost neměli. V úvahu připadá i fakt, že téma definice obchodování s lidmi, resp. jejího užití jako „vstupní podmínky“ pro kvalifikaci klientů a klientek jako obchodovaných osob je až na výjimky spíše tématem nevládních organizací než tématem, které by se týkalo zmocněnců a zmocněnkyň.

- ²⁴ Organizace La Strada vychází z toho, že obchodování s lidmi a vykořisťování jsou nepřijatelné. Je specializovanou organizací, která „se zabývá těmito jevy, pojmenovává jejich příčiny a důsledky, ovlivňuje veřejnou politiku a poskytuje sociální služby lidem, kteří se stali obětí obchodování či vykořisťování“ (La Strada, 2012). Práce organizace je formována šesticí hodnotových východisek, kterými jsou lidská práva, empowerment, feminismus, rovné příležitosti, neabolicionismus a transparentnost. Východiska organizace, resp. jejich aktuálně vyjednaná podoba, pochopitelně formovala také podobu strategického zastupování a promítají se do podoby a obsahu této stati. Další hodnotový rámec, kladoucí důraz na genderovou citlivost, se v textu promítá do způsobu, jakým jako autorky pracujeme s jazykem, např. tím, že ženské tvary podstatných jmen nejsou nahrazovány generickým maskulinem. V tomto textu je ale několik výjimek. V částech, které vymezují právní rámce nebo vycházejí ze zkušeností zmocněnců a zmocněnkyň a orgánů činných v trestním řízení, jsme akceptovali majoritní diskurz panující v oblasti práva a pracujeme v něm s generickým maskulinem. Do podoby textu (a praxe strategického zastupování) se promítá také vliv klientek a klientů organizace. Podstatu tohoto procesu zachytil M. Payne, kdy v úvahách o sociálně konstruované povaze klientství i sociální práce uvádí, že „...sociální práce je reflexivní proces, ve kterém klienti a klientky mění pracovnice a pracovníky a podstatu sociální práce a tedy mění i ‚teorii‘ sociální práce“ (Payne, 2005: 19).

-
- ²⁵ Článek poskytuje informace pro žalování k ECHR (European Court of Human Rights). Pro praxi jsou zajímavé zejména popsané výzvy, které „litigujícím“ organizacím zůstávají pro další činnost v oblasti „policy“ a „advocacy“ i po té, co se jim povedlo získat rozsudek ve prospěch případů, které se rozhodly řešit.
- ²⁶ Přestože se jedná o institut, který je běžný spíše v anglosaském právním systému, je zajímavé, že Česká republika vystoupila jako *amicus curiae* v r. 2004 prostřednictvím svého velvyslanectví v kauze vykořisťování úklidových pracovníků firmou Wall-Mart. Více on-line: www.walmartjanitors.com/staticdata/Amicus_Curiae_Brief_of_the_Czech_Republic.pdf.
- ²⁷ Patří sem iniciování změn legislativy a politické reformy (po realizaci případu, i preventivně) a publikování k tématu (Ilieva, 2005).
- ²⁸ Některé zdroje též používají termín „stěžovatel/stěžovatelka“.
- ²⁹ Zajímavá praxe je ve Velké Británii, kdy mezi organizací Child Poverty Action Group (CPGA) a státem existuje obecná dohoda, že v případě, že CPGA spor prohraje, stát nebude vyžadovat náklady protistrany (Smith, 2003: 8). Mezi méně obvyklé strategie patří pojištění pro případ prohry, to však může být velmi drahé (Geary, 2009: 33).
- ³⁰ Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. 12. 1992, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, viz čl. 37 odst. 2 a čl. 39.
- ³¹ Zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 1. 4. 1964, občanský zákoník, viz §§ 22–33b. Od 1. 1. 2014 bude tento zákon nahrazen novým občanským zákoníkem (č. 89/2012 Sb.), který o zastoupení pojednává v §§ 436–488.
- ³² Zákon č. 99/1963 Sb. ze dne 4. 12. 1963, občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, viz §§ 22–31.
- ³³ Zákon č. 40/2009 Sb. ze dne 8. 1. 2009, trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- ³⁴ Zákon č. 141/1961 Sb. ze dne 29. 11. 1961, o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- ³⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., ze dne 14. 3. 2006, o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.
- ³⁶ Hlava I zákona o sociálních službách.
- ³⁷ § 88 zákona o sociálních službách.
- ³⁸ § 100 zákona o sociálních službách.
- ³⁹ §§ 109–111 zákona o sociálních službách.
- ⁴⁰ Zákon č. 209/1997 Sb. ze dne 31. 7. 1997, o poskytnutí peněžitě pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- ⁴¹ Zákon č. 45/2013 Sb., ze dne 30. 1. 2013, o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů). Zákon nabude účinnosti 1. 8. 2013.
- ⁴² Viz zejména § 79 odst. 1, § 120 odst. 1, § 118a a další občanského soudního řádu.
- ⁴³ § 120 odst. 2 občanského soudního řádu.
- ⁴⁴ § 1 trestního řádu.
-

-
- ⁴⁵ Článek 39 Listiny základních práv a svobod: „Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech a na majetku, lze za jeho spáchání uložit.“
- ⁴⁶ § 1 odst. 15 trestního řádu. Tuto povinnost zavedl do trestního řádu od 1. 8. 2013 zákon o obětech trestných činů.
- ⁴⁷ § 2 odst. 5 trestního řádu.
- ⁴⁸ § 174 trestního řádu.
- ⁴⁹ Například řízení u Ústavního soudu.
- ⁵⁰ Podmínky, za nichž mohou být poskytovány právní služby, upravuje zákon č. 85/1996 Sb. ze dne 13. 3. 1996, o advokacii. Zákon uvádí, že právní služby jsou na území České republiky oprávněni poskytovat advokáti a tzv. evropsští advokáti, tedy advokáti, kteří získali oprávnění k výkonu advokátní praxe v jiném státě Evropské unie. Právní služby mohou ve vymezeném rozsahu poskytovat i některé další profese (např. notáři), pokud jim to zvláštní zákony umožňují.
- ⁵¹ § 27 občanského soudního řádu.
- ⁵² § 51a trestního řádu.
- ⁵³ Zákon č. 45/2013 Sb., ze dne 30. 1. 2013, o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).
- ⁵⁴ Zákon č. 209/1997 Sb. ze dne 31. 7. 1997, o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů. Tento zákon považuje za oběť fyzickou osobu, které vznikla v důsledku trestného činu pouze škoda na zdraví, a dále pozůstalou osobu po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela.
- ⁵⁵ § 2 odst. 1 zákona o obětech trestných činů.
- ⁵⁶ § 50 trestního řádu.
- ⁵⁷ § 21 zákona o obětech trestných činů.
- ⁵⁸ § 43 odst. 3 trestního řádu.
- ⁵⁹ § 2 odst. 14 a § 28 trestního řádu.
- ⁶⁰ § 43 odst. 1 trestního řádu.
- ⁶¹ Ibid.
- ⁶² Ibid.
- ⁶³ Ibid.
- ⁶⁴ Ibid.
- ⁶⁵ § 142 odst. 1 trestního řádu.
- ⁶⁶ § 246 odst. 1 písm. d) trestního řádu.
- ⁶⁷ Trestní řád dále specifikuje výjimky, na základě kterých je možné lhůty pro prověřování prodloužit; vždy se tak ale musí dít se souhlasem státního zástupce a po předchozím písemném zdůvodnění, proč je nutné lhůtu prodloužit.
- ⁶⁸ § 43 odst. 3 trestního řádu.
- ⁶⁸ § 265 trestního řádu.
- ⁷⁰ § 2 odst. 14 trestního řádu.
- ⁷¹ § 151 odst. 1 trestního řádu.
-

-
- ⁷² § 65 odst. 2 trestního řádu.
- ⁷³ Stížnost je možné podat proti jakémukoliv usnesení, podat ji může jakákoliv osoba, které se usnesení týká – viz § 142 trestního řádu.
- ⁷⁴ § 316 odst. 2 trestního řádu.
- ⁷⁵ § 175a a násl. trestního řádu.
- ⁷⁶ § 175a odst. 8 trestního řádu.
- ⁷⁷ Zákon byl Parlamentem ČR schválen dne 30. 1. 2013, účinnosti nabude od 1. 8. 2013.
- ⁷⁸ Tato kategorie zahrnuje také děti, osoby s postižením a oběti násilných trestných činů v sexuální oblasti, jestliže je v jejich případě nebezpečí druhotné újmy vzhledem k jejich věku, pohlaví, rase, národnosti, sexuální orientaci, zdravotnímu stavu apod.
- ⁷⁹ Restorativní programy zahrnují činnosti, kterými pachatel, oběť a popř. další osoby, kterých se trestný čin nějakým způsobem dotkl, usilují společně o odstranění následků trestného činu.
- ⁸⁰ V rámci legislativního procesu schvalování zákona o obětech trestných činů vypracovala organizace La Strada stanovisko, kterým upozorňuje na zhoršení dostupnosti právních služeb pro oběti trestných činů, pokud bude poskytování právní pomoci vyhrazeno pouze advokátům. Zkušenosti z praxe ukazují, že oběti trestných činů se obracejí primárně na nevládní organizace, ke kterým chovají větší důvěru, právě pro jejich menší formálnost a „nízkoprahovost“. Jedna z prvních verzí návrhu zákona, na které se La Strada podílela, zahrnovala nevládní organizace výslovně mezi poskytovatele právní pomoci a právního zastoupení. Stanovisko nevládních organizací k návrhu zákona o obětech trestných činů je dostupné na webových stránkách www.strada.cz.
- ⁸¹ § 51a trestního řádu ve znění účinném od 1. 8. 2013.
- ⁸² Zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.
- ⁸³ Tyto osoby zpravidla čerpají/ly pobytovou službu v jiné organizaci.
- ⁸⁴ V době přípravy implementace konceptu v organizaci La Strada neexistoval v ČR jediný odsuzující pravomocný rozsudek týkající se jiných forem vykořisťování a nucené práce. Ten se podařilo získat až v r. 2012. V tomto roce byly odsouzeny dva případy.
- ⁸⁵ Ze zkušeností nevládních organizací vyplývá, že svědci/svědkyňe, kteří spolupracují s nevládními organizacemi, jsou často jediní, kdo vytrvají ve spolupráci s OČTŘ až do konce.
- ⁸⁶ Zkušenosti byly čerpány v následujících letech zejména z praxe Člověka v tísní, který zastupoval klientelu zpravidla ve sporech o byty, dluhy atd. Využity byly zkušenosti z oblasti nakládání s příslušenstvím, zaměstnání koncipientky apod.
- ⁸⁷ Klíčovým rozsudkem v oblasti odškodnění je rozhodnutí krajského soudu z r. 2008, které přiznalo klientce odškodnění za vzniklou postraumatickou stresovou poruchu. Jednalo se o první podobný případ svého druhu. Tento rozsudek pak posloužil v několika případech jako podklad pro zpracování dalších podání na náhradu škody a též jako odborný podklad pro orgány státní správy při zpracování strategických dokumentů. Jeho význam také spočíval v tom, že sociální pracovnice, které spolupracují s klientelou a v praxi nabízejí právní zastupování, mohou na tuto praxi odkázat jako na pří-
-

klad dobré praxe. Zejména díky advokačním aktivitám na tomto poli byla zástupkyně organizace jmenována ministrem spravedlnosti do expertní skupiny, jež se podílela na vzniku zákona o pomoci obětem trestné činnosti. Na obecné úrovni pak zisk tohoto rozsudku přispěl do „balíčku“ zkušeností, které se rozvíjejí v rámci projektu COMPACT, jehož cílem bylo usnadnit přístup obchodovaných osob k odškodnění a právní ochraně v rámci Evropy, snížit systémové a procedurální překážky v přístupu k odškodnění, docílit toho, aby bylo právo na odškodnění zahrnuto do praxe a politik prevence a boje proti obchodování s lidmi a zajistit udržitelný a systematický přístup obchodovaných osob k odškodnění. V současné době je téma odškodnění rozšířeno i o pokusy získat nároky za tzv. nemateriální újmu, kterou je možné žádat v trestním řízení od r. 2011.

⁸⁸ V praxi se však mohou objevit výjimky, kdy je klientka identifikována jako obchodovaná osoba, svého právního zástupce nebo zástupkyni již v trestní či jiné oblasti má a chce si ho/ji ponechat i pro další právní pomoc. Takové situace jsou řešeny individuálně. Pokud klient či klientka mají již svého zmocněnce/zmocněnkyni, mohou být zapojeni do systému práce organizace, pokud o to mají zájem.

⁸⁹ V r. 2010 probíhala bouřlivá diskuse mezi orgány činnými v trestním řízení, zmocněnci a zmocněnkyněmi poškozených, nevládními organizacemi a dalšími subjekty ohledně role zmocněnců v trestním řízení. Konfrontace, vyvolaná střetem jednoho ze zmocněnců poškozených hrazených ze strany organizace La Strada a vyšetřovatelkou z Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu, se odvinula od nejasné interpretace trestního řádu. Diskuse se přenesla na obecné rovině i na setkání nevládních organizací a relevantních státních institucí. Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR pak i na vyzvání zmocněnce reagoval materiálem *Vyjádření odboru bezpečnostní politiky k postavení zmocněnců poškozených a spolupráci s OČTŘ při zastupování klientely* (OBP, 2011). V tomto materiálu se ministerstvo vyjadřuje obecně k postavení zmocněnců a k otázkám, které vzešly z rozpravy v praxi (kladení otázek různým stranám v různých fázích trestního řízení, poučování poškozených, doručovací adresy, přítomnosti sociálního pracovníka, který není zmocněncem u výsledku, plánování výsledku, utajené identity svědka a nakládání s plnou mocí.) V r. 2011 vzniká další materiál (UOOZ, nedatováno) *Charita, La Strada – problémové okruhy*, ve kterém je vyjádření k problematickým místům spolupráce zmocněnce a policie. Materiál též obsahuje kapitulu „Podněty k metodice pro La Stradu“. Výše zmiňované materiály po kritické diskusi posloužily jako cenný podklad pro revizi metodik pro sociální práci s klientelou.

⁹⁰ Na základě individuálního plánování spolupráce v sociálních službách. Organizace má popsán způsob, jak se z běžného zastupování klientely stane zastupování strategické, a to pro obě obsahové priority. Jedná se o řetězec souhlasů všech zúčastněných na tom, zda případ naplňuje priority stanovené organizací – tedy vyjasnění oblasti definice obchodování s lidmi za účelem jiných forem vykořisťování a nucené práce a odškodnění. Od prvního kontaktu je ponechána vždy tříměsíční lhůta, ve které probíhá rozhodování aktérů (klienta/klientky a organizace). Po této lhůtě, v případě udělení

souhlasu se zařazením do programu strategického zastupování, je sestavena krátká zpráva, která shrnuje základní argumenty.

⁹¹ Legitimní je tedy otázka, zda se nemohou kroky, které konají advokátní kanceláře či sociální pracovnice ve prospěch klientů/klientek, řídit jakýmsi „vyšším“ obecným zájmem a nikoli požadavkem konkrétní zastupované osoby.

⁹² K prvním případům vykořisťování migrantů pracujících v českých lesích docházelo již v r. 2008, ale zejména v letech 2009–2010. Jednalo o stovky poškozených pocházejících z Vietnamu, Slovenska, Rumunska, Ukrajiny, Mongolska a dalších zemí, kteří nedostali za svoji práci zapláceno. Někteří trpěli hladem, zimou a bylo jim vyhrožováno. Dle právních zástupců a zástupkyně poškozených a v souladu s evropskou interpretací skutkové podstaty trestného činu obchodování s lidmi lze též tvrdit, že dělníci či minimálně část z nich se stali obětí obchodu s lidmi. Pracovníci původně byli najímání zprostředkovatelskou agenturou Affumicata a.s. (a dalšími společnostmi, které stejní pachatelé pro zaměstnávání cizinců založili), aby vykonali práce přímo pro společnost Less & Forest, s.r.o. Koncovým uživatelem služeb byly Lesy České republiky, a.s.

⁹³ V této části textu je používáno generické femininum (tedy ženský tvar u označení osob). Tato podoba textu byla zvolena na základě jazyka, který byl využíván pracovníci při skupinové diskusi a též s ohledem na snazší čtivost textu. Označení advokátka tedy může znamenat stejně tak ženu či muže, totéž platí i pro termín policistka nebo sociální pracovnice apod.

⁹⁴ Například pokud je klientka účastnicí Programu podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi, který ministerstvo koordinuje.

LITERATURA

AMBAGTSHEER, F.–ZAITCH, D.–WEIMAR, W. (2013): The battle for human organs: organ trafficking and transplant tourism in a global context. *Global Crime*, doi: 10.1080/17440572.2012.753323, 2013.

ANDERSON, B.–HANCIOVA, B. (2011): Migrant labour in Kazakhstan: A cause for concern. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol 37, No: 3, March, 2011.

ANDERSON, B.–O'CONNELL DAVIDSON J. (2006): The Trouble with Trafficking. In C. VAN DEN ANKER–DOOMERNIK, J.: *Trafficking and Women's Rights* (s. 11–26). New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan.

ANKER, C. VAN DER–DOOMERNIK, J. (2006): *Trafficking and Women's Rights*. New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan.

ASKOLA, H. (2007): *Legal Responses to Trafficking in Women for Sexual Exploitation in the European Union*. Portland: Hart Publishing.

BARBOUR, R. (2011): *Badania fokusowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe, 2011. Belgický trestní zákoník [30. 11. 2012]. On-line: legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

BELSER, P. (2005): *Forced Labor and Human Trafficking: Estimating the Profits*. Working Paper 45. Cornell University ILR School.

BERTONE, A. M. (2004): Activism to Combat Trafficking in Persons. *Brown Journal of World Affairs*, 10(2), 2004, s. 9–22.

BUCKLAND, B. (2009). In: C. FRIESENDORF: *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*, s. 137–165. Vienna/Geneva: National Defence Academy of Austria/DCAF.

Bulharský trestní zákoník [30. 11. 2012]. On-line: legislationline.org/documents/section/criminal-codes

Bundesministerium für Arbeit und Soziales, KOK (2011): *Studie: Entwicklung tragfähiger Unterstützungsstrukturen für die Betroffene von Menschenhandel zur Arbeitsausbeutung*.

BURCIKOVA, P. (2006): *Trafficking in Human Beings and Forced Labour or Labour Exploitation in the Czech Republic*. Prague: La Strada.

BURČÍKOVÁ, P. (2006): *Obchod s lidmi a nucená či vykořisťující práce v České republice*. La Strada Česká republika, o.p.s.

BNRM (Bureau of the Dutch National Rapporteur on Trafficking in Human Beings) (2012): *Human trafficking for the purpose of the removal of organs and forced commercial surrogacy* [1. 3. 2013]. On-line: www.dutchrapporteur.nl/reports/organ-removal-forced-commercial-surrogacy/index.aspx.

C.N. proti Velké Británii, rozsudek, 13. 11. 2012, č. 4239/08.

CoE CETS No.197 (2005): *Convention on Action against trafficking in human beings*.

CoE. *Forced marriages and child marriages* (2005): Report. Doc. 10590. Committee on Equal Opportunities for Women and Men. Rapporteur: Mrs Rosmarie Zapfl-Helbling. 20 June, 2005.

Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others (1949).

Convention for the Suppression of Traffic in Women and Children (1921).

COSTER VAN VOORHOUT, J. E. B. (2007): Human Trafficking for labour exploitation: Interpreting the crime. *Utrecht Law Review*, 3(2), s. 44–69.

Daily Star (2012): *Hell of Brit Teen Forced into Marriage*. 9 September 2012 [15. 12. 2012]. On-line: www.dailystar.co.uk/news/view/271326/Hell-of-Brit-teen-forced-into-marriage.

DELLA GIUSTA, M.–MUNRO, V. E. (2008): *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*. Aldershot: Ashgate.

DITMORE, M.–WIJERS, M. (2003): The negotiations on the UN Protocol on Trafficking in Persons. *Nemesis*, Issue 4, 2003.

E/CN.4/2000/68. *Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, on trafficking in women, women's migration and violence against women, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1997/44*: UN doc. E/CN.4/2000/68, 29 February 2000.

E/CN.4/2003/75. Commission on Human Rights, Fifty-ninth session, Item 12 (a) of the provisional agenda: Integration of the Human Rights of Women and the Gender Perspective: Violence Against Women: UN doc. E/CN.4/2003/75, 6 January 2003.

ECPAT. *Child Trafficking for Forced Criminality*. Discussion Paper. Winter, 2010.

ECHR. Factsheet: Forced labour and trafficking. November 2012 [14. 2. 2013]. On-line: www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/EBEC266A-8EA3-4826-95FE-3B1BB81B5903/0/FI-CHES_Travail_Forc%C3%A9_EN.pdf.

EKBERG, G. (2004): The Swedish Law that Prohibits the Purchase of Sexual Services: Best Practices for Prevention of Prostitution and Trafficking in Human Beings. *Violence Against Women*, 10(10), s. 1187–1218.

ELSTER, J. (1985): *Making Sense of Marx*. Cambridge/London/New York: Cambridge University Press.

EU Council Directive 2004/81/EC on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. 29 April, 2004.

EU Expert Group. *Report of the Experts Group on Trafficking in Human Beings*. Brussels, 22 December 2004.

European Commission. Evaluating and monitoring of the implementation of the EU Plan on best practices, standards and procedures for combating and preventing trafficking in human beings. Commission working document. COM(2008) 657 final. 17 October, 2008.

EYDNER, J. R. (2006): Der neue § 233 StGb – Ansätze zum Verständnis der „Ausbeutung der Arbeitskraft“. *Neue Zeitschrift für Strafrecht* (NStZ), Heft 1, s. 10–14.

FITZGERALD, S.A. (2008): Putting Trafficking on the Map: The Geography of Feminist Complicity. In: DELLA GIUSTA–M., MUNRO, V. E.: *Demanding Sex: Critical Reflections on the Regulation of Prostitution*, s. 99–120. Aldershot: Ashgate.

FRIESENDORF, C. (2009) (ed.): *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*. Study Group Information, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva.

FRIESENDORF, C. (2007): Pathologies of Security Governance: Efforts Against Human Trafficking in Europe. *Security Dialogue*, 38, 3, s. 379–402.

FRIESENDORF, C. (2009): *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*. Vienna/Geneva: National Defence Academy of Austria/DCAF.

GALLAGHER, A. (2011): *Understanding Exploitation Harvard International Review*. Volume 3, Issue 3 [14. 2. 2013]. On-line: www.freepatentsonline.com/article/Harvard-International-Review/273715796.html.

GALLAGHER, A.–SURTEES, R. (2012): Measuring the Success of Counter-Trafficking Intervention in the Criminal Justice Sector: Who decides – and how?. *Anti-trafficking Review*, Issue 1, June 2012, s. 10–30.

GALLAGHER, T. A. (2010): *The International Law of Human Trafficking*. New York: Cambridge University Press.

GEARY, P. (2009): *Children's Rights: A Guide to Strategic Litigation* [11. 12. 2011]. On-line: www.crin.org/docs/Childrens_Rights_Guide_to_Strategic_Litigation.pdf.

GIAMMARINARO, M. G. (2011): Keynote Address of Dr. Maria Grazia Giammarinaro, OSCE Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings. SEC.GAL/108/11, 24 June 2011. Delivered at 11th Alliance against Trafficking in Persons Conference, 11 June 2011, Vienna [14. 2. 2013]. On-line: www.osce.org/cthb/79029.

Global Alliance Against Trafficking in Women (GAATW) (2011): „Moving beyond the ‚Supply and Demand‘ Catchphrases: Assessing the Uses and Limitations of Demand-based Approaches in Anti-Trafficking“ [14. 2. 2013]. On-line: www.gaatw.org/publications/MovingBeyond_SupplyandDemand_GAATW2011.pdf.

GUILD, E. (2001): *Immigration Law in the European Community*. The Hague: Kluwer Law International.

HAGUE, H. W. (2012): Opening speech delivered the Parliamentarians Against Human Trafficking, London Conference [14. 2. 2013]. On-line: www.gov.uk/government/speeches/foreign-secretary-delivers-speech-on-human-trafficking.

HANCILOVA, B. (2008): *Labour Exploitation and Trafficking in Azerbaijan: An Exploratory Overview*. Vienna: ICMPD.

HANCILOVA, B.–MASSEY, C. (2009): *Legislation and the Situation Concerning Trafficking in Human Beings for the Purpose of Sexual Exploitation in EU Member States*. Vienna: ICMPD.

HARTL, P.–HARTLOVÁ, H. (2000): *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

HAVELKOVA, B. (2009): *European Gender Equality Under and After State Socialism: Legal Treatment of Prostitution in the Czech Republic*. M.A. thesis. Oxford University, Exeter College.

HENDL, J. (2005): KVALITATIVNÍ VÝZKUM. Praha: Portál.

Charita, *La Strada – problémové okruhy*. Praha: ÚOOZ, 2011.

IBRAHIM, M. (2005): The Securitization of Migration: A Racial Discourse. *International Migration*, 43(5), s. 163–187.

ICAT. The next decade: Promoting common priorities and greater coherence in the fight against human trafficking. Overview Paper. July 2012 [10. 12. 2012]. On-line: www.ungift.org/doc/knowledgehub/resource-centre/ICAT/ICAT_overview_paper.pdf.

ILGA – EUROPE: *Fact sheet – strategic litigation* [3. 12. 2012]. On-line: www.ilga-europe.org/home/how_we_work/litigation/resources.

ILIEVA, M. (2005): *Strategic Litigation – The Role of NGOs*. 17.–18. 12. 2005 [9. 9. 2012]. On-line: www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&sqi=2&ved=0CC0QFjAB&url=http%3A%2F%2Fcms.horus.be%2Ffiles%2F99935%2FMediaArchive%2Fpdfevents%2Fpresentation_ilieva.ppt&ei=G6xsUNu1K_GP4gSdx4HIBw&usq=A-FQjCNGWHgajG8BY4vcCo6bdohZ9lRXRVg.

ILO (2013): Tripartite Meeting of Experts on Forced Labour and Trafficking for Labour Exploitation. TMELE/2013. Report for discussion at the Tripartite Meeting of Experts concerning the possible adoption of an ILO instrument to supplement the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29). Geneva, February 11.–15.

ILO (2012a): *Global Estimate of Forced Labour*. [1. 3. 2013]. On-line: www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_182004.pdf.

ILO (2012b): Child Trafficking: The ILO's response through IPEC. Geneva: ILO. December 2012 [12. 2. 2013]. Online: www.ilo.org/ipeinfo/product/viewProduct.do?productId=6484.

ILO (2012c): *Hard to see, harder to count – Survey guidelines to estimate forced labour of adults and children* [1. 3. 2013]. On-line: www.ilo.org/sapfl/Informationresources/ILOPublications/WCMS_182096/lang--en/index.htm.

ILO (2009a): The Cost of Coercion. Report of the Director-General. Global report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva.

ILO (2009b): Forced Labour and Human Trafficking. Casebook of Court Decisions. A Training Manual for Judges, Prosecutors and Legal Practitioners. Geneva: ILO Special Action Programme to Combat Forced Labour.

ILO (2007a): Combating Trafficking in Children for Labour Exploitation, A resource kit for policy-makers and practitioners, Book 1, Understanding what child trafficking is, Geneva: ILO [12. 12. 2012]. On-line: www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2008/108B09_252_engl.pdf.

ILO (2005): *A Global Alliance against Forced Labour*. Global Report under the follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. International Labour Conference. 93rd session, Report I (B), Geneva.

ILO (2001): *Stopping Forced Labour*. Report of the Director-General. Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. Geneva: ILO.

ILO (1930a): ILO Convention 29. Convention concerning Forced or Compulsory Labour.

ILO, UNICEF, UN GIFT (2009): Training Manual to Fight Trafficking in Children for Labour, Sexual and Other Forms of Exploitation. Textbook 1: Understanding child trafficking. Geneva [12. 2. 2013]. On-line: www.unicef.org/protection/files/CP_Trg_Manual_Textbook_1.pdf.

INTERIGHTS (2006): *Strategické vedení soudních sporů o rasové diskriminaci v Evropě – od principů k praxi. Příručka k teorii a praxi strategického vedení soudních sporů se zvláštním zaměřením na rasovou směrnicí ES*. Praha: Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, s. 198.

International Agreement for the Suppression of the White Slave Trade (1904).

International Convention for the Suppression of the Traffic in Women of Full Age (1933).

International Convention for the Suppression of White Slave Traffic (1910).

International Covenant on Civil and Political Rights (1976).

International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1976).

Iona Institut (SA): *The Ethical Case Against Surrogate Motherhood: What We Can Learn from the Law of Other European Countries* [14. 2. 2013]. On-line: www.ionainstitute.ie/assets/files/Surrogacy%20final%20PDF.pdf.

Italský trestní zákoník – relevantní úprava [30. 11. 2012]. On-line: ec.europa.eu/anti-trafficking/showNIPsection.action?country=Italy.

JERNOW, A. (2009): Human Trafficking, Prosecutors & Judges. In: FRIESENDORF, C.: *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*. Vienna/Geneva: National Defence Academy of Austria/DCAF, s. 329–377.

JONES, E. (2004): Luck Was Not a Factor: The Importance of a Strategic Approach to Civil Rights Litigation. *Berkeley La Raza Law Journal*, Vol. 15, s. 290–300.

JONGE, H.–SMIT, M. (2006): Trafficking for Exploitation Outside of the Sex Industry. In: VAN DEN ANKER, C.–DOOMERNIK, J.: *Trafficking and Women's Rights*. New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 219–232.

JUNKERT, C.–KREIENBRIK, A. (2008): Irregular Employment of Migrant Workers in Germany – Legal Situation and Approaches to Tackling the Phenomenon. In: KUPISEWSKI, M.–MATTILA, H. (eds.): *Addressing the Irregular Employment of Immigrants in the European Union: Between sanctions and rights*. Budapest: IOM, s. 13–88.

KALIBOVÁ, K. (2008): *Obchodování s lidmi – Některé problematické momenty platné legislativně*. Praha: La Strada Česká republika, o.p.s..

KHOSRAVI, S. (2010): An Ethnography of Migrant „Illegality“ in Sweden: Included yet Excluded. *Journal of International Political Theory*, 6 (1), s. 95–116.

KMEC, J.–KOSAŘ, D.–KRATOCHVÍL, J.–BOBEK, M. (2012): *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C.H. Beck.

KOPPELMAN, A. (2008): The Limits of Strategic Litigation. *Law & Sexuality: A Review of Lesbian, Gay, Bisexual & Transgender Legal Issues*. Vol. 17, s. 1–5 [1. 12. 2012]. On-line: web.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail?vid=14&hid=128&sid=e4c67bc0-27be-45f8-86eb-674b802d78bf%40sessionmgr110&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlwlHVpZ-Cx1cmwmbGFuZz1jcyZzaXRIPWVob3NOLWxpdmU%3d#db=sih&AN=32055258.

KOSTEČKA, J.–PEKTOR, L.–GHAYYADOVÁ, L. (2008): *Vybrané metody práce průvodců v zavádění standardů kvality sociálních služeb* [12. 12. 2008]. On-line: www.mpsv.cz/files/clanky/5974/11_metodika_SQSS.pdf.

KRIMPEN van, L. (2011): The Interpretation and Implementation of Labour Exploitation in Dutch case law. In: RIJKEN, C.: *Combating Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, s. 495–510.

KUPISZEWSKI, M.–MATTILA, H. (eds.) (2008): *Addressing the Irregular Employment of Immigrants in the European Union. Between Sanctions and Rights*, Budapest: IOM.

KUTÁLKOVÁ, P. (2011): Jak vést respektující rozhovor. In: Klára Kalibová (ed.): *Násilí z nenávisti, rasismus a média*. Praha: IUSTITIA, s. 26–36.

KUTNICK, B.–BELSER, P.–DANAILOVA-TRAINOR, G. (2009): Methodologies for global and national estimation of human trafficking victims: current and future approaches. *Working Paper No. 29*, Programme on Promoting the Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, Special Action Programme to combat Forced Labour, ILO, Geneva.

La Strada. *La Strada Česká republika* [11. 11. 2012]. On-line: www.strada.cz/cz/kdo-jsme/poslani-a-hodnoty.

LIEMPT van, I. (2006): Trafficking in human beings: Conceptual Dilemmas. In ANKER, VAN DEN, C.–DOOMERNIK, J.: *Trafficking and Women's Rights*. New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 27–42.

LIM, L. L. (1998): *The Sex Sector: The Economic and Social Bases of Prostitution in South East Asia*. Geneva: ILO.

MILLER, S. (2012): Social Institutions. In: ZALTA, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012 Edition) [10. 12. 2012]. On-line: plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/social-institutions/.

Ministerstvo vnitra ČR, Odbor bezpečnostní politiky (2012): *Zpráva o stavu obchodování s lidmi v České republice za rok 2011*. Praha [30. 11. 2012]. On-line: www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-924305.aspx.

MIOVSKÝ, M. (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

MORGAN, D. L. (2001): *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Tišnov: Sdružení SCAN.

Nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 1994 sp. zn. Pl. ÚS 37/1993 (uveřejněný pod číslem 86/1994 Sb.).

Nález Ústavního soudu ze dne 27. 11. 2012 sp. zn. Pl. ÚS 1/12.

Nařízení vlády č. 567/2006 Sb., o minimální mzdě a o nejnižších úrovních zaručené mzdy.

Nejvyšší státní zastupitelství, Zpráva o činnosti státního zastupitelství 2011 [30. 11. 2012]. On-line: www.nsz.cz/index.php/cs/udaje-o-cinnosti-a-statisticke-udaje/zprava-o-innosti/371.

Německý trestní zákoník [30. 11. 2012]. On-line: legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

Nizozemský trestní zákoník – relevantní úprava [30. 11. 2012]. On-line: ec.europa.eu/anti-trafficking/showNIPsection.action?country=Netherlands.

NOVOTNÝ, O.–VANDUCHOVÁ, M.–ŠÁMAL, P. a kol. (2010): *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: Wolters Kluwer ČR.

NOVOTNÝ, O.–VOKOUN, R.–ŠÁMAL, P. a kol. (2010): *Trestní právo hmotné. Zvláštní část*. Praha: Leges.

Oberstaatsanwalt Andrea Thul-Epperlein. *Stellungnahme zu den Schwierigkeiten bei der Anwendung des § 233 StGB und mögliche Lösungsansätze aus der Sicht der Praxis*.

OCHRANA, F. (2009): *Metodologie vědy – úvod do problému*. Praha: Karolinum.

OSCE (2003): OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings. Decision No. 557. 24 July.

OULD, D. (2004): Trafficking and International Law. In: ANKER VAN DEN, C.: *The Political Economy of New Slavery*. New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan.

OUTSHOORN, J. (2004): Introduction: Prostitution, women's movements and democratic politics. In: OUTSHOORN, J.: *The Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 1–21.

PAYNE, M. (2005): *Modern Social Work Theory*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

PICARELLI, J. (2009): Human Trafficking & Organised Crime in the US & Western Europe. In: FRIESENDORF, C. (ed.): *Strategies Against Human Trafficking: The Role of the Security Sector*. Study Group Information, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, s. 115–137.

POKORNÝ, L. (2010): *Úvod do trestněprávní komparatistiky*. Praha: Auditorium.

Policie ČR, ÚOOZ (2012): Zpráva o činnosti Útvaru pro odhalování organizovaného zločinu [30. 11. 2012]. On-line: www.policie.cz/clanek/zprava-o-cinnosti-uooz-za-rok-2011.aspx.

RABE, H. (2012): *Stellungnahme*. Umsetzung der EU-Menschenhandelsrichtlinie (Richtlinie 2011/36/EU des Europäischen Parlamentes und des Rates vom 5. April 2011 zur Verhütung und Bekämpfung des Menschenhandels und zum Schutz seiner Opfer sowie zur Ersetzung des Rahmenbeschlusses 2002/629/JI des Rates gegen Menschenhandel). For: Deutsches Institut für Menschenrechte (German Institut for Human Rights)

[10. 12. 2012]. On-line: www.institut-fuer-menschenrechte.de/uploads/tx_commerce/stellungnahme_umsetzung_eu_menschenhandelsrichtlinie_11_2012.pdf.

Rantsev proti Kypru a Rusku rozsudek velkého senátu, 7. 1. 2010, č. 25965/04.

RAYMOND, J. (2002): The New UN trafficking protocol. *Women's Studies International Forum*, 25(5), s. 491–502.

REKOSH, E. (2003): *Public Policy Advocacy: Strategic Litigation nad International Advocacy* [12. 12. 2012]. On-line: www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000698.pdf.

RIJKEN, C. (2011): *Combating Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

ROSENBERG, R. (2009): *Best practices in Trafficking Prevention in Europe and Eurasia*. Washington: USAID.

Rozsudek krajského soudu Bihor sp. zn. 1262/35/P/2010 (případ Citrusy).

Rozsudek krajského soudu v Alba sp. zn. 3118/107/2007 (případ Boiciuc).

Rozsudek krajského soudu v Alba sp. zn. 4764/107/2008 (případ Španělská anabáze).

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp.zn. 17 T 6/2010 (případ Klacek).

Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem sp. zn. 2T 12/2009 (případ Spargel).

Rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 43 T 3/2011 (případ RAB).

Rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 46 T 13/2008 (případ Mlékárna).

Rozsudek Nejvyššího kasačního soudu – páté trestní oddělení č. 46128 z roku 2008 (případ Cirkus).

Rozsudek Nejvyššího kasačního soudu – třetí trestní oddělení č. 2841 z roku 2006 (případ Žebrání).

Rozsudek Nejvyššího soudu 25 Cdo 3305/2011.

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. LJN: B17099 (případ Čínská horeca).

Rozsudek Nejvyššího trestního soudu v Madridu č. 321/2005 (případ Otrok).

Rozsudek Nejvyššího trestního soudu v Madridu č. 995/2000 (případ Statek).

Rozsudek obvodního soudu sp. zn. 30186/2010 (případ Borůvky).

Rozsudek okresního soudu Laufen 4 Ls 220 Js 23280/07 (případ Penzion).

Rozsudek okresního soudu v Prešově sp. zn. 6T/52/2012 (případ Osada).

Rozsudek okresního soudu Zwolle sp. zn. LJN BD0846 (případ Moonfish).

Rozsudek trestního soudu v Anvers, 14. komora pro sociální záležitosti, sp. zn. 933 P2007 (případ Čínská restaurace).

Rozsudek trestního soudu v Liege, 4. trestní komora sp. zn. 2007/SO/17 (případ Alžířan).

Rozsudek trestního soudu v Liege, 8. trestní komora sp. zn. 1327/06 (případ Služka).

Rozsudek trestního soudu v Tongres, 14.komora sp. zn. 2164/07 (případ Sběrači ovoce).

Rozsudek zemského soudu Traunstein Ns 220 Js 23280/07 jug. (případ Penzion).

Rozsudek zemského soudu v Augsburgu sp. zn. 9 KLS 507 JS 121451/07 (případ Farmář).

RUDE-ANTOINE, E. (2005): *Forced marriages in Council of Europe member states: A comparative study of legislation and political initiatives*.

RUGGIERO, V. (1997): Trafficking in Human Beings: Slaves in Contemporary Europe. *International Journal of the Sociology of Law*, 25, s. 231–244.

Rumunský trestní zákoník [30. 11. 2012]. On-line: legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

SALT, J. (2000): Trafficking and Human Smuggling: A European Perspective. *International Migration*, s. 31–56, 2000/1.

SCANLAN, S (2007): The Identification of Trafficked Persons in the Face of Conflicting Agendas. Presentation at the Alliance Against Trafficking in Persons Conference „Assistance to Victims of Trafficking: We Can Do Better“. Vienna: OSCE. September, 10–11.

SCULLY, E. (2001): Pre-Cold War Traffic in Sexual Labor and its Foes: Some Contemporary Lessons. In: KYLE, D.–KOSLOWSKI, R.: *Global Human Smuggling: Contemporary Perspectives*. Baltimore, London: John Hopkins University Press, s. 74–106.

SHELLEY, L. (2010): *Human Trafficking: A Global Perspective*. New York: Cambridge University Press.

SCHWARTZ-SHEA, P.–YANOW, D. (2012): *Interpretive Research Design – Concept and Process*. New York, Oxon: Routledge.

Schwarzarbeitsbekämpfungsgesetz [30. 11. 2012]. On-line: www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/schwarzarbg_2004/gesamt.pdf.

Siliadin proti Francii, rozsudek, 26. 5. 2005, č.73316/01.

Slovenský trestní zákoník [30. 11. 2012]. On-line: legislationline.org/documents/section/criminal-codes.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/52/ES o minimálních normách pro sankce a opatření vůči zaměstnavatelům neoprávněně pobývajících státních příslušníků třetích zemí (tzv. sankční směrnice).

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU ze dne 5. 4. 2011 o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí [10. 12. 2012]. On-line: [eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:cs:PDF](http://europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:cs:PDF).

SMITH, R. (2003): *Experience in England and Wales: Test case strategies, public interest litigation, the Human Rights Act and legal NGOs* [9. 11. 2012]. On-line: www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/000696.pdf.

Smuggling of Migrants Protocol supplementing the UN Convention on Transnational Organized Crime. General Assembly resolution 55/25. 15 November 2000 [10. 12. 2012]. On-line: www.unodc.org/unodc/treaties/CTOC/.

SOLVANG, O. (2008): Chechnya and the European Court of Human Rights: The Merits of Strategic Litigation. *Security & Human Rights*. Vol. 19, s. 208–219 [3. 12. 2012]. On-line: web.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/detail?vid=16&hid=128&sid=e4c67bc0-27be-45f8-86eb-674b802d78bf%40sessionmgr110&bdata=JkF1dGhUeXBIPWlWLHVpZ-Cx1cmwmbGFuZz1jcyZzaXRIPWVob3NOLWxpdmU%3d#db=a9h&AN=34450160.

Stanovisko odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR k pojmu nucená práce podle § 232a TZ [30. 11. 2012]. On-line: aplikace.mvcr.cz/archiv2008/rs_atlantic/data/files/nucena-prace-stand.pdf.

STEINFELD, R. (2009): *Coercion/Consent in Labour*. Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper No. 66. Oxford: University of Oxford.

Stockholmský program – otevřená a bezpečná Evropa, která slouží svým občanům a chrání je (2010) [10. 12. 2012]. On-line: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:115:0001:0038:cs:PDF.

Stránky Evropské komise – společně v boji proti obchodování s lidmi. [30. 11. 2012]. On-line: ec.europa.eu/anti-trafficking/index.action?breadCrumbReset=true.

SURTEES, R. (2008): *Trafficking in Men – a Trend Less Considered: The Case of Belarus and Ukraine*. Geneva: IOM.

ŠACHOVÁ, P.–LOMOZOVÁ, P. (2009): *Možnosti a limity odškodnění obchodovaných osob v českém právním systému*. Praha: La Strada Česká republika.

ŠÁMAL, P. a kol. (2010): *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck.

ŠÁMAL, P.–KRÁL, V.–BAXA, J.–PŮRY, F. (2002): *Trestní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck.

ŠMAUSOVÁ, G. (2008): Feministická angažovanost jako vnitřní, nebo vnější inferenze vědy?. *Kontext: časopis pro gender a vědění*. Vol. 1, s. 1–19 [3. 12. 2012]. On-line: www.cec-wys.org/kontext/a9f3327c/Smausova_Feministicka%20angazanost%20jako%20vnitri%20nebo%20vnejsi%20definice%20vedy.pdf.

Španělský trestní zákoník – relevantní úprava [30. 11. 2012]. On-line: ec.europa.eu/anti-trafficking/showNIPsection.action?country=Spain.

Trafficking in Persons Report. US Department of State (2007) [12. 12. 2012]. On-line: www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2007/index.htm.

Trestní příkazy okresního soudu v Chomutově sp. zn. 5T 33/2012 a sp. zn. 47T 74/2011 (případ Kanči).

Trial monitoring. A Reference Manual for Practitioners. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. 2008 [9. 12. 2012]. On-line: www.osce.org.

ÚLEHLA, I. (1999): *Umění pomáhat*. Praha: Slon.

UN GA Resolution A/63-215. Trafficking in women and girls. Report of Secretary-General, 4 August, 2008.

UN GA Resolution A/64/293. United Nations Global Plan of Action to Combat Trafficking in Persons. 12 August, 2010.

UNAIDS (2009). Guidance Note on HIV and Sex Work. UNAIDS/09.09E / JC1696E. April 2012 [12. 12. 2012]. On-line: www.unaids.org/en/media/unaids/contentassets/documents/unaidspublication/2009/JC2306_UNAIDS-guidance-note-HIV-sex-work_en.pdf.

UNHCR (2002): United Nations High Commissioner For Human Rights Principles and Guidelines on Human Rights and Trafficking, E/2002/68/Add.1.

UNICEF (1990): The Convention on the Rights of the Child. 2 September 1990 [28. 2. 2013]. Online: www2.ohchr.org/french/law/crc.htm.

United Nations Office on Drug and Crime (2009): *Global Report on Trafficking in Persons*. Vienna.

Universal Declaration of Human Rights (1948).

UNODC (s.a.) Model Law against Trafficking in Persons. Vienna: UNODC.

UNODC (2012a): Abuse of position of vulnerability and other „means“ within the definition of trafficking in persons. Issue Paper. Vienna.

UNODC (2012b): Guidance Note on „abuse of a position of vulnerability“ as a means of trafficking in persons in Article 3 of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. Vienna.

UNODC (2012c): The International Legal Frameworks concerning Trafficking in Persons, ICAT paper series – Issue 1, October 2012 (draft).

UNODC (2012d): Global Report on Trafficking in Persons. Vienna.

UNODC (2010): Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna from 27 to 29 January 2010, UN Doc. CTOC/COP/WG.4/2010/6 (17 February 2010), para. 31(b).

UNODC (2008): Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna on 14th and 15th April 2009, UN Doc. CTOC/COP/WG.4/2009/2 [28. 2. 2013]. On-line: www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/Final_report_English_TIP.pdf.

UNODC (2011): Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna from 10 to 12 October 2011, UN Doc. CTOC/COP/WG.4/2011/8 [28. 2. 2013]. On-line: www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/2011_CTOC_COP_WG4/2011_CTOC_COP_WG4_8/CTOC_COP_WG4_2011_8_E.pdf.

Úplné znění usnesení předsednictva České národní rady č.2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

Van der Musselle proti Belgii, rozsudek pléna, 23. 11. 1983, č. 8919/80.

Vyjádření odboru bezpečnostní politiky k postavení zmocněnců poškozených a spolupráci OČTŘ při zastupování klientely, 23. 2. 2011 [5. 5. 2011]. On-line: www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-dokumenty-924305.aspx.

WAGNEROVÁ, E.–ŠIMÍČEK, V.–LANGÁŠEK, T.–POSPÍŠIL, I. a kol. (2012): *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s.

WEITZER, R. (2005): New directions in research on prostitution. *Crime, Law and Social Change*, 43(4–5), s. 221–235.

WERTHEIMER, A. (2009): Exploitation. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

World Bank (2013): *Global HIV Epidemics among Sex Workers*. Washington: The World Bank, 2013

YANOW, D. (2000): *Conducting interpretive policy analysis*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Zákon č. 1/1993 Sb. ze dne 16. 12. 1992, Ústava České republiky a ve změně a doplnění dalších zákonů.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 141/1961 Sb. ze dne 29. 11. 1961, trestní řád a ve změně a doplnění dalších zákonů.
Zákon č. 141/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 2/1993 Sb. ze dne 16. prosince 1992, Listina základních práv a svobod.
Zákon č. 40/2009 Sb. ze dne 8. ledna 2009, trestní zákoník a ve změně a doplnění dalších zákonů.
Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

O AUTORECH A AUTORKÁCH

BLANKA BELAK-HANČILOVÁ pracuje jako expertka pro mezinárodní organizace, vlády, univerzity, think tanky a nevládní organizace. Zabývá se především vizuální facilitací (*visual facilitation*), organizačním rozvojem, evaluacemi v oblasti veřejných politik a aplikovaným sociálním a právním výzkumem. V minulých letech se věnovala především výzkumu pracovního vykořisťování, obchodu s lidmi a migrace v Evropě a Eurasii. Je autorkou a spoluautorkou více než 50 akademických článků, kapitol v knihách a výzkumných zpráv.

PETRA KUTÁLKOVÁ vystudovala sociální práci na Filozofické fakultě UK v Praze a v současné době studuje doktorský program Veřejná a sociální politika na Fakultě sociálních věd UK v Praze. V organizaci La Strada Česká republika, o.p.s., pracuje od r. 1992 na vedoucích analytických a manažerských pozicích, podílí se na přímé spolupráci s klientelou. Zabývá se především možnostmi sociální práce a veřejné politiky při uplatňování práv lidí z marginalizovaných skupin, problematikou sociálních služeb a metodologií výzkumů. Publikuje, přednáší a lekturuje.

LUCIE OTÁHALOVÁ vystudovala Právnickou fakultu MU v Brně. Od r. 2011 vede právní oddělení v organizaci La Strada Česká republika. V letech 2007–2011 spolupracovala s ministry pro lidská práva v rámci lidskoprávní sekce Úřadu vlády ČR a jako vedoucí sekretariátu Rady vlády pro lidská práva zastupovala Českou republiku na mezinárodních fórech. Tématu lidských práv se věnuje dlouhodobě a publikovala v této oblasti několik právních textů.

DANA PLUHAŘOVÁ v roce 2009 absolvovala Právnickou fakultu Západočeské univerzity v Plzni. Již během studií působila v neziskových organizacích a věnovala se právnímu poradenství, zejména pak poskytování právní pomoci obětem trestné činnosti. Od r. 2010 působí v organizaci La Strada Česká republika.

VÍT STŘÍTECKÝ působí jako odborný asistent Katedry mezinárodních vztahů na Fakultě sociálních věd UK v Praze a na Metropolitní univerzitě Praha. Studoval bezpečnostní studia a mezinárodní vztahy na UK v Praze, Uppsala university a University of St. Andrews. Zabývá se bezpečnostní politikou zemí střední Evropy, EU a NATO s důrazem na rozvoj obranných a bezpečnostních kapacit a vývoj strategických debat.

TEREZA ŠIMONOVÁ absolvovala bakalářské studium oboru adiktologie na 1. Lékařské fakultě UK v Praze. V současné době studuje magisterské studium na Fakultě sociálních věd MU v Brně. V organizaci La Strada Česká republika pracuje od r. 2010 jako sociální pracovnice.

MICHAL ŠMÍD je pracovníkem Odboru bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR, kde k hlavní náplni jeho pracovní činnosti patří i problematika obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování. Autor vystudoval magisterský obor právo a právní věda na Právnické fakultě UK v Praze a dále bakalářský obor bezpečnostně právní studia na Policejní akademii České republiky v Praze.

DANIEL TOPINKA vystudoval sociologii a religionistiku na Filozofické fakultě MU v Brně, doktorskou práci na téma integrace muslimů do české společnosti obhájil na Univerzitě Palackého v Olomouci v r. 2008. Působí jako odborný asistent na Katedře sociologie a andragogiky Filozofické fakulty UP v Olomouci. Zabývá se problematikou sociální inkluze, sociologie migrace, integrace migrujících a etnických skupin a sociologií náboženství.

